

T.C
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

DEDEHAN HASANOV'UN ESERLERİNDE
DİL VE MUHTEVA
(ANA TÜRKİSTAN İSİMLİ ESERİ ÖRNEĞİNDE)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Yusuf BOZYEL

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Enver KAPAĞAN

Karabük
Mayıs/2019

T.C
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

DEDEHAN HASANOV'UN ESERLERİNDE
DİL VE MUHTEVA
(ANA TÜRKİSTAN İSİMLİ ESERİ ÖRNEĞİNDE)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Yusuf BOZYEL

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Enver KAPAĞAN

Karabük
Mayıs/2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI.....	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	8
ABSTRACT.....	10
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	12
ARCHIVE RECORD INFORMATION.....	13
KULLANILAN KISALTMALAR	14
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	15
ARAŞTIRMANIN KONUSU	17
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	17
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	17
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR	17

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ.....	19
1.1. Özbekistan ve Özbek Türkleri.....	19
2.1. Özbek Edebiyatı.....	22
2.1.1. Klasik Özbek edebiyatı.....	24
2.1.2. Çağatay Edebiyatı	24
2.1.3. Hanlıklar Devri Özbek edebiyatı.....	24
2.2. Yeni Özbek edebiyatı	24
2.2.1. Marifetçilik Devri Özbek edebiyatı	24
2.2.2. Cedit Dönemi Özbek edebiyatı (1910 – 1930) (XIX Yüzyılın İkinci Yarisından XX Yüzyılın Başlarına Kadar).....	24
2.2.3. Sovyetler Dönemi Özbek edebiyatı (1930 – 1990).....	24
2.2.4. Bağımsızlık Dönemi Özbek edebiyatı (1991’den Günümüze Kadar).....	24
3.1. Dedehan Hasanov’un Hayatı, Sanatı ve Edebi Kişiliği	44
3.1. Dedehan Hasanov’un Fikir Dünyası ve Mücadele Yöntemleri	48
3.1.1. Şair Kimliği İle Dedehan Hasan	48
3.2. Sanatçı Kimliği İle Dedehan Hasan	52
3.3. Siyasetçi Ve Teşkilatçı Kimliği İle Dedehan Hasan.....	59
4. 1. Dedehan Hasan’ın Mücadelede Bulunduğu Karşıtlar	63
4.1.1. Dedehan Hasan’ın Çarlık Rusyası ile Mücadelesi.....	63
4.1.2. Dedehan Hasan’ın Sovyet Rusyası ile Mücadelesi.....	63
4.1.3. Dedehan Hasan’ın İsam Kerimov Yönetimi ile Mücadelesi	63

İKİNCİ BÖLÜM

5.1 ŞEKİL BİLGİSİ	84
5.1.1. Nazım Birimleri.....	84
5.1.1.2. Serbest Mısralarla Yazılmış Şiirler/ Serbest Şiirler	85
5.1.1.3. İkilik veya Beyit Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler	86
5.1.1.4. Üçlük Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler	87
5.1.1.5. Dörtlük Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler	87
5.1.1.5.1. İki Dörtlülle Yazılan Şiirler	87
5.1.1.5.2. Üç Dörtlülle Yazılmış Şiirler	88
5.1.1.5.3. Dört Dörtlülle Yazılan Şiirler	89
5.1.1.5.4. Beş Dörtlülle Yazılan Şiirler	90
5.1.1.5.5. Altı Dörtlülle Yazılan Şiirler	92
5.1.1.5.6. Yedi Dörtlülle Yazılan Şiirler	93
5.1.1.5.7. Dörtlülüklerle Yazılmış Sekiz ve Daha Fazla Dörtlülle Yazılmış Şiirler	95
5.1.1.6. Beşlik Nazım Birimiyle Yazılmış şiirler.....	97
5.1.1.6.1. Üç Beşlikten Oluşan Şiirler.....	97
5.1.1.6.2. Dört Beşlikten Oluşan Şiirler	98

5.1.1.6.3. Beş Beşlikten Oluşan Şiirler	99
5.1.1.6.4. Altı Beşlikten Oluşan Şiirler	101
5.1.1.6.5. Yedi ve Daha Fazla Beşlikten Oluşan Şiirler.....	102
5.1.1.7. Altılık Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler	104
5.1.1.7.1. Bir Altılık Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler.....	104
5.1.1.7.2. İki Altılık Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler	105
5.1.1.7.3. Üç Altılık Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler	106
5.1.1.7.4. Dört Altılık Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler	107
5.1.1.7.5. Altı ve Daha Fazla Altılık Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler.....	108
5.1.1.8. Karışık Nazım Birimleriyle Yazılmış şiirler.....	109
5.1.1.9. Yazıldığı Tarih Belli Olmayan Şiirler	112
5.2. AHENK UNSURLARI	113
5.3 VEZİN	113
5.3.1. Ana Türkistan Kitabında Bulunan Şiirlerin Vezni Hakkında Genel Değerlendirme	113
5.3.2. Yedili Hece Vezniyle Yazılmış Şiirler	113
5.3.3. Sekizli Hece Vezniyle Yazılmış şiirler	115
5.3.4. Onlu Hece Vezniyle Yazılmış Şiirler	115
5.3.5. On Birli Hece Vezni ile Yazılmış Şiirler.....	117
5.3.6. On İkili Hece Vezniyle Yazılmış Şiirler	118
5.3.7. On Üçlü Hece Vezniyle Yazılmış şiirler	120
5.3.8. On Dörtlü Hece Vezniyle Yazılmış Şiirler	120
5.3.9. On Beşli Hece Vezniyle Yazılmış Şiirler	121
5.3.10. Serbest Tarzda Kaleme Alınan Şiirleri.....	122
5.3.11. Tekrarlar	124
5.3.11.1 Ses Tekrarları.....	124
5.3.11.2. Mısra Sonu Kelime ve Ek Tekrarı.....	125
5.3.11.3. Bentler Arası Kelime ve İfade Tekrarları.....	126
5.3.11.4. Bentlerdeki Nakaratlar ile Yapılan Tekrarlar.....	126
5.3.11.5. Şiirin İsmi'nin Tekrar Edilmesi ile Oluşan Tekrarlar	128
5.3.11.6. Bent Başında Mısra Tekrarı	129
5.3.11.7. Bent Sonunda Kelime Tekrarı.....	130
5.3.11.7. Bent İçinde Mısra Tekrarı	131
5.3.11.7. Bent Sonunda Mısra Tekrarı.....	132
5.3.11.7.1. Ünsüzlerde Ahenk.....	133
5.3.11.7.2. Mısra Baş Ünsüz Tekrarları	133
5.3.11.7.3. Mısra İçi Ünsüz Tekrarları	134
5.3.11.7.2. Ünlülerde Ahenk.....	135
5.3.11.7.2.1. Mısra Baş Ünlü Tekrarları.....	135
5.3.11.7.2.3. Mısra İçi Ünlü Tekrarları	136
5.3.11.8. Mısra Sonu Ses Tekrarı- Kafiye	137
5.3.11.8.1. Yarım Kafiye	137
5.3.11.8.2. Tam Kafiye	138
5.3.11.8.3. Zengin Kafiye.....	140
5.3.11.8.4. Tunç Kafiye	141

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

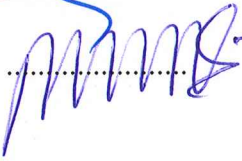
6. MUHTEVA	143
6.1. Muhteva Hakkında Genel Değerlendirme	143
6.1. Dedehan Hasan'ın Şiirlerinde İşlenen Temalar	145
6.1.1. Aile ve aile fertleri	146
6.1.2. Doğa ve Şehir	147
6.1.3. Vatan.....	149
6.1.4. Tarihi şahsiyetler	156
6.1.5. Millet ve Hürriyet.....	162
6.1.7. Sovyet Rejimi.....	169
6.1.8. İnsanlar	172

6.1.9. Eğitim	176
6.1.2.10. Ekonomi	176
6.1.11. Sosyal Yaşam	177
6.1.12. Din ve ölüm	178
6.1.13. Geçmiş ve Gelecek	180
6.1.14. Öfke	181
6.1.15. Dostluk	186
6.1.16. Asimilasyon	187
6.1.17. Türkistan	188
6.1.2. Şiirlerdeki İthaf lar ve Şiirlerin Temalarına Göre Sınıflandırılması	193
6.1.2.1. İthaf lar	193
6.1.2.1. Tarihi Şahsiyet, Yazar, Şair ve Devlet Adamlarına İthaf	194
6.1.2.2. Milli Motiflerden Yararlanması	200
6.1.2.3. Dostlarına İthafen Yazdığı Şiirleri	202
6.1.2.4. Kavim ve Kavim Büyüklerine İthaf lar	203
6.1.2.5. Aile Fertlerine Yazdığı İthaf lar	203
6.1.2.6. Kendisini Konu Edindiği Şiirleri	203
6.1.2.7. Türkistan'ı ve Türk Cumhuriyetlerine İthaf lar	204
6.1.2.8. Doğa, Hayvanlar ve Yaşama Şevinci	204
6.1.2.9. Din ve ölüm	205
6.1.2.10. Halkına İthafen Yazdığı Şiirler	205
6.1.2.11. Aile Hayatı	205
6.1.2.12. Şairin Şiirlerinde Kullandığı Kişi Adları	205
7. DİL VE ÜSLUP	207
7.1. Üslup	207
7.1 Üslup	208
7.2 Tasviri Üslup	208
7.2 Tahkiye Üslubu	209
7.3 Hiciv ve Alaycı Üslubu	210
7.4 Hitabet Üslubu	212
7.5 Konuşma Üslubu	213
7.6 İç Konuşma	213
7.7 Karşılıklı Konuşma	214
7.3. Şiirlerde Kullanılan Söz Sanatları	215
7.3.1. Teşbih	216
7.3.2. Tezat	218
7.3.4. Teşhis	220
7.3.5. İstiare	222
7.3.6. Telmih	223
7.3.7. Abartma	225
7.3.1.8. Başka Yazar Ve Şairlerin Kaleminden Dedehan Hasan	226
7.3.1.8.2. Özgürlük Özlemi	228
7.3.1.8.3. Şiir, Melodi, Ses	231
7.3.1.8.4. Kadife Bağları Gibi Bağlanmış, Türküstan Dağları Gibi Aylanmış, Kendini Adamış Kardeşimiz, Şairimiz, Ozanımız, Dedehan Hasan Oğlu Büyükzade'ye.	232
7.3.1.8.5. "Halkın Sevdiği Şair ve Hafız"	232
7.3.1.8.7. Rauf Parfi "Vakit Geçerken"	235
7.3.1.8.8. Tebrik	236
7.3.1.8.8. Ehli Dil İnsanına Tebrik Dilekleri	237
7.3.1.8.9. Türkleriz	238
7.3.1.8.10. Sesin Uzun Ömrü	238
7.3.1.8.11. Vatan ve Hürriyet Şarkıcısı	241
SONUÇ	242
KAYNAKÇA	244
ÖZGEÇMİŞ	247

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Yusuf BOZYEL'e ait "Dedehan Hasanov'un Eserlerinde Dil ve Muhteva (Ana Türkistan İsimli Eseri Örneğinde)" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı/Yeni Türk Dili Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	: Doç. Dr. Alsu KAMALIEVA	
Danışman Üye	: Doç. Dr. Enver KAPAĞAN	
Üye	: Dr. Öğr. Üy. Mustafa KUNDAKÇI	

Tez Sınavı Tarihi: 23/05/2019

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: YUSUF BORYEL

İmza:

ÖNSÖZ

Dedehan Hasan, hayata gözlerini açtığında Özbekistan'da yokluk, ölüm ve sürgünler yoğun bir şekilde yaşanmaktaydı. Rusya ve Çin gibi iki süper gücün yoğun baskı ve zulmü neticesinde pek çok aydın, ilim adamı ve zengin aile fertleri ya öldürüldü ya da sürgüne gönderildi. Bu baskı ve şiddetten yazarın ailesinde çok acılar çeker. Rus devletinin baskı ve eziyetlerinin yoğun olarak yaşandığı bu dönemde Dedehan dünyaya gelir. Bu zor şartlar altında doğup büyüyen şair şahit olduğu acı ve zulümleri kaleme almış olması bizler için önemlidir. Çalışmamızda Dedehan Hasan'ın Ana Türkistan isimli eserini ele almamızın sebebi şairin gaflet uykusunda olan Özbek halkına seslenmesi ve onları gaflet uykusundan uyandırmayı amaç edinmiş olmasıdır. Şairin hayat hikayesine baktığımız zaman türlü türlü yokluklar, farklı yerlere sürgünler, Türkistan'daki bütün insanların yaşadığı onca acı ve keder görülür. Dedehan Hasan Orta Asya'da yaşananların canlı tanığı tüm acıları, sürgünleri ve yaşanan katliamları güçlü kalemi, insanın içini titreten sesi ve sazı ile ortaya koyar ve bunları insanların dikkatine sunar.

Dedehan Hasan hem toplumun bir hem de toplumda kanaat önderi olarak üzerine düşen vazifeyi fazlasıyla yerine getirir. O, Özbek gençlerinin dış güçlere karşı uyanık ve dikkatli olmaları gerektiğini her fırsatta vurgular ayrıca şiirleri ve şarkıları ile onların örnek almaları gerektiği kişileri gösterir. Özbekistan'ın bağımsızlığı ve tüm Türk yurtlarının köklerinden kopmadan birleşmeleri, bir bütün olarak yaşamaları gerektiğinin vurgusunu yapar. Çünkü Rusya hakim olduğu coğrafyalarda Türk topluluklarının birbirleri ile olan bağlarını koparmak ve özde bir olan bu milletleri birbirine yabancılaştırarak onları kendi himayesi altına almaya çalışmaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı şair halka ulaşmanın en kolay ve en etkili yollarından biri olan şiir ve şarkıyı seçmiştir. Bu çalışmada Dedehan Hasan'ın hayatı, şiirleri ve şarkıları dil ve muhteva açısından ele alınarak tarihi, sosyal ve edebi alanda yaşanan gelişmeler ortaya konmuştur. Dedehan Hasan'ın eserlerinde, Özbek halkının kültürel problemleri, güncel sorunları, Özbek Türkçes'inin geçmişi, bugünü ve yarını hakkındaki değişimler dile getirilmektedir. Dedehan Hasan'ın şiir ve şarkılarında onun hayata bakış, duygu ve

düşünceleri aktarmaya çalışıldı. Böyle milletperver aydınları gelecek nesillerin daha iyi tanımalarını ve birbirlerine yardımlaşmaları adına bir örnek olacağı muhakkaktır. Çünkü Dedehan Hasan doğduğundan bütün ömrünü milletine, ülkesine ve değerlerine harcamış örnek teşkil edecek bir kişiliğe sahiptir.

Birinci bölümde, bağımsızlıktan önce ve sonrası Özbekistan'ın siyasi, sosyal, kültürel ve edebi durumuna değinildi. Bu dönemde ne gibi serbestliğin olduğunu, hangi alanda çalışmaların yapıldığına ve dönemin aydınlarının ne gibi mücadelelerle karşı karşıya geldiğine yer verildi.

İkinci bölümünde, Dedehan Hasan'ın hayatına, milli düşüncesine, edebi ve sanatsal yönü ile mücadelesine, musiki, beste ve icra yönüyle mücadelesine, gazetecilik ve yazarlık çalışmalarına, siyasi, sosyal ve kültürel çalışmalarına, son olarak da Dedehan Hasan'ın hayatı ve şiirlerinden hareketle, şiirlerinin şekil ve muhteva özelliklerini ele alındı. Mücadeleci kimliği ve kişiliği ile kurduğu dernekler ve yaptığı bestelerin yanında yazdığı içten ve etkileyici şiirleri ile milli bir direniş göstermiştir. Tüm bu sebeplerden dolayı halk ona Dede Bozkurt, Türkistan Bülbülü takma adını yakıştırdı. Ayrıca şair hakkında başka yazar ve şairlerin kaleme aldığı yazılara yer verildi. Kısaca bu çalışmada Dedehan Hasanov'un hayatını ve şiirlerini inceleyerek tarihi, sosyal ve edebi alanda yaşananları ortaya koymaya gayret gösterirken şiirlerinde hayata bakışını, duygu ve düşüncelerini aktarmaya çalıştık. Böyle milliyetperver insanların gelecekteki kuşakların birbirlerini daha iyi tanımaları ve yardımlaşmaları adına birer örnek olacağını düşünüldü.

Öncelikle bu çalışmayı ortaya koymamızı vesile olan büyük halk ozanı Dedehan HASAN'a teşekkürlerimi sunuyorum. Tezin hazırlanma aşamasında bilgi ve birikiminden yararlandığım ve bana her konuda yardımcı olan hocalarım Prof. Dr. Nodirxon KHASANOV'a Dr. Öğretim Üyesi Mustafa KUNDAKÇI'ya lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca benden desteğini ve ilgisini esirgemeyen, tenkit ve tavsiyeleriyle her aşamada bana yol gösteren, tezimin konusunu belirleme esnasında da yardımlarını esirgemeyen hocam Doç. Dr. Enver KAPAĞAN'a son olarak benden maddi ve manevi olarak desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen anneme, babama çalışma arkadaşlarıma ve hocalarıma teşekkür ederim.

ÖZ

Dedehan Hasan siyasi ve sosyal olayların yoğun olarak yaşandığı bir dönemde dünyaya gelir. Bu karışık dönemde Türkistan her anlamda işgal altındadır. Bu dönem yazarların, şairlerin, aydınların sürgün edildiği karışık bir dönemdir. Bu dönemde halkı aydınlatmak, bilinçlendirmek için hareket edip bağımsızlık adına mücadele vererek edebiyatın farklı alanlarında eserler kaleme alan saygın aydınlar yetişmiştir. Tüm bunlardan dolayı acıları, sorunları, sinesinde yaşayarak hayatın ağır sorumluluğu altında büyüyen Dedehan Hasan, kalemini var gücüyle kullanarak kendisinden sonra gelecek nesillere bağımsız ve rahat yaşayacakları bir Özbekistan bırakmak için elinden geleni yapar. Dedehan Hasan, hayatı boyunca Türk dünyasını, ortak değerlerini, tarihini ve gelenek göreneklerini ön plana alır ve bu uğurda mücadele eder. Şair gençlik yıllarından itibaren yazarak, okuyarak kendisini geliştirir savaşın en kanlı yıllarında bile edebiyat sahnesinde yer alan bir aydındır. Üniversite yıllarından itibaren gazetecilik, öğretmenlik, köşe yazarlığı yaparak Özbek halkını bilinçlendirir. O, eserlerinde duygu ve düşüncelerini doğrudan dile getirirken aynı zamanda eserlerinin birçok yerinde ithaflar ve sembollerle duygu ve düşüncelerini ortaya koyar. Bilhassa ithaf şiirlerinde Özbeklerin ve onların şanlı geçmişlerinin örnek almaları gerektiği üzerinde durur. Dedehan Hasan güzel bir geleceğin ancak Özbek halkının geçmişine ve edebiyatlarının önde gelen şahsiyetlerine sahip çıkılması ile olacağını bilincindedir.

Özbekistan'ın bağımsızlığını elde etmesinden sonra özellikle Türk halkları arasında iletişimin yoğunlaşması ile Dedehan Hasan ve onunla aynı fikirde olan bir grup arkadaşı Türkiye'nin köklü geçmişinin örnek alınması gerektiğini belirtir ve bu hususta yoğun çalışmalar içine girerler. Şair bu vesile ile birkaç kere Türkiye'ye gelmek istesede dönemin şartları buna müsaade etmez. Şairin yukarıda saydığımız çok yönlü kişiliği onun yaşadığı dönemde edebiyat dünyasının önde gelen şairlerinde biri olmasını sağlar. Çok yönlü olan Dedehan Hasan dönemin önde gelen şahsiyetleri tarafından övgüyle bahsedilen bir şair yazar, devlet adamı, olarak öne çıkar. Ömrünün en verimli yıllarını Özbekistan ve Özbek halkına hizmet etmekle geçirir. Bu çalışmada, bestekar, şair, ozan, milli bağımsızlık aşığı Özbekistan'ın önde gelen aydınlarından Dedehan Hasan'ın hayatını ve bağımsızlık mücadelesini "Ana Türkistan" adlı eserinden yola çıkılarak ele alındı. Onun sanata olan alakası daha gençlik yıllarından şiir ile başlar. Gençliğinin ilk

yıllarında verdiği eserlere baktığımız zaman aşk, sevgi, sevgili gibi konularında yazan şair sonraki yıllarda bakış açısının değişmesi neticesinde vatan, millet gibi duyguların ön plana çıktığı şiirler kaleme alır. O sırtını her zaman tarihe ve kültürey yaslayarak eserlerini icra etme yoluna gider. Onun eserlerine baktığımız zaman Ahmet Yesevi, Mevlana, Ali Şiir Nevai, Şirazi, Meşreb gibi geçmişte yaşamış ve Türk dünyası edebiyatında iz bırakmış şahsiyetlerin izlerini görmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Özbek Edebiyatı, Dedehan Hasan, Şair

ABSTRACT

Dedehan Hasan was born in a period of intense political and social events. In this mixed period, Turkestan was occupied in every sense and it is a mixed period in which the leading figures of the period were exiled. In this period, the people of the different literary fields of the literature to illuminate, to raise awareness and struggle for independence by winning the prestigious intellectuals. Dedehan Hasan, the other who grew up under the heavy responsibility of life by experiencing his suffering, problems, and his life, has done his best to leave Uzbekistan unaffected by the generations who will come after him. Throughout his life, Dedehan Hasan put the Turkish world, its common values, its history and its traditions into the forefront and fought for it. From his youth, the poet has improved himself by reading and writing, and is an intellectual who has taken part in the literary scene in the bloodiest years of the war. He worked as a journalist, teacher and columnist. While directing his thoughts and feelings directly in his works, he also put forward his thoughts and feelings with a lot of dedications and symbols. In particular, in the dedicating poems, Ozbek and theirs stopped. Dedehan Hasan is aware that his literary works will be with the support of prominent personalities. Poet conditions of the time he hoped to come to Turkey a few times on this occasion did not allow it. Poet's multi-faceted personality as mentioned above made him a leader in the world's leading poets.

This aspect of him has received praise from many statesmen. In this thesis, the composer, poet, national autonomy, the struggle of the life and independence of Dedehan Hasan, one of the leading companies of Uzbekistan, was discussed with the main Turkestan work. His interest in art began with his poetry, even before his youth. She always leaned her back to the past to pursue her works. When we look at his works, we see that Ahmet Yesevi, Mevlana, Ali Şiir Nevai, Şirazi, Meşreb and others who lived in the past and read the works of the individuals who got their mark in the literature of the Turkish world gave their works by being influenced from them. When we look at his works in his early years, we can see that the poet who writes about love, love and dear wrote poems in which emotions such as motherland and nation come to the forefront as

a result of changing perspective. This thesis about Dedehan Hasan life. He was born and living at a place where has mix politics situation. He wanted to give some information in his poems about his country And He thinks that If he writes something, He can give information to children who will born after he died. He was writing about love and relationship but He saw that His country's situation is bad. That's way he was changed his subjects to homeland.

Key Words: Turkestan, Uzbek Literature, Dedehan Hasan, Poet

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Dedehan Hasanov'un Eserlerinde Dil ve Muhteva (AnaTürkistan İsimli Eseri Örneğinden)
Tezin Yazarı	Yusuf BOZYEL
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Enver KAPAĞAN
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	23.05.2019
Tezin Alanı	Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜSBE- KARABÜK
Tezin Sayfa Sayısı	249
Anahtar Kelimeler	Türkistan, Özbek Edebiyatı, Dedehan Hasan, Şair

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Dedehan Hasanov'un Eserlerinde Dil ve Muhteva (AnaTürkistan İsimli Eseri Örneğinden)
Author of the Thesis	Yusuf BOZYEL
Advisor of the Thesis	Doç. Dr. Enver KAPAĞAN
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	Mayıs 2019
Field of the Thesis	Department of Turkish Language and Literature New Turkish Language
Place of the Thesis	KBÜSBE- KARABÜK
Total Page Number	249
Keywords	Türkistan, Özbek Edebiyatı, Dedehan Hasan, Şair

KULLANILAN KISALTMALAR

Age: Adı geçen eser

s: Sayfa

vb: ve benzeri

vs: vesaire

c: Cilt

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	
Özbek-Kiril	Özbek- Latin
А а	A a
Б б	B b
В в	V v
Г г	G G
Д д	D d
Е е	Yok
Ё ё	Yok
Ж ж	J j
З з	Z z
И и	I ₁ / Ī i
Й й	Y y
К к	K k
Л л	L l
М м	M m
Н н	N n
О о	Å å / O o
П п	P p
Р р	R r
С с	S s
Т т	T t
У у	U u / Ü ü
Ф ф	F f
Х х	X x
Ц ц	Yok
Ч ч	Ch

Ш ш	Sh / sh
Ъ ъ	‘
Ь ь	Yok
Э э	Yok
Ю ю	Yok
Я я	Yok
Ў ў	O' / o'
Қ қ	Q / q
Ғ ғ	G' / g'
Ҳ ҳ	H h
Ң ң	Ng / ng

ARAŞTIRMANIN KONUSU

15 Kasım 1941 Fergana’da doğan Özbek yazar, şair, bestekar, devlet adamı Dedehan Hasan’ın kaleme aldığı Ana Türkistan isimli eseri Dil ve Muhteva açısından incelenerek çağımızdan sonraki nesillere milli bir şuur kazandırmak amacı ile bu çalışma hazırlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmanın amacı Özbek yazar ve şairlerinin Rus baskısı ve zulmü altında bağımsız ve Özgür Özbekistan için verdikleri mücadeleyi gözler önüne sermektir. Bu çalışmada da Özbek yazar, şair, sanatçı, bestekar Dedehan Hasan’ın Ana Türkistan isimli şiir kitabını dil ve muhteva şeklinde inceleyerek dönemi ve dönem ve Dönemin problemleri bir aydının kaleminden sunulması amaçlanmıştır. Dedehan Hasan şair, gazeteci ve siyaset adamı kimliğiyle kaleme aldığı şiirleri ve makaleleri ile edebiyat alanında, ozan kimliği ile kaleme aldığı şarkı, türkü ve marşları ile sanat ve musiki alanında bir kanaat önderi kimliği ile halkını toplumsal anlamda bilinçlendiren ve bu fikirlerini vatan, Türkistan, Birlik gibi faaliyetlerle de siyaset alanında mücadele eden bir şahsiyettir. Dedehan Hasan ele aldığı konular ve toplumu yönlendirmesi ile sadece Özbekistan’ın değil bütün Orta Asya Türklerinin çektiği acılara kayıtsız kalmadan karşı çıktığı görülür. 1970 yılından günümüze kadar Sovyet Rusyası düzenine karşı milli bağımsızlık konularını ele alan çok yönlü bir aydın olarak öne çıkar. Bu çalışmada halkının manevi dünyasında yeni bir ruh kazandırmayı amaçlamış aydını ve onun keskin kaleminden üretilen şiirleri, şarkıları, besteleri unutulmadan yeni nesillere aktarılması amaçlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmanın yöntem ve metodunda çeviri, inceleme, sözlük kaynak incelemesi, araştırma konusu ile ilgili tez ve dergilerin incelenmesi, yüz yüze görüşme, kütüphane araştırması yöntemlerine ve yorumlama tekniklerine başvuru yapılmıştır. Eserin dil ve muhteva özellikleri ayrı başlıklar halinde kaleme alınmış ve eser bu şekilde incelenmiştir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Bu çalışmada Özbek şairi, Dedehan Hasan’ın kaleme aldığı Ana Türkistan isimli şiir kitabı incelenmiştir. Dedehan Hasan’ın eserleri başlı başına ciltlere konu olacak

kadar geniş bir içerik ve sayıdadır. Bu yüzden çalışma şairin bahse konu eserindeki şairlerin dil, üslup ve muhteva kısımlarını içermektedir

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. ÖZBEKİSTAN VE ÖZBEK TÜRKLERİ

Yaşanılan coğrafyanın insan hayatındaki önemi yadsınamaz bir gerçektir. Türklerin yaşadığı coğrafyalara bakıldığında bir lütfun yanında ağır bir sorumluluğun da omuzlara yüklendiğini görülür. Yeraltı ve yer üstü zenginlikler bakımından oldukça önemli bir coğrafya olan Türkistan Doğu, Batı ve Güney Türkistan olarak üçe bölünmüş bir durumdadır. Bu parçalı yapının Doğu ve Batı Türkistan kısmının sosyal, ekonomik hatta maddi ve manevi hayatı özellikle son birkaç asırdır Rusya ve Çin gibi iki emperyalist devlet tarafından şekillendirilmiştir.

Altın orda Devleti'nin kuruluşu sırasında Ural'ların doğusundaki İrtiş Irmağı'nın kaynağına doğru uzanan geniş bölge Cengiz Han'ın torunu Şeyban'a verilir. Bu sırada bu bölgede Mengü Timur'un torunu Tuğrulcan'ın oğlu Özbek Han (1292 – 1342) Kıpçakların hükümdarıdır. Özbek Han ve halkı İslamiyet'i kabul edince, Müslüman Kıpçaklara “Özbek” denmeye başlanılır. Özbek adının “Oğuz Beg” bileşik teriminin zamanla kısaltılarak Özbek'e dönüştüğü söylenmektedir. Özbekistan'ın bulunduğu topraklar M. Ö. 10. yy'da Pers Kralı Darelös M. Ö. 4. yy'da Büyük İskender, M. Ö. 8. yy'da Araplar tarafından M. S. 13. yy'da da önce Moğollar, sonrada Timur tarafından işgale uğrar. Ancak Özbekler bu işgal döneminde bile kendi kültürlerini korumayı başarmış ve orta Asya da bir güç haline gelmeye başlamışlardır. 1428'de de Ebu'l – Hayr Han (1428 – 1468) büyük dedesi Özbek Han'ın adını verdiği devleti kurarak istiklalini ilan eder. Bu gelişmelerden sonra Özbekler kendi içlerinde bölünmeler yaşayarak zor durumlara düşerler ancak Osmanlı'nın ara buluculuk girişimleriyle 17. yy'ın sonlarında Türkistan'da temin edilen sulh ve sükun Moğol asıllı Kalmukların ve Çin asıllı Jungarların istilalarıyla yeniden bozulur. Özellikle Kalmuk istilasını Özbeklerin kuzeyindeki Kazak Türklerini perişan eder ve parçalanmalarına yol açar. Türklerin bu karışık durumundan en fazla istifade eden 1552'de Kazan'ın 1556'da da Astrahan'ı

olarak Başkırt Türklerinin memleketinde adım adım ilerleyen Ruslar olur (Ölmez, 2007, s. 174-176).

19. yy ortalarına gelindiğinde Çarlık Rusya'sının hem Avrupa'da hem de Türkistan'da yayılmacı bir politika yürüttüğünü açık bir şekilde görülür. 1853 – 1856 yılları arasında Osmanlı Devleti ve Rusya arasında yapılan Kırım Savaşı ile birlikte Çarlık Rusya'sının bu yayılmacı politikasına engel olunmaya çalışılsa da bu ilerleyişe Orta Asya da dur diyen olamaz ve buradaki Türkler sahipsiz bırakılır. Bu durumu iyi değerlendiren Ruslar Orta Asya'nın işgali için gerekli tüm hazırlıkları yapar ve Türkistan için önemli sayılabilecek pek çok stratejik noktayı ele geçirilir. Fakat bu süreçte Türkistan Türkleri yayılmacı Rus istilasına karşı birlikte hareket edecekleri yerde birbirleri ile yoğun çekişmelere girerler.

Türklerin birbirleri ile çekişmelerini de fırsat bilen Ruslar 9 Mayıs 1865'te de Taşkent'i kuşatıp 23 Haziran 1865 gecesi şehre girerler. Uzun süre direndikleri için Türklerin çoğu katledilir. Ruslar o ana kadar Türkistan'da işgal ettikleri bütün ülkeleri Rusya'ya ilhak ettiklerini ilan ettiler. Türkistan'daki Türk Hanlıklarının bu kadar kolayca ve kısa zamanda Rus istilasına boyun eğmelerinin en önemli sebebi merkezi bir idari yapı yerine parçalanmış 3 – 4 devlet halinde yaşamalarıdır. Ayrıca birlik ve beraberlik anlayışından uzak olmaları, sürekli birbirleriyle uğraşmaları sonucunda kendilerini güçsüz ve zayıf düşürmeleri, fakirlik ve cehalet gibi sebepler ve ayrıca disiplinsiz ve dağınık bir yapıya sahip olmaları; sayıca az olmalarına karşın iyi disiplin olmuş, savaş sanatında usta ve gerekli askeri teçhizata sahip Ruslar karşısında yenilmelerine neden olur. Özbekler, Rusların hâkimiyeti altında girdikleri yıllarda kendi dil ve kültürlerini rahat konuşup yaşayamazlar. Bununla çok cefalar çekerler, dönemin pek çok ileri gelen aydını sürgüne gönderilir, birçoğu da ya baskı sonucu susturulur veya öldürülür.

Ruslar kontrolü ele geçirmek adına baskı yapmadıkları fert, aile ve kabile bırakmazlar. Bu da yetmezmiş gibi Kafkasya'dan, Kore'den Çin'den ve İkinci Dünya Savaşının Alman esirleri ile Almanlardan kaçan Polonyalılardan büyük bir yığınları buralara sürer, buradaki insanları da başka yerlere sürerek kendisine yakın olan bu bölgelerin hâkimiyetini elinde tutmaya çalışır. Özellikle Rus dilini herkese öğretme ve tek hâkim dil kılma çabası içine giren Ruslar amaçlarında başarıya ulaşırlar ve şehirlerde neredeyse Rusça bilmeyen Özbeklere hiç rastlanılmaz. Eğitim dili, bazı istisnaların

dışında bütün okullarda Rusça olur. 1980’li yıllara gelindiğinde Özbekistan’da Rusçayı mükemmel bir şekilde bilip, Özbekçeden habersiz olan birçok Özbek Türk’ünün olduğu bilinen bir gerçektir. Bağımsızlıktan sonra ise bazı şeyler yavaş yavaş değişmeye başlar. Özbekler içinde, Özbekçeyi bilen veya bilmeyen Özbek Aydınları da bütün bu baskılara rağmen kendi benliklerinden kopmayarak gelenek ve göreneklerini bir sonraki kuşaklara çok sözlü edebiyat vasıtası ile aktarmayı başarabilmişlerdir. Sovyet sistemi Özbekistan’ı 70 seneden fazla idare eder. 1917’de Çarlık Rusyası’nın yıkılmasından sonra Özbekistan’da kurulan geçici hükümet 1918’de Ruslar tarafından yıkılır. Özbekistan’da başlayan “Basmacılık Hareketi de başarısız olunca Özbekler 1924 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği hakimiyetine girerler. Gorbaçov tarafından Özbekistan Komünist Partisi liderliğine getirilen İslam Kerimov Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılma sürecinden de yararlanarak Özbekistan’ın bağımsızlığını ilan eder. 1 Eylül 1991 Özbekistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra gelişmiş ülkelerle ekonomik iş birliğine yönelir. Türkiye ile olan ilişkileri de her geçen gün artmaktadır (Tolkun, 2017, s. 33-45).

“Özbekistan’ın toplam nüfusu, 2004 verilerine göre, 26.410.416’dır. Ülkenin nüfus yoğunluğu km² başına 50.4 kısıdır. Eski SSCB içerisinde, Rus ve Ukraynalılardan sonra en büyük üçüncü ulus, Özbeklerdir. Özbekistan’da nüfusun ana unsurlarının, genel nüfus içerisindeki dağılımları; %75 Özbek, %10 Tatar, %6 Rus, %5 Tacik, %4 Kazak, seklindedir. Özbekistan, %2.7’lik nüfus artışı hızı ile, Tacikistan’dan sonra, BDT’nin en hızlı çoğalan nüfusuna sahiptir. Ülkenin baskenti olan Taskent, 2.5 milyon nüfusu ile, Türkistan’ın en büyük metropolüdür. Ülke nüfusunun %40’ı şehirlerde, %60’ı, kırsal kesimde yerleşiktir. Türkistan’ın en kalabalık nüfusuna sahip Özbekistan, diğer Türkistan Cumhuriyetlerine göre daha homojen bir yapıya sahiptir. Ayrıca, genel nüfusun sadece yüzde altısını teşkil eden Ruslar, diğer Cumhuriyetlerdeki kadar etkin olamamaktadır. Bu durum da, Özbekistan’a iç ve dış isleri ile bölgesel güç mücadelesi içerisinde, çok büyük bir inisiyatif sağlamaktadır. Özbek nüfusunun gücü, 1994 Aralık seçimlerinde görülmüştür. Seçim sonucunda teşkil edilen, “Ali Meclis” te milletvekillerinin %85’i Özbeklerden oluşmuştur. (1990 seçimlerinde ise bu rakam %77 idi) Bu rakam, Özbeklerin ülke nüfusundaki oranından da yüksektir” (Kodaman, & Haktan, 2006, s. 412-441).

Kısacası Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov yürüttüğü politikalarıyla günümüzde de Özbek Türkçesi’ne, edebiyatına, kültürüne daha fazla önem verilmektedir. Okullarda bağımsızlığın ilk yıllarında Rusça ön planda iken, şimdi Özbek Türkçesi daha ön plana çıkmıştır. Hatta birçok okul ve üniversitede Özbekçeden önce Rusçayı öğrendiğini söyleyen yabancılar tepkiyle karşılanmakta, onlara önce Özbekçenin öğrenilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Devlet dairelerinde resmî evraklar,

belli bir süreye kadar sadece Rusça tanzim edilirken, şimdi Özbekçe tanzim edilmektedir. Kısaca Özbekistan bağımsızlığından bu yana bir öze dönüş hareketi yaşamaktadır. Özbekistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra gelişmiş ülkelerle özellikle, ekonomik anlamda ilişkiler kurarak Orta Asya'nın güçlü devletlerinden biri hâline gelmiştir.

2.1. ÖZBEK EDEBİYATI

Zengin ve köklü edebiyata sahip olan Özbekler günümüzde de bu miraslarına sahip çıkarak bu köklü dil ve edebiyat dünyasına nadide eserler vermeye devam ediyorlar. Türkistan coğrafyasında yaşanan sıkıntılara rağmen aydınlar eser vermekten geri durmamışlar. 19. yüzyılın ikinci yarısına doğru gelinirken yaşanan siyasi sosyal ve ekonomik sorunlar hanlıkların işlevini yitirmesini de beraberinde getirmiştir. Çarlık Rusya'sının sömürgeci politikalarına boyun eğmelerini bunlardan dolayı da Orta Asya'da çöküşler meydana gelir. 1917'de geçici hükümetin devrilerek iktidarın Lenin önderliğindeki Bolşeviklere geçmesiyle edebiyatta da bir takım değişiklikler yaşanır. Siyasi, sosyal ve kültürel hayatın değişimiyle birlikte oluşan yeni edebiyat şöyle değerlendirilebilir.

13. ve 14. yüzyıllar Türkistan'ın Moğollar tarafından yağmalanma devridir. Asıl adı Temuçin olan Cengiz Han, *Harezmsahlr* devletini ortadan kaldırdıktan sonra Orta ve Doğu Asya'da siyasi birliği sağlama çalışmalarına başlar. Bu edebiyatın oluşum evresi olan 14. ve 15. yüzyılın ilk çeyreğinde Sekkâkî, Haydar Harezmî, Durbek, Lütî, Hocendî, Yûsuf Emirî, Said Ahmed Mirza, Gedâî, Atayî ve Yakînî gibi temsilciler görülmektedir. Ayrıca bu oluşumda islam kültürü ile Fars edebi dilinin de tesirinin bulunduğu muhakkaktır. Farsçanın Orta Asya Türk devletlerinde resmi dil olarak hüküm sürmesi ve klasik Fars edebiyatının gelişmesinde Türk devletleri yöneticilerinin yardımları bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. 1231 yılında Harezmsahlr Devleti'nin tarih sahnesinden silinmesiyle birlikte Türkistan coğrafyasındaki siyasal yapılanma da değişmeye başlar. 13. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayarak Türkistan bölgesine Moğol devleti siyasal ve idarî yönden ön plana çıkar. Bazı kaynaklarda Çağatay edebiyatının devamı olarak bilinen Özbek Edebiyatı 14. yüzyıldan 19. yüzyılın sonlarına kadar güçlü şekilde devam etmiştir. Bu edebiyatın Çağatay edebiyatı olarak

anılmasının sebebi ise Cengiz Han'ın ölümünden sonra devletin üçe bölünmesi ve Çağatay'ın hakimiyet kurduğu topraklarda konuşulan dil olmuş olmasıdır. Maverâünnehir'in Türk ya da Türkleşmiş göçebelere de bu ad verilmiştir. Böylece önceleri Çağatay ulusunda yaşayanların dilini belirtmek amacıyla kullanılan "Çağatay Tili" ya da "Çağatay Türkisi" kavramları Timurular döneminde oluşan Türk yazı dili anlamını kazanmıştır (Ölmez, 2007, s. 174-176).

Özbek Türçesi sahip olduğu bu köklü miras bakımından önem arz etmektedir. Türk Dünyasında Ahmed Yesevi, Mevlana, Sekkaki, Lütfi, Ali Şir Nevai, Babür Şah, Übeydi Hocendî, Yûsuf Emirî, Said Ahmed Mirza, Gedâî, Atayî ve Yakînî gibi önemli şahsiyetleri yetiştirmiştir. Orta Asya Türk yazı dilinin gelişiminde üçüncü evre sayılan Çağatayca Ali Şir Nevâî'nin yapıtlarında klasikleşmiş, yalnız yazı dili olarak değil resmi dil olarak da kullanılmış ve 19. yüzyılın sonlarına kadar yaşamıştır. Nitekim 19. yüzyılın sonlarında Türkistan'da kullanılan yazı dili yerli ağızlardan etkilenir. Çağdaş Özbek yazı dilinin Çağatayca'dan gelen özellikler taşıdığı yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur. Eski Özbek dili, Karahanlı ve Uygur yazı diline dayanmakla birlikte, bu edebi dilin teşekkülünde Moğol istilasından sonra, Orta Asya'daki mahalli şivelerin karışmasının da önemli rolleri olur. Maverâünnehir olarak bilinen topraklarda konuşulan ve yazılan yazı dili olan Özbek edebiyatı Çağatay Türk edebiyatının devamı niteliğindedir. Köklü geçmişinden dolayı Özbek edebiyatının hem manzum hem de mensur eserlerinde Çağatay Edebiyatının etkilerini görmek mümkündür. Tarihi kaynaklara baktığımızda Özbek edebiyatını aşağıdaki gibi dönemlere ayırmak mümkündür (Kahhar, 1997, s. 87-93).

2.1.1. Klasik Özbek edebiyatı

2.1.2. Çağatay Edebiyatı

2.1.3. Hanlıklar Devri Özbek edebiyatı

2.2. Yeni Özbek edebiyatı

2.2.1. Marifetçilik Devri Özbek edebiyatı

2.2.2. Cedit Dönemi Özbek edebiyatı (1910 – 1930) (XIX Yüzyılın İkinci Yarısından XX Yüzyılın Başlarına Kadar)

2.2.3. Sovyetler Dönemi Özbek edebiyatı (1930 – 1990)

2.2.4. Bağımsızlık Dönemi Özbek edebiyatı (1991'den Günümüze Kadar)

2.1. Klasik Özbek edebiyatı

Klasik Özbek edebiyatı, Divânü Lugâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık gibi eserleri kapsayan Karahanlı Türkçesi, güneybatı grubundaki Oğuz Türkçesi ve kuzeybatı kanadı kabul edilen Kıpçak Türkçesinin kaynaşması sonucunda ortaya çıkar. Harezmi Türkçesi ile kaleme alınan Nasirüddin Rabguzî'nin Kısasü'l-Enbiyâsı, Kerderli Mahmud'un Nehcü'l Ferâidisi, İslâm'ın Mu'înü'l-Mürîdi, Kutb'un Hüsrev ü Şirin mesnevisi, Seyf-i Serâyî'nin Gülistan çevirisi, Harezmi'nin Muhabbetnâmesi gibi eserlerin yer aldığı Harezmi Türkçesi üzerinde gelişen Çağatay edebiyatı hanlıklar devri Özbek edebiyatını da içine alan Türk edebiyatı koludur (Merhan, 2007, s. 157-163).

2.1.1. Çağatay Edebiyatı

13. yüzyıl başlarında meydana gelen ve sadece Maveraünnehri değil tüm dünyayı etkisi altına alan Moğol istilası o günkü dünyanın kaderine tesir etmiştir. 1218 yılında başlayan Moğol istilasından sonra Altınordu hükümdarı Özbek Han'ın kendi yönetimi altında olan halka Özbek adını verdiği bilinmektedir. Özbek Han'ın soyundan gelenler Fergana Vadisinde yaşayan Türkleri bir araya getirerek yeni bir devlet

kurmuşlar ve bu devlete Özbek Devleti adı verilmiştir. Moğol istilasından sonra bağımsızlıklarını kaybeden devlet, Moğolların dağılmasından sonra Timurlular devletinin son zamanlarına doğru Türkistan bölgesinde bir güç unsuru haline gelir. Ebul Hayr Han'ın büyük dedesi Özbek Han'ın adını verdiği devleti 1428 yılında kurarak Türkistan'daki hakimiyetini artırır.

14. yüzyıl başlarından 17. yüzyıla kadar ki dönem klâsik edebiyatın en verimli olduğu dönem olarak bilinir. Timur'un imparatorluğun başkentini Semerkant'ı seçmesi ve devlet yönetimine Fars ve Arap kökenli yöneticilerden alarak Türk diline önem vermesi Türk edebiyatının itibarını artırır. Bu durum Özbek Türkçesi ve Türk halkları için çok önemlidir. Timur hükümdar olduğu dönemde Türkistan ekonomik ve siyasi gelişmelerin hepsini birlikte gösterir. Onun yönetimi altında Türkistan Doğu, Batı, Kuzey, Güney bir bütün halinde yaşar. Tüm bu gelişmeler ışığında edebiyatta da yeni gelişmeler olur. Bu dönemde Ali Kuşçu, Gıyâseddin Cemşid, Kadızâde Rûmî, Mirza Ulugbey gibi önemli şahsiyetler eser verir. Bu dönemde olan gelişmeleri pek çok eserden takip edilebilir. Döneme ilgili bilgileri Ebrû'nun Züb-detü't-Tevârih, Abdürrezzak Semerkandî'nin Mat-laü's-Sa'deyn, Handemir'in Habîbü's-Siyer, Yezdî'nin Zafernâme, Ravzatü's-Safâ, Vâsıfî'nin Bedâyiü'l-Vakâyi' ve Zahirüddin Bâbü'r'ün Bâbü'r-nâme adlı eserlerinde bulmak mümkündür. Dur-bek, Emîrî, Sekkâkî, Lûtfî, Hüseyin Baykara, Haydar Harezmî, Ali Şîr Nevâî, gibi klasik şairler bu dönemde yetişmişler ve bilhassa Ali Şîr Nevâî Türk şiirinin hikmetini artıran bir unsur olur. Uzun süre Arap ve Fars edebiyatlarının etkisi altında ezilen Türkistan edebiyatı Ali Şîr Nevâî etrafında toplanan aydınların da desteğiyle hakkettiği mertebeye ulaşır. Öyle ki Ali Şîr Nevâî'nin kaleme almış olduğu Muhâkemetü'l-Lâgateyn adlı eseri Türkçenin Farsçadan daha zengin ve kudretli olduğunu ıspatlar. Bununla beraber Genceli Nizami'nin Farsça yazdığı hamsesine karşılık Ali Şîr Nevâî Türkçe Hamse yazarak Türkçenin güzelliğini, zenginliğini, millî ruhu, Türk insanının iç dünyasındaki zenginliği gözler önüne serdi.

Babürşah'ın sadece Özbek edebiyatı için değil tüm Türk edebiyatları için önem arz eden Bâbü'r-nâme'si ve şiirleri Türk edebiyatlarının geldiği noktayı göstermek açısından önemlidir. Bununla birlikte Muhammed Salih'in Türkistan Türkçesiyle yazılmış Şeybânî-nâme, Meclisî'nin Kıssa-i Seyfû'l-Mülûk adlı eserleri de güzel manzum romanlardır. Timur devletinin parçalanması, Türkistan'da taht kavgaları, iç çekişmeler, sosyal hayatın yanında ekonomik hayatı da derinden etkiler. Bu olumsuzluklara rağmen 17. yüzyıldan 19. yüzyılın başlarına kadar devam eden bu

dönemde pek çok tarihi ve edebi eser verilir. Türkistan'da Timur devletinin parçalanmasıyla bu coğrafya, üç hanlığa bölünür. Bu dönemde Harezm, Hokand ve Buhara hanlıkları, Türkistan'a hükmeder (Açık, 2007,s. 12). Her üç hanlıkta da kendine has bir edebiyat teşekkül eder. Ali Şîr Nevâî'nin yaşadığı dönemde hükümdarların da hem yazarak hem de aydınları teşvik ederek Özbek edebiyatının önünü açmaları Türk diline verdikleri önemi göstermektedir.

Tarih boyunca edebiyat ve tarihin ayrılmaz bir bütün olduğu gerçeği hiçbir zaman göz ardı edilmediği gibi bu dönemde de bu durum göz ardı edilmez. Bu dönemde yazılan ve Türk dünyası edebiyatları için son derece önem arz eden Ebulgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Türk ve Şecere-i Terâkime adlı eserlerini önemlidir. Yine bu dönemde yazılan diğer önemli eserler Şe-refiddin Semerkandî'nin Târîh-i Râkımî, Mutrıbî'nin Tezkiretü'ş-Şuarâ, Se-merkandî'nin Müzâkiru'l-Ashâb Muhammed Yûsuf Münşî'nin Târîh-i Mukîmhânî, Muhammedemin Yarakçı'nın Muhîtü't-Tevârîh adlı eserleri, bu dönemle ilgili önemli kaynaklardır. Aynı dönemin tanınmış sanatkârları için Muhammed Neseî'nin Mazharü'l-Musannifin, Fazlî Namangenî'nin Mecmûa-i Şâîrân, Kârî Rahmetullah Vâzih'in Tuh-fetü'l-Ahbâb fî Tezkiretü'l-Ashâb gibi tezkirelerde bilgi bulunmaktadır. Turdi Ferâğiy, Babarahim Meşreb, Hüveydâ, Nâdir, Revnak, Rakım, Andelîb, Mücrim Âbid, Nişâtî, Munis, Emîrî, Gülhanî, Mahmur, Nâdire, Uveysî, Âgehî, Sofi Allahyar gibi yüzlerce şair, eserlerini bu dönemde kaleme alır.

20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde değişen dünya düzeni sonucu bağımsızlığını kazanan Özbekistan, kurulu olduğu coğrafya itibarı ile Türk dünyası için çok şey ifade etmektedir. Özbek edebi dilinin geliştiği bu coğrafyada pek çok ilim adamı yetişip eser verilir. Zemahşerî, Ahmed Yesevî, Bahâeddin Nakşibend, Mâtürîdî, Ebü'l-Leys es-Semerkandî, Ebü'l-Mu'în en-Neseî, Necmeddîn-i Kübrâ, gibi fıkıh, tefsir, kelâm ve tasavvuf sahalarında önemli ilim adamlarının yanında İbn-i Sînâ, Bîrûnî, Ali Şîr Nevâî, Ebû Bekir el-Harizmî, Ceyhânî, Fergânî, Çağmînî, Babür Şah gibi felsefe, tıp, matematik, astronomi ve edebiyat sahalarında isim sahibi bilim adamı ve sanatkârın bu topraklarda yetiştiği görülmektedir.

2.1.3. Hanlıklar Devri Özbek edebiyatı

1465-1600 yılları arasını kapsayan Hüseyin Baykara, Ali Şir Nevayi, Şeybani Han, Babür gibi büyük yazar ve şairlerin yaşadığı devirdir. Şeybânî hükümdarı Abdullah Han'ın ölümü üzerine Orta Asya'da siyasi ve kültürel birtakım olumsuzluklar ortaya çıkarır. Böylece Türkistan'da yaklaşık 250 yıl sürecek olan Hanlıklar devri başlar. Hanlıkların kendi aralarında küçük beyliklere bölünmesi ve kendi aralarındaki kanlı mücadeleleri dönemin şartlarını gittikçe ağırlaştırır. Dönemin idarecileri içinde buldukları olumsuz şartları düzeltmek için uğraşsalar da çok başarılı oldukları söylenemez. Türklerin Orta Asya'daki bu çekişmeleri sonucu oluşan siyasi iktidarsızlığı fırsatı çevirmek isteyen Rusların Türkistan üzerindeki baskıcı faaliyetlerini daha kolay geliştirmesine olanak tanınır. Bunların neticesinde 1868 yılında Buhara, 1873 yılında Harezm ve 1876 yılında ise Hokand hanlıkları Rus Çarlığı bünyesine girer. Timurlular ve Şeybanlılardan sonraki devrenin devamı niteliğinde olan Hanlıklar dönemi Özbek edebiyatı döneminde milli bilinç ve şuurun oluşmaya başladığı dönem olarak kabul etmek gerekir. Hanlıklar, Buhara, Hive ve Hokan'da teşekkül eder. Bu dönemde bir yandan siyasi karışıklıklar baş gösterirken diğer taraftan da dil ve edebiyat ürünleri meydana getiriliyordu. Ancak hanlıklardaki sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi şartlar, şairleri geleneğin dışına çıkmaya zorlar. Şiir, klasik edebiyatta olduğundan daha çok sosyal konularla sıkı bir ilişkili hale gelir. Dolayısıyla 19. yüzyılın ilk yarısındaki edebi anlayış Çağatay dönemi edebiyatından oldukça farklıdır. Bu farklı anlayışta Çağatay edebiyatı sonrasında yenilikçi yapısının oluşmasına öncülük eder (Tekin, 2011,s. 1843-1850).

Hanlıklar döneminde gelişen Özbek edebiyatı temel olarak iki noktadan gelişme gösterir. Bundan dolayı hanlıklar döneminde edebiyatı saray ve çizgisinde eserler verilir. Bu dönemde de tezkirecilik alanında ciddi gelişmeler kaydedilir. Bunlardan en önemlisi ise Mutrıbi'nin *Tezkiretü şuara*'sında 14. ve 16 yüzyıllar arasında Semerkant ve Buhara'da yaşamış 320'nin üzerinde şair ve yazardan bahsedilmektedir. Hokand hanlığı döneminde destancılık geleneği de önplandadır. Bu dönemde farklı konularda birden çok destan örneği kaleme alınır. Bunlardan bazıları Üveysî'nin “Şehzâde Hasan ve Hüseyin” ve “Vakîât-ı Muhammed Ali Han” destanları, Hâzık'ın “Yusufu Züleyhâ”,

Nâdir'in "Heft Gül-şen", Gülhanî'nin "Zarbü'l-mesel" destanları zamana meydan okuyarak günümüze kadar ulaşır (Tom, 1961. s. 353-355).

Hokan Hanı Ömer Han ve onun oğlu Muhammed Ali Han döneminde güçlü bir edebi ortamın olduğundan bahsedilir. Yine dönemin şairi olan Fazli tarafından kaleme alınan antolojide o dönemde yaşayan altmış üç şair hakkında bilgi verilmektedir. Söz konusu antolojide adı geçen şairlerden Emîrî, Hiclet, Edâ, Üveysî, Mahmur, Nâzil Hocendî ve Gâzî'nin, divanları günümüzde ulaşmıştır.

Hokand hanlığında, destancılık geleneği de bu dönemde revaçtadır. Çeşitli konularda birçok destan kaleme alınır. Hâzık'ın "Yusuf u Züleyhâ", Üveysî'nin "Şehzâde Hasan ve Hüseyin" ve "Vakîât-ı Muhammed Ali Han" destanları, Nâdir'in "Heft Gül-şen", Gülhanî'nin "Zarbü'l-mesel" destanları günümüze kadar ulaşır. Bunların yanında Mutrib ve Andelib'in Hokand'da 1842'den sonra meydana gelen olayların tasvir edildiği "Şehnâme-i Divâne Mutrib" ve "Şehnâme-i Divâne Andelib" divanları da günümüzde mevcuttur. *Sufi Allahyar*'ın ilk başlarda Fars ve Tacik dillerinde yazdığı ve daha sonrasında Özbek diline şiir şeklinde aktardığı 12.000 beyitlik Sebâtü'l-Acizin isimli eseri tasavvufun önemli temsilcilerinden olan Nakşibendi tarikatının anlatıldığı Meslekü'l-Muttakîn'i isimli eseri önemlidir.

1792-1842 yılları arasında yaşamış olan ve Hokand emirinin yakın dostu olan Nâdire de Hanlıklar döneminde iz bırakmış yetenekli şairlerden biridir. Yazdığı eserlerde Mekkune mahlasını kullanmış ve şiirlerini 15000 mısralık büyük bir divanda toplamıştır. Sözü edilen divanlar günümüzde Özbekistan'da farklı kütüphanelerde bulunmaktadır. Çağatay edebiyatı 15. yüzyıldan itibaren Nevâyî'nin verdiği eserler ve yetiştirdiği güçlü şairlerle en yüksek seviye ulaşmıştır. Bu gelişim Bolşevik ihtilaline kadar devam eder. 19. yüzyılın ilk yarısına kadar devam eden gelişmeler hanlıklar döneminde de etkisini sürdürür. Hanlıklar dönemine geldiğimiz zaman ise bazı şairler klasik edebiyat türlerinde önemli eserler verilirler. Hanlıklar döneminde meydana gelen edebiyat özellikle hiciv alanında şiirlerin yazılması geleneğin temanın dışına çıkılmasını sağlar. Bu dönemde yaşanan ekonomik, sosyal, kültürel, ve siyasi şartlar aydınların geleneğin dışına çıkmasını sağlar ve bu anlamda yeni eserlerin verilmesine olanak tanır. Bu dönemde edebiyat daha çok günlük hayata yakın ve sosyal konularla sıkı bir ilişkide gelişir.

Dolayısıyla 19. yüzyılın ilk yarısında oluşan edebiyat Çağatay edebiyatının yeni ve farklı bir dönemi olarak kabul görür. Bu değişiklik Çağatay edebiyatında yeniliğin

öncüsü olmuş ve yeni edebiyatın hızlı bir şekilde gelişmesine olanak sağlar. Özbek edebiyatı genel itibari ile Çağatay edebiyatının özelliklerini taşımakla Birlikte hanlıklar döneminde meydana gelen ve birbirinden ayrı şekilde oluşan edebiyat ekolleri kendine has bir özellik sergiler. Hanlıklar döneminde iki dilli eserler verilmesinin yanında en çok eser Hive hanlığı döneminde icra edilir. Hive hanlığı döneminde çeviri faaliyetleri de hız kazanmaya başlar ve Nevai geleneği devam edilir (Merhan, 2007, s. 157-163). 19. yüz yılın sonlarına doğru gelindiğinde ise Çar imparatorluğu Osmanlı dışındaki tüm Türk bölgelerini hakimiyeti altına alır. Bu dönemde Rusya Türkleri arasında yeni bir uyanış etkisini gösterir ve böylece Türkler çeşitli bölgelerde gazete ve dergiler çıkarmaya başlar. 1870 yılında Taşkent'te *Türkistan Vi-layatinin Geziti* isimli gazete çıkar.

Bununla birlikte 1873 yılında Kırım'da Gaspıralı İsmail'in çıkardığı Tercüman gazetesi tüm Türk dünyasında derin bir yankı uyandırır. Gaspıralı bu gazetede mümkün olduğunca yabancı kelimelerin dilden çıkarılmasını ve Türk birliğini savunur. Dilden çıkarılan Arapça ve Farsça kelimelerin yerine daha çok mahalli kelimeler ve bu kelimelerde de İstanbul Türkçesine uyulması gerektiğini söyler. Gaspıralı'nın "Dilde, fikirde ve işte birlik" ilkesi ile çıkardığı gazete İstanbul'dan Taşken'te kadar tüm Türk dünyasında okunmaya ve büyük bir yankı uyandırmaya başlar. Rusya Müslümanlarının siyasi anlamda çıkış yapmalarını sağlayan ve tüm Türk dünyasının kültürel anlamda gelişmesinde katkıda bulunan Usûl-ü Cedit Mektepleri hızlı bir şekilde Türk dünyasında yayılır. Halkın desteği ile Türkler arasında ortak bir kimlik oluşturma ve bu şuurun yerleşmesini sağlar.

2.2. Yeni Özbek edebiyatı

2.1.4. Marifetçilik Devri Özbek edebiyatı (Xix Yüzyılın İkinci Yarısından Xx Yüzyılın Başlarına Kadar)

Özbek Türkleri Edebiyatı Ahmet Yesevi'den Atai'ye, Nevai'den Furkat'tan Mukimi'ye Çolpan'dan Osman Nasır'a Meşreb'e, Aybek'ten Şeyhzade'ye Abdullah Aripov'dan Erkin Vahidov ve Rauf Parfi'ye kadar Özbek edebiyatı çok köklü bir geçmişe sahip olup halkın yolunu aydınlatmayı başarır. 20. yüzyılda Özbek edebiyatının zenginleşip gelişmesine katkıda bulunan ve Özbek edebiyatının mihenk taşlarından olan

Aybek, Abdulla Kadiri, Çolpan, Mirtemir, Şeyhzade, Osman Nasır, Said Ahmed, Şükruallah, Rauf Parfi gibi aydınlar edebiyatı oldukça zenginleştirir. Bu dönemde şiir ile birlikte roman, tiyatro, kıssa ve hikaye gibi türlerde de eserler verilir.

Sovyet rejimine karşı birden çok yazar ve şair verdiği eserlerle mücadele eder. Bu dönemde birden fazla yazar eline silah alıp savaşa katılırken diğer yazarlar ise ellerindeki kalemlerle düşmana karşı savaşırlar. Hatta genç şairlerden Hasan Said'in Biz Yeneceğiz, Yemin, Marş gibi şiirleri savaş meydanlarında yazılmıştır. Bir şiir kitabında şunları söyler: *“Bu şiirleri yazarken sağ elimde kalem, sol elimde tabancanın horozu vardı. Çok uzaklarda yerler gümbürdeyerek yanıyordu. Yanan köylerden kara duman kıvrıla kıvrıla yükseliyordu.”* (Baç, 2016,s. 64) diye açıklama yapmıştır.

Bu dönemde verilen eserlerde vatanseverlik, dostluk gibi konulara sıkça yer verilir. İnsanların gönül dünyası ruhi duyuş ve düşünceleri tasvir edilmeye başlanır. Eserler cephedeki tüm yaşananları gözler önüne serirler. Aydınlar anlattıkları hayat hikayelerinde cepheye giden erkeklerin yerine pamuk tarlalarında çalışan kız çocuklarını, çok zor şartlarda çalıştırılıp hayatın ağır koşuşturması içinde mücadele eden insanların yaşam hikayelerini, çözüm yolları bulmaya çalışarak fedakarca anlatırlar.

Bu dönemde ilim ve fennin toplum hayatındaki etkisi abartılı bir şekilde eserlerde ifade edilir. Çünkü dönemin aydınları halkı cehalet ve karanlıktan kurtarmanın, halkın medeniyet seviyesini artırmanın birinci yolunun ilim ve fenni halka indirgemek olduğunun farkındalardır. Halkın aydınlanmasının, problemlerin ortadan kalkmasının yolunun bu olduğuna inanıyorlardı. Marifetçi şairler memleketin zenginleşmesinin halkın refah düzeyinin artırılmasının temel yolun bu olduğunu düşünürler bu yolda eserler vermeye gayret ederler. Ayrıca dönemin aydınları kendi şiirlerinde ömürlerini eğlenceyle geçiren, ilim ve fenne önem vermeyen hanlıkların yöneticilerini de eleştirirler. Eğitim konusunda ellerinden geleni yapan aydınlar o dönemde Rusların eğitim sistemlerine de eserlerinde yer verirler. Rusların eğitim alanında bu kadar gelişmelerinin sebebini ise her geçen gün sayısı artan gimnaziya türü okulların olduğunu söylerler. Bu dönemde yazar ve şairler gazel, kaside, mesnevi gibi klasik edebiyat türlerinden sanayideki gelişmelerin de etkisiyle daha canlı hale getirirler ve bu da onların daha geniş halk kitlelerine ulaşmalarını sağlamıştır. Eskiden sadece aydınların okuduğu şiirleeri marifetçilerin şiirlerin içeriklerini değiştirmeleri sonucu dinleyici kitleside artırır şiir okumak artık aydınlara özel bir durum haline gelmekten

çıkarcı. Bununla birlikte eski türleri toplumsal motiflerle zenginleştirerek halkın sorunlarını da eserlerde işlemeye başlamışlardır.

Dönemin önde gelen kalemlerinden olan Furkat (1859- 1909) Avrupa kültürünün öğrenilmesi gerektiğini, bununla birlikte Rus dilinin de öğrenilmesinin gerekli olduğunu sürer. Şair, halkın ancak bu yolla milli özgürlüğe kavuşacağını belirtir. Şair eserlerinde Dünya sevgisi dini duygu ve düşünceler, vatan, millet, özgürlük, eşitlik, adalet, gurbet gibi temaları yansıtır. Yazarın aynı zamanda Kavaid-i Çin ve Umurât-i siyasî gibi eseri de mevcuttur.

Şair *Gimnaziya* adlı şiirinde Rusya'daki eğitim sistemi hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade eder.

*Kılıb teklif bir zâtı kirâmi,
Kirib gimnaziya kördük tamamı.*

*Bir yüksek mertebeli kişi davet edince,
Gimnazya'ya girip herşeyi görülür.*

*Déme, gimnaziyakim, bir gülistán,
Érür her yâna gülçinler hırâmi.*

*Demeyin "bir çiçek bahçesidir gimnazya,
Çiçekçi kızlar gezer her yerinde."*

*Cahân ilmi güliniñ nekhatidin
Muattar ande oğlanlar maşâmi.*

*Çiçekçi kızlar gezer her yerinde."
Oradaki oğlanların burnu hoş koku ile dolu.*

*Birinçi dersşâna ilm-i yunân,
İkkinçide oqur lâtın kelâmi.*

*Birinci derslikte Yunanca dersi,
İkinci derslikte öğrenirler Latinceyi.*

*Üçinçi Rusya kâmun ilmi,
Okurlar ihtitâm-u itisâmi.*

*Üçüncü derslikte Rusya kanun bilimi,
Okurlar özenerek ve isteyerek.*

*Âlib törtinçide talim-i nemis,
Oqur bir cemiyet ande mudâmi.*

*Dördüncü derslikte Almanca eğitimi alır,
Orada bir sınıf okur sürekli*

(Marufjon, 2013, s. 62)

Milli uyanış devri Özbek edebiyatının güçlü şairlerinden bir diğeri ise Anbar Otin (Anber Hatun) dir. Şair, Özbekistan'ın Fergana bölgesinde doğmuştur. Şair şiirlerinde genelde kadınların gönül dünyası, aşk gibi konuların yanında dönemin sosyal

sorunlarını da eserlerinde işler. Yazarın şiirleri üzerine yapılmış çeşitli çalışmalar vardır. Bunun dışında Özbek edebiyatı tarihinin son cildinde ve Gulam Kerimov'un üç ciltlik Özbek edebiyatı tarihi adlı çalışmasında kendisi hakkında geniş bir şekilde bilgi verilmiştir. Bu dönem Özbek edebiyatının önemli marifetçilerinden biri Mukimî (1850–1903)'dir. Mukimî, yergi unsurları içeren *tenaçılar*, *toy*, *saylov* gibi şiirleriyle Özbek edebiyatına yeni bir boyut kazandırmıştır. O'nun "Seyahatname" adlı eseri Özbek edebiyatında bu türün ortaya çıkmasına vesile olur. Şair, Hokand'dan Şahimerdan'a doğru yaptığı yolculuk boyunca geçtiği yerlerdeki ahalinin toplumsal sorunlarını ve yaşam tarzını eserine mizahî bir dille yansıtmıştır. Tüm baskı ve zulümlere rağmen Özbek halkı Rus dilini bir kenara bırakarak kendi dillerinde eser vermeye yönelmiş eserlerini Özbek diliyle vermelerinin yanında günlük hayatlarında da Özbek Türkçesini kullanmaya özen göstermişlerdir. Bu dönemde eser veren sanatçıların eserlerinin yanında çeviri eserlere de sıklıkla rastlanılır. Bu dönem Özbek edebiyatı ve Özbek Türkçesi açısından çok verimli geçer.

2.1.5. Cedit Dönemi Edebiyatı (1910 – 1930)

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkistan coğrafyasında içtimai ve medeni hayatta önemli değişiklikler olmaya başlar. Bu değişmelerin temelinde Türkistan'ın Ruslar tarafından istila edilmesi yatmaktadır. Ceditçilik hareketi de bu dönemde başlar. Bu edebi hareket daha çok Hokand, Hive, Semerkand, Taşkent ve Buhara'da yükselişe geçer. Bu yıllarda Özbekistan'da ideal sahibi olan aydınlar, kendilerini bilimle geliştirmek için tüm güçleri ile çalışırlar. Tüm yenilik taraftarı aydınlar bu hareketin birer mensubu olarak bilinir. Bu hareket Türkiye'de başlayarak, İran, Afganistan ve Türkistan'daki gençleri ve aydınları etkiler. O dönemde Rusya'da ise İsmail Gaspiralı önderliğinde tüm Türk coğrafyalarında etkili olur. Özbekistan'daki Ceditçilik hareketinin amacı ise Ziya Gökalp'in "Muasırlaşmak, Avrupalılar gibi zırhlar, uçaklar v.s. yapıp bunları kullanabilmektir. Şekilce ve yaşayışça Avrupalılara benzemek değildir" şeklinde açıklanabilir. Bu dönemin önemli amacı bilgileri yayma, baskı ve zulümlerin sebeplerini araştırmanın yanında vatan ve millet sevgisini, baskı ve zulümden kurtulma arzularını yazı ve şiirlerine konu edinmektir. Ceditçilik hareketi, sadece Çarlık Rusya'sının büyük baskısı altında kalmıştır. Aynı zamanda Buhara emiri de Çarlık Rusya'sının ve Buhara Emirlikleri'nin bu hareketine karşı çıkar. Bunun sebebi

ise hareketin gençlere milli duyguları aşıyor olmasıdır. (Avcı , 2006, s. 39-50) Türkistan Cedidçileri 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı devletindeki Jön Türkleri anımsatır. Türkistan Cedidçileri o dönemde her alanda etkili olan bazı Tatar aydınlarını da yanlarına alarak 1905 yılında oluşan liberal ortamdan yararlanmak için basın ve yayın aracılığıyla yeni fikirleri halka anlatmak için ve halkın milli kimliklerine dokunup, bilimin gerekliliğini, islamı ve bilimin ilerleyişinin engellenemeyeceğini her fırsatta ifade edilir.

Özbek Cedidçileri, yüzyıllar boyunca hanların baskısı altında olan eğitimi basın, tiyatro ve ulemanın desteğiyle eğitim ve öğretimde yoksun olan halkı yeniden harekete geçirme yoluna başvururlar. Bundan dolayı 1905 Rus devriminden hemen sonra Taşkent'te (1906) ilk yenilikçi gazeteler olan *Taraqçıy (İlericilik, Ismoil Obidov)* ve *Xurşid (Güneş, Munavvarqori Abduraşidov)* çıkarılır. Açılan Cedit okulları, düzenledikleri geniş kapsamlı eğitim programları ile kısa sürede halka okuma ve yazma öğreterek bu okulların ne kadar faydalı ve başarılı bireyler yetiştireceğini işaretlerini vermişlerdir. Söz konusu okulların başarıları bunlarla sınırlı kalmaz bunlar halkın fikir dünyasının da şekillenmesine yardımcı olur. Rus devlet adamı ve siyasetçilerinin tüm baskı ve tedbirlerine rağmen söz konusu eğitim hareketi siyasi bir boyut kazanmaya başlar ve gün geçtikçe güçlenerek emirliğe son verme düşüncesi amaç haline gelir. Gerçek eğitim reformlarına duyulan ihtiyaçlar basın ve yayın organlarının da bu eğitim organizasyonuna desteği gün geçtikçe artar. En sonunda Âlim Han "İslahat Fermanı" nı ilan etmek zorunda kalır. Ancak çok geçmeden bazı dini grupların da etkisiyle Âlim Han verdiği bu karardan vazgeçer (Avcı , 2006, s. 39-50).

Bunun neticesinden yer altına çekilen Ceditçiler kapatılan okulların yerine gizli bir şekilde yüzlerce yeni okul açarlar. Bu yeni eğitim kurumlarına evlerde devam ederler. Yönetimin bütün çabalarına rağmen ceditçi fikirleri engelleyemez. Bu hareket her geçen gün güçlenerek bir halh hareketi halini alır. Eğitime küçük guruplar halinde evlerde devam edilir. Milli meseleler ve özgürlük gibi kavramlar dile getirilerek halkın manevi duygularının şahlanması amaçlanır. Bu dönemde çıkan Hurşid adındaki gazeteye meşhur Özbek ediplerinden Münevverkârî Abduraihanov'un muharrirlik yapar. Bu devir toplumunda Cedidçilere karşı çıkanlar olmuştur. Özellikle bazı dini gruplar gazete, dergi ve benzeri faaliyetlerin iyi olmadığından yakınmışlardır. Bu kişilere gazete köşelerinden verilen cevaplarda ağır ithamlar ve çekişmeler yaşanmıştır.

Şunu açıkça ifade etmek gerekir ki Özbek dil ve edebiyatında Cedid deviri önemli bir yere sahiptir. Modern Özbek dilinin temelleri ve kuruluşu bu dönemde gerçekleşmiştir demek keskin bir ifade sayılmaz. Çünkü roman, hikaye, drama, tiyatro gibi pek çok edebi tür Özbek edebiyatında vücut bulmaya başlamıştır.

1910 yılında gelişen şartlar neticesinde pek çok konuya el atan aydınlar, kullanılacak edebiyat dilinin de nasıl olması gerektiği konusunda birinden farklı görüşleri sürerler. Farklı fikirlerin ileri sürülmesinden sonra oluşan ortam neticesinde bu coğrafyada yaşayan halkın dilinin Özbekçe olarak adlandırılmasına karar verilir ve bundan sonra Özbekçe olarak adlandırılır. Bu dönemde verilen yazılı Özbek piyeslerinin bu ortamda ortaya çıkması bir rastlantı değildir. Tiyatro aydınlatma konusunda başta Tatar ve Azeri piyesleri olmak üzere halka ulaşarak halkı aydınlatıp bilinçlendirmenin en etkili yollarından biri olur.

Özellikle basın ve yayın faaliyetlerinin artış göstermesi, dergilerin sürekli yayın faaliyetlerinde bulunması kalem sahiplerinin ellerini ve zihinlerini güçlendirir. Bu tür faaliyetlerde kullanılan dilin millî dil olan Özbekçe olması anlaşılma ve anlatma noktasında önemli katkılar sağlar. Bu yüzden milli bir dil ve millî bir edebiyattan söz etmenin mümkün olduğu yıllar Cedid devridir. 1920'li yıllarda yazılan eserlerin çoğu Sovyetler devrinde kaleme alınmış olmalarına rağmen yenilikçi anlayışı taşıdıklarından Cedid edebiyatının ürünüdürler. Pek az eser toplumcu ve eşitlikçi inancını taşıyan Sovyet sisteminin yerleşmesi konusunu işler (Merhan, 2006, s. 281-295).

1917 Bolşevik devrimine değin onlarca gazete ve dergi birbirini takip eder. Bu zaman diliminde edebiyatta ve basında etkin olan Cedidçi Özbek yazar ve aydınlarından Siddiqiy Acziy (1864-1927), Mahmudxüca Behbudiy (1875-1919), Munavvarqori Abduraşidxonov (1880-1933), Abdulla Avloniy (1878-1934), Abdurauf Fitrat (1886-1938), Muhammadşarif Süfizoda (1869-1937), Tülagan Xücamyorov Tavallo (1883-1937), Hoci Mu'in (1883-1942), Ubaydulla Xücaev (1880-1938), Abdulla Qodiriy (1894-1938), Abduhamid Sulaymon Çülpon (1897-1938), Hamza Hakimzoda Niyoziy (1889-1929), Sadridin Ayniy (1878-1954), Xurşid Şarafiddinov (1892-1960) halkın cahilliğinin ve geri kalmışlığının en önemli nedenini eğitimdeki yetersizlikte görülür, eserlerinde öğretici ve pedagojik amaçlar güderler. Bunun dışında zenginleri, din adamlarını ve Rus sömürgecilik siyasetini karalamaktan geri durmazlar (Merhan, 2007, s. 157-163).

Edebi eserlerde toplumsal eleştiri çoğunlukla aşk teması ile yapılır. Toplumsal ve siyasal bir misyon üstlenen edebî eserler ayrıca Türkistan'ın kültürel durumundan duyulan rahatsızlıklar ve mutsuzluklar da dile getirilir. Dil konusuna da el atan aydınlar, yazı dilinin nasıl olması gerektiği hususunda farklı düşünceler ileri sürerler. Düşünce çatışmaları ve tartışmalardan sonra Özbek Türklerinin yaşadığı coğrafyadaki Özbekçe olarak adlandırılır. Nitekim yazılı Özbek piyeslerinin bu zamanlarda ortaya çıkması rastlantı değildir. Tatar, Osmanlı, Azeri ve Rus tiyatrolarının etken olduğu bu girişim, halka ulaşarak onu aydınlatmanın en kısa ve en etkili yolu olduğu için yeğlenir. Bu dönemin önemli tiyatro yazarlarından Behbudî tarafından 1911 yılında yazılan ve 1914 yılında Türkistan'ın pek çok yerinde sahnelenen ve halk tarafından oldukça beğenilen 3 perdelik Özbek edebiyatının ilk piyesi olan *Pederkuş adlı* drama geniş yankı uyandırır. Oyunda, okumanın önemi vurgulanarak okumayan çocukların babalarının katili bile olabilecekleri anlatılmaktadır. Bolşevik ihtilaline kadar sayısı kırkı geçen bu tür piyesler sayesinde halk dilindeki söylemler yeni edebî dilin oluşmasının sinyallerini de veriyordu. Ceditçi yazar ve aydınlar eserlerinde güldürü, yergi gibi anlatım biçimlerini kullanarak halkın milliyetçi ruhlarını yeniden harekete geçirmek istemişlerdir. Behbudî, ilk Özbek tiyatro yazarıdır. 1917'den sonra Sovyet müesseselerinde çalışır. Yeni okulların açılmasında ve matbuatın gelişmesinde katkıda bulunur. 1919'da Buhara emiri tarafından ayırmacı ve casus ilan edilerek ölümüne hükmedilir. Semerkant'ı terk ederken Behbudî meslektaşlarıyla birlikte Özbekistan'ın Karşı şehrinde yakalanarak feci bir şekilde öldürülür.

1911 yılında yazılmış olan *Pederküş* (Baba Katili) adlı dramı 1914 yılında sahnelenir. Bu eser halk tarafından büyük beğeni ile karşılanır. A. Samoyloviç 1916 yılında Türkistan'a yaptığı ziyaret sonrasında edindiği izlenimler sonucunda şu sözü söyleme gereği duymuştur: "*Türkistan'da yeni bir edebiyat tezahür etmiştir. Bunu bekliyordum... Yeni edebiyatın merkezi Semerkant'tır. Genç kalemlerin ilham kaynağı ise Behbudî Efendidir*" (Marufjon, 2013, s. 62). 1920'li yıllara gelindiğinde piyeslerin yanında dönemin olumsuzluklarının basit ama çarpıcı bir konuşma dili ile ilk yergisel hikayeler de verilmeye başlanır. Bu anlamda Maxzumning xotira daftaridan (Anlayışsız Maxzum'un hatıra defterinden), Toşpülod tacang nima deydi? (Sinirli Toşpülod ne diyor?), Ğafur Ğulom'ın Soat (Saat), Abdulla Qodiriy'nin Kalvak Yigit (Genç), Abdulla Qahhor'ın Komsomol küçasi, 3 (Komsomol sokağı,3), Boşsiz odam (Başsız adam) gibi hikayeler bu anlamda en iyileridir.

Bu yeni sistemi destekleyenleri olduğu gibi buna karşıt görüş bildirenler de olur. Özellikle bazı dini gruplar gazete, dergi ve benzeri faaliyetlerin iyi olmadığından yakınmışlardır. Bu kişilere gazete köşelerinden verilen cevaplarda ağır ithamlar ve çekişmeler yaşanmıştır. Bu karşıt görüşlerden en belirginini ise 1919 yılında Taşkent'te *Çiğatoy Gurungi* (Çağatay grubu) adında yeni bir dil ve edebiyat derneği kurulmuştur. Çolpon, Ğulom Zafariy (1889-1938), Mahmud Xodiyev Botu (1903-1940), Ğozi Yunus (1887-1942) Maşriq Yunusov Elbek (1898-1938), Maşriq Yunusov Elbek (1898-1938) gibi milliyetçi şair ve yazarlarından olan Abdurauf Fitrat karar. Derneğin kuruluş amacı ise Çağataycayı Orta Asya bölgesinde hakim kılmaktı. Dernek milliyetçi fikirler taşıdığı gerekçesiyle 1922 yılında kapatılır.

Henüz tam olarak kurulmamış Sovyet sisteminin ilk yılları yazarlar ve aydınlar için özgür düşüncenin kısa bir süreliğine de olsa yaşandığı dönemdir. Cedit edebiyatının devamı ve sonu olarak bu dönemde Özbek romancılığının öncüsü olarak Abdulla Qodiriy'den başka, Özbek Sovyet şiirinin ve tiyatrosunun kurucusu Hamza Hakimzoda Niyoziy, aynı zamanda Tacik edebiyatının kurucusu olan yazar Sadriddin Ayniy, zamanının çok yönlü reformisti Abdurauf Fitrat ve çok yönlü edebiyatçısı Abduhamid Sülaymon Çolpon döneme damgalarını vururlar. Şair, yazar, mütefekkir, devlet adamı, siyasetçi ve Özbek edebiyatının kurucularından sayılan Buharalı *Abdurauf Fitrat* (1886-1938) çok yönlü bir yazardır. 20. asır Özbek yazı dili ve edebiyatının kuruluşunda önemli bir yere sahip olan Fitrat'ın dil, edebiyat, sanat, vb alanlarda yüzlerce makalesi mevcuttur. Fitrat milli uyanış devri Özbek edebiyatının esasçılarında birisidir. Mahmudhoca Behbudî gibi eğitici ve Cedit hareketine yön verici isimlerin en başta gelenlerinden birisidir (Üşenmez, 2011, s. 115-121).

Fitrat'ın en önemli yönlerinden biri de Kutadgu Bilig'in Fergana nüshasını Taşkent'e getirmesi ve bugüne kadar getirilmesindeki çabasıdır. Buharalı araştırmacı yazar Abdurauf Fitrat daha önce ismini duyduğu Kutadgu Bilig nüshasının peşine düşer ve 1924 yılında Nemengan'a giderek nüsha sahibi Muhammed Hacı işan Lalereş ile görüşerek ondan nüshayı alır ve nüshayı Taşkent Esasi Kütüphanesine teslim eder. Cedit edebiyatı döneminde kaleme alınan eserlerin çoğu Sovyetler devrinin baskıcı havasında kaleme alınmalarına rağmen eserler içerik olarak yenilikçi anlayışın ürünleri oldukları görülmektedir. Bu dönemde çok az eserde Sovyet sisteminin yenilikçi ve eşitlikçi olacağına inanılmıştır.

2.1.4. Sovyetler dönemi Edebiyatı (1917– 1991)

1917-1991 yılları arasında öne çıkan yazar ve şairler meydana getirdikleri eserlerle farklı sınıflara ayrılarak Özbek dili ve edebiyatının gelişmesinde katkıda bulunurlar. Bu dönem 1917 Bolşevik devriminden 1991 yılına kadar 74 yıllık süreçte Sovyetler Birliği dönemini anlatan eserlerin ortaya konduğu edebiyat dönemidir. Ruslar Orta Asya'da etkilerini artırmak ve özel mülkiyeti ortadan kaldırmak için sınıfsal farkların olmadığı bir toplum yapısı kurarak komünizm sistemini Orta Asya Türkleri arasında yayma amacını güder. Ruslar bu fikirlerini gerçekleştirmek için devrimden sonra ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirleme fikrine karşı çıkılarak Türkistan insanının bağımsızlık yolunda ve dini etkili bir şekilde kullanarak insanların hedeflerine ulaşmalarını engellenir. Diğer taraftan da yerel yöneticiler tarafından halka baskı yapılır. Halk keyfi uygulamalardan bıkar ve kendilerine özgürlük, eşitlik ve huzuru getireceğine inandıkları yeni sistemi desteklemeye zorlanır. Hatta öyle ki insanlar bu yeni sistemin bütün halkların kurtarıcısı olduğu fikri zorla söyletme yoluna gidilir.

İnsanların milli değerlerini koruyup sahip çıka bilmeleri için, benliklerinde ve beyinlerinde iki önemli hususta bilgi ve irade sahibi olmaları gerekir. Bunlardan biri din iken ikincisi ise bir milletin var olması için olmasa olmazlarından dilidir. Benliğini, dilini ve dinini kaybeden milletlerin varlığından tarih boyunca söz edilemeyeceği vazgeçilmez bir gerçektir. Özbekistan'da Bolşevik hakimiyetinin kurulmaya başlandığı daha ilk zamanlarda insanların dilleri ve dini hassasiyetleri yok edilmeye başlanır. Dinle birlikte dillerini de kaybetmenin eşğine gelen Özbekler çok geçmeden Ruslar tarafından yutulup yok olma aşamasına gelirler. Özbek halkı atalarının kemikleri üzerinde varlık mücadelesi vermeye çalışan Ruslara hiçbir zaman bu fırsatı vermemiş gerekirse bu uğurda canlarını bile feda etmekten geri durmamışlar. Özbek Türklerinin bu karşı duruşları Rusların hem aydınlar üzerindeki baskı ve eziyetini hem de yerel halk üzerindeki baskısını az da olsa tesirli olmasını engeller.

Hal böyle olunca 1930'lu yıllara gelindiğinde Ruslar Özbek aydınları üzerinde baskılarını artırmak için farklı yollara başvurmuşlar. 1932 yılında Sovyetler birliği bünyesindeki tüm edebiyat faaliyetleri durdurulur ve bunun yerine Sovyet Yazarlar Birliğinin kurulmasına karar verilir. Böylece toplumcu gerçekçilik Sovyetlerin resmi sanat ve edebiyat yöntemi olarak benimsenir. Alınan bu karar Sovyetler Birliği bünyesinde yaşayan aydınların toplumcu gerçekçi eserler vermesini sağlamıştır. 17

Ağustos 1 Eylül 1934 tarihinde Maksim Gorki başkanlığında Moskova'da düzenlenen Sovyet Yazarları Birinci Genel Kongresi düzenlenerek benimsenen edebiyat yöntemi Sovyet edebiyatının temel hedefini belirlenmiştir. 1932 yılından itibaren partinin belirlediği kadın eşitliği, Sovyet insanının partiye olan bağlılığı, kadın gibi temalar çerçevesinde eserler kaleme alınır. Toplumcu gerçekçi yöntem, kendi devrindeki gelişmelere bağlı olarak tarihsel ve somut işlevsele yönlendirir. Bu Sovyet toplumcu gerçekçilik ilkesine karşı çok geçmeden 1934 yılında Özbekistan yazarlar birliği kurulur (Merhan, 2007, s. 157-163)

Bu karmaşık dönemde bile Özbek sanatçılarla başka halklardan olan yazarlar arasındaki dostluk ve iş birliği ilerler. Bu dönemde eskiden kalma, toplumun ilerlemesine engel olan köhne inanışlara karşı mücadele şairlerin göz önünde bulundukları konulardandır. Özbek edebiyatında romantik, hicvî, realistik akımlar öne çıkar. Yine bu devirde destanlar dönemine ilgi duyulmaya başlanır. Ergeş Cuman Bülbüloğlu, Fazıl Yoldaşoğlu gibi ozanlar hakkında Hislet, Kemî, Aybek, Mirtemir çeşitli eserler vücuda getirmişlerdir. Abdulla Kâdirî Abdulla Qodiriy (1894-1938)'nin Obid Ketmon Abid Ketman (1934), Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpón Çolpan (1898-1938)'in Kechava Kunduz Gece ve Gündüz (1936), Abdulla Kahhar Abdulla Qahhor (1907-1968)'in Serap Sarob (1935), Aybek Muso Toshmuhammad Oğlu Oybek (1905-1968)'in Kutluk Kan, S. Aynî'nin Kullar gibi romanları Özbek nesir dilinin yükselişinde büyük pay sahibidir. Yine bu yıllarda Özbek edebiyatında deneme ve hikâye türlerinde başta olmak üzere düzyazı eserlerinde de bir artış görülür. Bununla beraber uzun hikâye ve roman türlerinde de eserler yazılmaya devam eder. Abdulla Qodiriy, Oybek Husayn Şams, Oxundiy, Manzura, Ğayratiy ve gibi Ayniy gibi yazarlar düzyazı eserlerinin önemli temsilcilerinden bazılarıdır. Diğer yandan Özbek şiirinin önemli temsilcilerinden Hamid Olimcon, Oybek, Uyğun sosyalizmin yapılanmasında katkıda bulunmak amacıyla toplumsal ve siyasal konuları işlerler. Komil Yaşın, Ziyó Said, Nazir Safarov, Zinnat Fatxullin, Umarcon Ismailov, Tuyğun gibi önemli kişilerin başı çektiği bu yıllardaki Özbek tiyatro yazarlarının en önemli temsilcisi Komil Yaşın'dır. O, 1920'li yıllarda şiirle başladığı edebî yaratımını tiyatro eserleriyle sürdürür. Hamza geleneğini devam ettirdiği tiyatro eserlerinden Gulsara (Gülsere, 1935) ve Nurxon (Nurhan, 1939) piyeslerinde 1930'lu yıllarda kadın özgürlüğü temasını işler. 1920'li yıllarda ise edebiyatta hicvi, realistik, nazari düşünceler öne çıkmaya başlar. Bu dönemde destanlar dönemine oldukça ilgi duyulur. Özbekistan'da yazarlık oldukça yaygındır. Bu anlamda

Özbekler, eli kalem tutan tüm yazarları ile gurur duymuşlardır. Burda bahsettiklerimiz bunlarken bahsedemediğimiz daha birçok yazar ve şair de vardır. Özellikle genç yazar ve şairlerin devlet eli ile desteklenmesi Özbek edebiyatını farklı bir boyuta ulaştırdı.

1930-40 arasında eski ve yeni düzeni anlatan Kokan Cantemir, Türksip Yollarında gibi eserler okuyucuyla buluşur. Bu devir Özbek şiirinde de yenilikler ortaya konulmuştur. Özellikle Aybek şiirlerinde Çolpan tesirinde kalmıştır. Hamit Alimcan, Uygun, A. Ömerî gibi şairler şiire musikî incelişi, Osman Nasır/Usmon Nosir (1912-1944) felsefî düşüncüyü, Mirtemir Tursunov (1910-1978) ise Özbek millî ruhunu katar. Abdulla Kâdirî/Abdulla Qodiriy (1894-1938)'nin Obid Ketmon/Abid Ketman (1934), Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon/Çolpan (1898-1938)'in Kecha va Kunduz/Gece ve Gündüz (1936), Abdulla Kahhar/Abdulla Qahhor (1907-1968)'in Serap/Sarob (1935), Aybek/ Muso Toshmuhammad O'g'lı Oybek (1905-1968)'in Kutluk Kan, S. Aynî'nin Kullar gibi romanları Özbek nesir dilinin yükselişinde büyük pay sahibidir. (Üşenmez, 2011, s. 115-121).

Şiir alanında yine Ğafur Ğulam, Sabir Abdulla, Mamarasul Babayev, Habibî, Uyğun gibi şairlerin katkıları önemlidir. Onlar, yeni mazmunları ifade etmede klasik şiir geleneklerinden geniş ölçüde faydalanırlar. Kısacası bu devir Özbek edebiyatında hiciv gelişir ve onun türlü türlü örnekleri ortaya konulur. Böylece şiir sahasında farklı türlerden oluşan bir çeşitlilik meydana gelir. Bu dönemde şiirdeki diğer bir yenilik ise birbirini takip eden seri halinde şiir yazmanın bir gelenek hâlini almasıdır. Mirtemir'in Karakalpak defteri, Mirmuhsin'in Mihmânlar, Ma-marasul Babayev'nin İran âsmânî âstıda gibi dizi hâlindeki şiirleri buna örnek olarak gösterilebilir. Mihmânlar ve İran âsmânî âstıda dizi şiirlerinde diğer halkların hayatı, mücadelesi, arzuları, düşünce ve hayalleri, kendileriyle ilgili gelecek tasarıları betimlenir. Bununla birlikte diğer halklara ait şahısların kötü yönleri, suçları ve kabahatleri de ortaya konulur.

Bu dönemde yaşanan siyasi sosyal ve ekonomik sorunlardan dolayı yoğun olarak huzurlu bir hayat, vicdan borç, muhabbet, edep ahlak, sevgi, gençlik, gibi konularında dizi şeklinde şiirler yazıldı. Bu dönemde ise başta Halime Hudayberdiyeva'nın canlı tasvirleri, özellikle; çocuklar ve anneler, sıradan işçiler hakkında eserler kaleme alınır. Hayat hakikatini, kadınların müspet yanlarını da ağır, meşakkatli ve huysuz yönlerini de gerçekçi bir tarzda aksettirir. 1903-1966 Sovyet devri Özbek edebiyatının güçlü temsilcilerinden olan Gafur Gulam 1903 Taşkent doğumlu şair, filozof, nesir yazarı

kimlikleri ile Özbek edebiyatına büyük katkıda bulunur. Gafur Gulam; Hafız, Fuzulî, Nevaî, Babür, Firdevsî, Rudekî, Ömer Hayyam gibi büyük ustaların etkisinde kalır.

Gafur Gulam'ın eserleri hakkında birden fazla çalışma yapılmış ve eserleri ölümünden sonra 10 cilt şeklinde neşredilmiştir. Özellikle doğumunun 100. yılı münasebeti ile Özbekistan'da yapılan etkinlikler ve özel yayınlar Gafur Gulam hakkında yapılan çalışmalar içinde en önemlilerindedir. Tüm bu çalışmalardan bir diğeri de Özbekistan Milli Üniversitesinde kendisi adına yapılan bir konferanstır. Ayrıca Aybek tarafından 2003 yılında kurulmuş olan Özbek Dili ve Edebiyatı dergisi 2. Sayısını Gafur Gulam özel sayısı olarak çıkarmıştır. Yine 2003 yılında Ürgenç Devlet Üniversitesi tarafından Gafur Gulam üzerine yazılan makaleler yayımlanmıştır. 1960 yılının sonları ile 1970'li yıllardaki siyasal ve ekonomik durgunlukla birlikte Sovyet toplumunda baş gösteren gerilemeler edebiyatta da kendini gösterir. Bu yıllarda dikkate değer eserler ortaya konulmazken 1980 yıllarda toplumsal hareketlilik ve siyasal değişimle, daha çok demokratikleşme sinyallerini den verilmesiyle din, ulus, ulusal özgürlük gibi yeni konularda eserler verilir. Bu konuları ele alan ve bağımsızlık devrinde de etkin olan yeni temsilciler görülür.

2.1.5. Bağımsızlık Dönemi Özbek Edebiyatı (1990'dan Günümüze Kadar)

1990 yılından itibaren varlığını sürdüren Özbek edebiyatının bu dönemi bağımsızlık devri veya özgürlük devri olarak adlandırılmaktadır. Özbekistan'ın siyasal, sosyal, ekonomik ve manevî hayatında bütün olarak yeni bir dönem başlar. Değişen dünya düzeni içerisinde sosyal değişimler kültürel hayata etki eden başlıca etkenlerdendir. 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Rus işgali resmî olarak 1991 yılının 31 Ağustos günü Özbekistan'ın Sovyetler Birliğinden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesiyle başlar. Sovyet Birliğinin himayesinden kurtulan Özbekler bağımsız Özbekistan Cumhuriyetini kurarlar. Siyasi ve sosyal değişme Özbek halkı için sıradan bir değişim değil baskı ve eziyet altında yaşayan bir toplumun özgürlük değişimi anlamına gelir. Bu yüzden bu dönemde Özbekler için tarihî dönüm noktasıdır. Bu ve benzeri nedenlerdendir ki bağımsızlık sonrası Özbek dil ve edebiyatını çok iyi sentezlemek gerekir. Her siyasi ve sosyal alanda olduğu gibi değişimler etkisini edebiyatta da hissettirir. Yazar ve şairler Sovyet devri ile ilgili hayatı, gerçekçi bir

üslupla kaleme almaya başlar, Sovyet döneminde yasaklanan yazar ve şairlerin eserleri yeniden yayımlanır. Sosyal hayatta olduğu gibi edebiyat hayatında da demokrasi, açıklık, eleştirel bakış açısı kendini gösterir.

Yeni yaklaşımların etkisiyle halkın siyasete ve dünyaya bakışında da değişiklikler meydana gelir. Özbekistan'da devlet düzeni kökten değiştirilir. Demokratik anlayış sonucunda hukuka dayalı bir devlet anlayışı meydana getirilir. Böylece uzun süre baskı ve etki altında olan yazar ve aydınlar özgür bir ortama kavuşurlar. Özbekistan bağımsızlığına kavuşunca yazarlarda cemiyet hayatını anlatmada ve kendilerini ifade etmede Sovyet döneminde gördükleri baskıdan kurtulurlar. Bağımsızlıkla birlikte edebî hayat da oldukça çeşitlenmiştir, hayatın bütün gerçekleri ve karmaşıklığı edebî eserlere yansımış ve bu vesileyle ortaya çok iyi ve yetkin eserler çıkmaya başlamıştır. Yazarlar söz sanatlarından, geçmişten gelen birikim ve edinmiş oldukları tecrübelerden de faydalanarak edebiyata yeni içerikli, uygun eserler kazandırmaya başladılar. Baskı ve zulümden kurtulan aydın kesim bağımsızlık devri eserlerinde halkın millî değerlerini ve özgürlük bilincini, geleceğe yönelik düşüncelerini, uzak ve yakın geçmişten çıkarılması gereken sonuçları samimiyetle yansıtır. Bu anlamda Abdulla Aripov, Érkin Vâhidov, Azim Suyun, Usman Azim, Aydın Hâciyeva, Muhammed Yusuf, Şevket Rahmân, Hürşid Devrân ve diğer şairlerin 1990'lı yıllarda vermiş oldukları eserleri buna örnek gösterilebilir. Şairler bu eserlerinde insanların mutluluklarını da kaygılarını da çok etkili ve güzel bir şekilde anlatmışlardır.

Artık tep tip konu veya partinin hizmeti yerine dünya edebiyatında kendini gösteren çok değişik konularda, özellikle insan ruhunun ve duygularının ele alındığı şiir, roman, hikâye, piyes gibi çok yönlü türlerde eserler verilmektedir. Őtkir Hoşimov (doğ. 1941), Őlmas Umarbekov (1934-1994), Şukur Xolmirzayev (doğ. 1940), Uçqun Nazarov (1934), Erkin Vohidov (doğ. 1936), Abdulla Oripov (doğ. 1941), Husniddin Şaripov (doğ. 1933), Izzat Sulton (doğ. 1910), Rauf Parfi (doğ. 1943), Omon Matcon (doğ. 1943), Şavkat Rahmon (1950-1996), Halima Xudoyberdiyeva (doğ. 1948), Azim Suyun (doğ. 1948), Murod Muhammad Düst (doğ. 1949), Usmon Azim (doğ. 1950), Ikrom Otamurod (doğ. 1951), Abduvali Qutbiddin (doğ. 1960), Omon Muxtor (doğ. 1941), Xurşid Düstmuhammad (doğ. 1951), Tohir Malik (doğ. 1948), Toğay Murod (doğ. 1948), Nurali Qabul (doğ. 1950), Erkin A'zam (doğ. 1950), Dilbar Saidova (doğ. 1951), Xurşid Davron (doğ. 1952), Tahir Kahhar (doğ. 1953), Usmon Qoçqor (doğ.

1953), Umida Abduazimova (doğ. 1953), Muhammad Yusuf (1954-2001), Tūra Mirzayev (doğ. 1956) ve A'zam Ūktam (doğ. 1960) günümüz Özbek edebiyatının önemli temsilcilerden bazılarıdır (Merhan, 2007, s. 157-163). Söz konusu yazar ve şairler içinde en çok dikkat çeken iki önemli şahsiyet Erkin Vohidov ile Şukur Xolmirzayev göze çarpar. Özbek edebiyatında şairler şiir ile başlayıp destan, oyun yazarı ve çevirmen kimlikleri ile edebiyata birden fazla alanda katkı sağlarlar. Şukur Xolmirzayev ise roan ve hikayeleri ile Özbek halkının gönlüne taht kurmuş aydındır.

Edebiyatta baş gösteren değişiklikler bilhassa şiir, roman, hikaye gibi çok yönlü eserlerde kendini göstermiştir. Görüldüğü gibi Özbekistan'ın dili ve edebiyatı 1991'den bu yana önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bazı Özbek şair ve yazarlar eski dönemlerde dil ve edebiyat ürünlerinin daha iyi ve özlü olduğunu ileri sürseler de resmî anlamda bir bağımsızlık olmadığı için şair ve yazarlar hür biçimde kendilerini ifade edemiyorlardı. Lenin için mehdiye yazmanın mecburiyet olduğu bir ortamda hangi özgür düşünceden bahsedilebilir ve millî dil, millî edebiyat nasıl ortaya konulabilir? Bu bakımdan Müstakillik sonrası Özbek dili ve edebiyatı ayrı bir değer ve önem taşımaktadır. Ahmed Azam/Ahmad A'zam (doğum: 1949), Hüsneddin Seripov/Husniddin Sharipov (doğum: 1933), Aman Muhtar/Omon Muxtor (doğum: 1941), Osman Azim/Usmon Azim (doğum: 1950), Halime Hudaberdiyeva/Halima Hudoybardieva (doğum: 1947), Azad Serafeddinov/Ozod Sharafiddinov (doğum 1929), Ömer Ali Narmatov/ Umarali Normatov (doğum: 1931), Naim Kerimov/Naim Karimov (doğum: 1932), Yoldas Süleyman/Yoldoshali Sulaymonov (doğum: 1935), Tursunbay Ada_bayev/Tursunboy Adashboyev307 (doğum: 1939), Aydın Hacıyeva/Oydin Hojjeva (doğum: 1942), Begali Kasimov/Begali Qosimov (1942-2004), Enver Abidcan/Anvar Obidjon (doğum: 1947), Erkin Azam/Erkin A'zam (doğum: 1950), Rahimcan Atayev/Rohimjon Otaev (doğum: 1949), Şeref Basbekov/Sharof Boshbekov (doğum: 1951), Zahir A'lam/Zohir A'lam (doğum: 1943), Uluğbek Hemdem/Ulug'bek Hamdam(doğum: 1968) gibi şair ve yazarlar da Modern Özbek edebiyatına eserleri ile katkı sağlayan isimlerdir. Bu dönemde verilen eserler insanların gönül dünyalarından, insanların ruhlarında ve düşünceleri tasvir edilmeye çalışılmıştır. Verilen bu tür eserler Özbek dili ve edebiyatı açısından oldukça verimli geçmiştir. 1960 yılında Stalin'in ölümü üzerine oluşan rahat ortamda düşüncelerini sanatlı bir şekilde ve halkın gür sesi olarak kendine has bir üslup ile şiirlerini kaleme almış olan ilk şairlerdendirler (Üşenmez, 2011, s. 115-121).

Bu dönemde vatan, savaşa karşı mücadele, haksızlıklara karşı mücadele gibi güncel konular ve olaylar şiirde yer almaya başladı. Bu anlamda Ğafur Ğulam'ın Bayrâkça (Bayrak), Zülfiye'nin Salom sizga, érkperver éller (Selam size, barışsever halklar), Biz tinçlik istaymiz (Biz barış istiyoruz), Askad Muhtar'nın Vicdan sazi, Uygun'un Tinçlik kabutari (Barış Güvercini), gibi şiirlerinde halkın sosyal durumu açık bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Özbek şiirinin en güçlü isimlerinden bir diğeri ise Öztürk mahlaslı Rauf Parfi Öztürk'tür. Kendisine has bir üslubu olan şair Özbek edebiyatı içinde farklı bir yere sahiptir. O eserlerinde pek çok temayı işlemiştir. Onun şiirlerinin bir diğeri teması ise Türkistan ve Türkistan ruhudur. Bu sebepten dolayıdır ki Türkistan adında birçok şiir kaleme almıştır. Şair, tercüman, düşünür ve nesir yazarı kimlikleri ile 20. Asır Özbek edebiyatının içine girdiği üçleme türünün en başarılı şairlerinden biri olmuştur. Rauf Parfi 1981 yılında kaleme aldığı Sabr Daraxti isimli eseri ile Özbekistan Yazarlar Birliği tarafından verilen Hamid Alimcan ödülüne layık görülmüştür. Yine 1992 yılında Uluslararası Kaşgarlı Mahmud ödülünü de almaya hak kazanan şairlerdendir. Rauf Parfi'de diğeri Özbek aydınları gibi haksızlığa, zulüme boyun eğmemiş her koşulda Özbekistan halkının duygularını eserlerinde yansıtmayı gayret etmiştir. Parfi sadece Özbek halkının acılarını anlatmamıştır. İlk şiirlerinden olan "Bahçesaray Çeşmesi" II. Dünya Savaşında Stalin'in Kırım Türklerinin uyguladığı sürgün ve katliamdan dolayı hayatını kaybeden Türklerin anısına yazılmış bir ağıttır. Bu şiir eşi beneri olmayan katliamın Parfi'nin kaleminden tüm Türklerin zihninde yer edinmiş insanlarda derin yaralar açmış ölmüş bir eserdir. Stalin'in baskıcı yönetimi döneminde yaşayan Parfi o dönemde yaşanan bu tür elim olayları bizzat yaşayanlardan dinleyerek öğrenir ve bunları etrafındakilerle paylaşarak bu tür elim olayların yeni nesillerin kendi vatanlarına, milli değerlerine sıkı bir şekilde sarılmalarını sağlar. Böylece sonradan gelecek olan neslin neleri nasıl ve ne tür bedeller ödeyerek elde ettikleri unutmamaları sağlanır (Koraş, 2008, s. 67-79).

3.1. Dedehan Hasanov'un Hayatı, Sanatı ve Edebi Kişiliği

İnsanlık tarihinin şekillenmesini belirleyen savaşlar verdikleri zararların yanında trajik içerikleri ile de önemlidirler. Yer yüzünde insanlığın yaşadığı savaşların sayısını kesin olarak belirlemek mümkün değildir. İnsanlığı derinden etkileyen bu savaşların nedenlerini belirlemek bir yana, zaman içinde bu savaşların şekilleri de değişmiştir. Yüzyıllar boyunca savaşlarda kullanılan yöntem ve teknikler gelişerek yaşanan dönemdeki ihtiyaçlara cevap verecek şekilde gelişme göstermiştir. Bunların etkisinde savaş sanatı ile teknolojik gelişmeler ilerledikçe siyasî anlaşmazlıkların boyutu da büyümüştür. I. Dünya Savaşı, savaş tarihinde ilk büyük savaş olmasının yanında gerek savaş yöntemleri gerekse stratejik noktalar nazarında hem nitelik hem de nicelik yönünde çok önemli bir sürecin başlangıcı idi. Ayrıca bundan sonra yaşanacak savaşların yolunu da açtı. Böylece I. Dünya savaşı gelecekte yeni bir savaş olursa bu bir öncekinden daha büyük ve yok edici olacaktı ve nitekim öyle de oldu. Bunun etkilerini II. Dünya Savaşı'nda milyonlarca insan hayatını kaybetmesinden anlıyoruz. Milyonlarca insan bu yıkıcı savaşın getirdiği acıları yaşamak zorunda kaldı. Binlerce şehir, kasaba, köy yerle bir olur. Onlarca ülkede milyonlarca insan eşi ve benzeri olmayan maddî ve manevî zorluklarla karşı karşıya kaldı. Bununla birlikte sayısız tarihi ve kültürel eser de ya tahribata uğrar ya da yok olup gider. Tüm bunlardan diğer dünya insanları gibi dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan Türkler de doğrudan etkileniler. Türk halklarının bir kısmı, doğrudan savaşa katılarak yüz binlerce kayıp verdiği gibi, bir kısmı da savaş sırası ve sonrasında haksız uygulamalara maruz kullanılır. II. Dünya Savaşı sadece cephelerde geçmedi zafer ve yenilgi dışında, cephe gerisinde yaşanan dramatik olaylar, insanları derinden etkileyerek gelecek nesillerin de zihinlerinde ciddi izler bırakmalarına sebep olur.

Dünyadaki bu değişimlere, yıkımlara sebebi olan ve o dönemde dünyaya yön veren belli başlı ülkeler var. Bu politikayı yürüten ülkelerin başında ise II. Dünya savaşının güçlü devletlerinden biri olan Almanya'dır. Almanya'nın savaşa katılmasının sebebi Sovyetler Birliği'ndeki önemli yerleri ve noktaları kontrol altına almak olur. Bunun dışında Kafkas petrol yataklarını ele geçirip güneye doğru inmekti. Savaş Doğu Cephesi'nde Almanlar ve Sovyetler arasında geçer. Rusya Almanya'nın yayılmacı politikasından kurtulmak için hayatın her alanında uyguladığı baskıyı azaltma politikasını yürütür. Bu baskıcı politikasını halkın kendilerine karşı olmamaları adına

edebiyatta da hafifletme yoluna gider. Böylece millî konuların, tarihi şahısların eserlerde anlatılmasına izin verilmiştir. Bundaki amacı cephedeki askerlerin moralini yüksek tutmak, cesaretlerini artırmak istemeleridir.

Rusya bu kritik dönemde sadece bunlarla da yetinmemiş ve Türk halkının sevgisini kazanmaktan ziyade onların bağımsızlık girişimlerine engel olmak şiirin okumaya çalışır. Bu nedenle klasik Türk edebiyatında eserlerin verilmesinin yolunu açar. Gülhanî, Lûtfî, Bîdil, Mukîmî gibi klasik Osmanlı şairlerinin eserlerini yayımlarlar. Oysa tüm bu eserler daha önce Sovyet yöneticileri tarafından halkın millî duygularını canlandırdığı gerekçesiyle yasaklanmıştı. Yine bu dönemde toplumun önde gelen aydınları, halkı cepheye göndermekte büyük role sahip oldukları bazıları savaşa gönderilmemişler; fakat savaşın ilk günlerinden itibaren kalemlerini adeta keskin bir kılıç edasıyla kullanarak düşman ile cephe gerisinde savaşmışlar.

II.Dünya savaşında Ruslar tarafından cepheye ilk gönderilen millet, Türkistan Türkleri olur. Savaşın çetin şartları altında ezilen halk bir yandan baskı ve zulümlere karşı mücadele ederken öte yandan da savaşın getirmiş olduğu zor yaşam koşulları ve yoksullukla da mücadele etmek zorunda kalıyor. İşte tüm bunlar devam ederken Dedehan Hasan da savaşın başladığı, Türkistan Türkleri'nin zor koşullarda yaşadığı, 1941 yılının Kasım ayında, Fergana İli'nin Altıarık İlçesi'ndeki Araphane Köyü'nde dünyaya gelir. Bu köye şu anda Eski Arap denilmektedir. Köye bu ismin verilme sebebinin iki ihtimali vardır: Birincisi bu köye eskiden Araplar, sahabeler gelmiş olabilir. İkincisi buraya Seyyid soyundan olanlar gelmiş olabilir, yani Dedehan'ın nesli Seyyidlere dayanıyor olabilir. Babası Şakir Hasan, annesi Kumrinisa Hasan'dır. Şakir Hasan Altıarık'ta Su İşleri Başkanı olarak çalışmıştır. Dedehan Hasan iki yaşındayken babası Almanların SSCB'ye savaş açtığı 1942 yılında cephede şehit düşer. Türkistan'ın zor şartlar içinde bulunduğu zamanlarda dünyaya gelen Dedehan Hasan babasız büyümüştür. Çocukluğu zorluklarla geçmiş, kıtlık ve açlık görmüştür. Çocukluğunda çektiği sıkıntılar onun dünya görüşünde etkili olur. Çocukluk yıllarında çektiği sıkıntıları ve henüz o zaman başlayan Sovyet karşıtlığını kendisi ile yapılan bir söyleşide şöyle anlatıyor. *“1944 senesinde dört yaşında çocuktum. Bizim yaşadığımız Altıarık ilçesi Komünist Parti Başkanı Şadiyev arabayla köyümüze gelmişti. Ben onun arabasını taşlamışım, o arabasından inip neden arabamı taşıyorsun diye sorduğunda, “benim babamı savaşa göndermişsiniz, onun için size taş atıyorum” demişim. O da “senin*

babanı ben değil, Sovyet askerlik şubesi savaşa gönderdi” dir (Doğan S. , 2018, s. 30). Komünist Partisi Başkanı'nın verdiği bu cevaptan sonra Sovyetlere olan nefretinin burda başladığını ifade eder. Araphane Köyü'nde sekiz yıl eğitim görürten sonra dokuzuncu ve onuncu sınıfları Altıarık İlçesi'nde okumuş, 1959 yılında da okulunu başarıyla tamamlamıştır.

1961 senesinde Orta Aya'nın ilk ve en büyük üniversitesi olan Taşkent Devlet Üniversitesi'nde Gazetecilik Fakültesi'nde eğitim almaya başlar. Üniversite yılları düşünce dünyasının şekillenmesinde etkili olur. Dönemin önde gelen büyük yazar ve şairlerinden Uygun, Zülfiya, Mirtemir Hoca, Aziz Abdurazzak gibi aydınlarla edebiyat sohbetlerine katılır ve böylece edebiyat dünyasına girer. Sovyetler ve onların zalim siyasetine karşı olan öğrencilerle bir olup Hamzacılar derneğini kurarlar ve böylece tüm hayatı değişir. Derneğe katılan üniversite öğrencileri ile beraber Hamza adında duvar gazetesi çıkarırlar. Bu gazetede Sovyet dönemi aleyhine şiir ve makaleler yazılır. Sovyet dönemiyle bağdaşmayan, Sovyet matbaasının basmadığı tarihi ve edebi eserler, katledilmiş aydınların eserleri burada muhakeme edilir. Gazeteyi hazırlayan Fayzi Şah İsmail'dir ve Dedehan Hasan gazetesinin kültür işleri başkan yardımcılığına getirilir. O zamanda her yerde KGB ajanları olduğundan yürütülen faaliyetler takip edilir. Dedehan Hasan, bir gece evine giderken üç kişi onun ellerini bağlayıp ve arabaya koyup götürürler. Üç gün karanlık bir odada tutulduktan sonra üçüncü gün dövülmüş ve alınına silah dayatılır Hamzacılar Derneği'ni bir örgüt olarak nitelenerek, örgüte dahil olmaya devam etmesi dahilinde kendisini anlından vuracaklarını söyleyerek tehdit ederler. Daha sonra Dedehan Hasan'ı elleri bağlı bir şekilde evine bırakılır. Sonraki günlerde üniversiteye geldiğinde kendisine bunu yapanların KGB ajanları olduğunu öğrenir. Dernek başkanı da on beş gün sorguya çekilir, bu olaylardan sonra dernek faaliyetleri durdurulur ve üye öğrenciler dağıtılır. Zamanlarda derneklerin toplumun düşünce hayatında etkisi çok büyük olduğu için Sovyet sistemine hizmet etmeyen dernekler engellenmekte, dernekte çalışanlar da fişlenerek takibe alınmaktadırlar. Dedehan Hasan da bu faaliyetlerinden sonra kara SSCB için kara listeye alınır (Doğan S. A., 2015, s. 3-11).

Üniversiteden mezun olunca Sovyet Özbekistanı gazetesinin Edebiyat ve Sanat Bölümü'nde işe başlayan Dedehan Hasan, gazetede Cumaniyaz Cabbarov ve Anvar Eşanov gibi şairlerle birlikte çalışır. Bu yıllarda artık şarkılarıyla tanınmaya başlanacak

olan Dedehan Hasan, 1967 yılında gazetede ki işinden ayrılır Özbek Telefilm kurumunda editör olarak çalışmaya başlar. İki yıl sonra Özbek Devlet Konser Filarmonisi'ne geçer. Dedehan Hasan artık gazetecilikten çok sanatı sevmeye başlamıştır. Dönemin şiir ve şarkılarından farklı eserler yapar. Aklında devamlı olarak istila edilen mazlum ülkesi ve onu istila eden Rus Sovyet sistemine karşı mücadele fikri vardır. Bir an önce ülkeyi Sovyet sisteminden kurtarmak ve özgürlüğe kavuşturmak ister, okul hayatından sonra çalışma hayatında da sürekli onun için mücadele eder. Vatan hakkındaki şarkılarında, Sovyet sistemine olan memnuniyetsizliğini dile getirir.

Şarkıları yüzünden KGB ve hükümet tarafından sevilmez. Bu düşünceye sahip birçok insan onu eleştirir; sahneye çıkmasını ve şarkı söylemesini engellemek isteyip tehdit ederler. Ancak o, bu tehditlerden yılmaz davası için durmaksızın bu insanlarla mücadelesini sürdürür. Bu mücadelesi onu halkın nazarında da ayrı bir yere taşımıştır. Bir gün Taşkent'te "Leninci Şerefimiz" adlı gece düzenlenmiş, bu geceye meşhur Özbek şairleri katılmıştır. Afişte bu şairlerin yanında Dedezhan Hasan'ın da ismi de yer alır. O zamanlardan beri halkın gönlünde öyle bir yere sahip olmuş ki geceye katılanlar, ilk önce Dedehan'ın sahneye çıkmasını isteyerek diğer şairlerin konuşmasına izin vermezler. Sonunda Dedehan sahneye alınır. Bu olayı kendisi bir röportajında şu sözlerle anlatır:

"Gecede Kamil Yaşin, Uygun, Vahid Zahidov, Hamid Gulam, Ramz Babacan, İzzat Sultan, Zulfiya, Turab Tula, Zahiden Abidov, Akmal Polat, Utkir Raşid, Yangin Mirza gibi meşhur Özbek şairleri katılmıştı. Afişte onların yanına benim de ismim yazılmıştı. Geceye katılan halk şairlerin hiçbirini dinlemeden hemen sahneye benim çıkmamı istemişlerdi. İlk önce Kamil Yaşin çıkmıştı kürsüye, insanlar gürültü yaparak konuşmasına imkân vermeyince diğer şairler de çıktı; onlara da izin vermeyince sonunda beni sahneye almak zorunda kalmışlardı. Sonra iki saat şarkı söylemiştim. Kültür merkezi müdürü Dadaali Saatkulov idi. KGB'den çıkarken elimden tutarak, kardeş artık çok dikkat etmelisin, bu şairler seni yiyip bitirirler, dediği hala kulağымda. Gerçekten de bu andan sonra medyada bana karşı geniş çaplı hücumlar başladı" der (Doğan S. A., 2015, s. 6). Dedehan Hasan'ın anlattığı bu olayla hükümetin sanatı baskı altında tuttuğu açıkça görülmektedir. O zaman Sovyet dönemini övmemiş, özgürlük şarkıları söylemiş, şarkılarıyla ve işlediği temalarla halkın gönlünde yer edinmiştir. Onun yukarıdaki sözlerinden anlaşılıyor ki Rus yöneticilerin 1930'lu yıllarda edebiyatta

uyguladıkları baskı, Sovyet sistemini öven temalarda eser verdirme, halkı vatan ve millet kavramlarından uzak tutma çalışmalarını duraksamadan devam eder.

1973 yılında Ahmed Yesevi'nin hikmetlerini, Çolpan, Rauf Parfi, Nazım Hikmet, Puşkin, Erkin Vahid, Abdulla Arif, Atahan Paçça Nisarî, Avaz Otar, Nesimî, Gülhanî, Faragî gibi sanatkarların millî ve dinî şiirlerini besteleyip icra ettiği için bir yıl boyunca soruşturma geçirir. Ancak o zamanın Özbek Komünist Partisi genel başkanı aynı zamanda önemli bir yazar olan Şeref Raşidov, Dedehan'ın daha genç olduğu için fikirlerinin değiştirilebileceğini savunur ve onu affederek mahkemeye çıkmadan soruşturmasını bitirir (Yaman E. , 2015, s. 254).

Dedehan Hasan vicdanı ve irfanı hür bir şahsiyet olarak Orta Asya'nın en köklü geçmişine sahip Türk topluluklarında Özbeklerin milli duygularını hiç kimseden ve hiçbir şeyden korkmadan sazı ve sözü ile tüm haksızlıkları cesaretli bir şekilde dile getirir. O yapılan tüm baskı ve yasaklamalara rağmen halkının yanında yer almış hiç durmadan bağımsız Türkistan idealini savunur. Dedehan Hasan bu büyük ideale ulaşmak için insanı derinden etkileyen şiiri ve müziği seçer. Onun, vatanseverliği, milli fikirleri ve mücadelesi Rus yöneticiler tarafından sürekli engellenmek istenmiş ve bu yüzden defalarca takip edilip gözaltına alınır. Kasetleri yasaklanır, konserleri iptal edilir böylece baskı altına alınmaya çalışılır. Aynı dönemde yaşadığı bazı aydınlar yönetim taraftarı olarak onları öven eserler kaleme alıp çok rahat bir hayat sürerlerken Dedehan Hasan bunları elinin tersiyle iterek gerçek bir dava adamı olduğunu, ispatlanır. Deyim yerindeyse Dedehan Hasan milleti, tarihi ve idealleri uğruna kendini feda etmiştir.

3.1. Dedehan Hasanov'un Fikir Dünyası ve Mücadele Yöntemleri

3.1.1. Şair Kimliği ile Dedehan Hasan

Özbek Türkleri tarih sahnesinde yer aldıkları günden itibaren zengin edebi ortamı yaratmışlar ve bunun neticesinde Türk dünyası edebiyatlarına hatırı sayılır şekilde katkı sağlamışlardır. Günümüzde Özbek Türkleri bu geleneklerine sahip çıkarak yazın hayatlarına devam etmektedirler. İkinci Dünya savaşı, yayılmacı politika güden devletlerin etkisiyle Türkistan'ın da içinde bulunduğu Orta Asya'da toplumsal, siyasal, ekonomi alanlarında değişimler meydana gelmiştir. Meydana gelen bu değişimler doğal olarak edebiyata da yansır. Yaşanan tüm bu olumsuzluklara rağmen sanatçılar eserlerini vermekten geri durmamışlardır. Bu dönemde eser veren aydınlardan biri de Dedehan

Hasan'dır. Dedehan Hasan, düşüncelerini milli mücadelesi için eserler aktarmıştır. Dedehan Hasan özgürlüğünü kısıtlayan en büyük düşman olarak Sovyetleri görmektedir. Bunuda eserlerinde ifade etmekten hiç çekinmemiştir. Ona göre Türklerin bir çatı altında olmamasının tek sebebi Sovyetlerdir. Düşman olarak gördüğü Sovyetleri her fırsatta eserlerinde eleştirmeye çalışmıştır. Dedehan Hasan sanat hayatına ilk defa şiir ile başlar. İlk şiiri ise 1959 yılında yazdığı "Anneme" adlı şiiridir. Bu ilk şiiri Fergana'nın Altıarik adlı yerel gazetesinde basılır. Bundan dört yıl sonra ise "Genç Leninci" gazetesinde "Sevgilim" adlı şiiri basılmıştır.

Dedehan Hasan'ın İlk şiirleri aşk, sevgi gibi konular iken üniversite yıllarında içinde bulunduğu edebi ortamın etkisiyle yazarın da düşünce dünyası oldukça değişir. Yazar bu dönemde boş durmamış dönemin önde gelen şairleri ile edebiyat sohbetlerine gitmiştir. O yıllarda kendisini iyi yetiştirerek düşünce dünyasını daha iyi şekillendirmeyi başarmıştır. İçinde bulunduğu edebi ortamdan etkilenen yazar, yazdığı şiirleri gazete ve dergilere göndermeyi de ihmal etmemiştir. Özbek edebiyatının önde gelen yazarları olan Gulçehra Nurullayeva, Abdulla Aripov, Rauf Parfi gibi şairlerle aynı şiir sohbetlerinde bulunmuş. Arkadaşları ile kurdukları Hamzacılar derneğinin gazetesi olan Hamza duvar gazetesinde Sovyetleri eleştirerek Türklerin milli kahramanlıklarını ele almışlardır. Bu şairler şiirleri ile halkı bilinçlendirmeyi ve halkın milli mücadele ruhunu yeniden canlandırmayı amaçlamışlardır. Türk milliyetçisi olan Dedehan Hasan'da hep Türklerin milli kahramanlıklarını, onların savaşçı ruhlarını yansıtan ve onların milli duygularını harekete geçiren eserler kaleme alır. Dedehan Hasan'ın konuyla alakalı "Temiryurak Turklarmiz (Demiryürek Türkleriz)" adlı şiiri şu şekildedir:

<i>Qadim azal-azaldan bosqon bilak Turklarmiz,</i>	<i>Kadim ezel-ezelden, balyoz-bilek Türkleriz,</i>
<i>Faqat olg'a qalqigan qutlug' tilak Turklarmiz,</i>	<i>Yalnız ileri giden kutlu dilek Türkleriz,</i>
<i>Bu dunyoning barisi bizga kerak Turklarmiz,</i>	<i>Bu dünyanın tamamı bize gerek, Türkleriz,</i>
<i>O'lim bilan o'ynashgan temir yurak Turklarmiz!</i>	<i>Ölümlerle eğlenen, demir yürek Türkleriz!</i>
<i>G'azabdan hayqirajak ajdarho ko'zu qoshlar,</i>	<i>Gazaptan haykırarak ejderha gözü kaşlar,</i>
<i>Harsangga aylanajak bu mag'rur tilla boshlar,</i>	<i>Taş parçasına dönecek bu mağrur altın başlar,</i>
<i>Kuch va qudratimizdan chinqirar tog'u toshlar,</i>	<i>Güç ve kudretimizden titreyecek dağlar taşlar,</i>

O'lim bilan o'ynashgan temir yurak Turklarmiz! Ölümlerle eğlenen, demir yürek Türkleriz!
Bu o'tli tomirlarda bobolarning qoni bor, Bu coşkun damarlarda babaların kanı var,
Muzaffar o'tmishlarning sharafi bor, shoni bor, Muzaffer geçmişimizin şerefi var, şanı var,
Turkistonning Temurbek, Bobur, Chingizxoni bor, Türkistan 'ın Temur Beğ, Babür, Cengiz Han 'ı var,
O'lim bilan o'ynashgan temir yurak Turklarmiz! Ölümlerle eğlenen, demir yürek Türkleriz!
O'ral bo'zqirlarida hanjar bo'lib unamiz, Ural bozkırlarında hançer olup biteriz,
Tangritog' qoyalariga burgutlardek qo'namiz, Tanrıdağ kayalarına kartal olup konarız,
Shukur, alhamdulilloh barhayotdir onamiz, Şükür, elhamdülillah hayattadır anamız,
O'lim bilan o'ynashgan temir yurak Turklarmiz! Ölümlerle eğlenen, demir yürek Türkleriz!
(Doğan & Acar, 2015, s. 10)

Dedehan Hasan, bu şiirinde Türklerin tarihini hatırlatarak kendi kimliği ile gurur duyduğunu ifade eder. Bugün zillette kalan Türklerin yakın gelecekte tekrar büyük zaferlere ulaşacağından haber vererek umutlu olduğunu bizlere göstermektedir. Dedehan Hasan, kendi çapında manzum, edebi mirasa sahiptir. Nitekim “Şeyda Gönlüm” (Taşkent, 1969), “Şah-i Merdân Sayları” (Taşkent, 1975), “Çimenimden Ayırma” (Taşkent, 1980), “Bahar Gelir Bağlara” (Taşkent, 1989) adlı şiir kitaplarının ve binden fazla koşuğun müellifidir (Doğan & Acar, 2015, s. 10).

Dedehan Hasan, hürriyet, edebiyat, istikbal, Türk birliği, milli birlik gibi fikirleri temsil eder ve bu yolda eserler verir. Şair uğradığı haksızlıklara rağmen bu davasından vazgeçmemiş fikir ve hürriyetini baskı altında bırakmamıştır. Şiirleri ile halkın yükselen sesi olmuş ve aynı zamanda şiirleriyle halkı uyandırmayı ve halkı milli mücadeleye hazırlamayı hedeflemiştir. O, bir Türk milliyetçisi olarak eserlerinde hep Türklerin milli kahramanlıklarını vurgulamıştır. Dedehan Hasan'ın yukarıdaki şiirinde Türklerin köklü geçmişlerini anlatarak kendi millî benliğiyle gurur duymaktadır. Bugün baskı ve zulüm altında olan Türklerin ilerde tekrar şahlanacağını ve büyük zaferlere ulaşacağından haber vermektedir. İyi bir şair, bestekar, Türkücü ve iyi bir eleştirmendir. Çok yönlü bir sanatçı olan Dedehan Hasan çok yazıp çok söyleyen, söyledikleri ile insanların gönlünde taht kuran yetenekli bir şahsiyettir. O, bağımsızlık hareketinin gür seslerinden biridir. İlk şiir kitabı “Şeyda Gönlüm” daha sonra “Şahımerdan Sayları”, “Çemenimden Ayrılma”,

“Bahar Kelür Bağlara” şiir kitapları yayınlanır. Son dönemdeki şiirlerinde ve bestelerinde sosyal, siyasal ve milli duyguları harekete geçirecek konulara yer verir. O, “Gözünü Aç Özbeğim” ve “Birleşin Ey Türk Âlemi (1989)” adlı şiirlerinde milli duyguları işler. Lenin dönemi Sovyetleri anlatan ve dönemin şartlarına ve halkın algısından hareketle Lenin şiiri üzerinden özgürlük ve hürriyet fikirlerini beyan etmeye çalıştığını aşağıdaki şu şiirinden anlayabiliriz.

İsterdim gah “Lenin” suretin de

Uzun ada kırıp girseniz

Nefsinden başka derdi olmayan

Bazı kezzapların bağrının yaksanız

İsterdim deli dünyanın

Tarz-u makamına nazar etseniz

Özgürlüğe atılan adem neslinin

Şikeste ruhundan haber alsanız

Öyle kibarlar yurttta Üstat

“Bir vücut bir canız” diye bağırlar

Sosyete yaşantısına baksanız hey hât

Mezarları bile farklı yapmışlar.

Munafık hileci gönlü katulaşmış

Benciller alemini bir görseniz;

Satıp ar namusunu mal mülk edinen

Aç göz alçakların gözünü oysanız

Bugün yer küresine dolduran bombalardan

İnsanlığı kurtarmaya çalışmaktadırlar,

Ve nida çıkmaktadır altı kıtadan

Bu huzursuz dünyaya 'Lenin' gerektir!

İsterdim siz 'Lenin' suretinde

Gezip gözetmeniz eller hayatını

Dinlemezsiniz kırılgan cenklerin sesinde

Dulların ahı ve yetimler imdadını

Haykırıp anlatsanız alemde hala

Halkın yoksul ve açlığını

Onlara özgürlük, talih vermek için

Dönemin aydın ve yazarları arasında farklı bir yeri olan şair Dedehan Hasan edebiyat dünyasında şair, gazeteci, vatan, millet, bağımsızlık ve tarih gibi edebiyatın farklı alanları ile alakalı duygu ve düşüncelerini belirtir. Şiir ve makaleleri ile bazen bir ozan bazen sanatçı bazen halkın arasında halkın sorunlarını ve halkın şurunu yükselten kanat önderi, bazen mücadeleci ruhu ile birlik, vatan, Türkistan gibi milliyetçi dernek ve partiler kurarak hayatın her alanında vatani ve milletin bağımsızlığı için mücadele eder. O sadece Özbekistan'ın bağımsızlığı için mücadele etmez aynı zamanda tüm Türkler için mücadele eder ve onların acılarını paylaşır. O, bu mücadelesinde tarih ve çağdaş sanatçıların eserlerinden yararlanır. Söylenebilirki Dedehan Hasan, halkın manevi dünyasına yeni bir ruh kazandırmayı başarmıştır (Hasan, 2018, s. 22).

3.2. Sanatçı Dedehan Hasan

Dedehan Hasan'ın ilgi alanı çok geniştir. Bundan dolayı çalışmalarının konusu da oldukça çeşitlidir. Yaşadığı dönemde Türkistan'da Çarlık Rusya'sının zulmüne maruz kalmış milyonlardan birisidir. O, yaşadığı tüm zorluklara rağmen inandığı değerlerden vazgeçmeyerek sazı ve sözü ile milyonlara haykırmayı başaran bir şahsiyettir. Bölge insanının Türk ve Türklük ile alakalı kelimeleri ağzına almaktan korktuğu bir dönemde o, topluma sanatı ile yön göstermekten bir an olsun geri durmamıştır. Şair, siyasetçi, becteci Dedehan Hasan sanata olan ilgisi okuldayken bir kıza karşı duyduğu aşkla başlamıştır. Kızın dikkatini çekmek için bağlama çalmayı öğrenmiştir. Bu yeteneğini üniversite yıllarında geliştirerek dönemin önde gelen sanatçılarından Kamilcan

Ataniyazov, Mamurcan Uzakov gibi ozanların şarkılarını arkadaşlarına söylemiş ve 1962 yılında resmen şarkı söylemeye başlamıştır. Şair bu yeteneğini şarkılarını besteleyerek söylemeyi de başarır. Onun bu yeteneği henüz ortaokul yıllarındayken başlamıştır. Öyle ki arkadaşları, etrafındaki insanlar, hatta köyündeki insanlar bile Dedehan Hasan'dan şarkı söylemesini isterler. O, yanık sesiyle öyle içten söylemiş ki o Türkü söylemeye başlayınca analar ağlar, kızlar ağlar, büyükler başlarını önlerine eğip düşünmeye başlamış. Bu içten söyleyişi Türkülerdeki sözlere daha çok anlam yükler ve halkın gönlünde ayrı bir yer edinir.

Dedehan Hasan'ın birçok ülkede meşhur olmasını sağlayan ilk şarkısı "Leyla" dır. Sınıf arkadaşı Rauf Parfi'nin "Leyla" adlı şiirine müziğini kendisi yaparak şarkıyı besteler. Leyla adlı şarkısı onun çekmiş olduğu sıkıntıları o kadar etkili bir şekilde dile getirir ki, dinleyeni derin duygulara çekmemesi imkansızdır. Bu şarkıda kendi çilesini dile getirdiğini söylemiştir. Belki de bu yüzden "Leyla" şarkısı çok meşhur olmuştur. Kendisi de bir röportajında bu şarkının önemini şu sözleriyle ifade eder "Leyla gibi ikinci bir şarkı yapamadım, böyle bir ukde ile yaşadım." der. Şairin "Leyla" şarkısının metni şöyledir.

Belki unuttuğansan yadingdan,

"Belki unutulmuşum hafizandan.

Şirin hayalingni buzdumma?

Şirin hayalini bozdum mu?

Leyla Leyla sening yaningda,

Leyla Leyla senin yanında

Bir an körmek isteb özimni,

Bir an görmek istemiştım kendimi

Leyla Leyla sening yaningda,

Leyla Leyla senin yanında

Bir an körmek isteb özimni.

Bir an görmek istemiştım kendimi

Dilnevâzım, dilefkârım yolingga uçay Leyla,

Dilnevâzım, dilefkârım yoluna uçayım Leyla,

Hislerimni yollarıngga mercandek saçay Leyla,

Hislerimi yollarına mercan gibi saçayım Leyla,

Senga yalğız saklaganım kalbimni açay Leyla,

Sana yalnız sakladığım kalbimi açayım Leyla,

Eger ışkımnı red etseng kaylarga kaçay Leyla,

*Eğer aşkımnı reddedersen nerelere kaçayım
Leyla,*

Aaaa, caaan Leyla!

Aaa, can Leyla!

Yana peyda boldum yolingda,

Yollaringda yana bozladim,

Biçare kalp sening kolungda,

Közleringde mening közlerim.

Dilnevâzım, dilefkârım yolingga uçay Leyla,

Hislerimni yollaringga mercandek saçay Leyla,

Senga yalğız saklaganım kalbimni açay Leyla,

Eğer ışıkmını red etseng kaylarga kaçay Leyla.

Tekrar peyda oldum yolunda,

Yollarında tekrar bozladım,

Biçare kalp senin kolunda,

Gözlerinde benim gözlerim.

Dilnevâzım, dilefkârım yoluna uçayım Leyla,

Hislerimi yollarına mercan gibi saçayım Leyla,

Sana yalnız sakladığım kalbimi açayım Leyla,

*Eğer aşkıyı red edersen nerelere kaçayım
Leyla” (Doğan & Acar, 2015, s. 10)*

Sadece şiirle yetinmeyip halka ulaşmak ve halkı aydınlatmak için bütün imkanlardan faydalanan Dedehan Hasan şairlikle birlikte müziğe yönelir ve bu sebeptendir ki şarkılarıyla daha etkili olacağını anlayan Dedehan Hasan bestelediği şarkılarla Sovyet Rusya'sına karşı mücadelede iyi bir araç olarak kullanır. 1980 yılından itibaren bugüne kadar sayısız siyasi ve sosyal hayatı anlatan koşuklar yazar. Dedehan Hasan sadece kendi şiirlerini değil, Rauf Parfi, Abdulla Arif, Yadgar Abid, Yusuf Cuma gibi şairlerin halkı bilinçlendiren eserlerini de besteleyip söyler, halkın gönlünde zulme ve istibdata karşı nefret uyandırır. Bağlaması ve besteleriyle daha geniş kitlelere ulaşacağını anlayan Dedehan Hasan tür ayrımı yapmadan her türden şiiri besteler. Kimi zaman Özbek Türkleri ile Ahıska Türkleri arasındaki mücadeleleri anlatır eserlerinde kimi zaman ise Özbek ve Kırgız Türkleri arasındaki olayları şarkılarında dile getirir. Dedehan Hasan şair, siyasetçi, besteci, yazar, şair kimlikleri ile Özbekistan'da milli mücadelenin güçlenmesine ve daha çok kitlelere ulaşmasında oldukça etkili olmuştur. Halka ulaşmak için sadece kendi şiirlerini değil dostlarının ve milli hiss uyandıran başka şairlerinde eserlerini besteler bunlardan biride daima Dedehan Hasan'ın yanında yer alan arkadaşı Yusuf Cuma'dır. Dedehan Hasan Yusuf Cuma'nın yazdığı şiiri bestelemiş ve söylemiştir.

Cebir görsen senden hemen kaçarlar,

Şefkat değil sana zehrin saçarlar,

Bu halk kimi bilmiş ki seni de bilsin,

Mihribânım diye sana itibar etsin...

Meddah şairler hakkında...

İhtilalden sonra Türkistan'ı işgal eden Rus güçleri bilhassa milliyetçi olan aydınları ve milletin tarihi kökleri ile iletişime geçirecek her şeyi yasaklamışlardır. Bu baskılardan dolayı sanatçılar söylemek istediklerini üstü kapalı olarak sembollerle ifade etmeye başlarlar. Komünizmin her tarafa hakim olduğu yıllarda halka her türlü baskı ve işkence yapılmıştır. Halkın manevi değerleri Rus yöneticilerinin emrine verilmiş muhbirlik ise vatanseverlik olarak algılanmış ve bu siyasi ideolojiye karşı görüş bildirenler hain olarak ilan edilir. Bundan kaynaklı olarak başta şiir olmak üzere edebiyatın her alanında yoğun bir sansür uygulanır, aydınların milli duyguları ifade etmeleri kısıtlanır. Ancak rejimi övnen rejim yanlısı olanlar ise kısıtlanmaz kendilerine her türlü kolaylıklar sağlanır (Koraş, 2008, s. 67-79).

İstibdat ve zulmün olduğu yerde bazı aydınlar ceplerini doldurmak, çocuklarına güzel gelecek bırakmak için dönemin adaletsiz yönetimlerini övüp göklere çıkarmak için yazarken Dedehan Hasan tüm bunlara sert bir şekilde karşı çıkmış ve o aydınları da sert bir dille eleştirir. Zaten önemli olan da şudur ki, bu kadar takip, baskı ve işkencelerden sonra bile o, zulüm ve istibdata karşı şiir yazmayı ve Türkü söylemeye devam eder. Baskı ve zulmü kabul etmeyen Dedehan Hasan halka doğruyu göstermek için var gücüyle çabalar. Bundan dolayı da oldukça haksızlığa uğrar tam da bu karmaşık dönem de “Zulüm, zulüm, zulüm” diye başlayan Türküsünde kendisine işkence edenleri ima ile şu sözlerle eleştirir.

Hançerim, yutamazsın,

Alevim, tutamazsın.

Ben çınarım, elbette,

Beni hiç kurutamazsın.

Dedehan Hasan günlük hayatın karmaşası içinde sosyal hayat mücadelesi veren insanları da unutmaz, eserlerinde onlara da yer verir. Özellikle işçi kadınlar hakkında da Türküler söyler. Zorluk ve meşakatlere katlanan kadınların, annelerin şiirsel portrelerini çizer.

*Ey, müşfik, munis, muhterem analar,
Solgun bacı ve bitkin yeni gelinler,
Pare pare yarılırlardı taş bile olsalar,
Çektiğiniz zahmeti görüp gönüller.*

.....

*Daha mı meşakkat timsalisiniz,
Bir ömür ekşi tere batarsınız?
Ne zaman ateşe kendinizi değil,
Şu lanetli çapayı atarsınız?*

Yaşadığı dönemin sosyal, siyasal kültürel ve ekonomik sorunlarına kayıtsız kalmaz. Özbekistan'ın bağımsızlığının ilk beş yılından itibaren işsizlik çoğalır, halktan kişiler yabancı memleketlere iş aramaya giderler. Çeşitli cebir ve zulümler görürler. Şair işçilerin çektiği sıkıntılar hakkında şiir yazıp besteler yapar.

*Sen ey yabancı yurtlarda avare Özbek,
Vatan derdiyle ağlayan biçare Özbek,
Ana yurdundan ayrılmış ağlar bigâne,
Yaban elde yürek-bağrı virane Özbek...*

Dedehan Hasan, Türklerin maruz kaldığı acı ve sıkıntılara gür bir seda ile karşı koyar. Tarihten milli his ve heyecan uyandıran birçok eseri ele alır ve halkın beğenisine sunar. O, 20. yüzyılın 1970'li yıllarında Türk dünyasında Nesimi, Gülhani, Turdi Firâgî, Rauf Parfî, Ahmed Yesevî, Avaz Öter, Çolpan Ergaş gibi önemli şairlerin şiirlerini besteleyip söyler. Böylece yorgun düşen halkın maneviyatına ışık olur ve onların milli duygularının hareket etmesini sağlar. Bu fedakâr şairin vatanperverliği ve halk severliği 1989 yılının 7-8 Haziran günleri Hokand'da insani hak ve özgürlüklerini talep etmek için meydanlara dökülen halkın Sovyet ordusu tarafından katledilmesiyle farklı bir boyut kazanır. 1960 yılları Çolpan'ın şiirlerinin basılmasının yasak olduğu bir dönemde

“Gülen başkaldırdı...”, “Gönül, sen...”, “Muhabbetin sarayı genişmiş...”, “Güzel Türkistan”, “Halk”, “Uyan”, “Ana Türkistan” adlı şiirlerini besteleyerek konserlerde ve düğünlerde söyler. Ayrıca Çolpan’ın “Ana Türkistan” adlı şiiri 1990’lı yıllarda Türkistanlılar tarafından Türkiye’de yapılan genel kurultayda Türkistan’ın Millî Marşı olarak kabul edilir. O, karmaşık dönemde bile halkın yükselen sesi olmaya devam eder ve çıktığı mitinglerde Çolpan’ın “Halk” şiirini besteleyip söyler.

Halk denizdir, halk dalgadır, halk güçtür,

Halk isyandır, halk alevdir, halk öçtür...

Halk ayaklansa güç yoktur ki durdursun;

Kuvvet yok ki halkın isteğini yok etsin...

Çolpan bu şiirinde ‘Halk’ın gücünü ve metanetini en doğru şekilde resmeder; Dedehan Hasan da yanık sesi ve sazı ile bu duyguları Özbek Türklerinin gönlüne ulaştırır. Bu Türkü 1985-1995 yıllarında kendine has bir anlam kazanmış, böylece ezilen, halkın basılmış duygularının uyanmasına vesile olmuştur. İnsanlar gazetelerde yazılanlarla Dedehan Hasan, gazeteci ve şairlerin yazdıklarıyla sokaklara dökülüp kendi bağımsızlıkları için mücadele etmeye başlar.

Halkın isyanı saltanatı yok kıldı,

Halk istedi, taht ve taçlar yıkıldı...

Halkın isteği, azat olsun bu ülke,

Gitsin onun başındaki bu gölge...

Bütün hayatını Orta Asya’da yaşayan Türklerin bağımsızlığı, birliği ve dirliği için harcayan ve bu uğurda mücadele ederken 4 Ağustos 1922 tarihinde Rus güçlerine karşı girdiği çatışmada hayatını kaybeden Enver Paşa Türkistan’a geldiğinde orda kahraman gibi karşılanır. Bunun neticesinde Çolpan’da şiirler yazar yazılan bu şiirler ise Dedehan Hasan tarafından bestelenir. Bu şarkıda Türkistan halkının Enver Paşa’nın ne yapmak istediğini ve hangi amaç uğruna mücadele ettiğini bilmediklerini ve Enver

Paşa'yı örnek almadıklarından şikayet eder. Türkistan halkının bu vefasızlıktan dolayı sonsuzadek ah edeceğini dile getirmiştir. Bu şarkının sözlerinin bir kısmı şöyledir:

“Vatan diye bağrımızı dilseydik, dilseydik.

Keşke sana vefalı olabilseydik

Şiddetinden bizler ibret alsaydık, alsaydık.

Vatan ruhunu ruhumuza salsaydık.

Ne yazık ki bizler azmış yurdu azmış yurdu.

İlel-ebet ah vah yurdu ah vah yurdu” (Baç,2016, s. 79)

Enver Paşa'ya telmihte bulunarak halkının birleşmesini, uyanmasını ve özgürlük için mücadele etmesini isteyen Dedehan Hasan, bu duyguları anlatan başka birçok şiiri de şarkı yapmıştır. “*Güzel Türkistan*” da bunlardan biridir. Bu şarkıda Türkistan halkına neden öyle bitkin tükenmiş olduğunu sorup harekete geçmelerini ister. Eski hür ve mutlu yıllara dönmenin tek çözümünün ise birleşmek olduğunu söyler. Şarkının sondan ikinci nakaratı bu düşünceyi çok güzel anlatıyor:

“Birliğimizin sarsılmaz dağı,

Ümidimizin sönmez ışığı,

Birleş ey halkım, gelmiştir çağı,

Bezensin şimdi Türkistan bağı.

Uyan ey halkım, bitsin artık bunca zulümler.

Bayrağını al, kalbin uyansın,

Kulluk, esaretin her şeyi yansın.

Kur yeni devlet düşmanlar ürksün,

Yüce Türkistan dağı göklere değsin” (Doğan & Acar, 2015, s. 10).

Dedehan Hasan'ın şarkılarında sadece Türkistan halkı yer almamıştır o, dünyanın farklı yerlerinde zulme ve haksızlığa uğramış tüm halkların sesi olmuştur. Bir

şarkısında Afganistan'daki haksızlıkları anlatırken başka bir eserinde ise Afrikalı işçi bir çocuğu başka bir şarkısında ise çocuk yaşta askere alınan erkekleri anlatır. Ya da oyuncak diye verilen bomba sonucu ölen küçük çocukların feryadını eserlerine taşır. Dedehan Hasan'ın şiir ve şarkılarındaki içerik sınırlamasını belirlemek mümkün değildir. Dedehan Hasan, dünyanın farklı yerlerindeki müslümanların acılarını şarkılarında içtenlikle işler. O, dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan kardeşlerinin çektikleri sıkıntılardan başka coğrafyalardaki kardeşleri haberdar olmasını ister. Çünkü Müslümanın birbirlerine kenetlenip bir bütün olmalarını istemiştir. Ancak bizler yanı başımızdaki acılara, çılgınlara öylesine kulaklarımızı tıkamışız ki hiçbir feryadı duyamaz olmuşuz. Öyle ki Türkistan'da pamuk tarlalarında çalışan annelerin zehirlenmiş sütleriyle bebeklerini göz yaşları içinde emzirmelerine bile sessiz kalmışız. İşte Dedehan Hasan tüm bu acıları bizlere şarkılarıyla göstermek istemiş acıları bir nebze de olsa hissetmemizi sağlamıştır.

3.3. Siyasetçi ve Teşkilatçı Dedehan Hasan

Özbekistan'ın Sovyet sosyalist Cumhuriyetlerden birine dönüşmesi sürecinde kültür ve kimlik alanlarında Özbek şair ve yazarları önemli roller üstlenirler. Hem ortamdan beslenmiş hem de yeni ortama uygun bir bakış açısı geliştirirler. Parti programları çerçevesinde Sovyet vatandaşı oluşturmayı kendine hedef seçen Cumhuriyet, bütün alanlarda bu hedefi gerçekleştirmeye çalışır. Bu süreçte sosyalist realizm esasına dayanan edebiyat iki farklı yönde gelişir.

Şair baskı ve zulüm altında olan Türk dünyasında birçok acı ve ızdırap ile karşılaşan, bunların meydana getirdiği sosyal ve ekonomik sorunlarla hayatlarına devam eden milyonlarca insandan sadece biridir. Dedehan Hasan, yapılan tüm baskı ve zulümlere rağmen başını eğmez haksızlığa karşı sazı ve yazdığı eserleri ile mazlumların sesi olur. Türk Cumhuriyetlerinde baskı ve zulüm sonucunda insanlar Türk ve Türklük adına tek kelime bile zikretmekten korktukları bir dönemde Dedehan Hasan ön plana çıkarak millet gaflet uykusundan uyandırmak için elinden gelen her yolu dener. “Dede Bozkurt” lakabıyla 1988 de açık meydanlarda savaşmak için devlet dairesindeki görevinden ayrılır savaşı meydanlarda, kahvelerde, düğünlerde siyasi ve sosyal şarkılar

söyleyerek başlar. O dönemde Sovyet düzenini öven şarkılar KGB ajanları tarafından farklı televizyon, radyo ve gazetelerde sürekli halka sunulup Sovyetlerin baskıcı politikaları meşrulaştırılmaya çalışıldığı bir dönemde Dedehan Hasan milleti için işlediği temalarla milli mücadelesine devam eder.

Dedehan Hasan bağımsızlığı çağrıştıran ve haykıran siyasi ve sosyal koşukları yüzünden sürekli takip edilir ve 1990 yılında iki defa hapisanede tutulur ve çeşitli işkencelere maruz kalır. Yazdığı milli şarkılardan dolayı yapılan şikayetler nedeniyle hükümetin sınırlarını bozduğunu ve çoğu kez tehditlere maruz kaldığını ifade eder. Şair 1979 – 1988 yılları arasında Özbekistan Yazarlar Birliği'nden çalışmış şiir geceleri düzenlenir. Tepkisini toplantılarda ve Yazarlar Birliği'nin kurultaylarında net bir şekilde belirterek tüm isteklerini gerekli mercilere dilekçe ile başvuruda bulunur. Tüm bu çalışmalar devam ederken Sovyet yanlısı ideolojilerin boş durmadıklarını genç aydınlar karşı gizli bir işbirliği ile aydınların binbir zorluklarla yazmış olduğu eserlerin yayımlanmasını engellemek ve aydınları yollarından edilmesi, aydınların cesaretlerini kırıp onları davalarından alıkoymak için intikam almaya çalışmışlardır. Dedehan Hasdn ve onunla beraber hareket eden aydınlar bu baskıcı ortamda bile davalarından dönmezler.

Sovyet yöneticileri, Türkistan'ı pamuk tarlası gibi görmüş, toplumuda köle yerine koymuştur. Halkı pamuk yetiştirmek için seferber etmişler ancak daha çok pamuk elde etmek için yürütülen yanlış politikalar sonucunda Aral Gölü'nün ekolojik dengesinin bozulmasına yanında pek çok insanın hayatının kaybetmesine de neden olmuşlardır. Bütün milleti pamuk yetiştirmek üzere adeta seferber etmiştir. Her yıl daha fazla ürün elde edebilmek için yapılan yanlış tarım uygulamaları sonucunda çevre dengesi bozulmuştur. Yürütülen bu yanlış politikalar Aral Gölü'nün %80'lik bir kısmının kurummasına sebep olmuştur. Tüm bu yanlış politikalar sonucunda Aral Gölü'nü Koruma Komitesi kurulup, çocuk ölümleri, pamuk tarlalarındaki işçilerin sorunları, çevre kirliliği gibi belli başlı konularda toplantılar düzenlenmiştir ve bu tür toplantılara aydınların çoğu katılıp görüş belirtmişler.

Zaman geçtikçe adil olmayan düzene karşı alimler, farklı çevrelerden vatanseverlerin desteklerini de alarak sisteme karşı birlik olmaya başlarlar. Farklı bölgelerde başlayan halk hareketleri etkisini Özbekistan'da da gösterir ve halk bu tür hareketlerin gerekli olduğu hakkında fikirler beyan etmeye başlarlar. Bu tür halk

hareketlerinin öncüleri her toplumda aydınlar olduğu gibi Özbekistan’da da aydınlar olur. Elbette bu halk hareketinin öncülerinden biride daha çok lirik şarkı ve Türküleri ile tanınan halk ozanı. bestekar ve sanatçı Dedehan Hasan vardır. 11 Kasım 1988 yılında Dedehan Hasan’ın evinde onun doğum gününü kutlamak bahanesiyle toplanan Abdurrahim Polat, Abdumannap Polat, Miraziz Azam, Zahir Alam, Kahraman Gulam ve Fahriddin Hudaykul gibi aydınlar “*Özbekistan tabiatı, maddî ve manevî zenginliklerini koruma derneğini*” kurduklarını ilan ederler. Bu dernek aynı zamanda Birlik Halk Hareketi’nin temellerini oluşturur. İlerleyen zamanlarda birlikteki bireylerden bazıları bu davadan vazgeçseler de birlik geride kalanlarla faaliyetlerine devam etmiştir. Birlik çok kısa sürede ülkenin pek çok yerinden katılımının katılmasıyla ülke çapında faaliyetlerine başlamıştır. Dedehan Hasan Birlik içinde Sovyet Ruslarına karşı düşmanlığını açıkça ifade etme şansı bulmuştur. Kurulan birlik ilk etapta manevi değerlerin korunmasını dile getirirken değişen şartlar ve gelişen olaylar sonucunda birliğin amacı Özbekistan’ın bağımsızlığı olmuştur. Dedehan hasan kurulan birliğin Fergana sorumlusu olmuştur. Bununla yetinmeyerek farklı bölgelerde birliğin şubelerini açar.

“‘Halk Cephesi’ (yani ‘Birlik’in) kurucu heyeti oluşturulduktan sonra bende ayrı bir güç peyda oldu. Zevkim ve şevkim daha da arttı. Cephe benim yüreğime güç-kuvvet bağışlamıştı... Çünkü ‘bu cephe bizi özgürlüğe kavuşturacak’ diye inanmıştım. Belki biz âlemden göçer gideriz, ama sonraki evlatlar bizim işimizi devam ettirir ve nihayet bu cephe ulu bir günde milli bağımsızlık hareketine dönüşür ve Türkistan halkları şüphesiz İstiklal’e erişir, diye inanmış ve bu cepheye elbette, Cengiz Aytmatov reis olur, diye ümit etmişim” (Hasan, 2018, s. 13-14) der.

Sovyetlerin baskısı ve zulmü altında olan sanatçı ve aydınlar istedikleri rahatlıkta hareket edip fikirlerini beyan etmezler. Yönetime karşı olan her aydının eserlerinin toplandığı gibi Dedehan Hasan’ın da kasetleri yasaklanır halka ulaşması engellenir. Ancak bu engellemeler Dedehan Hasan’ın davasından bir an olsun vazgeçirmez. O, düğünlerde söylediği milli ve siyasi Türkülerle yüreğindeki dertlerini, milli bağımsızlık hareketinin görevlerini yine düğünlerde yaptığı etkileyici konuşmalarla halka aksettirmeye çalışır. O, bu çalışmalarını ise hatıralarında şu cümlelerle açıklar.

“Düğünlere çağırılmayan kimseler de gelirlerdi, arada sırada: ‘Ayaklanın ey, ehli mümin, düşmana karşı ayaklanın’, ‘Niye ağlamazsın, Ana Türkistan’, ‘Borcun

varmış devlete”, “Kendini ateşe verme, bacım!”, “Halk dalgadır, halk güçtür” benzeri isyankâr marş ve Türküler söyledim. İlçedeki düğünlerde tüm ilçe ahalisi, köylerdeki düğünlerde de tüm köy ahalisi gelirdi. Düğün şölene döner ve miting şeklini alırdı. Fakat ertesi gün düğün sahibi KGB idaresine veya emniyete çağırılıp, orada sorgulanırdı” (Hasan, 2018, s. 140).

Çok net olarak anlaşılıyor ki, Dedehan Hasan henüz üniversite yıllarında teşkilatlanmaya ve ülkesinin bağımsızlığı için çalışmalara başlamaz. Üniversite yıllarında öncülüğünü yaptığı “Genç Hamzacılar” adında edebiyat kulübünü kurar ve bu çok geçmeden KGB tarafından takip edilmesine daha sonrasında ise kulübün kapatılmasına giden sürece hatıralarında yer verir. Dedehan Hasan’ın eserlerindeki silah, bayrak, pusat gibi terimler elbette birer sembol olarak kullanılır. O, eline silah alıp cephede savaşmamış bundan daha etkili olacak eserler kaleme alarak sazı ve sözünü halkı bilinçlendirmeye, onları milli mücadele saflarına çekmek için çaba harcanır.

Ne yazık ki tarih acı gerçeklerle doludur ve yukarıda bahsettiklerimiz Sovyetlerin Türkistan’da uyguladığı baskıcı politikalarından sadece biridir. 1989 yılında Sovyetler’in yıkılmadan önce Fergana vadisinde Özbekler ve Ahıska Türkleri arasında yaydığı fitne ateşini şu cümleleriyle aktarır. “Biz aynı yılın nisan ayında birkaç şairle büyük bir stadyumda şiir ve şarki şölene yapmak için Taşkent’ten Fergana’ya gelmiştik. Ama bilet aldıklarına rağmen Ahıska Türkleri geceye gelememişlerdi. Daha sonra Ahıskalı kardeşlerimiz bunun sebebini şöyle açıklamışlardı: Bize KGB, Özbeklerle Ahıska Türkleri arasında kavga çıkartmak istedikleri hakkında malumat ulaştı. Kusura bakmayın, bundan dolayı gelemedik” (Hasan, 2018, s. 15). Konserde Dedehan Hasan Türk ve Türk birliğini konu alan eserlerini seslendirir. Sovyetler tarihe Fergana faciaları olarak geçecek bu olayları Dedehan Hasan’a mal etmek istese de Dedehan Hasan bu gecede Türk birliğini anlatan eserlerini söyler. Hayatının her safhasında Türk birliği düşüncesini gerçekleştirmek için çalışan ve bu uğurda eserler veren Dedehan Hasan tüm sıkıntılara rağmen vatanı, milleti ve davası için savaşmaktan hiç vazgeçmez, hayatını uğruna harcadığı ideallerinden bir an olsun dönmez ve bundan da hiç pişman olmaz. Sovyet Özbekistan Sanat Dergisi’nde yapılan röportajların birinde bu konuyla ilgili söylediği “Hayatımı ve tüm eserlerimi siyasî, bağımsızlık, vatanseverlik şarkılarına armağan ettiğimden pişman değilim. Bin kere, milyon kere mutluyum, Allaha şükür...” (Baç, 2016, s. 64) sözleri bunun kanıtıdır.

4. 1. DEDEHAN HASAN'IN MUCADEDELEDE BULUNDUĞU KARŞITLAR

4.1.1. Çarlık Rusyası

4.1.2. Sovyet Rusyası

4.1.3. İsam Kerimov Yönetimi

4.1.1. Dedehan Hasan'ın Çarlık Rusyası ile Mücadelesi

Rusya 1867 yılında merkezi Taşkent olan bir Türkistan Genel valiliği kurarak bölgeyi elde tutmaya ve bölgenin idari yapısını şekillendirmeye çalışmıştır. Taşkent böylece Türkistan'daki Rus yönetiminin merkezi olarak varlığını sürdürmüştür. Hal böyle olunca bölgeye çok sayıda Rus göçmeni gönderilmiş ve "Yeni Şehir" adı verilen yere yerleştirilmişler. Rusya Türkistan'da sürekli beslenen ancak hiçbir zaman doymayan bir politika izlemiştir. Zaten Rus işgali öncesi siyasi bir birliğe sahip olmayan Orta Asya Türk devletleri askeri teknolojileri açısından geride oldukları Ruslara karşı direnç göstermezler. Kuzeyden başlayan işgal hızlı bir şekilde güneye doğru yayılmıştır. Bilhasa güney Türkistan'da Hokan Hanlığının topraklarını işgal ediliş i ile muharebe gösterecek birliklerde yok denecek seviyeye gelir. Rus işgalinden sonra Türkistan'daki iç çekişmeler bir süre için son bulur. Böylece yerli halka karşı politikalarda da farklılıklar gözlenir. Çarlık Rusya'sı göçebe halkı medeniyet dışı görmüş ve bu topraklara el koyma, buralara Rus yerleşimcileri yerleştirme politikası gütmüştür. Yerleşik halkın olduğu güney kısmında ise Çarlık yöneticileri daha farklı politikalar izler. Buralara daha az Rus yerlisi yerleştirilerek bölge halkı üzerinde idare daha dikkatli bir halde kurulmaya çalışılmıştır. Bunun nedeni ise islami hassasiyetleri olan gurupların çıkarabilecekleri isyanların engellemektir. Bundan dolayı yerleşik halka karşı daha hassas davranmışlar. Ancak islami hassasiyetlerinin az olduğuna inandıkları göçerlere karşı böyle politikalar uygulamadıklarını görürüz. Çarlık yönetiminin göçebelere

yönelik yürüttüğü siyasette zamanla farklılıklar göstermiştir. Rusya Orta Asya’da sürekli beslenen ancak hiçbir zaman doymayan bir politika izler.

Çarlık Rusya’sının en belirgin özelliği, Türklerin verimli toprakları ellerinden alınıp Rus göçmenlerine pamuk sanayisi için verilmesi şeklinde uyguladıkları iskan politikalarıdır. Rusya Türk halkalarını sadece siyasi ve ekonomik anlamda değil kültürel anlamda da sömürmüştür. Ruslar bu süreçte sömürge ve tehcir politikasını şiddetli ve sert bir politika ile yürütürler ve var olan okulların yenilenmesini engellemekle kalmaz aynı zamanda yeni okulların açılmasını engellenir. Bu baskı ve zulüm sadece eğitim alanında olmamıştır bunun yanında Türklere yönelik din değiştirme, yer değiştirme, camilerin yıkımı gibi baskı ve şiddetler uygulanmıştır. 19. yüzyılda Türklerin dış dünya ile iletişimlerine izin verilmeyerek Türklerin kendilerini geliştirmelerine engel olunmuştur. Halkın dini hassasiyetleri ve din merkezlerinin yanında vakıf işleri de yasaklanır. Bu dönemde Özbekistan toprakları İngiltere ile Rusya arasında rekabet alanı olmuştur. Bu çekişmeler bölgenin daha hızlı sömürülmesine neden olur. Özbekistan’ın tamamı Rus kontrolüne girerken Afganistan ise İngiltere’nin himayesi altına alınmakla birlikte Rusya, İran ve İngiltere arasında sürekli bir çekişme halini almıştır. Çarlık Rusya’sının yürüttüğü ve Türkleri Ruslaştırma denemeleri Çarlık dönemiyle sınırlı kalmamış aynı zamanda Bolşevikler döneminde de devam etmiştir.

Rusya tüm bu politikalarını çok sistemli ve aşamalı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Özbeklerin dilini, alfabesini değiştirip asimile ederek onları kültüründen ayırmak istemiştir. 1876 Çarlık Rusya’sında ve 1920 Bolşevikler’den sonra uygulanmaya başlanan bu baskıcı politikalar İlminisky’nin ortaya attığı metotlardı. İlminisky’nin (1822 – 1891) tarihlerinde fikir babalığını yürüttüğü bu metot Türkler’e Rus dilini öğretmek, tüm Türkler arasında oluşabilecek ortak bir Türk dili yerine bölgelere göre farklılık gösteren konuşma dili oluşturmaktır. Parçalara bölünmüş olan bu diller için Rus karakterli farklı alfabeler meydana getirerek Türklerin Ruslaştırılması amaçlanırdı. Misyoner İlminisky, Kaufman ve danışmanı olan Ostrumov aynı ırktan olan hatta aynı dili konuşan insanlar arasında derin uçurumlar oluşturarak bölgede yeni diller ve yeni milletler oluşturmaya çalışmışlar. Çarlık döneminin sonlarında başlayan bu faaliyetler gelecekte Bolşeviklerin de politikalarını belirlemektedir. Dolayısıyla Azeri, Türkmen, Kırgız, Özbek, Kazak gibi ortak ırktan ve ortak dili kullanan bu Türk toplulukları arasında farklılıklar her geçen gün daha da artar (Kapağan, 2014, s. 3-4)

Misyonerler istediklerini yavaş yavaş elde ederler. Nikolay İlminisky'nin bu başarıları sonucu bu metotlar Çarlık Rusya'sının devlet politikası haline alır. Zira birbirleri ile rahatlıkla konuşan ve anlaşılan Türk boyları yaşadıkları alfabe değişikliğinden dolayı yazı dillerindeki farklılıklar zaman geçtikçe konuşma diline de yansımıştı böylece Türk halkları arasında var olan dil birliği zamanla kaybolmaya başlar. Uzun yıllar birlikte yaşayan Türk halkları uygulanmaya başlanan bu politikalar ile ayrı milletler durumuna dönüşmüşlerdi. Ayrıca bu dönemde Kiril alfabesi ile yazılan eserlerin hepsi hıristiyanlıkla alakalıdır ve böylece Türk topluluklarının inançlarından ve geleneklerinden her geçen gün uzaklaştırılması için her şey yapılır. Bilhassa Kazak ve Tatar Türklerinin yakınlaşp kaynaşmalarını engellemek isterler. (Yetişgin, 2010, s. 195-230). Bunlarla yetinmeyen Ruslar bölgede yoğun bir Pantürkizm ve Panislamizm propagandası yaparlar. Kırgızların milli destanları Manas Destanını unutturmak adına büyük girişimlerde bulunurlar. Ruslar Manas Destanı gibi Türklük bilincini güçlendiren tarihi kişileri, olayları ve destanları yok sayarak oluşabilecek Türk birliğinin önüne geçmek isterler. Çünkü bu dönemde yaşayan Türkistan aydınlarının genel amacı tüm Türkistan topraklarını özgürleştirerek boy ve kavimler arasında ortak kültürü bozmadan genel Türk dünyasının maddi ve manevi birliğini sağlamaktır. Ancak Türkistan hakkının bölgesel ve mahalli girişimleri Rusların işlerini kolaylaştırır. Bununla beraber içerde Rus ideolojisine hizmet eden din adamlarının olmuş olması da Rusların eğitim ve öğretimde bölgeyi hızlı bir şekilde Ruslaştırmalarını kolaylaştırır. Tüm bunların yanında Çarlık Rusyası eğitimde sıradan öğretmenlerin hazırlamış oldukları ansiklopedilerden eğitim vermenin yanında sadece Rusça ders veren okullar da açarak Özbek halklarını tamamen cahil bırakma amacı güderler. Bu okullarda çocuklara Rusça tarih, coğrafya ve din derslerine ağırlık verilerek çocuklara Rus sevgisi aşılacak istenir. Rusların bu milliyetleştirme politikası sistemli bir dengeye dayalı bir uygulamadır. Rusyadan ayrılma hakkı olarak gündeme gelen milliyetleştirme politikası zamanla Türkleri Sovyetleştirme politikası haline gelir. Bu politikalar neticesinde yerel ve ulus devletlerin daha da artması ile politika değişime uğramış ancak bu dil, din kültür değişim politikası diğer devletlerde olduğu gibi Özbeklere de bağımsızlığa olan inancı ortadan kaldırmamıştır. Özbekler her geçen gün özgürlüklerine ve bağımsız devlet olma arzularına daha sıkı sarılmalarını sağlar (Kapağan, 2015, s. 592-595).

Bir dili, bir milleti köklerinden uzaklaştırmanın en kolay yönlerinden biri de basın ve yayın organları olduğunun farkına varan Ruslar kendi düşüncelerini yaymak ve

Ruslaştırma politikalarını meşrulaştırmak istemişlerdir. Bu anlamda Özbekistan’da çok sayıda dergi, gazete, ve tercüme odaları açılmıştır. Tarihler 1861 – 1874 gösterdiğinde Katarinski, İliminsky Levşin, Radlof, Vasilyev gibi misyoner Rus bilim adamları Kiril alfabesi kullanan Türk lehçelerinde pek çok akademik yayın yapmışlardır. Bunda amaç Özbek gençlerini Ruslaştırmaktı. Bu baskıcı rejim neticesinde Özbek gençler Rus okullarında eğitimlerinin ilk iki yılında kendi lehçelerinde eğitim görecektirdi. Bu okullarda dersler sonraki yıllarda sadece Rusça işlenecekti Çarlık Rusya’sı Türkleri benliklerinden oldukça hızlı uzaklaştırıyorlardı. Rus çarı ve Özbek hanları döneminde hayatın her alanında hissedilen baskı ve şiddet bazı aydınlar tarafından desteklenirken milliyetçi, vatan sevdalısı aydınlar tarafından bu baskı ve zulüm sert bir dille eleştirilirdi (Açık, 2013, s. 45-48). Diğer taraftan da bunu destekleyen Rus yanlısı aydın ve din adamları sert bir şekilde eleştirilir. Bu dönemde yaşamadığı halde Dedehan Hasan Çarlık Rusya’sını eserlerinde, mitinglerinde, şarkılarında sert bir dille eleştirilir. Çarlık döneminde var olan düzene karşı görüşlerini doğrudan ifade etmek, düzene karşı başkaldırmak kesinlikle yasaktı. Bunu yapan aydınlar ya işkenceye uğrardı ya da sürgüne gönderilirdi. Bu sıkıntılı dönemlerde yaşayan yazarlar kendi ızdıraplarını geçmişte yaşamış büyük şahsiyetleri ve önemli olayları eserlerinde işleyerek halkın bilinçlenmesini sağlardı. İşte Dedehan Hasan da türkülerinde, şiirlerinde, katıldığı toplantılarda bu tarihi şahsiyetleri örnek göstererek onlardan ilham almaya devam etmiştir. Çarlık Rusya’sının baskı ve şiddetine rağmen sazıyla sözüyle tüm Türk halklarının adına haksızlığa ve zulme karşı haykıran Dedehan Hasan yalnız Özbek Türklerinin değil tüm Türk boylarının acılarını anlatmış ve halkı bu baskıcı rejimden kurtarmak için yoğun çaba harcamıştır. Böylece Özbek halk hareketinin güçlenmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

“ XIX. yy sonunda Çar Rus baskıncılarına karşı Kurmancan Datka’nın mücadelesini anlatmıştır. Hokand kahramanı Molla İshak’ın da Hokand’ta Polat Han adıyla başlattığı isyanın bastırılması sonucunda şehit edildiğini anlatan bir şarkısı vardır. Polathan’ın ölümünden duyulan üzüntüyü anlatmış ve Türkistan’ın çektiği zulmü bir kere daha göstermek istemiştir. Şarkının sözlerinin bir kısmı şöyledir: ”

“Polat hanı öldürdü Ak paşa cellâtları,

Yeri göğü doldurdu Özbek’in feryatları.

Çıkmaz mı güneş, nur saçıp bakmaz mı Huda?”(Baç, 2016,s. 64).

Dedehan Hasan, 1988 yılında yazdığı Ana Türkistan isimli şiirinde Türkistan'ın bağımsızlığına kavuşmasına karşı duyduğu özlemini şiirin her satırında görmek mümkündür. Bu şiirde Özbeklerin artık gözünü açarak Türkistan mücadelesini başlatmak istiyor. Şiirde ayrıca geçmişe büyüklerine, özlem duyulmakla birlikte Türkistan'ın bağımsızlığı için halkına çağrıda bulunur. Ona dinini, imanını, dilini kaybeden halkın yok olacağını belirterek Türkistan topraklarını yabancıların elinden kurtarmak için savaşmalarını ister. Bu şiirde vatana sahip çıkılması gerektiğini şiirin her mısrasında hissedilir.

Allah medet etsin sana, Türkistan,

Güç ve kudret versin bana, Türkistan!

Yeniden doğardım yine, Türkistan,

Seni azat görsem, ana Türkistan

Birden uyanıp, parçalayıp kafes,

Dehşete dönüşsen misali bir pars,

Dünya cüretine eylese heves,

Seni azat görsem, ana Türkistan!

Arzum; şu, zulmü paramparça etsem,

Yüzyıllık keder-külfeti çiğnesem,

Müstebit köleci kudreti ezsem,

Seni azat görsem, ana Türkistan!

Türk kavimlerinde akıl olsaydı,

Kölelik duygusu hep yok olsaydı,

Nihayet Allah 'ım yardım etseydi,

Seni azat görsem, ana Türkistan!

Timur Atam ruhu halka vardığı gün,

Ah u feryadımın anlaşıldığı gün,

Güzel gelinler alp doğurduğu gün,

Seni azat görsem, ana Türkistan!

Çarlık Rusyası döneminde yaşamamasına rağmen Dedehan Hasan Türkistan halkının geçmişten beri yaşadığı zulümleri dile getirip halkı uyarır. Söylemek istediklerini sazı ve sözleri ile tüm Türkistan halkının bağımsızlığa karşı bilinçlenmesini, milli mücadele ruhunun yeniden canlanmasını sağlar. Çok yönlü olan Dedehan Haasan'ı sadece şair ya da sanatçı olarak görmek konu eksik anlatmak olur. O, yeri geldiğinde halkın gücünü arkasına alan bir devlet adamı kimi zaman, geçmişten kopup gelmiş büyük bir aydın, kimi zaman gözü kara vatan perverdi. Yaşamadığı Çarlık Rusya'sı dönemini sadece eserlerinde eleştirmekle yetinmiştir. Ancak Sovyet Rusya'sına karşı çok sert bir şekilde fikirlerini beyaneder.

5.2. Dedehan Hasan'ın Sovyet Rusyası ile Mücadelesi

Bolşevikler 1917 yılında Çarlık Rusya'sını yıkıp yönetimi ele geçirirler. Bolşevik taraftarları Komünizmi ve onun öne sürdüğü fikirleri savunurlar. Bu fikirleri hayatın her safhasına egemen kılmaya çalışırlar. Savunulan fikirlik neticesinde Rusya'nın Orta Asya üzerine sürdürdüğü politikası çokda değişmez hatta Çarlık Rusya'sının devamı olmaktan öteye geçemez. Bu dönemde göze çarpan en önemli değişiklik ise Çarlık döneminde başlayan Hristiyanlaştırma çabaları Bolşevikler döneminde yerini dinsizleştirme, dillerinden yoksun bırakma, soykırım en önemlisi de Türk halklarını kendi benliklerinden uzaklaştırarak Ruslaştırma politikaları dönüşür. 24 Kasım 1917 yılında Lenin ve Stalin imzaları ile yayımlanan "*Rusya Halklarının Hakları Beyannamesi*"nde doğudaki tüm Müslüman işçilere hitaben yayımlanır. Söz konusu beyannamede tüm Müslümanların ibadet alanlarının Rus Çarları tarafından tahrip edildiğini bundan sonra bütün Müslümanlar inançlarını, ibadetlerini ve adetlerini serbest ve hiçbir baskıya uğramadan serbestçe yapabileceklerini beyan edilmiştir. Bundan amaç

tüm halkın Sovyetlerin korunması altında olacağını ve bunun için tüm halkın ihtilale destek vermesini isterler (Artam, 1993, s. 27).

Yeni kurulan yönetime zaman kazandırmak ve faaliyetlerine ortam oluşturmak için sürekli Çarlık Rusya'sının yönetimini kötüleyen Bolşevikler kendilerinin tüm ezilmiş halkların umudu olacaklarını ve istenen her türlü hakların verileceğini sürekli dillendirmeyi ihmal etmezler. Ancak Bolşevikler bırakın verdikleri sözleri tutmayı tam aksine siyasi rakiplerini devre dışı bıraktıktan sonra Türklere baskı ve şiddetin dozunu artırdılar. Türklere yapılan baskı ve şiddetin en hissedildiği zamanlar 1920 den sonrasındır. Peki 1920 sonrasında Türkistan Türklerine ve diğer Türklere ne tür baskılar yapılmıştı. Yönetimi ellerine alan Bolşevikler ilk olarak 1919 yılında Federasyonda yer alan Müslüman ibaresini kaldırır ve Türkistan'ın pek çok ilini yeniden işgal etmeye başlarlar. Bolşevikler bunlarla da kalmayıp 1925 yılında sonra haritalardan ve sözlüklerden Türkistan kelimesini tamamen kaldırır ve bunun kullanımını yasaklanır. Türkistan ismi sadece Türkistan Askeri Bölgesi adında kalır ve Bolşevikler bununla da yetinmez Türkistan'ı beş ayrı Cumhuriyet olacak şekilde bölerler. Dediğimiz gibi tüm bu kıyım ve kültür emperyalizmi ilk Rus işgali ile başlar 1920 den sonra zirve yapar (Esranlı Behar, 1994, s. 191-192).

1917 devriminden sonra eğitim alanında politikalara da ağırlık verilir bunun önceliği olarak ulusal dilde eğitimi vermek ve yaygınlaştırmak amacıyla standart yazı dilleri oluşturulur. Bolşevikler var olan Türk lehçelerini ayrıştırarak ortak bir konuşma ve yazı dili oluşturulmaması için çalışırlar. Bunu yapmalarının sebebi ise Türk boylarını Ruslaştırmak ve Türkleri kendi milli varlık ve değerlerinden uzaklaştırmaktır. Rusların alfabe anlamında ilk çalışmaları varolan Arap alfabesini değiştirerek yerel dillerde bunu uygulamak isterler ancak söz konusu çalışma 1925 yılında Arap alfabesi ile basılan dergi ve gazetelerin Türk halklarını Ruslardan uzaklaştırdığı gerekçesiyle yasaklanır. Rusların Türkleri Ruslaştırma politikası sadece bununla sınırlı değildi 1926 yılında Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de yapılan Bakü Türkoloji Kurultayında alınan kararla Sovyetler bünyesindeki tüm Türkler Latin alfabesine geçerler. Rusya himayesindeki Türklerin islam kültürü ve Türkiye ile bağlarını koparmak amacıyla yaptığı bu girişime karşın Türkiye Orta Asya'daki soydaşlarıyla bağlarını da koparmamak amacıyla 1928 yılında Latin alfabesine geçmiştir. Ancak Rusya Türkiye'nin bu hamlesinden sonra Türkistan'da bulunan Türklere Kiril alfabesi kullanma mecburiyeti

getirmiştir. Aynı zamanda bünyesindeki her Türk boyuna farklı alfabe kullanma zorunluluğu getirerek soydaşlar arasında her anlamda yakınlaşmayı ve tarihi kardeşlik bağlarını koparmaya çalışmışlardır. Bu tür halelerle Türkistan'da dil birliği bozulmuş ve Rusya hakimiyetin simgesi ve sömürünün ödülü olarak bölgede Rusça resmi devlet dili haline geldi. Durum öyle bir hal aldı ki 1959 yılına gelindiğinde Rusya öncelikle dil konusunda yaşanan farklılıkları ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bunun için ise hemen hemen her mahallede kreşler açmışlar ve küçük yaşındaki çocuklara Rus bakıcılar görevlendirerek orta öğrenimden mezun olan her öğrencinin Rusçayı tam anlamıyla öğrenmiş olması hedeflenir (Karakaş, 2012, s. 89-97).

Rus hükümeti yıl 1940'ı gösterdiğinde bu defa bünyesindeki Türk topluluklarını Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçirme kararı alınır. Hal böyle olunca Türkistan'da üç farklı alfabe kullanılmaya başlanır, Latin, Kiril ve Arap alfabelerinin kullanılmasının yanı sıra iki büyük yazı dili ve bunlara bağlı 20 çeşit yazı dili oluşturulmaya başlanır. Böylece Türkistan halkı her anlamda köklerinden ayrıştırılır. Bununla da yetinmeyen Ruslar ikinci dünya savaşında Türkleri kendileri için en ön saflarda savaşmalarına rağmen kazanılan zaferler sadece Rus milletine mal edilir. Stalin iktidarı döneminde Türk destanlarında yer alan kahramanlıkların konu alındığı kitapların okunması yasaklanır baskı ve şiddetin dozu artırılır.

Yapılan baskı ve eziyetler ile dünyada belki de ilk kez bir milletin ulusal kimliği değiştirilmeye çalışılır. Rusların Türkleri kendi öz benliklerine karşı yabancılaştırma politikası öyle bir hal alır ki Türklere Rus olduklarına dair verilen çok özel kimlik ve pasaportlar bile hazırlıyor. Lenin dönemi Sovyet Rusyasının en önemli devlet politikası Müslüman Türklerin hayatında islamı tamamen çıkararak Türklere dinsiz, dinançsız bir toplum yapısı oluşturmak olur. Ruslar bu devlet politikalarının devamlılığını sürdürmek adına binlerce camii yakılır ve bununla birlikte birçok din adamını da öldürürler. Öyle ki 1917 yılında durum 26 bin camii varken 1942 yılında var olan camii sayısı 1312'ye indirirler. O dönemde 4 milyondan fazla insanın yaşadığı Türkmenistan'da müslümanlara hizmet veren sadece 4 küçük köy camisi kalır. Yine 15 milyon Müslümanın yaşadığı Türk yurdu olan Dağıstan'da sadece 12 cami kalır.

Sovyetler Birliği Orta Asya'nın ekonomik yapısını elde tutmak için vakıf, özel, zengin, fakir ayırt etmeksizin tüm topraklara el koymuş ve özel mülkiyetin her çeşidine son verir. Dönemde aileler gelir durumlarına bakılmaksızın vergiler alınmış ve bir

ailenin ancak bir inek bakmasına mücade edilmiş geri kalan hayvanlara devlet el koymuştur. Çiftçiler işlediği meyve bahçelerini ve sulu tarım topraklarını kolhozlara (Tarım Üretim Kooperatifi) devretmek zorunda kalmışlardır. Sovyet Rusyasının yaptıkları sömürüyü meşrulaştırmak için her zaman olduğu gibi basın ve yayın organını kullanırlar.

Özbek halk koşuklarında malını ve mülkünü kaybetmiş, topraklarında köle edilmiş insanlar hakkında “yeni gelişmelere ve düzene karşı çıkan isyancı burjuvalar” suçuyla karalama kampanyası başlatılmış ve tasfiyeler bu surette sürdürülmüştür. Aşağıdaki parça buna örnektir:

Özbek Türkçesi

*Aynitmak bolib bizni,
Yomonlaydı kolhoznı.
Özi kolhozga düşman,
Öldirdi ot-hökizni.*

Türkiye Türkçesi

*Niyeti yıldırmaktır bizi,
Kötüler kolhozu.
Kendisi kolhoza düşman,
Öldürdü at ve öküzü*

(Kholmatov, 2014,s.221-236).

Rusya dinin propagandasını yapmak için iyi eğitim alan devletin önemli kademelerinden insanları etkili bir şekilde kullanılır. Din aleyhtarı dersler vermek zorunlu hale getirilmekle birlikte bu konuda çok sayıda makale ve broşür dağıtılır. Tüm bu yapılanlara rağmen Müslümanların sayısı her geçen gün artmaya devam eder. Bilinen en köklü Türk boylarından biri de Özbeklerdi. Özbekler Ruslar ile giriştikleri ticari ilişkilerinde de bunu çok açık bir şekilde ifade ederler. Yapılan bu baskı ve yıldırma politikalarına Özbekler’in kolay bir şekilde boyun eğmeyeceklerini anlayan Rus yetkililer toplumun önde gelenlerini ele geçirmek amacıyla farklı bir yöntem izlerler. Çoğu Türk boyu arasında başarıya ulaşan satın alma programı Özbekistan’da bu sayı çok az sayıda olur. Rusların bu planları her defasında sekteye uğrasa da Ruslar her defasından farklı planlarını uygulamaya çalışırlar.

Baskı, korku ve endişe içinde susan sanatçıların yanı sıra Rauf Parfi, Abdullah Kahhar, Aripov, Çolpan Dedehan Hasan gibi aydınlar içlerinde özgür Türkistan hayalleri ile yaşarlar. Kominizm anlayışının tarihte yaşanan olayları ve eserleri imha etmesi neticesinde bilhassa Ahmet Yesevî, Ali Şîr Nevai, Ahmet Daniş, gibi geçmişte yaşamış büyük yazar ve aydınların eserlerini tekrar yorumlama ihtiyacı duyarlar. Baskı ve zulüm sonucunda anlatılan tarihi olay ve olgular milli hikayelerin gölgesinde

anlatılmaya ve halk böyle aydınlatılmaya çalışılmıştır. İşte bu baskı ve zulümüm olduğu ortamda Dedehan Hasan şarkılarında, şiirlerinde, mitinglerinde hakkı ve hakikatı anlatmayı kendine bir vazife olarak görür ve bu yolda eserlerini vermeye gayret eder. Dedehan Hasan bu dönemin canlı şahitlerinden olması münasebetiyle bu baskı ve zulümün olduğu ortamda yitirilen binlerce can arasında kendisinin birinci derece yakınları vardır.

Dedehan Hasan tüm sanat hayatı boyunca hakikati yazmak için oldukça çaba harcamıştır. Bu çabası ile milli kültürün yok olmasının önüne geçmiştir çünkü o, sadece bir sanatçı değil aynı zamanda dönemin önde gelen kanaat önderlerindedir. Soyetler döneminde yöneticiler yenilik taraftarı yazar ve aydınların fikirlerini beyan etmelerinin önüne geçmek için ellerinden geleni yapmışlar. İlk zamanlar Sovyet baskısı ve zulmü altında olan yazar ve aydınlar II. Dünya savaşının da etkisiyle eserlerinde Sovyetler yerine savaş ve savaşın getirdikleri konu alınmaya başlanmıştır.

Dedehan Hasan'ın yaşadığı bu karışık kaos döneminde kendi yakın çevresinden de şehitler vermesi münasebeti ile Sovyetlere karşı her anlamda mücadele ederek yapılan baskı ve şiddete boyun eğmez. O, vatanına ve milletine duyduğu sevgi ile eserlerini icra etmek yolunda üstün çaba harcamış bir şahsiyettir. Milli mücadelenin cephe gerisindeki en önemli savunucularındandır. Dedehan Hasan baskıya ve şiddete uğramışların gür sesi olur. Bunuda eserlerinde ifade etmeye gayret eder. Rus yetkilileri tarafından defalarca takip edilmiş devlet düşmanı diye hapse atılmış, muhalif kimliğinden dolayı yakın çevresi kendisinden uzaklaşmış, kasetleri, konserleri yasaklanmış ancak o yine de durmaz ve ülkesinin bağımsızlık yolunda büyük çaba sarf etmiştir. Eserlerinde Türk milletinin kahramanlıklarını anlatarak onları milli mücadelenin saflarına katmak ve gelecek olan büyük zafere doğru halkı yönlendirmeyi gaye edinir (Doğan S. , 2018, s. 30).

“Dedehan Hasan, kendi çapında manzum bir edebi mirasa sahiptir. Nitekim “Şeyda Gönlüm” (Taşkent, 1969), “Şah-i Merdân Sayıları” (Taşkent, 1975), “Çimenimden Ayırma” (Taşkent, 1980), “Bahar Gelir Bağlara” (Taşkent, 1989) adlı şiir kitaplarının ve binden fazla koşuğun müellifidir”(Baç, 2016,s. 11-12).

Şarkıları ve şiirleri ile olduğu kadar konuşmalarıyla da ön plana çıkan Dedehan Hasan halk arasında *Türkistan Bülbülü* olarak anılması aslında ne kadar sevilip sayıldığına da bir göstergesidir. 1990 yılında Türkistan'da bir gazetenin sorduğu

“Özbekistan’ın en meşhur kişisi kim?” sorusuna gençlerin çoğu tarafından sevilip sayılan Dedehan Hasan cevabının verilmesi onu ülke çapında tanınan biri konumuna getirir. Yine 1990 yılında Türkiye’de “Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı” tarafından Türkistan Bülbülü olarak ilan edilir. “Türkistan Bülbülü” olan Dedehan Hasan, konuşmasıyla insanları etkileyen hitapı güçlü bir sanatkardır. Halkın derdini, günlük sorunlarını, sosyal ve manevi ihtiyaçlarını dile getirdiği için halk hitabından etkilenmiştir.

Gençlik yıllarında bağlı olduğu derneklerde vatansever yazarların hapisane hatıraları, Dedehan Hasan’ın siyasete bakışının değişmesine vesile olur. Dinlediği bu hapisane anıları onun hemşerilerine kendi milli değerlerine yönelerek eserler verip bunları seslendirilir. Her fırsatta Özbek halkına geçmişini hatırlar ve bunu kendisinin hazırladığı Türkistan ve Emir Timur adlı şarkıları hazırlamıştır. Yine Rauf Parfi’nin “Siyavuş Feryadı”, “Gençlik, Paslı Mevsim”, “Ben Dünyadan Geçince Canım” gibi şiirlerini, bestelemiştir. 1985’te Semerkant’ta Emir Timur’a yazıp bestelediği şarkı şarkı sözleri şöyledir;

*İki derya boyların olunca esaret,
Yurduna hâkim olunca melun kesafet,
Başım vurup huzuruna geldim nihayet,
Timur Ata, cihangirim, bayrağını ver,
Sabr u kararım kalmadı, silahını ver!*

*Merhamet etmedin nice asırlar geçti,
Saltanat görmeden nice kasırlar geçti,
Timur evladyım, diye basırlar geçti,
Timur Ata, cihangirim, bayrağını ver,
Sabr u kararım kalmadı, silahını ver!*

*Bugün büyük Turan ayakaltında kaldı,
Genç-yaşlı herkese düşman kelepçe saldı,
Dökülen kanları görüp vücudum daldı,
Timur Ata, cihangirim bayrağını ver,
Sabr u kararım kalmadı silahını ver!*

*Anlaşılmaz seda oldu bu Türk âlemi,
Kadr arayıp geda oldu bu Türk âlemi,
Bir birin yiyip edâ oldu bu Türk âlemi
Timur Ata, cihangirim, bayrağını ver,
Sabr u kararım kalmadı, silahını ver!*

*Ne yapsın Türkü, bayrağı olmayan halk,
Çektiği ah-figanın sonu olmayan halk,
Köle gibi eli ayağı olmayan halk,
Timur Ata, cihangirim, bayrağını ver,
Sabr u kararım kalmadı, silahını ver!*

*Suret istemem ben senden, sîret ver bana,
Güç ve kuvvet, sağlam ruhla kudret ver bana,
Şan u şöhret, ar ve namus, hayâ ver bana,
Timur Ata, cihangirim, bayrağını ver,
Sabr u kararım kalmadı, silahını ver!*

O, sadece Özbek aydınlarını eserlerine taşımakla kalmaz geçmişten günümüze Türk dünyasını aydınlatan bütün herkesi anmayı görev bilir. Bu nedenle Ahmet Yesevi, Mahtumkulu gibi önemli şahsiyetlerin eserlerini de besteleyip söyler.

Dedehan Hasan, Türk dünyasının piri olan Ahmet Yesevi'nin yolundan gider ve bunu eserlerinde yansıtmaya gayreteder. Şairin bu durumunu eserlerinde de görmek mümkündür. Tarih boyunca ezilen halkların sesi olan Dedehan Hasan,1993 yılında Ahmet Yesevi ödülüne layık görülür.

Dedehan Hasan şiir yazıp şarkı söylemekle kalmaz dönemin siyasetiyle de yakinen ilgilenir. 11 Kasım 1988 yılında Dedehan Hasan'ın evinde toplanan dönemin önde gelen aydın ve yazarları "Özbekistan Tabiatı, Maddî ve Manevî Zenginliklerini Koruma Derneği" adı altında bir dernek kurarlar ve bu dernek ilerleyen zamanlarda halkın da büyük desteği ile siyasi bir hal alır. Böylece Birlik Halk Harekâtı'nın temelini atarlar. Birlikten ilerleyen yıllarda istifalar olsa da birlik varlığına devam eder ve Dedehan Hasan birliğin Fergana sorumlusu olur bunu duyan halk yoğun bir şekilde birliğe katılmak için gelir. Dedehan Hasan gibi birliğe üye olan diğer aydın ve yazarlar Rus düşmanlığı ile karşılaşır. Ancak o, bunu fırsat bilerek Rus karşıtı görüşlerini daha açık bir şekilde ifade etme fırsatı bulur. İlk başlarda çevre soruları, pamuk tarlaları çalışanlarını konu edinirken daha sonraları ezilen halkın sorunlarını anlatmakla beraber amacı tamamen bağımsız Türkistan olma yolunda kendini gösterir. Bundan dolayı ki Dedehan Hasan'ın ünü daha da artmış ve düğünlere katılması için sürekli teklifler alıyordu. Gittiği düğünlerde de sadece şarkı söylemiyor yaptığı konuşmalar ile halkı bilinçlendirmeye gayret eder.

Bununla birlikte yönetime gelen Gorboçov'un yeniden yapılanma ve açıklık politikalarının neticesinde kurulan Halk cephesi birliği çok kısa bir sürede halkın da desteğiyle 300 binin üzerinde üye sayısına ulaşır. Kurulan birlik ilk olarak sömür, aşırı ilaçlanma neticesinde zehirlenmeler, dil konusunda ki baskıların sona erdirilmesi ve Aral Gölünü koruma gibi konularda Rus hükümetine karşı önemli bir mücadele verirler. Bunların üzerine 19 Mart 1989 yılında Taşkent'te Özbekçe'nin devlet dili haline getirilmesi için yoğun katılımın olduğu bir miting düzenlenir ve bu miting Halk birliğinin ülke çapında etkili olmasını sağlar. Yapılan miting ve buna benzer diğer çalışmalar neticesinde 20 Ekim 1989 tarihinde Özbekistan yüksek konseyi Özbekçeyi

devlet dili olarak kabul eder. Bunun üzerine Rus hükümeti Özbekler ve Ahıska Türkleri arasında karışıklık çıkarmak için çok uğraşır.

Dedehan Hasan insanların uzun süre gözü yaşlı bir şekilde hasret duydukları bağımsız Türkistan'a kavuşma özlemi içinde olupta gaflet uykusunda olan halkı gaflet uykusundaki ruhları ürperterek uyanmaya davet eder. Dedehan Hasan'ın sanatı da mücadelesi de halka oldukça yakındır o halkın yakın dostu, sadık sırdaşdır. Onun ezgilerinde üzüntü, dert, neşe, umut, cesaret, saygınlık ve bağımsızlık gibi tüm ezgileri bulmak mümkündür. Dedehan Hasan'ın eserlerinde aslında birden fazla dünyası yansır gözümüze bunu aile içindeki ciddi, sert yapısının yanında dışarıda şakacı espirili hayatı var Türkülerine de onun elemleri, üzüntüleri, hasret duyduğu arzuları konu olmuştur. Dedehan Hasan halkın yükselen feryadıdır. Halkın sorunlarını dile getirdiği için de düşmanları tarafından sürekli sesi kesilmek istenir. Hafız Dedehan Hasan hafızasında binden fazla Türkü barındırır.

5.2. Dedehan Hasan'ın İsam Kerimov Yönetimi ile Mücadelesi

Büyük Türk kumandanı Timur ile birlikte Orta Asya'da geniş bir coğrafyaya hakim olan Özbekler 1552 yılında başlayan Rus himayesinden Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği SSCB'nin dağılmasına kadar devam eden süreçte Türkistan coğrafyasında Ruslar tarafından büyük bir tehdit olarak görülür. Bu sebepten dolayı Özbekler sürekli kontrol altında tutulmaya çalışılır. Sovyetler döneminin en önemli tartışma konularından biri de dil politikalarıdır. Bu dil politikaları dönemin sonlarına doğru büyük tartışmalara dönüşecek şekilde nitelik kazanıyor.

Gorbaçov döneminde başlayan Glosnost (açıklık) ve Perestroyka (yeniden yapılandırma) politikaları ile SSCB'nin ekonomik, siyasi ve sosyal anlamda dünyaya açmak ve SSCB'yi yeni dünya düzenine entegre bir şekilde yapılanması amaçlanır. Özellikle 1990 yılında Orta Asya'daki Türk toplulukları bağımsızlıklarını ilan etmeye ve kendi dillerini resmi dil olarak ilan etmeye başlamalarından sonra rahatsız olan Ruslar Türkistan'ı elinde tutmak için her çareye başvurur. Fakat halk bir defa bağımsızlık ürüne her şeyi yapacak seviyeye gelir. Nitekim 1991 yılında bağımsızlıklarını ilan ederler. Bu fikirlerinde başarısız olduklarını anlıyorlar. Bağımsızlıktan sonra her Türk cumhuriyetleri ekonomik, siyasal, dil, kültür ve tarih konularında bağımsızlıklarını

başlatmış duruma gelmişlerdir. SSCB'nin dağılmasından kısa bir süre sonra Türkistan coğrafyasında parlayan yıldız konumuna gelmişlerdir.

19-20 Ağustos 1991'de Moskova'da başarısız bir darbe girişiminden sonra SSCB'yi oluşturan cumhuriyetler birer birer bağımsızlığını ilan ederler. 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Özbeksitan hem nüfus yapısı itibari ile hem de yer altı ve yer üstü zenginliklerinin verdiği güç ile Türkistan'da etkili bir siyasi güç olur. SSCB'nin yıkılmasından sonra varlığına Rusya Federasyonu olarak devam eden Ruslar ve ABD arasında hakimiyeti elde etmeye sahası haline getirir. Bunun farkında olan İslam Kerimov ise ülkesinin bağımsızlığını önplanda tutan bir anlayışla ABD'nin yanında olan bir anlayış sergilerken bazen de ABD'ye karşı Rusya'yla birlikte olmaktan da kaçınmamıştır. İlk başlarda Rusya'dan uzak durmaya gayret eden Kerimov yönetimindeki Özbekistan Rus askerlerinin Özbekistan'a yerleşmesine de karşı koyamaz. Fakat Kerimov yönetimindeki Özbekistan Türk cumhuriyetleri arasında Rusya'dan en çok uzak durmaya çalışan devlet olur. Onların bu uzak durma politikası ADB'nin kendilerine yakınlaşmasına sebebiyet verir. Özbekistan'ın topraklarında ABD askerlerine üs vermesi neticesinde ADB ile ikili ilişkileri giderek canlanmaya başlamış. Hal böyle olunca da Özbekistan politikalarını gözden geçirmek zorunda kalmış ve özellikle Putin döneminde Özbekistan Rusya'nın en büyük dayanağı haline gelmiş (Ağar & BaharÇiçek, 2014, s.5-27).

Görüldüğü gibi SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ikili ilişkiler sınırlı bir şekilde cereyan eder. Bunun sebebi ise bağımsızlığını yeni elde eden devletlere karşı maddi anlamda yeterli güce sahip olmamasının yanında bu devletleri yeterince önemsememesi de söylenebilir. Yüzyıl boyunca Rus hakimiyeti altında kalan Özbekler kendi imkanları dahilinde Rusya'dan uzaklaşmaya çalışmışlardır. Sahip oldukları önemli yer altı ve yer üstü zenginlikleri neticesinde Kazakistan, Türkmenistan kısmen de Özbekistan gibi devletlerin özgür ve bağımsız hareket etmeleri zor olmaz. Çünkü ABD, AB ve Çin gibi devletlerin desteğini almışlardır. Söz konusu devletlerin enerji kaynakları Rusya'ya karşı siyasi ilişkilerin yanında ekonomik anlamda da kendilerini hem küresel hem de bölgesel olarak güçlü hissetmelerini sağlamışlardır. Bu devletler kadar şanslı olmayan Tacikistan ve Kırgızistan ise gerek askeri gerek ekonomik sorunlarını Rusya'nın yardımı ile çözmeye çalışmışlardır (Kodaman, & Haktan, 2006, s. 412-441).

Türkmenistan'dan sonra bağımsızlığını kazanan Özbekistan Türkistan'ın ikinci bağımsız devleti olmanın avantajlarını da kullanır. Bununla beraber kabul edilen anayasa ile birlikte ülke başkanın yetkileri artırılmış bölge valiliklerini direk atama yetkisinin başkana verilmesi münasebeti ile muhalefet tarafından sert şekilde eleştirmelerinr sebep olur.

1980'li yıllar Sovyetler bünyesinde yapısal anlamda yaşanan değişimler ve demokratikleşme gayretleri Özbekistan'ın da hızlı bir şekilde etkisini gösterir ve daha önce şiddet ve zorla yapılmak istenen eylemler demokratik yollarla elde edilmeye çalışılır. Bu demokratik ortamı fırsat bilen Özbekistanlı aydınlar kendi aralarında teşkilatlanma yoluna gider. Aralarında Abdürrahim Polat, Muhammed Salih Dedehan Hasan gibi dönemin önde gelen ve Türkçü eğilimleri olan aydınları bir gece Dedehan Hasan'ın evinde toplanırlar ve orda Birlik Halk Hareketi'ni kurarlar. Hareket yasalaşmak adına başvurduğu makamlarca "Toplumun bu teşkilata ihtiyacı yok" şeklinde red cevabı almış olmaları Birliğin bir süre gayri resmi şekilde faaliyetlerine devam etmesine ve birkaç toplantı düzenlemesine sebep olur. Birliğin en önemli faaliyetlerinden biri Özbek Türkçesi'ni resmi dil olarak kabul ettirmek için girişimlerde bulunmasıdır. Ancak birliğin yapmış olduğu çalışmalar ve Özbekistan'ın bağlı bulunduğu sıkı Türklük bağları Kerimov ve yönetimi tarafından tehdit olarak algılanmış ve Birliğe karşı faaliyetlerin başlamasına sebep olur. Tüm engellemelere rağmen 17 Haziran 1990'da Birlik Partisi resmi bir şekilde faaliyetlerine başlar.

Birliğin bu kadar kısa sürede bu kadar hızlı gelişme kaydetmesi dikkatleri üstüne çekmeyi başarsa da çok geçmeden Birlik içinde ayrılıklar başgöstermeye başlar. Birliği kurucularından olan Muhammed Salih ve Abdürrahim Polat Birlik ile yollarını ayırma kararı alır. Birlik içindeki bu ayrışmalar en çok Kerimov'un işine gelir. Birlikten ayrılan Muhammed Salih 1990 yılında Erk Hareketini kurar. Bu hareket Türkçü eğilimler gösterse de biraz daha ılımlı bir çizgi takip eder. Bağımsızlıktan sonraki ilk seçimlere katılamayan Birlik zaman geçtikçe yer altına çekilir ve faaliyetlerine orda devam eder. İlk seçimlerde oyların büyük çoğunluğunu alan Kerimov Birlik üzerindeki baskısını artırır. Birliğe karşı baskı 1992'de Abdürrahim Polat ve Polat Ahun'un sokak ortasında hastanelik oluncaya kadar dövülmeleri ve ardında sürgün, hapis cezalarına çarptırılırlar baskı ve şiddetin dozu dahada artar.

Kerimov yönetimi muhalif olacak tüm karşıt görüşleri sert bir şekilde saf dışı bırakmayı kendisine hedef edinir. Bu baskı bilhasa Türkçü partilere karşı sert tedbirler

alır. Bu iki hareketin dışında Türkçü etkileri çok olmasa da Türkistan İslam Hareketi ve Türkistan Halk Hareketi’de bu baskıdan paylarına düşeni alırlar. Bu dönemde bu partilerin dışında Orta Asya’da siyasi hareketliliklerden bahsetmek pek mümkün değildir. 1992 yılından itibaren Fergana’daki siyasi islam hareketlerinin üstüne giden Kerimov, kendi rejimini tehdit eden aşırı islamcı grupların faaliyetlerine de son vermek için her yolu dener (Kader, 2013, s. 30-43).

Özbekistan Parlamentosu da 31 Ağustos 1991 de Özbekistan, bağımsızlığını ilan ettikten sonra. Devlet başkanı İslam Kerimov’un desteklediği Demokratik Halk Partisi ile Erk partisi resmîyet kazandırarak 29 Aralık 1991 yılında Özbekistan cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılır. Demokratik Halk Partisi oyların %86’sini alır ve İslam Kerimov devlet başkanı seçilir. 1991 yılı Aralık ayında İslam Kerimov Cumhurbaşkanlığı göreve başlar

Bağımsızlıktan sonra kuvvetler ayrılığı ilkesine bağlı olarak başkanlık sistemini kabul eden Özbekistan’da güçlü başkan, zayıf parlamento yapısı kendini her anlamda gösterir. Geniş yetkilere sahip olan başkan ülkenin yönetiminde kesin hakimiyetini tesis etme fırsatı bulur. Kerimov yönetimindeki Özbekistan’da başlangıçta demokratik bir yapı sergilenirken ilerleyen zamanlarda rejim kesin otorite haline gelir ve muhalif hareketleri bastırmayı başlanır. Her ne kadar yasama, yürütme ve yargı bir birinden bağımsızmış gibi görünse de rejimin kalıcılığının kalıcı olamayacağı kaygısı, tehditler ve yargının siyasallaşması siyasi dengeler arasındaki karmaşanın sıkça gün yüzüne çıkmasına sebebiyet verir. Bu rejimde zamanla insan haklarının da ihlali ile birlikte zaman zaman halka yönelik orantısız güç kullanılır. Bu durumdan kaynaklı olarak 2005 yılında Özbekistan’ın Andican bölgesinde akıllardan kolay kolay silinmeyen olaylar yaşanır. Bu olalar uluslararası camiada Özbekistan’ın itibarının zedelenmesine de neden olur.

Kerimov cumhurbaşkanı olduktan sonra Fergana Vadisinde ve Duşanbe’de olur ve bu tür ayaklanmalar ülkenin her tarafına yayılır. Meydana gelen ayaklanmalar Fergana Vadisinin yakınlarında yer alan Dağlık Badehşan bölgesi özerliğini ilan eder. Bu ayaklanmalar neticesinde Andican’da 23 kişinin ülkeyi böldüğü gerekçesiyle ceza evine atılır ve bunun sonucunda yüzlerce kişinin katıldığı geniş çapta protestolar yapılmıştır. Bu sayı her geçen gün artmaya devam eder Yıl 2005’i gösterdiğinde sayı 5000’i geçer. Andican’da ortaya çıkan bu olaylar neticesinde güvenlik güçlerinin sivil halka ateş açması neticesinde Özbek yöneticilerine göre 187 göstericilere göre ise

ölenlerin sayısı 1,500 den fazladır. Cumhurbaşkanı İslam Kerimov olayların radikal dinciler tarafından ülkeyi bölmek amacıyla çıkarıldığı ve Özbekistan'da şeriatı kurmak istediklerini söyler. ABD'de burda radikal dinci teröristlere karşı mücadele etmek için bulunduğunu belirtir. Fakat kanlı şekilde bastırılan bu olaylar ABD ve Batılı devletler tarafından sert bir şekilde eleştirilirken Çin ve Rusya ise sorunu Özbekistan devletinin iç meselesi olduğunu söylerler. Kerimov hükümetinin ölenlerin terörist denmesi bazı devletler tarafından desteklenir.

Bu olaylar neticesinde Özbekistan, ABD'nin ülkesindeki askerlerini altı ay içinde çekmesini istemişti. Bu olaylar neticesinde sivil halkın mülteci olarak Kırgızistan'a geçmiş olması bu iki Türk devleti arasında gerilimin yaşanmasına neden olmuştur. Fergana bölgesinin coğrafi ve siyasi anlamdan merkezi bölgelerden uzak olması orada farklı etnik grupların etkin bir şekilde yer almasını sağladı. Bu olaylar üzerinde bölgede bulunan örgüt liderlerine yönelik geniş çaplı operasyonlar başlar. Böylece Fergana Vadisi, bölgede sayısı binleri bulan faili meçhul cinayetlerinin işlendiği bir yer haline gelir. Fergana Vadisi neredeyse yasal olmayan tüm eylemlerin merkezi olur. Özbekistan Bölgedeki uyuşturucu ticaretine engel olmak için Fergana'ya komşusu olan Kırgızistan'a haber vermeden mayın döşer ve bu mayınlar yüzünden birçok Kırgız hayatını kaybeder. Bu faaliyet iki ülke arasından ticareti anlamda gerilmelere neden olur. 2003 yılında Özbek hükümeti mayınlı arazilerin haritasını Kırgız hükümetine verir (Doğanay, 2016, 45-46).

Halkının büyük çoğunluğu Müslüman olan Özbekistan Kerimov döneminde dini anlamda da baskı altında tutulmaya çalışılmışlar ve insanların dinlerini yaşamalarına fırsat verilmez. Orta Asya ülkeleri arasında en kalabalık nüfusuna sahip olan Özbekistan'da yaşanan radikal ayaklanmalar hiçbir şekilde gündeme gelmezdi. Bunun sebebi ise İslam Kerimov'dur çünkü o Müslümanlara çok sert davranıyordu. Kerimov yönetiminin İslami hareketlere karşı açtığı bu savaşın metotları diğer komşu ülkelere bile örnek olmuştur. Özbekistan'a bakıldığı zaman gizli servisler İslami hareketlere üye olan tüm Müslümanları takibe alarak terör örgütü üyesiymiş gibi gözaltına alınarak cezaevlerine gönderirler. Bu da Özbekistan'da ve özellikle komşu ülkelerle birlikte ABD, Avrupa ülkelerini de tedirgin etmiştir. Özbekistan'da kurulan Hizb-ut Tahrir üyeleri ülkenin her yerinde yakalanıp cezaevlerine gönderilirdi. Özbekistan Cumhurbaşkanı Kerimov tüm bunları yapmasına rağmen yine kendini İslamcı ve

demokrat olarak sunar. En olumlu gelişme ise Özbekistan'ın İslam konferansı tarafından İslam kültürünün merkezi olarak seçilmesinden sonra Özbekistan'da yer alan tarihi camiler, medereselerin restorasyon çalışmalarına başlanmıştır (Kayıkçı, 1997, s. 11).

Bilindiği üzere 1930'lu yıllarda sonra Sovyet yöneticilerinin Türk aydınlarına yönelik büyük baskıları olur. 1990 yılına kadar Türkistan neredeyse Türklük ve Türk konusunda adeta sessizliğe bürünür. Sovyet yönetiminden bağımsızlığını elde etmesine rağmen Kerimov döneminde aydın ve yazarlara yönelik baskı ve zulüm azalması gereken yerde aynı şekilde devam eder. Milliyetçi ve demokrat aydınlar yapılan baskı ve işkencelerin konu alındığı eserler vermesi ve yasaklanır halkın bilgilendirilmesi engellenmek istenir. Bu nedenle Gorbaçov döneminde bir nebze de olsa rahat bir ortam yaşayan dönem aydınları, Kerimov döneminde Türklük ve milliyetçilik anlamına gelecek her türlü yayın, bildiri, şiir, kitap gibi halkın bilinçlenmesini sağlayacak girişimlerden uzak durmak zorunda kalırlar. Çünkü halkın milliyetçi duygularını harekete geçirecek her türlü faaliyet Kerimov yönetimi tarafından sert bir şekilde bastırılmıştır. Kerimov döneminden Muhammed Salih, Abdula Kahhar, Mehmed Ali Mahmudov, Dedehan Hasan gibi Türk ve Türklük savunucuları ortaya çıkarak haykırmaya başlarlar ancak bu aydınlar da İslam Kerimov tarafından baskıyla sindirilmeye çalışılmışlardır.

Halkın desteği ile yönetime gelen İslam Kerimov kendisini seçen halka büyük bir baskı uygulamaları ve bu sıkıntılar açlık, sussuzluk, yokluk hayatın her safhasında kendini göstermiştir. Halk kendi eliyle yönetime bir diktatörü seçtiğini çok sonradan anlıyordu. Kerimov döneminde sosyal, ekonomik, işçi ölümleri, rüşvet, adam kayırma gibi pek çok sıkıntılar hemen hemen hayatın her safhasında etkisini göstermişti. Tüm bu sıkıntıları dile getiren aydınlardan biri de Dedehan Hasan'dır. Bu yüzden en çok baskıya maruz kalanlardan biri odur. Dedehan Hasan bir sohbetinde, kendisine bağımsızlıktan önce ve sonra yapılan baskıları şöyle anlatır;

“70'li yıllarda Taşkent Şehri Sabir Rahimov İlçesi Savcılığı'nın bir elemanı olan Husan Mamadaliev beni bir yıl boyunca araştırdı, sorguya tuttu. O zamanlar henüz genç olduğumu gören o dönemin komünist parti genel başkanı Şeref Reşidov onu eğitmek mümkün olabilir diyerek şahsen beni bağışlamıştı. Bu vesile ile benim dosyam mahkemeye gitmeden durduruldu.” Sonra devam ederek, *“1976 yılı 11-12 Şubat günleri Taşkent şehri Sverdlov Konser Salonu'nda yapılan konserde Türkistan, Emir Timur, Vatan hakkında Türküler söylediğim için, sahneden alınarak dosdoğru Lenin İlçesi*

Emniyet Müdürlüğü'ne götürülüp 15 gün gözaltında tutuldum,” şeklinde duygularını itiraf eder (Hasan, 2018, s. 23). Bununla beraber Andican'da başlayan ayaklanmalar neticesinde yaşanan protestoları, katliamları baskı ve şiddeti konu aldığı şiiri yayımlanması üzerine Dedehan Hasan 2005 yılında tutuklanıp üç yıl ev hapsine çaptırılmıştır.

Yapılan baskılara rağmen aydınlar susmaz bu dönemde yazılan roman, hikaye, şiir, makale, deneme gibi bağımsızlığı konu alan eserler vermeye başlanır. Hem bağımsızlık yıllarında hem de bağımsızlıktan sonraki ilk yıllarda yazılan makaleler, şarkılar, şiirler özgürlük fikirlerinin perçinlenmiş ve milletin daha rahat yaşamalarını sağlar. Dedehan Hasan'daki özgürlük anlayışı söylediği şarkı ve Türkülerle sadece Özbekistan'ın değil tüm Türk devletlerinin özgürlük sesi olur. Kısaca o, şiir, roman, hikaye, gibi eserlerle bağımsızlık yolunda önemli bir şahsiyet haline gelir. Sovyetler döneminden de susmayıp bağımsızlık, eşitlik konularında öncü olan Dedehan Hasan Kerimov yönetiminin baskıcı anlayışına da boyun eğmeyerek yine de eserler vermeye devam eder. Ancak İslam Kerimov döneminde onun eserleri dergi, gazete, tv ve radyolarda kısaca yaşamın her alanında silinmeye çalışılmış ve bunların halka ulaşılması engellenir. Dedehan Hasan her fırsatta mesleki tecrübelerini Özbek Türkleri ile paylaşarak onları hayatın her alanında eğitmek ve bağımsızlık yolunda bilinçlendirmeyi amaçlar. Böylelikle büyük isimlerin hayal dünyasını açmış ve ilmi edebi anlamda büyük faaliyetlerde bulunur.

Dedehan Hasan çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Bunda dolayıda çalışmalarının konusu oldukça geniştir. Onun şiirlerinde, şarkılarında, konuşmalarında ilk göze çarpan şey sanatını özgünce sunan, fikirlerini, yaşantısını, cesurca belirten şahısları tercih eder. Ancak tüm bu söylediklerimizin yanında onun asıl alanı gazeteciliktir. Çünkü o, üniversiteyi bu alan üzerine bitirir. O, alanının dışına çıkarak kendini halka tanıtmayı başarmış iyi bir şair, tenkitçi, yazar, devlet adamıdır. O gazetecilik ve yazarlık çalışmalarında içinde bulunduğu zamanın sorunlarını eserlerinde eleştirel bir şekilde vermeyi başarmıştır. O, eleştirilerini metaforlar kullanarak verir. “Bağar Gelir Bağlara” adlı şiir kitabında geçen “Ben Lenini Överim” isimli şiirinde Lenin'i övüyormuş gibi yazar ama şiirinde metaforlarla Lenin'i yerdığını görürüz. Yazdığı eserleri Sovyetler birliğindeki pek çok dergi ve gazetede yayımlanmıştır. Bu gazetelerden bazıları şunlardır; Yaş Leninci gazetesi, Sovyet Özbekistanı gazetesi, Parkent Tangı gazetesi,

Özbekistan Edebiyatı ve Sanat gazetes, Taşkent Akşam gazetes, Özbekistan 83 Medeniyeti gazetes, dir. Eserlerinin yayımlandığı dergiler ise şunlardır; Gülistan, Yaşlık dergisi, Şark yıldızı gibi yerlerde makaleleri ve şiirleri yayınlanmıştır (Baç, 2016,s. 80).

Dedehan Hasan Sovyetlerin unutturmaya çalıştıkları Müslümanlık, Türklük birlik ve beraberlik özgür düşünce gibi konularda çalışma yapmış büyük bir yazar, şair sanatçı ve devlet adamıdır. Aynı zamanda kendi milleti ve onların dili için çalışmış ve yaptığı tüm bu çalışmalarda kendisine büyük yazar ve şairleri örnek almış vatan severdir. O, milletine ve milletin değerlerini hatırlayan, aynı zamanda bu değerleri hatırlatan bir halk ozanıdır. Ömrü boyunca yapmış olduğu çalışmalarla edebiyat severlerin gönlüne taht kurmuş bir klavuzdur. Onun eserlerini okuyup şarkılarını dinleyen her birey hür bir şekilde vatani ve milleti için elinden geleni yapmaya her an hazır bir duruma gelmiştir.

Dedehan Hasan'ın sadece şiir ve şarkıları yok onun yayımlanmış tenkit makaleleri de vardır. O eserlerinde batıya bir yöneliş olduğunu söylüyordu ancak doğu halklarının doğu kültürüne sahip çıkılması gerektiğini, kendisini takip eden gençlerin onun yeteneğine, kabiliyetine, sesine sahip olmalarını onu takip etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Gençlere yerinde saymamaları gerektiğini yeni ve üretilmemiş eserler verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

5.1 ŞEKİL BİLGİSİ

5.1.1. Nazım Birimleri

Yirminci yüzyıl Özbekistan milli şiirine yeni bir heyecan kazandıran Dedehan Hasan'ın Ana Türkistan isimli eserinde şiirleri ikilik, üçlük, dörtlük, beşlik ve altılık nazım birimi kalıpları ile ele alırken, bazen de bu kalıpların dışına da çıkmıştır. Serbest şiiri de deneyen Dedehan Hasan'ın şiirlerinin ele alınış sırası itibari ile 133 tanesini düzensiz bentlerden oluşacak şekilde kaleme almıştır. Bunların yanında düzensiz bentlerden sonra yoğun olarak dörtlük, beşlik, altılık ve altıdan fazla bentlerden oluşan nazım birimini kullanan şair, şiirde birden çok nazım birimi kullanarak arayışını sürdürmüştür. Tüm bunların yanında ithaf ve destansı özellikler taşıyan şiirler de kaleme alan şairin başlık kullanmadığı şiirlerini belirtirken o şiirin ilk dizelerini kullanacağız. Bu şekilde ele almamızın sebebi ise, şairin şiirlerinde hangi konuyu ele alacağını şiirinin ilk dizelerinde vurgulamış olmasıdır. Şairin bazı şiirleri ise farklı zamanlarda aynı başlık altında kaleme alınmıştır. Şairin bu şekildeki şiirleri şekil itibariyle farklılık arz etse de anlam itibari ile bütünlük taşımaktadır.

Şiirlerinde ağırlıklı olarak hece ölçüsünü kullanan şair, serbest ölçüde kaleme aldığı şiirlerinde mısraların hece sayılarını birbirlerine yakın bir şekilde kaleme almıştır. Şairin bu ritmik arayışı, okuyucusunda şiirin ölçülü olduğu hissini uyandırır. Dedehan Hasan şiirlerinde duygularını ve düşüncelerini şiirlerinde şekil kaygısı gütmeden aktarmayı tercih etmiştir. Şair, duygularını şiirlerinde şekle dökmekten çekinmemiş ve onun hisleri şiirlerinin şeklini belirlemiştir. Onun şiirlerindeki bu ruh hiç ölmemiş ve şiirlerini monoton bir hava içine girmekten kurtarmıştır. Dedehan Hasan'ın şiirlerindeki kendine has uslubu ve birden fazla nazım birimi kullanmış olması onun bir tür arayış içinde olduğu şeklinde de yorumlana bilir. Hatta onun bu arayışı Özbek şiirinin de bir arayışı olarak değerlendirebiliriz.

5.1.1.2. Serbest Mısralarla Yazılmış Siirler/ Serbest Siirler

Şiirlerinde ağırlıklı olarak hece ölçüsü ve dörtlükler ile yazmıştır. Bazen de hiçbir nazım birimine bağlı kalmaksızın “Erkin Şiir”¹ denilen serbest nazım ölçüsüyle yazdığı şiirler duygularını ifade etmiştir. Dedehan Hasan’ın serbest tarzda kaleme aldığı 25 şiiri vardır. Serbest tarzda kaleme aldığı şiirlerinin tarihi sırasıyla şöyledir 1970 yılında kaleme aldığı “Tantılık” adlı şiiri 21 dizeden oluşmaktadır. Şair bu şiirinin 9 dizelik kısmını 1971 yılında aynı başlık altında kaleme almıştır. 1974 yılında kaleme aldığı “Novgorod” isimli şiiri ise 15 dizeden oluşmaktadır. 1975’te kaleme aldığı “Günebakan” şiiri 8 dizeden oluşurken “Xoroz Gakkında Rıvayat” adlı şiiri ise 27 dizeden oluşmaktadır. 1984 yılında Rauf Parfi’nin kaleme aldığı “Dedehan Hasan’a” şiiri 12 dizeden oluşurken, “İktibas” şiiri ise 34 dizeden oluşmaktadır. 1987 yılında kaleme aldığı “Ustoznı Eslab” 18 dizeden oluşurken “Vali Qayumxân Āta Qöşiği” ise 24 dizeden oluşmaktadır. 1988 de kaleme aldığı “Tushımda” adlı şiiri ise 8 dizeden oluşmaktadır. 1995 yılında kaleme aldığı “Enver Paşa Hakkıda Koşuk” şiiri ise 15 dizeden oluşmaktadır. 2000 yılında kaleme aldığı “Osman Nasib Koşuğu” 24 dizeden; “Dostla Bugün Halim Yaman” isimli şiiri ise 31 dizeden oluşmaktadır. 2003 yılında kaleme aldığı “Özbekistan Titanik” 24 dizeden oluşurken “Harıcdığı Bazı Özbeklerga” adlı şiiri ise 34 dizeden oluşmaktadır. 2009 yılında kaleme aldığı “Yusuf Resule Şikayetim” isimli şiiri ise 24 dizeden oluşmaktadır. Bunun dışında 9 şiiride tarih belirtilmeden kaleme alınmıştır. Dedehan Hasan’ın serbest tarzda kaleme aldığı şiirlerinin tümü başlık kullanılarak yazılmıştır. Şairin bu tarzda kaleme aldığı ve kendi ismini taşıyan *Dedehan Hasan’a* isimli şiiri buna örnek olarak verilmiştir.

Men yolg’izman. G’uluv xayajon

Xasrati ko’ksimga quyilar.

Ko’z o’ngimda bu yorug’ jahon

Mungli qo’shiq kabi tuyular.

¹ Erkin siir için bkz. Hamidiy vd, Edebiyat Terminleri Lügati: 255

*Yiroqlarda guldurab og'ir,
Shivirlaydi baxor tovushi.
Achchiq shamol sanchig'i. Yomg'ir.
Zamin oydinlikning xovuchi.*

*Atirgulning qo'llari singgan,
Yomg'ir yog'ar, og'rir chuqur iz.
Xayajonning tili kesilgan.
Men yolg'izman. Ovozim yolg'iz.*

5.1.1.3. İkilik veya Beyit Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler

Dedehan Hasan'ın beyit ya da ikilik nazım türünü az kullandığı şiirlerindedir. İkilik nazım birimi ile 10 şiir kaleme almıştır. “Bu Vatan” şiirini 1989 yılında kaleme almıştır. 1993 yılında ise “Amerikada İkamet Eden Vatandaşımız Abdullah Hoca Magilanın Feryadı”, “Ben Türk İliyim”, “Dukça Aman”, “Zindanda Yaşamak” isimli şiirleri kaleme almıştır. 1994 yılında kaleme aldığı “Dostlar” şiiri; 2003 yılında ise “Aksaray” isimli şiirini kaleme almıştır. Bunların yanında “Yılğayman ve Madamınbeg Kabri Başındaki Bitik” isimli şiirlerinin ise yazıldığı tarih belli değildir. Bunun dışında şiirlerinde az da olsa iki mısradan oluşan nazım şekillerine rastlanmıştır. Şairin *Zindanda Yashayman* isimli şiiri buna örnek olarak verilmiştir.

*Dunyo ishiga men lolu xayronda yashayman,
G'oratu xarob bu eli vayronda yashayman.*

*Gox mujda kutib janub tomonlarga boqib men,
Ohlar urubon fig'onu afg'onda yashayman.*

*Olam aro topmay o 'zima do 'stu qadrdon,
Izlab duru marjon tubi ummonda yashayman.*

*Dodlar etib umrim bo 'yi zolim xukamodan,
Gox yerda xarobu goxi osmonda yashayman.*

5.1.1.4. Üçlük Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler

Dedehan Hasan'ın ele aldığımız bu eserinin içinde hiçbir şekilde müstakil üçlükler kullanılmamıştır. Ancak serbest ölçüde yazılmış şiirlerin içerisinde üç mısralık bentler kullanılmıştır.

5.1.1.5. Dörtlük Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler

Geleneksel Türk halk şiirinden beslenen ve beslenmeye devam eden Özbek şiiri genellikle dörtlük ve hece vezni dikkate alınarak şiirler kaleme alınmıştır. Dörtlük nazım birimi Dedehan Hasan'ın da şiirlerinde en çok kullandığı nazım birimlerinden biridir. Şair hem hece ölçüsüyle hem de serbest tarzda yazdığı şiirlerinde dörtlük nazım birimi çok sık şekilde kullanmıştır.

5.1.1.5.1. İki Dörtlükle Yazılan Şiirler

Dedehan Hasan'ın kaleme aldığı 2 dörtlükten oluşan altı şiiri vardır. Bu şiirleri 1975 *Rus Yılları Hatırası*, 1979 *Dut Hakkında*, 1981 *Doğum Günüm*, 1991 *Soh Sayı Hakkında Koşuk*, *Sirkte* ve *Nay* şiirlerinin ise yazıldığı tarihler belli değildir. Bu şiirlerde düz ve sarmal kafiye kullanılmıştır. Vezinler 7'li ,8'li, 11'li hece vezinleri kullanılmıştır. *Rus Yılları Hatırası* şiiri örnek olarak verilmiştir.

*Meni yaralashdi asr jallodlari,
Murg'ak yuragimda o'q izi qoldi.
Sitildi ko'ngrimning nozik qatlari,
Bolalik bedarak ketdi, yo'qoldi.*

*Shodon xislarimni toptagan o'sha -
Mash'um qora kunni qanday unutay?
Sho'xlik, erkalgim topib ber, deya,
Bugun qay nomardning yoqasin tutay*

5.1.1.5.2. Üç Dörtlükle Yazılmış Şiirler

Dedehan Hasan'in dörtlüklerle kaleme aldığı şiirlerinden dört tanesi, üç dörtlükten oluşmuştur. *Daraht Kuylayapti* 1980 yılında kaleme alınmıştır. Şiir 11'li hece ölçüsü ile kaleme alınmış ve uyak düzeni **aaxa** şeklindedir. *Kalkın Ey* şiiri 1994 yılında on üçlü hece ölçüsü ve **aaxa** uyak düzeniyle kaleme alınmıştır, *Canım Vatan* şiiri ise 1996 yılında on ikili hece ölçüsü ve **aaxa** uyak düzeniyle yazılmıştır. 2007 yılında ise *Makdul Akşer Saibov* şiirini serbest ölçüyle kaleme almıştır. *Kalkın Ey* adlı şiiri örnek olarak verilmiştir. Dedehan Hasan'in üç dörtlükten oluşan şiirlerinin hepsinde başlık kullanılmıştır.

*Qalqing, ey turklar, yana yangi zafarlarga tomon,
Mavjlanib otga miningiz, yovga bermangiz omon!
Tobakay g'olib keladir xayridin shaytonlar,
Tobakay yov xukm etodir, yo'qmi bizda jonlar?!*

*Birlashib Turkman, Totoru, o'zbekim Ozor bilan,
Uyg'uru Qirg'iz va Oltoyim bo'lib bir jonu tan,
Qozog'iston bosh ko'tarsin yovni bo'g'zidan tutib,
Qoraqalpoq tobakay faryod etar og'u yutib.*

*Ey Qrim, Yoqut elim, oltinga konim, o'rgilay,
Qofqozu Boshqird va Xokaslarga jonimni beray.*

*Turkiya bo 'lsa magarchi bizga raxbar-raxnamo,
Endi Turk shan-shavkatidan yer yuzi bergay sado!*

5.1.1.5.3. Dört Dörtlükle Yazılan Şiirler

Dedehan Hasan'ın dört adet dörtlükle yazdığı 27 şiiri vardır. Bunlardan 16 tanesinin yazıldığı tarih belliyken geriye kalan 11 şiirin yazıldığı tarih belli değildir. Yazıldığı tarih belli olmayan şiirleri biz tekrar tarihi belli olmayan şiirler başlığı altında ele alacağız. Dedehan Hasan'ın dört dörtlükle yazdığı şiirlerinin ilki 1974 yılında kaleme alınmıştır. 1974 yılında *Bir Sıkım Toprak* isimli şiiri 11'li hece ölçüsü ve **abba** kafiye düzeni şeklinde kaleme alınmıştır. *Ferganam Anam* şiiri 1980 yılında 11'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeni şeklinde kaleme alınmıştır. *Kurban Datha* şiiri ise 1988 yılında 11'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeni şeklinde yazılmıştır. 1990 yılında *Dileğim* isimli şiirini 14'lü hece ölçüsüyle kaleme alınmış ve **aaxa** şeklinde yazılmıştır. 1991 yılında ise *Ekber Hoca Mergilani* isimli şiirini serbest ölçü ve **aaxa** kafiye düzeni şeklinde yazılmıştır. *Burgutlarım* adlı şiiri 1991 yılında kaleme alınmış ve on altılı hece ölçüsüyle kaleme alınmış ve kafiye şeması **aaxa** şeklindedir. 1991 yılında kaleme alınmış 7'li hece ölçüsüyle kaleme alınmış ve **aaxa** kafiye düzeni şeklinde yazılmıştır. *Türki Halklar Birleşse Eğer* isimli şiirini 1993 yılında 13'lü hece ölçüsü ve **abba** kafiye düzeni şeklinde yazılmıştır. *Divane Oldum* isimli şiirini 1994 yılında 11'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeni şeklinde kaleme alınmıştır.

Allah Allah şiirini 1995 yılında 14'lü hece ölçüsü ve **aaxa** uyak düzeni şeklinde kaleme alınmıştır. *Anacan* isimli şiirini 1996 yılında 15'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeni şeklinde kaleme alınmıştır. *Tokay* şiirini 1997 yılında 11'li hece ölçüsü ve **abba** kafiye düzeni şeklinde kaleme alınmıştır. 1980 yılında *Vacib* isimli şiirini 8'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeni şeklinde kaleme alınmıştır. *Soh Soyü Hakkında Koşuk* 12'li hece ölçüsü ve düz kafiye şeması şeklinde kaleme alınmıştır. 1980 yılında *Ana Halkım* isimli şiirini serbest ölçü ve **aaxa** kafiye düzeni şeklinde kaleme alınmıştır. Son şiiri ise 2005 yılında Rauf Parfi'ye isimli şiiridir. Şiirini serbest hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzenini kullanmıştır. Bunun dışında yazıldığı tarih belli olmayan şiirler *Kadir Gecesi*, *Kalbimdeki Düğümler*, *Tuğyan*, *Balam*, *Dörtlükler*, *Türklerimiz*, *Sen Neçun*, *Özbekler*, *Ruslan Çegayev Koşuğu*, *Bir Meddaha*, isimli şiirlerin yazıldığı tarih belli

değil. Bunların dışında düzensiz tarzda ele alınan şiirlerin içerisinde de dört dörtlükten oluşan şiirler de vardır. *Ferganam Anam* isimli şiiri aşağıda örnek olarak verilmiştir.

*Menga rashku alam, jasorat berding,
Yoniq sozu san'at saodat berding,
Imon-e'tiqodim salomat berding,
Sening farzandingman, Farg'onam-onam.*

*Senga yonib-yonib qo'shiqlar bitdim,
Seni o'ylab g'amu g'ussalar yutdim.
Qutlug' va muborak kunlarni kutdim,
Sening farzandingman, Farg'onam-onam.*

*Senda tug'ildimki, yo'qdir armonim,
Shudir baxtim, shudir sharafim shonim,
Xali tonglari oq qutlug' makonim,
Sening farzandingman, Farg'onam-onam.*

*Seningsiz men uchun dunyolar abas.
Yuragim qa'rida qotib olgan sas:
Milyon-milyon yillar omon bo'lsang bas,
Sening farzandingman, Farg'onam-onam.*

5.1.1.5.4. Beş Dörtlükle Yazılan Şiirler

Dedehan Hasan'ın beş dörtlük ile kaleme aldığı şiir sayısı yazılış tarihi belli olmayan şiirler ile birlikte toplamda yirmi şiirdir. Beş dörtlük ile yazılan şiirlerin tamamında hece ölçüsü kullanılmıştır. Şairin yazdığı şiirlerinden ilkinin tarihi 1976'dır. Şairin ilk şiiri 11'li hece ölçüsü ve **abba** kafiye düzeninde yazılmış *Türkistan*'dır. 1984 yılında kaleme aldığı *Ketmancılar* şiirini 11'li hece ölçüsü ve **abab** kafiye düzenine göre yazmıştır. 1985 yılında kaleme aldığı *Uşal Kunni Körsem Edi* isimli şiirini 12'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeni ile yazılmıştır. *Feyzullah Baba* isimli şiirini 1987 yılında

8'li hece ölçüsü ve **aax** kafiye düzenine göre yazılmıştır. *Da'vet* isimli şiirini 1987 yılında kaleme almış 15'li hece ölçüsü ve **aaxa** uyak düzeninde yazılmıştır. Dedehan Hasan'ın 1988 yılında 11'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzenine göre kaleme aldığı diğer şiiri ise *Ana Türkistan* şiiridir. 1990 yılında iki şiirini kaleme almıştır *Ergaşbek Hakkında Koşuk* adlı şiirini 12'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeniyle *Ana Türkistan* isimli şiirini ise 11'li hece ölçüsü **aaxa** kafiye düzenine göre yazmıştır. 1992 yılında *Izdirab* isimli şiiri 11'li hece ölçüsü ve **abab** kafiye düzeninde yazmıştır. *Tanrım* şiirini 1995 yılında kaleme almıştır ve 14'lü hece ölçüsünün **aaxa** kafiye düzeninde yazmıştır. *Türkistan'ın Feryadı* şiirini 2000 yılında 9'lu hece ölçüsü ve **aaxa** uyak düzeninde yazmıştır. *Dedehan Hasan Hasreti* şiirini 2002 yılında 11'li hece ölçüsü **aaxa** kafiye düzeninde kaleme almıştır. Merhum Kamil Kayrağaç şiirini 11'li hece ölçüsü ve **abba** uyak düzeninde yazmıştır. Ekaterina Hanım adlı şiiri 1980 yılında **aaxa** uyak düzeninde ve serbest ölçü kullanılmış. *Altınların* adlı şiiri 2002 yılında serbest ölçü ile yazmıştır. Dedehan Hasan'ın beş dörtlük ile kaleme aldığı şiirlerinden tarihi belli olmayan şiirleri ise şunlardır. *Bülbül, Dörtlükler, Zülüm Dörtlükleri* adlı şiirleridir. Şairin *Da'vet* isimli şiiri buna örnektir.

*Bas, yetar, yov xaddin oshdi, sabru toqat qolmadi,
El-ulusda dinu iymonu diyonat qolmadi.
Fayz-farog'at, ko 'rk-latofat xam maloxat qolmadi,
Qo'zg'aling, ey axli mo 'min, yovga qarshi qo'zg'aling!*

*Bul muborak yurtni yovlar beomon qiyaratdi-ku,
Barchamizni o'z tilinda to'tidek sayratdi-ku,
Bag'ri keng ochiq diyor erdik, Xudo ko'rsatdi-ku!
Qo'zg'aling, ey axli mo 'min, yovga qarshi qo'zg'aling!*

*Osiyoda yo'q edi xech farqu sarxad ilgari,
El-elatu, qon-qarindosh barcha millat ilgari,
Do'st edik, yo'q erdi bizdek kuch va qudrat ilgari,
Qo'zg'aling, ey axli mo 'min, yovga qarshi qo'zg'aling!*

*Bul diyorni zabt etib, qullikka solgan kim o'zi,
Elni elga yovlatib, so'ng roxat olgan kim o'zi,
Oqibat xokim bo'lib bu yurtida qolgan kim o'zi?
Qo'zg'aling, ey axli mo'min, yovga qarshi qo'zg'aling!*

*Deydilar Sharqda xamisha: "Qosh qolar, o'sma ketar",
G'ayridin bosqinchi zotlar bizga tokay zulm etar,
Ko'z ochaylik, birlashaylik, xoru zorlik bas yetar!
Qo'zg'aling, ey axli mo'min, yovga qarshi qo'zg'aling!*

5.1.1.5.5. Altı Dörtlükle Yazılan Şiirler

Şair Dedehan Hasan'ın altı dörtlük ile kaleme aldığı şiirlerinin sayısı 16'dır. Bunların 8'inin tarihi belliyken geri kalan 8 şiirin tarihi belli değildir. Şairin bu şekilde yazdığı şiirlerinin hepsi hece ölçüsü ile yazılmıştır. Bu şiirlerinin hepsinde başlık kullanılmıştır. Şiirlerdeki dörtlükler çapraz, sarmal ve düz kafiye ile oluşturulmuşlardır. Şiirlerde kullanılan kafiye düzenleri hepsinde aynı güzellikte kullanılmamıştır. Dedehan Hasan *Bülbülün Feryadı* şiirini 1981 yılında 14'lü hece ölçüsü ve **abab** kafiye düzeni kullanmıştır. 1984 yılında *Köprük* isimli şiirini 6'lı hece ölçüsü ve **abab** kafiye düzeninde yazmıştır. 1989 yılında *Azatlık Hakkında Koşuk* şiirini 11'li hece ölçüsü ve **abba** kafiye düzeni kullanılmıştır. *Erk ve Azatlık Hakkında Koşuk* 11'li hece ölçüsü ve düz kafiye kullanılmıştır. *Şahit Koşuğu*'nu 1989 yılında kaleme almış 8'li hece ölçüsü ve **aaxa** uyak düzeninde yazılmıştır. *Kışan Saldılar* isimli şiirini 1994 yılında 11'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeniyle kaleme almıştır. *Osman Nasip Koşuğunu* 12'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeniyle 2000 yılında yazmıştır. *Kozları Beja* şiirini 2004 yılında 14'lü hece ölçüsü ve **aaxa** uyak düzeniyle kaleme alınmıştır. Şairin tarih düşmeden kaleme aldığı şiirleri hece ölçü ile yazılmış. Yazıldığı tarih belli olmayan şiirler *Sohbet* 11'li hece ölçüsü **aaxa** kafiye düzeni. *Şair* 11'li hece ölçüsü **aaxa** kafiye düzeni. Changaşta Özbek Kızları 8'li hece ölçüsü **aaxa** kafiye düzeni ile kaleme alınmıştır. *Halaskar*, *Sen Hangi Millettensin* ve *Sadık Dostuma* isimli şiirleri ise 8'li ve 11'li hece ölçüleri ile yazılmıştır. Aşağıda Dedehan Hasan'ın *Izdirab* isimli şiiri örnek olarak verilmiştir.

*Naxot sizday norni itlar ket desa,
Bilolmadim gunoxingiz na edi?
Chinorlarni naxot xasharot yesa,
Bilolmadim gunoxingiz ne edi?*

*Bu turk dunyosiga ayting, ne bo'lgan,
Ziyolisin ko'zi qachon o'yilgan,
Or-nomusi qay qabrga ko'milgan,
Bilolmadim, gunoxingiz na edi?*

*Yaxshiga kun yo'qdir yomonlar ichra,
Raxmon qanday yashar shaytonlar ichra?
Mash'um zamon shuldir zamonlar ichra,
Bilolmadim, gunoxingiz na edi?*

*Ustozginam, toshni dur deb o'ylamang!
Shafaqlarni tonggi nur deb o'ylamang!
Yurti xali ozod-xur deb o'ylamang!
Bilolmadim, gunoxingiz na edi?*

*Vatan yana soxta zo'rlarga qoldi,
Yana o'sha basir ko'rlarga qoldi,
Kurashmagan tayyorxo'rlarga qoldi,
Bilolmadim, gunoxingiz na edi?*

5.1.1.5.6. Yedi Dörtlükle Yazılan Şiirler

Dedehan Hasan'ın yedi dörtlükten oluşan şiirlerinin sayısı yedidir. Bu şiirlerin altısından başlık kullanılırken, bir şiirde başlık kullanılmamıştır. Dedehan Hasan'ın artık mısra kullanmadan yazdığı şiirlerdir. Yedi dörtlükle yazılan şiirlerin ilki 1987 yılında kaleme almıştır 11'li hece ölçüsü ve **aaxa** uyak düzeni kullanılmıştır. *Kaçan Kocalarga* isimli şiiri 1987 yılında 11'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeninde yazılmıştır. 1994 yılında *Muhacirat Dağı Dostuma* isimli şiiri 10'lu hece ölçüsü ve **aaxa** uyak düzeniyle

yazılmıştır. *Mersiye* isimli şiiri 1999 yılında 13'lü hece ölçüsü ve **aaxa** uyak düzeninde yazmıştır. 2005 yılında *Şehit Ketgan Bandalar* şiirini 14'lü hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeniyle yazılmıştır. Bunlardan *Sabikka* ve *Bedarlık* isimli şiirler ise yazılış tarihi belli değil şiir hece ölçüsü ile yazılmıştır. Şairin 1994 yılında kaleme aldığı *Muhacirat Dağı Dostuma* isimli şiiri buna örnek olarak verilmiştir.

*Qonlarga to'ldi-ku, xasta yuragim,
Mog'orlab ketdi bu oppoq ko'ylagim.
Shulmidi Olloxdan qilgan tilagim,
Dunyo ko'zlarimga torayib borar.*

*Bugun o'z yurtimda xor-zor bo'ldim men,
Jonim bo'g'zimda-yu, abgor bo'ldim men,
xatto jon bermoqqa tayyor bo'ldim men,
Dunyo ko'zlarimga torayib borar.*

*"Vatan, millat" degan xamon xordir, xor,
Vatan bag'ri anga xamon tordir, tor,
Demak, yurtda xali yotlar bordir, bor,
Dunyo ko'zlarimga torayib borar.*

*Sening kechmishlaring menga ayondir,
G'urbatda g'aribning yuragi qondir.
Netay bugun shunday battol zamondir,
Dunyo ko'zlarimga torayib borar.*

*Sen-ku uzoqlarda joning omonda,
Omonlik esa yo'q bizning tomonda.
Ajaj boqib turar xar laxza, onda,
Dunyo ko'zlarimga torayib borar.*

*Men xam "Vatan" dedim, qon bo'ldi dilim,
Ko'zimni ko'r aylab kesdilar tilim.*

*Naxotki shu bo'ldi yetgan manzilim,
Dunyo ko'zlarimga torayib borar.*

*Tokay bu kechmishlar bag'rim tuzlaydi,
O'ksigan yuragim tinmay bo'zlaydi.
Bu mudroq el bilmam qachon so'zlaydi,
Dunyo ko'zlarimga torayib borar.*

5.1.1.5.7. Dörtlüklerle Yazılmış Sekiz ve Daha Fazla Dörtlükle Yazılmış Şiirler

Bu şiirlerin sayısı tarihi belli olmayan şiirler ile birlikte yirmi ikidir. Bunlardan ilki *Şükür Burhan Hakkında Koşuk*'tur. Şiiri 1980 yılında 28 dörtlükle yazmış bu dörtlükler 11'li hece ölçüsü ve **abab** kafiye düzenindedir. *Saray Şairlerine* isimli şiirini 1992 yılında 8'li hece ölçüsü ve **abab** kafiye düzeninde yazmıştır. *Padişahların Kızı* isimli şiiri 1983 yılında 13'lü hece ölçüsü ve **aaxa** uyak düzeninde kaleme almıştır. 1984 yılında *Kadirinin Resmine Bakıp* isimli şiirini 8'li hece ölçüsü ve **abab** kafiye düzenine göre dizilmiştir. 1985 *Turab Tulaga Uşatıp* şiirini 8'li hece ölçüsü ve **abab** kafiye düzeninde kaleme alınmıştır. *Timur Hoca* ve *Alem* şiirini 1990 yılında 11'li hece ölçüsü ve **aaxa** şeklinde yazmıştır. 1989 yılında birden fazla şiir kaleme almıştır. Bunlardan ilki *Yav Bastı* şiiridir. Şiiri 11'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzenindedir. *Baltık Boylarından Bir Gelib Keting* şiirini 11'li hece ölçüsü ve **abab** kafiye düzeninde kaleme almıştır. *Kokan Yaryarı* şiirinde 10'lu hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeninde yazmıştır. Şiir dokuz dörtlükten oluşmaktadır. *Ana Türkistan* isimli şiirini serbest ölçü ve **aaxa** kafiye düzeninde kaleme almıştır. 1999 yılında *Sen Ağlama* şiirini 10'lu hece ölçüsü ve **aaxa** şeklinde kafiyelenmiştir. *Şarmanda Buldum* şiirini 2000 yılında yılında serbest hece ölçüsü ve **aaxa** uyak düzeninde kaleme almıştır. 2001 yılında *Türkistan'ın Feryadı* isimli şiirini 9'lu hece ölçüsü **aaxa** düzeninde yazmıştır. 2004 yılında *Ekatarina Hanım* ve *Malbaşlar* isimli şiirlerini **aaxa** düzeninde yazmıştır. 2005 yılında *Rauf Parfi'nin Defin Merasiminden Keçinmalarım* şiirini 11'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeninde 21 dörtlükten oluşturulmuştur. *Özüni Közközkıluvcı Şairge* şiiri 9 dörtlükten oluşacak şekilde hece ölçüsünün **aaxa** uyak düzeninde yazılmıştır. Şairin bu düzenle kaleme aldığı *Turob To'лага O'xshatib* isimli şiiri aşağıda örnek olarak verilmiştir.

*Bir ajoyib xalqimiz bor
Yarmi xokim, yarmi qul.
Bozorda yurgan ayolning
Yarmi beva, yarmi tul.*

*Bir ajoyib xalqimiz bor
Yarmi xokim, yarmi qul.
Demak, bu el-ulusning
Kelajagi tanazzul.*

*Bir ajoyib xalqimiz bor
Yarmi xokim, yarmi qul.
Xokimlar boyib ketdi,
Avom xalqda yo'qdir pul.*

*Bir ajoyib xalqimiz bor
Yarmi xokim, yarmi qul.
Zamonaning zaylidan
El kuyib bo'lmoqda kul.*

*Bir ajoyib xalqimiz bor
Yarmi xokim, yarmi qul.
To'ti, mayna ko'payib,
Bog'lardan ketdi bulbul.*

*Bir ajoyib xalqimiz bor
Yarmi xokim, yarmi qul.
Xukamolar tunu kun
Pul to'plash bilan mashg'ul.*

*Bir ajoyib xalqimiz bor
Yarmi xokim, yarmi qul.
Chunki bu yupun xalqning*

Raxnamosi noma 'qul.

Bir ajoyib xalqimiz bor

Yarmi xokim, yarmi qul.

Shaytonning el ustidan

Xukmron bo 'lgani shul.

5.1.1.6. Beşlik Nazım Birimiyle Yazılmış şiirler

Şair beşlik nazım birimini oldukça fazla kullanmıştır. Biz bunları dörtlüklerde olduğu gibi 1'lik, 2'lik, 3'lük vb. şeklinde ele alıp inceleyeceğiz. Beşlikler ile alakalı yazılan şiirlerden ilki üç beşlik ile yazılmış şiirlerdir.

5.1.1.6.1. Üç Beşlikten Oluşan Şiirler

Dedehan Hasan üç beşlik ile kaleme aldığı şiirlerin sayısı sekizdir. Üç beşlik ile kaleme aldığı şiirlerden ilkini 1991 yılında 15'li 16'lı ve 11'li hece ölçüsü ile yazılmış *Vatan, Vüعودum Tobakay* ve *Mustakıllık Koşığı* şiirlerini aaxa uyak düzeninde yazmıştır. 1992 yılında *İnşallah* şiirini 13'lü hece ölçüsünün aaxa kafiye düzenini kullanmıştır. *Türkistan Olmayınca* şiirini 1993 yılında 14'lü hece ölçüsü ve aaxa kafiye düzeninde yazmıştır. 1999 yılında 14'lü hece ölçüsü ve aaxa kafiye düzeninde yazılmıştır. *Ana Elim 2* şiirini serbest ölçüde ve aaxa düzenindedir. Şairin bu şekilde yazılan şiirlerine örnek olarak *Türkistan Olmayınca* isimli şiiri aşağıda verilmiştir.

Manim bo 'lmas diyorum, Turkiston bo 'lماجuncha,

Nurga to 'lmas nahorim, Turkiston bo 'lماجuncha,

Gul ochmaydir bahorim, Turkiston bo 'lماجuncha,

Uyg'onmas nomus-orim, Turkiston bo 'lماجuncha,

Tuganmas ohu zorim, Turkiston bo 'lماجuncha.

Turkistonim Turonim, Qirg'iz, Qozoq, qarog'im,

O'zbek, Ozoru Oltoy, Uyg'ur alamim dog'im,

Turkman, Nogay, Tataru Qrim, Qoraqalpog'im,

*Turfa gullar makonim, ko'zim, qoshim, qabog'im,
Gul ochmaydir gulzorim, Turkiston bo'lmaguncha.*

*Shoyad bu beshjumhuriyat bir tanu jon bo'lsaydi,
Barmoqlar musht bo'lsaydi, qudratlarga to'lsaydi,
Bitta millat ekanin bu nodonlar bilsaydi,
Qadim davru davronin qayta bunyod qilsaydi,
Bosilmaydur xumorim, Turkiston bo'lmaguncha.*

5.1.1.6.2. Dört Beşlikten Oluşan Şiirler

Dört beşlikten oluşan şiirlerin sayısı on altıdır. Bunlardan on iki şiirin yazıldığı tarih belliyken dört şiirin yazıldığı tarih belli değildir. Şairin kaleme aldığı tüm şiirlerin başlığı vardır. Bu şiirlerin hepsinde hece ölçüsü kullanılmıştır. 1986 yılında *İbrahimbek* ve Ahmet Yesevi şiirlerini 11'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeninde yazmıştır. 1990 yılında *Vali Kayumhan Atanın Arzusu, Da'vet Marşı, Arman, Mustafa Çokay Arzusu, Gençler Ata Binmez Oldular, Beni Alib Gidiniz* şiirlerini 13'lü hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeninde kaleme almıştır. 1992 yılında *Üstadım* isimli şiiri 11'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeninde yazmıştır. 1993 yılında *Amal Bol Vatan, ve Azat Olmadım* isimli şiirlerini 11'li ve 12'li hece ölçüsüyle ve **aaxa** kafiye düzeninde kaleme almıştır. Bunların dışında yazıldığı tarih belli olmayan *Elim Kızlargı Bular Mı, Oğlum Baredi, Yar Sağıncı, İnkılabı Kurmadım* şiirleri hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeninde yazılmıştır. Aşağıda *Armon* isimli şiiri örnek olarak verilmiştir.

*Alloh fazl u karamidan bashorat aylab,
Qafaslarni buzib, sayru sayohat aylab,
Shermuhammad mozorini ziyorat aylab,
Turkiyaga boray dedim, borolmadim men,
Azim zotlar yuragini yorolmadim men.*

*Yo'q ijozat bermadilar, qo'rqdilar mendan,
Chiqib ketmasin dedilar xanjarni qindan,
Podshomi u qo'rqa har bir fuqarosindan?!*

*Turkiyaga boray dedim, borolmadim men,
G'anim zotlar yuragini yorolmadim men.*

*Odam deganlari menday noqis bo'larmu,
Tashqi vazir ahli bedard, behis bo'larmu,
Podsho degan qo'g'irchog'u ojiz bo'larmu?!
Turkiyaga boray dedim, borolmadim men,
"Qo'g'irchoqlar" yuragini yorolmadim men.*

*Inshaalloh, kishanlarni uzarman bir kun,
Bu istibdod qafaslarin buzarkan bir kun,
Dinu imon saltanatin tuzarkan bir kun,
Jaloliddin Rumi shahrin ko'rarman bir kun,
Hukmdorlar yuragini yorarman bir kun!*

5.1.1.6.3. Beş Beşlikten Oluşan Şiirler

Beş beşlikle yazılan şiirlerin sayısı on altıdır. Bunlardan 4 tanesinin yazıldığı tarih belli değildir. Dedehan Hasan bu şekilde kaleme aldığı şiirlerin ilki *Madaminbek*'dir. Şair bu şiirini 1984 yılında 15'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeniyle kaleme alır. 1985 yılında kaleme aldığı şiir *Nurmuhammed Armani* 11'li hece ölçüsü ve **aaxa** uyak düzeninde kaleme alınır. *Feryad* isimli şiiri 1987 yılında 13'lü hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeninde yazılır. Şair 1988 yılında *Bağda Gülü, Katmanci Ayalar Hakkında Koşuk* isimli şiirlerini 11'li ve 14'lü hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeninde yazar. 1989 yılında kaleme aldığı *Basmacılar, iltica* ve *Bilindi* adlı şiirlerini 12'li 13'lü ve 11'li hece ölçüleri ve **aaxa** kafiye düzenine göre yazar. 1990 yılında kaleme aldığı şiirinde 13'lü hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeninde kaleme alınır. 1993 yılında yazılan *Vali Kayumhan Atanın Vefatı Münasebeti ile Yazılan Mersiye* 14'lü hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeninde yazılır. *Madaminbek Kabri Başında* adlı şiiri 1994 yılında 11'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye şemasına göre yazılır. 2004 yılında *Bu Güzel Yurt Özbekistan* isimli şiiri 12'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye şemasına göre yazılır. *Ana Elim, Zulüm Dörtlükleri, Elim, Özbekistan Kamakhanadır, Dünyayı Dolaşmak* isimli şiirlerini hece

ölçüsü ve **aaxa** kafiyə düzənində kaleme alır. Şairin *Bosmachilar* isimli şiiri örnek olarak aşağıda verilmiştir.

*Nogahonda sarhad bilmay bosib keladi,
Tog'u toshdan, daryolardan oshib keladi.
Uning nafaslari tekkan yurtning quchog'i
Turli balolarga, kasofatga to'ladi...
Bosmachilar, bosmachilar, bosmachilar!*

*Avval bog'u bo'stoningni ishg'ol etadi,
So'ngra dinu imoningni poymol etadi,
Yer osti, yer usti, barcha boyliklaringni –
Vo alxazar, o'z yurtiga olib ketadi...
Bosmachilar, bosmachilar, bosmachilar!*

*Bu yurtlarga men ma'rifat olib keldim, der.
O'zi ma'rifatdan yiroq, faqat harom yer.
Qo'lda qurol, senga buyruq berib degaylar:
O'zing yema, kiyma faqat-faqat menga ber!
Bosmachilar, bosmachilar, bosmachilar!*

*Vatan tuyg'usi yo'q, beor yolg'on so'zlaydi,
Qayda qorni to'ysa, o'shal yerni ko'zlaydi.
Uning mash'um istibdodi, zulm ostida,
Qachongacha Turkiy xalqlar qaqqashab bo'zlaydi?
Bosmachilar, bosmachilar, bosmachilar!*

*Ularni zabt etmoq uchun birlashmoq kerak,
Mag'lub xalqlar bir til bo'lib, sirlashmoq kerak.
Barmoqlar birlashib mushtga aylangan kabi
Misli fashistlarga qarshi kurashmoq kerak.
Bosmachilar, bosmachilar, bosmachilar!*

5.1.1.6.4. Altı Beşlikten Oluşan Şiirler

Dedehan Hasan'ın bu altı beşlikten oluşan şiirlerinin sayısı sekizdir. Bunlardan beş tanesinin yazıldığı tarih belli değildir. Altılık ile kaleme alınan şiirlerden ilki 1980 yılında 13'lü hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye şemasına göre kaleme alınan *Buhara Halk Cumhuriyetinin İlk Cumhurbaşkanı Polat Hoca Oğlu Osman Hoca'nın Türkiye'ye Gelişlerinde Söyledikleri...* adlı şiiridir. *Cihangir Atamız Emir Timur'un Huzurunda* adlı şiir 1985 yılında 12'li hece ölçüsü **aaxa** kafiye düzeninde kaleme alınır. 1990 yılında *Yiğit Olsan* isimli şiirini 14'li hece ölçüsünün **aaxa** düzeninde kaleme alınmıştır. Bunun dışında yazıldığı tarih belli olmayan *Kelagal Dostuma* isimli şiir 12'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye şeması ile yazılır. *Nadamat*, *Münasip* ve *Zaman Boldı*, isimli şiirler hece ölçüsüyle ve **aaxa** kafiye düzeninde kaleme alınır.

Şairin 1985 yılında kaleme aldığı *Cihangir Atamız Emir Timur'un Huzurunda* *Yaptığım Yakarış* isimli şiiri örnek olarak verilmiştir.

*Ikki daryo bo'ylarin yov qilganda g'orat,
Yurtga hokim bo'lganida mal'un kasofat,
Boshim urib huzuringga keldim nihoyat:
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

*Inoyat qilmading necha asrlar o'tdi,
Saltanat ko'rmayin taxtu qasrlar o'tdi,
Temur avlodidanman, deb basirlar o'tdi,
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

*Bugun buyuk Turon oyoq ostida qoldi,
Yoshu qari barchamizga yov kishan soldi,
To'kilgan qonlarni ko'rib, vujudim toldi,
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

*Anglab bo'lmas sado bo'ldi bu turkiy olam,
Qadr izlab gado bo'ldi bu turkiy olam,
Bir-birin yeb ado bo'ldi bu turkiy olam,
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

*Qayga borgay qo'shig'i yo'q, bayrog'i yo'q el,
Chekkan ohu afg'onining adog'i yo'q el,
Yalang'och qul kabi qo'lu oyog'i yo'q el,
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

*Sendan dunyo so'ramayman, siyrat ber menga,
Shiddat-shijoat, ruxi zard, qudrat ber menga,
Shanu shavkat, or-nomus ber, uyat ber menga,
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

5.1.1.6.5. Yedi ve Daha Fazla Beşlikten Oluşan Şiirler

Dedehan Hasan'ın bu şekilde kaleme aldığı şiirlerin sayısı sekizdir. Bunlardan birinin tarihi belli değildir. Şairin bu bölümde başlık olmadan kaleme aldığı şiir yoktur. 1986 yılında *Ferzand Koşığı* şiirini 7'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeninde yazar. Yazar bu şiirini beşlikten oluşacak şekilde kaleme alır. 1988 yılında *Aman Polvan Koşığı* isimli şiiri 8'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeninde kaleme alır. *Cihangir Atamız Emir Timur'un Huzurunda* adlı şiirler 1989 yılında 11'li hece ölçüsü ve **aaxa** kafiye düzeniyle kaleme alınır. 1996 yılında on iki beşlikten oluşan *Türkistan* isimli şiirini serbest ölçüde ve **aaxa** kafiye düzeninde yazar. 2004 yılında *Namagışka Çıkan Ayalarga* ve *Timur Baba* isimli şiirleri 13'lü ve 11'li hece ölçüleri ile **aaxa** kafiye düzenine göre kaleme alır. Söz konusu şiirler sekiz beşlikten oluşur. 2005 yılında Andican olaylarının konu edindiği Andican isimli şiir on beşlikten meydana gelir. Şairin 1988 yılında kaleme aldığı *Oman Polvan Koşığı* isimli şiiri aşağıda örnek olarak verilmiştir

*Frunzega xujum qilgan,
G'animning kimligin bilgan,
Yovlarning terisin shilgan,
Omon ota, polvon ota,
Yovga qiron solgan ota.*

*Olti o'q yeb yiqilmagan,
Yiqilsa xam yengilmagan,
Yengilmoq nima bilmagan,
Omon ota, polvon ota,
Yovga qiron solgan ota.*

*Qabringizni ko'p izladim,
Yarolarimni tuzladim,
Fig'on ayladim, bo'zladim,
Omon ota, polvon ota,
Yovga qiron solgan ota.*

*Qabringizni topolmasak,
Yov boshini chopolmasak,
Biz emasmu toshu kesak,
Omon ota, polvon ota,
Yovga qiron solgan ota.*

*Bu el sizni qachon bilar,
Sizga qachon vafo qilar,
So'zlarim baHrimni tilar,
Omon ota, polvon ota,
Yovga qiron solgan ota.*

*Bu yurtning beklari qani
Yurtga egalik qilgani?!*

Bu yurt o'zbekning vatani!

Omon ota, polvon ota,

Yovga qiron solgan ota.

Biz nega siz bo'lolmadik,

G'azablarga to'lolmadik,

Vatan deya o'lolmadik?!

Omon ota, polvon ota,

Yovga qiron solgan ota.

Sizni tanib, nabiramiz

Siz kabi ulg'aytiramiz,

So'ngyovni yoppa qiramiz...

Omon ota, polvon ota,

Yovga qiron solga

5.1.1.7. Altılık Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler

Şairin heceyle ve altılık nazım birimi ile kaleme aldığı şiirlerin sayısı diğer nazım birimlerine göre en az olanıdır. Altı mısralı bentlerle yazılan şiirlerin sayısı on beştir. Bunlardan üçü 1, dördü 2, üçü 3, ikisi 4, biri 5, biri 6 ve biri de 7 altılıktan oluşmaktadır. Şairin altılıklar ile kaleme aldığı şiirlerin hepsinde başlıklar kullanılmış ve bunlardan bazılarının kaleme alındığı tarih belli değildir.

5.1.1.7.1. Bir Altılık Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler

Şairin bir altılık ile kaleme aldığı şiirlerin sayısı üçtür. Bunlardan üçünün kaleme alındığı tarih belli değildir. *Hassis Çubalgan Kıssası*, *Buğday Koşuğu* ve *Ey Vatan* isimli şiiri 13'lü, 11'li ve serbest ölçüyle **axxa** kafiye düzeninde kaleme alınır. Aşağıda *Ey Vatan* isimli şiiri örnek olarak verilmiştir.

*Bu kun ko'zlarimni o'yib beayov,
Qo'rg'oshin quymasam quloqlarimga.
Bu yurtga o'zimni sanab yot-birov,
Qora surtolmasam yanoqlarimga.
Demak chinoringga o'zimni osib,
Farzand bo'lajakman senga munosib.*

5.1.1.7.2. İki Altılık Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler

Dedehan Hasan bu tarzda kaleme aldığı dört şiir vardır. Bunların hepsinin başlığı ve yazıldığı tarih bellidir. *Ayık* isimli şiirini 1972 yılında 12'li hece ölçünün **aaxa** düzeninde kaleme alınır. 1991 yılında *Fuzuliye Tanzim* isimli şiirini **aaxa** kafiye düzeninde kaleme alır. *Keyfiyat* isimli şiirini 1992 yılında 11'li hece ölçüsü ve **aaxa** düzeninden kaleme almıştır. 2003 yılında *Kruuzınlar Urnak Daylık* isimli şiirini hece ölçüsünün **aaxa** düzeninde kaleme alır. Aşağıda *Ayık* adlı şiiri buna örnek olarak verilmiştir.

*Tutib olib o'rmondan olib ketdilar,
Xullas, ona makondan judo etdilar...
O'rgatmoqchi bo'ldilar o'ynab-kulishni,
Tamosho va qarsakdan zavqqa to'lishni.
Ayiқ esa aldovlarga sira ko'nmedi,
Ta'qib ila ta'zyiqqa bo'yin sunmadi.*

*Och qo'ydilar so'ng uni suvsiz necha kun,
Qafas ichinda qoldi chorasiz maxzun...
Va nixoyat ochlikdan sillasi qurib,
Ovoz qildi bir kun u o'rnidan turib:
Meni endi kechiring, yoshlik qilibman,
Men o'zimni o'rmonda deya bilibman...*

5.1.1.7.3. Üç Altılık Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler

Şairin üç altılık ile kaleme aldığı şiirlerinin sayısı ikidir. Bunlardan ilki 1980 yılında 12'li hece ölçüsünün **aaxa** kafiye düzeniyle kaleme alınan *Çamanımdan Ayırma* isimli şiiridir. 1993 yılında *Canlar Feda Vatana* isimli şiiri 11'li hece ölçüsünün **aaxa** kafiye düzeninde kaleme alınır. Aşağıda şairin *Canlar Feda vatana* isimli şiiri örnek olarak verilmiştir.

*Jonlar fido bo 'lsin ona-Vatanga,
Vatansiz ruxi jon yo 'q jismu tanga.
Vatansiz shox bo 'lmoqdin vatanda
Gado bo 'lmoq saodat bo 'ldi manga.
Jonlar fido bo 'lsin ona-Vatanga,
Vatansiz ruxu jon yo 'q jismu tanga!*

*Vatansiz men uchun yorug ' jahon yo 'q,
Jahon ichra agar turku Turon yo 'q.
Xavo yo 'q, laxza yo 'q, xatto nafas xam
Demak, dunyo yo 'g 'u yer-osmon yo 'q.
Jonlar fido bo 'lsin ona-Vatanga,
Vatansiz ruxu jon yo 'q jismu tanga!*

*Chiqib ketmoq esa ichga yutarman,
Bu jonimni faqat senga tutarman.
Baxodirlar tug 'ilgay bir kuni deb
Seni ozod bo 'laringni kutarman.
Jonlar fido bo 'lsin ona-Vatanga,
Vatansiz ruxu jon yo 'q jismu tanga!*

5.1.1.7.4. Dört Altılık Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler

Şair dört beşlik ile kaleme aldığı şiirlerin sayısı ikidir. *Anaming Tangı Koşığı* 1987 yılında 14'lü hece ölçüsünün **aaxa** kafiye düzeninde kaleme almıştır. *Cengizhan* isimli şiiri ise 1990 yılında 11'li hece ölçüsünün **aaxa** uyak düzeninde kaleme almıştır. Dedehan Hasan'ın dört altılıktan oluşan *Cengizhan* isimli şiiri örnek olarak aşağıdadır.

Chingizxon, Chingizxon, Chingizxon!!!
Nega jimsan, sen ey tul qolgan olam,
Go 'lu gumrox, besar avlodi odam,
Nega jimsan, nido qilsang-chi, onam?!
Sen, ey bo 'g 'zimdagi faryodi nolam,
Sen ey ko 'zlardagi daryoi jolam!

Sen tog 'lardan yuksak eding muqarrar ,
Qutlug ' quyosh eding balqib munavvar,
Jahongir yo 'q edi senga barobar.
Nega jimsan, sen ey tul qolgan olam?!
Go 'lu gumrox, besar avlodi odam!
Chingizxon, Chingizxon, Chingizxon!!!

Naxot majrux taning jonga aylanmas,
G 'anim daryolari qonga aylanmas,
Qaro tun evrilib tongga aylanmas!
Nega jimsan, sen ey tul qolgan olam,
Go 'lu gumrox, besar avlodi odam!
Chingizxon, Chingizxon, Chingizxon!!!

Sen, ey ajdar misol saxroda yotgan,
Buyuk ummon bo 'lib so 'ng loyga botgan,
Sen, ey buyuk tog 'lar, abadiy qotgan,
Nega jimsan, sen ey tul qolgan olam?!
Go 'lu gumrog ', besar avlodi odam!

Chingizxon, Chingizxon, Chingizxon!!!

5.1.1.7.5. Altı ve Daha Fazla Altılık Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler

Emir Timur Haykali Koşuğu 1994 yılında 11’li hece ölçüsünün **aaxa** kafiye düzeninde kaleme alınır. 2004 yılında *Halkın Bugünkü Koşuğu* isimli şiiri serbest ölçüde **aaxa** kafiye düzeninde kaleme alınır. Bunların dışında düzensiz bentlerle yazılan şiirlerin içinde beşlik, altılık gibi bentler de bulunmaktadır.

*Siz ey buyuk Turon mulkning shavkati shani,
Tomirlarda oqqan qoni, vujudi, tani,
G‘olib turkning irg‘ishlagan uchqur samani,
Siz yaratgan qudrat, Vatan, saltanat qani?
Savolim bor, sizga aytar dardim bor mani,
Ayting, nega zabt etdingiz Oltin O‘rdani?*

*Siz Aflotun, Aristotelb, Luqmon erdingiz,
“Chin xaqiqat qudratdadir”, bilgin, derdingiz,
Bilsangizda Sharqning buyuk xikmatlarini,
Otni nega To‘xtamishxon tomon burdingiz?
Savolim bor, sizga aytar dardim bor mani,
Ayting, nega zabt etdingiz Oltin O‘rdani?*

*Oltin o‘rda Turon yurtga qalqon erdi-ku,
O‘zbek degan ulug‘ zotlar sulton erdi-ku,
Bugun yovlar oyog‘inda ingrangan ulus,
Shu yov uzra xukmdoru xoqon erdi-ku!
Savolim bor, sizga aytar dardim bor mani,
Ayting, nega zabt etdingiz Oltin o‘rdani?*

*Charxning bu ters aylanmog‘in qarang,
Yovga bir so‘z demoqqa yo‘q ramaqda jonim,
Shu xam umr bo‘ldimi, yo alhazar, naxot -*

*Bir muborak kunda yana jo 'shmasa qonim?
Savolim bor, sizga aytar dardim bor mani,
Ayting, nega zabt etdingiz Oltin o 'rdani?*

*Goxo kezgum kelur qadim-qadim cho 'llarni,
Quyun bo 'lib sovurgim bor uzun yo 'llarni,
Ko 'rgim kelur bu qasosli dunyoda, ey voh,
Yov qonidan qalqib qolgan daryo ko 'llarni.
Savolim bor, sizga aytar dardim bor mani,
Ayting, nega zabt etdingiz Oltin o 'rdani?*

*Umidim bor, Oltin o 'rda turkning me 'roji,
Yana bizim bo 'lmog 'ining bordir iloji,
Ona-Turon tug 'aversa farzandlarini,
Bizim bo 'lajak albatta Chingizxon toji!
Savolim bor, sizga aytar dardim bor mani,
Ayting, nega za*

5.1.1.8. Karışık Nazım Birimleriyle Yazılmış Şiirler

Dedehan Hasan'ın karışık bentlerden oluşan şiirleri oldukça fazladır. Şiirin içinde belli düzen gözetilmeden şiirlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan şiirlerdir. Dedehan Hasan'ın karışık nazım birimiyle yazılmış şiirleridir. Şair bu şiirlerinde hem iki mısradan hem de yirmi sekiz mısradan oluşan bentlere kadar birçok farklı nazım birimini kullanmıştır. Şairin bu kadar farklı bentte şiir anlatımı, şairin okuyucudaki duygu akışını güçlendirme kaygısı olarak değerlendirilebiliriz. 1974 yılında bir, 1975 yılında iki, 1980 yılında bir, 1981 yılında bir şiiri iki bölümden oluşacak şekilde kaleme alır. 1985 yılında iki, 1986 yılında iki, 1987 yılında üç şiir kaleme alınır. 1988 yılında bir, 1989 yılında bir, 1991 yılında bir, 1992 yılında iki, 1994 yılında bir, 1995 yılında bir, 1996 yılında üç, 1997 yılında bir, 1988 yılında bir, 1999 yılında iki, 2000 yılında altı, 2003 yılında iki, 2004 yılında dört, 2005 yılında iki, 2006 yılında iki şiir kaleme alınır. Bunların dışında şairin karışık nazım birimiyle kaleme aldığı şiirlerde tarih

kullanmamıştır. Bunları sayı olarak vereceğiz. Tarihi belli olmayan şiirlerinin sayısı seksen sekizdir. Şair, karışık nazım birimiyle kaleme aldığı şiirlerin içinde başlıksız olan yoktur. Düzensiz bentlerden oluşacak şekilde kaleme alınan *Zulüm* adlı şiiri aşağıda verilmiştir.

*Ey zulm, zulm, zulm,
Nega bog 'laysan qo 'lim?
O 'z so 'zimdan qaytmasman
Erk-xaqiqatdir yo 'lim!*

*Tortib olib otimni,
Qayirma qanotimni,
Bilmaysan-da ey zolim
Manim asl zotimni?*

*Xanjarman, yutolmaysan,
Olovman, tutolmaysan.
Men chinorman, albatta,
Meni xech quritolmaysan.*

*Bog 'im yashnab turadi,
Otim kishnab turadi.
Menga Ollox xamisha
Nazar tashlab turadi.*

*Qo 'lim qattig ' bog 'lama,
Yuragimni dog 'lama.
Jonim qiynab, ruximni
O 'ldirmoqqa chog 'lama.*

*Tilim bog 'lay olmaysan,
Dilim bog 'lay olmaysan.
Meni xaqqa eltuvchi*

*Yo 'lim bog 'lay olmaysan!
Ey zulm, zulm, zulm,
Nega bog 'laysan qo 'lim?!..*

*Elim yurtim deganlarning ko 'zin o 'ydilar,
Yovga xizmat qilganlarga xaykal qo 'ydilar.
Xoin xaykallar gerdayib turibdi xamon,
Demak bu yurtlarga xanuz g 'anim xukmron.
Tirilmasa yer ustida yotganlar,
Uyg 'onarmu yer ostida yotganlar.*

X x x

*Shu kunda men girdob ichra qolib ketdim,
Ona yurtda yashagani uyalib ketdim.*

X x x

*Olg 'a yurmadim xamisha ortga qaytdim men,
Umr bo 'yi mayyitlarga qo 'shiq aytdim men.*

X x x

*Ayt, bulbul, bormidir ona maskaning,
Rostmidir, yolg 'onmi majxul cho 'pchak xam.
G 'oyat sodda erur kaloming saning,
Kuylaganing kuymi xalos yoki g 'am?
Boringda bormidir inja bir najot?
Xofizda ishq-alam qo 'ldan ketgan erk.
Bag 'riga sig 'dirar seni odamzot,*

*Xofizni bosishga bag 'irlari berk.
Sen uchunmi, ay Turkiston bulbuli,
Temir qafas to 'qir pastlar, nokaslar?
Ko 'kdan vahy keldi, qo 'shiq g 'iroting,
Sochilsin Turonga erkin nafaslar,
Ochilsin qullarning xaqiqat guli.
Uch, ishq alam bo 'lsin sening qanoting.*

5.1.1.9. Yazıldığı Tarih Belli Olmayan Şiirler

Şair Dedehan Hasan'ı incelediğimiz bu eserinde kaleme alındığı tarihi belli olmayan 134 şiiri vardır. Şair bu dönemde farklı zamanlarda birden fazla şiir kaleme almıştır. Tarihi belli olmayan şiirlerin hepsinde başlık kullanılır. Bu şiirler düzenli bentlerle yazıldığı gibi düzensiz bentlerle de yazılan şiirler vardır. Düzensiz bentlerle yazılan bu şiirler ikilik, üçlük, dörtlük, altılık gibi karışık nazım birimlerinin hepsinin aynı şiir içinde yer aldığı türden şiirlerdir. Dedehan Hasan, tarihi belli olmayan bu şiirlerinde hece ve kafiyeye bağlı kalarak yüzyıllardır kullandığı biçimleri şiirinde kurmaya çalışmıştır. Uzun bentlerle yazılan şiirlerinde destansı bir hava yakalamasını sağlar. Tarihi olmayan bu şiirlerde ilk dört mısra kendi arasında çapraz olarak kafiyelenen şiirler vardır. Düz kafiye ile yazılan şiirlerinde bazı istisnalar olmasının yanında art arda gelen iki mısranın kendi içinde kafiyelenmesi ile bir araya gelirler. *Çolpan Dediki* isimli şiirinin yazıldığı tarihi belli olmamakla birlikte aynı zamanda düzensiz bentlerden oluşan bir şiirdir.

Boshingga ne balo kelsa, o 'zingdan ko 'r, o 'zbekim.

G 'animga tik qaray olmas, ko 'zingdan ko 'r, o 'zbekim.

Seni millat, vatan, dinu imoningdan ayirgan

Xarom-xarish yegan oshu tuzingdan ko 'r, o 'zbekim.

x x x

Dunyoda bor ekan qafas va kishan,

Xali tiklanmagay qadr-qimmat, sha 'n.

Quldan qul tug 'ilar desalar ishon,

Sen, ey xali-xanuz avom-olomon...

x x x

Seni yurak demasman bugun -

Quvonchdan yorilib ketmaganing-chun.

x x x

Qul xammaga yoqadi.

5.2. AHENK UNSURLARI

5.3 VEZİN

5.3.1. Ana Türkistan Kitabında Bulunan Şiirlerin Vezni Hakkında Genel Değerlendirme

Dedehan Hasan Ana Türkistan isimli şiir kitabında genel olarak hece vezniyle şiirler yazmıştır. Bunun yanında serbest şiirlerinin yanında tüm şiirlerini hece veznin kullanarak yazmıştır. Şairin aruz veznini kullandığı şiiri tespit edilmemiştir. Tüm bu şiirlerin yanında belli kafiye düzeni olmayan üçlük, dörtlük, beşlik nazım birimiyle ve aynı zamanda serbest tarzda yazdığı şiirleri de vardır. Şairin hece vezni ile kaleme aldığı şiirlerinde yedili, sekizli, dokuzlu, onlu, on birli, on ikili, on üçlü, on dörtlü, on beşli hece vezni ile yaygın bir şekilde altıdan on altıya kadar hece vezniyle şiirler kaleme almıştır. Hecenin 7, 8, 9, 10 ve 12’li kalıbını az, kullanırken 11, 13, 14 kalıbını ise daha çok tercih etmiştir.

5.3.2. Yedili Hece Vezniyle Yazılmış Şiirler

Dedehan Hasan’ın 7’li hece vezniyle kaleme aldığı şiirlerinin sayısı üçtür. Bunların hepsinde tarih belirtilmiştir. 1986 yılında *Ferzand Koşuğu’u* kaleme alınır. Bunun dışında 1989 yılında *Erk ve Azatlık Hakkında Koşuk* isimli şiiri kaleme alır. 1991 yılında *Nem*, isimli şiir kaleme alınır.

*Onajonim Turkiston,
Jonim sengadir qurbon,
Ko’ksim to’la dard-armon,
La ilaha illalloh,
Muhammadur Rasululloh.*

*Tavba halqasin tutdim,
Bu dunyoni unutdim,
Farmonlaringni kutdim,*

*La ilaha illalloh,
Muhammadur Rasululloh.*

*Shahid qoni to'kildi,
Barmoqlarim tugildi,
Bag'rim g'azabga to'ldi,
La ilaha illalloh,
Muhammadur Rasululloh.*

*Eshitdim bir inoyat,
Bo'g'zinga keldi oyat.
O'zing qo'lla nihoyat:
La ilaha illalloh,
Muhammadur Rasululloh.*

*Vatan, tanda jonimsan,
Yurakdagi qonimsan,
Dinimsan, imonimsan,
La ilaha illalloh,
Muhammadur Rasululloh.*

*Bitdi sabru qarorim,
Uyg'ondi nomus orim,
O'zing bo'l madadkorim,
La ilaha illalloh,
Muhammadur Rasululloh.*

*Netay o'zga yo'lim yo'q,
G'oziylarga o'lim yo'q,
Menga endi qo'nim yo'q,
La ilaha illalloh,
Muhammadur Rasululloh.*

5.3.3. Sekizli Hece Vezniyle Yazılmış Şiirler

Dedehan Hasan'ın şiirleri içinde 8'li hece vezni ile kaleme alınmış beş şiiri vardır. Sekizli hece ölçüsü ile kaleme alınan şiirlerin hepsinde başlık kullanılmıştır. 1979 yılında *Dut Hakkında* şiiri, 1984 yılında *Dedehan Hasan'a* şiirini, 1985 yılında *Turab Tulaga Ohşatib*, 1988 yılında *Aman Polvan Hakkıda Koşuk*, 1989 yılında Şehit Çocuğu, isimli şiirlerini kaleme alır.

Ajab, har yil kallaklanar,

“Kaltaklanar” bechora.

Biroq, yana o'sib-unar,

Chiroy ochib tobora.

Yashamoq chun jon sarak

Barg yozadi bokira,

Biz-chi, bir bor “dakki” yesak,

O'nnglanolmaymiz

5.3.4. Onlu Hece Vezniyle Yazılmış Şiirler

Dedehan Hasan'ın onlu hece ölçüsü ile kaleme alınmış bir şiiri vardır. Bu 1989 yılında kaleme alınmış *Ey Türki Alem* isimli şiiridir. Şiir **aaxa** kafiye düzeninde kaleme alınan şiir Türk Aleminin yeniden bir olup dirilmesini konu alır.

Bir umr qovrilib alamda-dog'da

Vatan-Vatan deya fig'onlar etding.

O, do'stim, sen bilgan Vatan qayoqda,

Kelib, Marg'ilonni ko'rolmay ketding?!

Bu yerda yashamoq qismat-ko'rgilik,

Yonib tugamoqdir misoli pilik,

Ey, qurib ketsin-a bu o'zbekchilik,

Kelib, Marg'ilonni ko'rolmay ketding?!

*Tuxmat iplariga boylaydi sani,
G'iybatu malomat aylaydi sani,
Bunda do'st deb bo'lmas xar bir kimsani,
Kelib, Marg'ilonni ko'rolmay ketding?!*

*Bo'g'zimga kelib jon derdim: yo Rabbim!
o'zing davola bu elni, tabibim.
Menga xavas qilma, ey do'st-xabibim,
Kelib, Marg'ilonni ko'rolmay ketding?!*

*Ruximni kemirib istibdod dog'i,
xali ko'rinmaydir uning adog'i,
Yurt kimning qo'lida bilmading chog'i,
Kelib, Marg'ilonni ko'rolmay ketding?!*

*Bu yana qulman deb ovoz bergan el,
Kishan kiyib, quvnab ko'krak kergan el,
Cho'lu saxro kechib, rizqin tergan el,
Kelib, Marg'ilonni ko'rolmay ketding?!*

*Bu - o'sha, o'shadir qafasda mudom,
Parvozin unutgan aftoda avom,
xali zulm-istibdod etmoqda davom,
Kelib, Marg'ilonni ko'rolmay ketding?!*

*Bunda "Ona!" deya farzandlar yonar,
Ona mexriga-chi, o'zgalar qonar,
Goxida ona xam boladan tonar,
Kelib, Marg'ilonni ko'rolmay ketding?!*

*Bu - o'sha o'rada o'rlagan faryod,
Uyasi buzilgan, kesilgan qanot.
Ichdagi qullikni yengolmas xayxot,
Kelib, Marg'ilonni ko'rolmay ketding?!*

*Bir burda non deya bir laxza, bir dam,
Tinib-tinchimaydir bu turkiy olam,
Faqat mavjudotdir, bunda yo 'q odam,
Kelib, Marg 'ilonni ko 'rolmay ketding?!*

*Netay, el-ulusning ko 'rliigi shudir,
Azal peshonasin sho 'rliigi shudir,
Mudom yov xukmining zo 'rliigi shudir,
Kelib, Marg 'ilonni ko 'rolmay ketding?!*

*So 'lxin diydalarim namga to 'lmasmi,
Turkiston xasratu g 'amga to 'lmasmi,
Menga o 'lgunimcha alam qilmasmi,
Kelib, Marg 'ilonni ko 'rolmay ketdin*

5.3.5. On Birli Hece Vezni ile Yazılmış Şiirler

11'li hece ölçüsü, Dedehan Hasan'ın en çok kullandığı ölçü birimlerinden biridir. Şairin bu şekilde kaleme aldığı şiirlerinin sayısı 57'dir. Bunlardan 16 tanesinin tarihi yoktur. Ancak şairin bu şekilde kaleme aldığı şiirleri diğer şiirlerine nazaran sağlam bir ölçü yoktur. Şairin şiirleri arasında on ikili, onlu, bazen de on üç heceli dizeler bulmak mümkündür. Şairin 1970 yılında bir, 1974 yılında iki tane, 1975 yılında iki tane, 1976 yılında bir tane, 1980 yılında iki tane, 1981 yılında bir, 1982 yılında bir tane, 1984 yılında üç tane, 1985 yılında iki tane, 1986 yılında bir tane, 1988 yılında üç tane, 1989 yılında iki tane, 1990 yılında üç tane, 1992 yılında dört tane, 1993 yılında bir tane, 1994 yılında üç tane, 1997 yılında bir tane şiir yazmıştır. Bunların dışında kaleme aldığı ve tarihi belli belli olmayan şiirleri de vardır. Bu şiirlerde genellikle düz kafiye ve çapraz kafiye kullanılmıştır.

*Tug 'yonlar bag 'riga sig 'may o 'shal choq
Paranji-chachvonni olovga otgan,
Men ozod bo 'ldim deb, quvonib biroq,
Mehnatu mashaqqat loyiga botgan.*

*Ey, mushfiq onalar, munis, muhtaram,
Bemador kelinchak, rangpar singillar,
Tars-tars yorilardi tosh bo'lganda ham
Chekkan zahmatingiz ko'rib ko'ngillar.*

*Qani sarv qomatu gul yuzlardagi
Qalamqoshlardagi sehr ila afsun.
Dilijon boqishu sho'h ko'zlardagi
Dilni yondiruvchi jilvagar junun?*

*Bari-bari o'chdi, ro'zg'or, g'am-tashvish,
G'ussadan yuzingiz sarg'aydi-so'ldi
Ammo sha'ningizga aytilgan olqish,
Qo'shiq va maqtovdan javonlar to'ldi.*

*timsoli bo'lib siz tokay
Bir umr qo'lansa terga botasiz?
Alanga qa'riga o'zingiznimas
Isqoti ketmonni qachon otasiz?!*

5.3.6. On İkili Hece Vezniyle Yazılmış Şiirler

Şairin on ikili hece vezniyle kaleme aldığı şiirlerin sayısı on dördtür. *Ayık* isimli şiiri 1972 yılında iki altılıktan oluşacak şekilde kaleme alınmıştır. *Çemenimden Ayırma* isimli şiiri 1980 yılında üç altılıktan oluşacak şekilde kaleme alınır. 1985 yılında altı beşlikten oluşan *Cihangir Babamız Emir Timur Koşuğu* adlı şiir yazar. *Osman Nasip Mersiyesi* 1987 yılında altı beşlikten oluşacak şekilde kaleme alınır. *Feyzullah Baba* isimli şiir 1987 yılında dört dördlükten oluşacak şekilde kaleme alınır. 1989 yılında *Kokan Yargarı* isimli şiiri on dördlükten oluşacak şekilde kaleme alır. *Basmacılar* şiiri beş beşlikten oluşacak şekilde 1989 yılında kaleme alınır. *Ergaşbek Hakkında Koşuk* şiirini 1990 yılında beş dördlükten oluşacak şekilde kaleme alır. 1993 yılında *Aman Bol Vatan* isimli şiiri dört beşlikten oluşacak şekilde yine aynı tarihte yedi ikilikten oluşacak

şekilde Dukça Aman isimli şiir kaleme alınır. 2004 yılında beş beşlikten oluşacak şekilde *Bu Yurt Güzel Özbekistan* isimli şiiri kaleme alır. Bunların dışında yazıldığı tarih belli olmayan şiirler vardır. Bunlardan biri on dört dörtlükten oluşan ancak tarihi belli olmayan *Özbeklerim* adlı şiirdir. *Özbekistan Kamakhanadır* isimli şiiri beş beşlikten oluşan şiirdir. *Kozi Açız Dostuma* isimli şiiri bir dörtlükten oluşan şiirdir. *Begonalar* isimli şiiri dokuz dörtlükten oluşan ve tarihi belli olmayan şiirdir. Aşağıda *Feyzullah Baba* şiiri buna örnektir.

*Qochmoq niyati yo'q edi xon Olimxonda,
Hali yashar edi imon har Musulmonda,
Nelar kechsa kechsin edi bu Turkistonda,
Nega yordam so'radingiz, Fayzullo Bobo?!*

*Ziyrak bobo edingiz-ku bobolar ichra,
Dono edingiz-ku barcha donolar ichra,
Ozod dunyo edik biz ham dunyolar ichra,
Nega yordam so'radingiz, Fayzullo Bobo?!*

*Siz so'ragan yordam bildik, dod-faryod ekan,
Zahmat-mashaqqat, ko'rgilik, istibdod ekan,
Turkistondak buyuk o'lkamiz barbod ekan,
Nega yordam so'radingiz, Fayzullo Bobo?!*

*Axir kimdan so'radingiz yordamni, kimdan?
Tun-kun tinmay bo'g'ar ushbu savol bo'g'zimdan.
Bizga qarshi mudom janglar bo'lmoqda zimdan
Nega yordam so'radingiz, Fayzullo Bobo?!*

*Vabo ekan, alxazar, siz so'ragan yordam,
Sirtmoq ekan bo'ynimizda har lahza, har dam,
Bizim kabi qul bo'lmagan hech bani olam,
Nega yordam so'radingiz, Fayzullo Bobo?!*

5.3.7. On Üçlü Hece Vezniyle Yazılmış Şiirler

Dedehan Hasan'ın *Ana Türkistan* isimli şiirinde 13'lü hece ölçüsüyle kaleme aldığı şiirlerinin sayısı on beştir. 1980 yılında ise *Buhara Halk Cumhuriyetinin İlk Cumhurbaşkanı Polat Hoca Oğlu Osman Hoca'nın Türkiye'ye Gelişlerinde Söyledikleri...* isimli şiiri altı beşlikten oluşacak şekilde kaleme alır. Şair *Feryad* isimli şiirini 1987 yılında beş beşlikten oluşacak şekilde kaleme alınır. *İltica* isimli şiirini beş beşlikten oluşacak şekilde 1989 yılında kaleme alır. Şair 1990 yılında *Cenap Prezident* isimli şiiri beş beşlikten oluşacak şekilde kaleme alır. *Da'vet Marşı* şiirini dört dörtlükten oluşacak şekilde kaleme alır. *Mustafa Çokay Arzusu* isimli şiirini dört beşlikten oluşacak şekilde kaleme alır. *Yiğitler At Binmez Oldular* isimli şiirini dört beşlikten oluşacak şekilde hece vezniyle kaleme alır. 1992 yılında *İnşallah* isimli şiiri üç beşlikten oluşacak şekilde kaleme alır. 1993 yılında *Türki Halklar Birleşse Eğer* ve *Dukça Aman* isimli şiirleri kaleme alır. *Mersiye* isimli şiiri 1999 yılında kaleme alır. Bunların dışında yazıldığı tarihi belli olmayan bir şiir vardır. *Türkistan* isimli şiiri bir dörtlükten oluşacak şekilde kaleme alır.

5.3.8. On Dörtlü Hece Vezniyle Yazılmış Şiirler

Şair Dedehan Hasan on dörtlü hece ölçüsü ile kaleme aldığı şiirlerinin sayısı yirmi yedidir. *Lavat Deryası Bilan Sohbet* isimli şiirini 1975 yılında yedi ikilikten oluşan şiirini kaleme alır. 1980 yılında *Yamandır Aşyanım* ve *İlanbaz* isimli şiiri yazar. Şairin on dörtlü hece vezniyle kaleme aldığı şiirlerinden ilki 1980 yılında yazılan *İlanbaz* isimli şiirdir. 1981 yılında *Bülbülün Feryadı* isimli şiiri altı dörtlükten oluşacak şekilde kaleme alır. 1983 yılında *Ya Felek* isimli şiiri altı altılıktan oluşacak şekilde kaleme alır. 1987 yılında on sekiz dizeden oluşan *Üstazı Ezlab* ve dört altılıktan oluşan *Stalin Devri Koşuğu* isimli şiirlerini kaleme alır. 1988 isimli şiiri *Ketmancı Ayalar Hakkında Koşuk* isimli şiiri beş beşlikten oluşacak şekilde kaleme alır. 1990 yılında *Yiğit Olsan* ve *Dileğim* isimli şiirleri kaleme alır. 1991 yılında *Burgutlarım* isimli şiiri dört dörtlükten oluşacak şekilde kaleme alır. 1993 yılında üç beşlikten oluşan *Türkistan Olmayınca*, dört dörtlükten oluşan *Türki Halklar Birleşse Eğer* beş beşlikten oluşan *Vali Kayumhan Atanın Vefatı* ve beş ikilikten oluşan *Türk İliyim* isimli şiiri kaleme alır. 1995 yılında yedi ikilikten oluşan *Vadarig* isimli şiiri, *Allah Allah*, *Tanrım*, isimli şiirlerini kaleme alır. 1999 yılında *Zulümler Dostıda Dad* isimli şiiri üç beşlikten oluşacak şekilde

kaleme alır. 2003 yılında dört altılıktan oluşan *Halkım* şiirini kaleme alır. 2004 yılında altı dördlükten oluşan *Kozları Beja* isimli şiiri kaleme alır. 2005 yılında yedi dördlükten oluşan *Şehid Ketgan Bandallar* isimli şiiri kaleme alır. Bunların dışında tarihi belli olmayan dört şiir vardır.

Burgutlarim, ey qoyalarga qachon qo 'narsan?
Xanjar bo 'libon qachon chamanlarda unarsan?
BaHrimdagi qo 'rquv va hadik qachon so 'narsan?
Alamlar ichib jahl otiga qachon minarsan?!

Or-nomusi yo 'q elki, Vatan qadrini bilmas,
Nafs bandasidir, yurti uchun jihod qilmas.
Yuz yil o 'taru el-ulusin mardi topilmas,
Burgutlarim ey qoyalarga qachon qo 'narsan?
Alamlar ichib jahl otiga qachon minarsan?!

Qonlar to 'kibon, jon beribon maHlub etilgan,
Qul yurti uchun qon to 'kasan deya bitilgan,
Yov anda qolib bir-birovin baHrini tilgan,
Ey sen olomon, yov qo 'lida misli pichilgan,
Alamlar ichib jahl otiga qachon minarsan?!

5.3.9. On Beşli Hece Vezniyle Yazılmış Şiirler

Şairin on beşli hece ölçüsüyle kaleme aldığı şiirlerinin sayısı yedidir. Şairin 1984 yılında kaleme aldığı şiirlerinin ilki beş beşlikten oluşan *Madamınbek* isimli şiiridir. Şair 1987 yılında iki şiir kaleme almıştır. Bunlardan ilki beş beşlikten oluşan *Türki Alem* ve beş dördlükten oluşan *Davet* isimli şiiridir. 1996 yılında Anacan isimli şiiri dört dördlükten oluşacak şekilde kaleme alınır. 2000 yılında *Yaranım Ah Toldı* isimli şiirini yedi beşlikten oluşacak şekilde kaleme almıştır. 2003 yılında altı ikilikten oluşan *Aksaray* isimli şiiri kaleme alır. Dört beşlikten oluşan *İnlilabni Kurmadım* isimli şiiri ve beş dördlükten oluşan *Altınların* ve üç beşlikten oluşan *Vatan* isimli şiirlerin yazıldığı tarih belli değildir.

*Jon Vatan, jonim Vatanim, jonu jononim Vatan,
Tandagi ruxi ravonim, qaynagan qonim Vatan.
Iztirobim, dard, azobim, dog'u armonim Vatan,
Nomusi orim, sharafim shavkatu shonim Vatan,
Senga jon bermoq manimdir axdu paymonim Vatan.*

*Surtadurman ko'zlarimga xoki tuprog'ingni men,
Tortadurman to tirikman dard ila dog'ingni men.
Qo'lga oldim, inshaallox, shonli bayrog'ingni men,
Qaytadan bunyod eturman quvragan bog'ingni men,
Senga jon bermoq manimdir axdu paymonim Vatan.*

*Men sening ishqingda yurtim dalliyu devonaman,
Seni shod, ozod ko'ray deb, tunu kun o'rtonaman.
Qizg'anib begonalardan rashk o'tida yonaman,
o'zgalar vosil senga, men tobakay begonaman,
Senga jon bermoq manimdir axdu paymonim Vatan.*

5.3.10. Serbest Tarzda Kaleme Alınan Şiirleri

Tanzimat sonrası Batı edebiyatında alınmış nazım şekillerinden kafiye, vezin, mısra gibi unsurları dikkate almayan nazım şekilleri serbest tarzda nazım şekilleridir. Dedehan Hasan'ın serbest ölçüyle şiirler kaleme aldığını ve bu tarzda şiirleri önemseydiğini ve bu türden şiir kaleme aldığını biliyoruz. Şairin belli bir nazım birimine bağlı kalmadan yazdığı serbest şiir sayısı iki yüz altmış beştir. Şairin bu hece şekliyle kaleme aldığı şiirlerinde ahenk, mısralardaki ses tekrarları, mısra tekrarları böyle düzensiz bentlerle sağlanmıştır. Belli bir kafiye düzenine göre oluşturulmamış bu şiirlerde bazı mısralarda veya bentlerde çapraz, düz kafiye görülse de bu düzenli bir kafiye değildir. Şairin şiirlerindeki bu farklı hece sayıları ahenk, mısra tekrarları ve seslerdeki tekrarlar düzensiz kafiyelerle sağlanmıştır. 1975 yılında bir, 1978 yılında bir, 1980 yılında üç, 1984 yılında bir, 1986 yılında bir, 1987 yılında iki, 1988 yılında bir, 1991 yılında üç, 1993 yılında bir, 1994 yılında üç, 1995 yılında iki, 1997 yılında bir, 1998 yılında bir, 1999 yılında iki, 2000 yılında yedi şiir kaleme alınır, 2003 yılında dört,

2004 yılına altı, 2005 yılında iki, 2006 yılında altı şiiri serbest tarzda kaleme alır. Bunların dışında yazıldığı tarih belli olmayan şiirler de var. Bunların sayısı sayısı yüz doksan altıdır. Şair bu tarzda şiirlerinde belli kafiye düzeninde yer almaz. Serbest şekilde yazılan şiirler ölçü ve kafiye boşluğunu seçtiği kelime ve ses tekrarları ile doldurmaya çalışmıştır. Serbest ölçüde yazılan şiirleri dörtlük, beşlik, ikilik, şeklinde birbirinden bağımsız bentlerle yazılmıştır.

*Dunyoni talashmang siz ey, nodonlar,
Bu dunyo sizdan ham, bizdan ham qolar.
Har kim nasibada borini olar,
Bu dunyo sizdan ham, bizdan ham qolar.*

*Unutmang dunyoda juda ko'pdir pul,
Hammasin to'plamoq
Besh kun yashamoqchun qasr qurasiz,
Bu dunyo sizdan ham, bizdan ham qolar.*

*Xali qilinmagan to'ylar qoladi,
Orzu xavaslaru o'ylar qoladi.
Dilorom atr ila bo'ylar qoladi,
Bu dunyo bizdan xam sizdan xam qolar.*

*Uzoq-uzoq umr qilay desangiz,
Boyliday xoru-zor bo'lmay desangiz,
Boylig yig'mang oson o'lay desangiz,
Bu dunyo sizdan ham, bizdan ham qolar.*

*Mısra Sonu Kelime ve Ek tekrarı
muammo mushkul.
Hech qachon sizniki bo'lmaydi butkul,
Bu dunyo sizdan ham, bizdan ham qolar.*

*Bunchalar boylig deb javlon urasiz,
Yer-ko'kda tinmayin uchib yurasiz.*

5.3.11. Tekrarlar

Düz yazı ile şiirin önemli farklarından biri, düz yazıda kelimelerin ve cümlelerin şekline fazla dikkat edilmeden daha çok anlam bütünlüğünü koruma amacı güdülmüştür. Ancak şiirde bunu tam tersi bir durum vardır. Şiirde kelimeler inci gibi ipe dizilir. Bu yapısında dolayı şairin seçtiği konu ve şiirde hangi kelimeyi nerede kullandığı, şiirdeki vurguyu ve ahengi yoğunlaştırmak için hangi sesler ile bu sesleri oluşturan kelimelerin nerede ve ne kadar tekrar edileceğine dikkat edilmesi gerekir. Düz yazıda sık kullanılan tekrarlar nasıl insana bıkkınlık verip okuyucuyu sıkarsa şiirde de kullanılan kelime ve tekrarların doğru yerde kullanılmadığı takdirde şiir sıkıcı ve anlaşılmaz olmaktan öteye gidemez.

Şairin kullandığı tekrarlar şiire dikkati çekmek için kimi zaman dize başlarında bazen de dize ortalarında kullanılmıştır. Bahsedilen tekrarların dışında ikilimler, zıt ve birbirine yakın anlamlı kelimeler ile anlam bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. Dedehan Hasan, şiirlerinde ölçüye dikkat etmemesine rağmen birim ve kelime tekrarları ile şiirlerinde çok güzel ahenk tutturmuş ve bu da şiirde kulağa hoş gelen bir seda uyandırmasını sağlamıştır. Şair, şiirlerinde ahengi sağlamak, kulağa gelen ses değerini ve ritmi pekiştirmek, okuyucuya vermek istediği duygu ve düşüncüyü daha belirgin hale getirmek için bazen de şiir içinde konular arası bütünlüğünü sağlamak için şiirlerinde tekrarlara başvurmuştur. Şairin şiirlerinde redif ve kafiye sonlarındaki tekrarlar yoğun olarak yapılmıştır. Saydıklarımızın dışında şairin şiirlerinde kelime ve ifade tekrarları sıkça kullanılmıştır. Söz konusu tekrarlar bazen anlamdaki vurguyu artırmak için mısra içi veya sonrasında gelen bentlerde ve mısralarda kendini gösterir. Mısra tekrarları, ahengi sağlamak hem de mısradaki anlamı vurgulamaya yönelik tekrarlardır.

5.3.11.1 Ses Tekrarları

Şairlerin estetik bir sanat dalı olarak şiirleri ele almalarının nedenlerinden biri, şiirin kulağa ve göze hoş gelecek bir şekilde düzenlenmiş olmasıdır. Tüm şairlerin şiirlerinde ahengi sağlamak için başvurduğu en önemli unsurlardan biri de ses tekrarlarıdır. Bu ses uyumları aynı ya da benzer seslerin tekrar edilmesinin yanında ünlü ya da ünsüz seslerin tekrar edilmesi ile oluşan seslerdir. Bunun yanında belli bir düzene bağlı kalınarak aynı seslerin farklı yerlerde birden fazla kullanılması iç ahengi güçlendirir. Bu tekrarlar uyumu sağlamak amacıyla mısra başında, mısra içinde, mısra

sonunda veya bendin tümünde görülebilir. Bahsettığımız öğelerin Dedehan Hasan'ın şiirlerinde sıkça kullanılmıştır, Şair Özbek Türkçesiyle şiir yazma konusunda oldukça başarılıdır. Şair kendine has bir tarzda Sovyetler dönemi sosyal değişimi, doğa güzelliklerini şiirlerinde ustalıkla kullanmıştır ve yaşadığı dönemi tam manasıyla eserlerine yansıtmayı başarmıştır.

5.3.11.2. Mısra Sonu Kelime ve Ek Tekrarı

Mısra sonunda kafiyelerden sonra devam eden redif, şair Dedehan Hasan'ın şiirlerinde vardır. Ama bu klasik şiirlerindeki kadar pek fazla kullanılmaz Dedehan Hasan şiirlerinde bazen kafiye olmadan redif kullanarak ahengi sağlamıştır. Bu durum mısra sonlarında kullanılan çekimli filleri sıkça kullanılmıştır. Kafiyeli mısraların ardından redifi meydana getiren ek ve kelimelerde bazı sorunlar görülür. Yine mısra sonlarında kafiyenin olmadan redif olarak kullanılan kelimelere yer verilmektedir.

*Menga rashku alam, **jasorat berding,**
Yoniq sozu san 'at saodat berding,
Imon-e 'tiqodim salomat berding,
Sening farzandingman, Farg'onam-onam.*

*Senga yonib-yonib **qo'shiqlar bitdim,**
Seni o 'ylab g'amu g'ussalar yutdim.
Qutlug' va muborak kunlarni kutdim,
Sening farzandingman, Farg'onam-onam.*

*Senda tug'ildimki, **yo'qdir armonim,**
Shudir baxtim, shudir **sharafim shonim,**
Hali tonglari oq qutlug' makonim,
Sening farzandingman, Farg'onam-onam.*

*Seningsiz men uchun **dunyolar abas.**
Yuragim qa'rida qotib **qolgan sas:**
Milyon-milyon yillar omon **bo'lsang bas,**
Sening farzandingman, Farg'onam-onam.*

5.3.11.3. Bentler Arası Kelime ve İfade Tekrarları

Şairin mısralar arası kelime ve ifade tekrarları şiirlerinde manayı ve şiirin içinde bulunduğu bendin veya bentlerin ahengini daha güzel sağlamak için yapılmıştır. Şairin bentler içinde ve mısralar arasında yapılan tekrarları değişik şekillerde denenmiştir.

...

*Otni hatto tushda ko'rsak murod degaylar,
Ot minganning ro'zg'ori ham obod degaylar,
Ot minganning ruhi doim ozod degaylar,
Ot minmagan yigit sira yigit bo'larmu,
Farzandlari hakka bo'lmay burgut bo'larmu?*

*Ot minaylik, do'stlar, alpqomat bo'laylik,
Ot o'ynatib biz ham ahlijur'at bo'laylik,
Jahon ichra kuch bo'laylik, qudrat bo'laylik,
Ot minmagan yigit sira yigit bo'larmu,
Farzandlari to'ti bo'lmay burgut bo'larmu?*

5.3.11.4. Bentlerdeki Nakaratlar ile Yapılan Tekrarlar

Bentlerdeki nakaratlar ile yapılan tekrarlar şairin iki dize tekrar edilerek bölümler arası anlam ve konu bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır.

*Onajonim Turkiston,
Jonim sengadir qurbon,
Ko'ksim to'la dard-armon,
La ilaha illalloh,
Muhammadur Rasululloh.*

*Tavba halqasin tutdim,
Bu dunyoni unutdim,
Farmonlaringni kutdim,*

***La ilaha illalloh,
Muhammadur Rasululloh.***

*Shahid qoni to'kildi,
Barmoqlarim tugildi,
Bag'rim g'azabga to'ldi,
***La ilaha illalloh,
Muhammadur Rasululloh.****

*Eshitdim bir inoyat,
Bo'g'zinga keldi oyat.
O'zing qo'lla nihoyat:
***La ilaha illalloh,
Muhammadur Rasululloh.****

*Vatan, tanda jonimsan,
Yurakdagi qonimsan,
Dinimsan, imonimsan,
***La ilaha illalloh,
Muhammadur Rasululloh.****

*Bitdi sabru qarorim,
Uyg'ondi nomus orim,
O'zing bo'l madadkorim,
***La ilaha illalloh,
Muhammadur Rasululloh.****

*Netay o'zga yo'lim yo'q,
G'oziyarga o'lim yo'q,
Menga endi qo'nim yo'q,
***La ilaha illalloh,
Muhammadur Rasululloh.****

5.3.11.5. Şiirin İsmi­nin Tekrar Edilmesi le Oluşan Tekrarlar

Dedehan Hasan'ın şiirlerinin isim olarak tekrar eden şiirleri vardır. Bunlardan biri *İnşallah* isimli şiiridir. Bu şiir her mısranın sonunda tekrar edilmiştir. Diğer şiiri ise incelediğimiz kitaba da ismini veren *Ana Türkistan*'dır.

Charx aylanajak, evrilajak, inshoollox,
Olam yana nurga to'lajak, inshoollox,
Erk tonglari porlab kulajak, inshoollox,
Olam yana bizning bo'lajak, inshoollox.
Bir yaxshi zamonlar kelajak, inshoollox.

Boq bog'lara xusnin ochalar yashnab,
Atrin sochalar g'uncha ko'zin yoshlab,
Zulmat ketaro tongni biza tashlab,
Dunyo yana yashnab kulajak, inshoollox,
Bir yaxshi zamonlar kelajak, inshoollox.

G'am chekma, dilim, bexuda qayg'urma,
xasrat va alam rashk o'tida kuyma,
Umidli bu dunyoda sira noumid o'lma,
Dunyo yana bizning bo'lajak, inshoollox,
Bir yaxshi zamonlar kelajak, inshoollox.

Alloh madad etsin sanga, Turkiston,
Kuch va qudrat bersin manga, Turkiston!
Tavallud topardim yana, Turkiston,
Seni ozod ko'rsam, ona Turkiston!
Banogoh uyg'onib, parchalab qafas,

Dahshatga aylansang misoli yo'lbars,
Dunyo jur'atingga aylasa havas,
Seni ozod ko'rsam, ona Turkiston!

*Armonlarim: illo, zulmatni yanchsam,
Yuz yillikg'am-g'ussa kulfatni yanchsam,*

*Bu mustabid quldor qudratni yanchsam,
Seni ozod ko'rsam, **ona Turkiston.**
Bu Turk qavmlariga aql bitsaydi,
Qullik tuyg'ulari tugal yitsaydi.
Nihoyat Allohim madad etsaydi,
Seni ozod ko'rsam, **ona Turkiston.***

*Temur bobom ruhi elga yuqqan kun,
Ohu faryodlarim anglab-uqqan kun.
Go'zal kelinchaklar o'g'il tuqqan kun,
Seni ozod ko'rsam, **ona Turkiston***

5.3.11.6. Bent Başında Mısra Tekrarı

Dedehan Hasan bentler arasında veya bent içinde kullandığı mısra tekrarları şiirlerinde ahenk unsurlarındandır. Şairin mısra içinde kullandığı tekrarlar ahengi koruma adına yapılırken, bentler arasında kullandığı mısra tekrarları ise daha çok tema bütünlüğünü ve sonrasında tekrar eden manayı vurgulamak için yapılmıştır. Dedehan Hasan'ın şiirlerinde kullandığı tekrarlar genellikle şiirin ilk mısrasında ya da şiirin son mısrasında tekrar edilmiştir.

Siirde tekrar edilen mısra, siirin bütün bentlerinde değil üçüncü ve son bendinde kullanılmıştır.

***Vatan dedi, bir umr Vatan,**
Va erk dedi, Dadaxon Hasan,
Sayrab turgan torini olib,
Qo'llariga urdilar kishan.*

*Vatan dedi, bir umr Vatan,
Va erk dedi, Dadaxon Hasan,
Tavonida tayoq izlari,
Usiz Turon-bulbulsiz chaman.*

*Vatan dedi, bir umr Vatan,
Va erk dedi, Dadaxon Hasan,
Mana Vatan, mana Erk deya,
Zindonlardan berdilar maskan.*

*Vatan dedi, bir umr Vatan,
Va erk dedi, Dadaxon Hasan,
Men sizlarni Xudoga soldim,
Qo'llariga solganlar kishan.*

*Turkistonning faryodidir,
Millat ruhin qanotidir,
Mashrabning sinmagan sozi,
Turkiylarning yurak ovozi.*

5.3.11.7. Bent Sonunda Kelime Tekrari

Dedehan Hasan'in šiirlerinin son bentlerinin en son mısraları tüm bentlerde düzenli değildir. Düzensiz olarak bazı bentlerde son mısralar tekrar edilmiştir. Dedehan Hasan'in kaleme aldığı bu šiirinde dörtlük, nazım birimi ile oluşturulmuştur.

*Onajonim, aytgin, toshdanmi boshim,
Sening darding bilan tinmasmi yoshim.
Ko'zimda yoshimu bag'rimda toshim,
Onajonim, men ham farzand bo'ldimmi?*

*Nechun ko'zlarimga jahon ko'rinmas,
Hindu Chin, Eronu Turon ko'rinmas.
Oru nomus, dinu imon ko'rinmas,
Onajonim, men ham farzand bo'ldimmi?*

...

*O'gay farzand bo'lib yashab yurdim men,
Zabonsiz toshlarga boshim urdim men.
Qaro qonga botgan kunlar ko'rdim men,
Onajonim, men ham farzand bo'ldimmi?*

*Mag'lub farzandingman malomat ayla,
Sochlaringni yulib qiyomat ayla,
G'olib o'g'lonlardan bashorat ayla,
Onajonim, men ham farzand bo'ldimmi?*

5.3.11.7. Bent İçinde Mısra Tekrarı

Dedehan Hasan'ın bent içinde tekrar eden şiirlerinden genellikle sondan bir önceki dizesinde tekrar edilmiştir. Bu şekilde kaleme alınan şiiri 13'lü hece ölçüsü ile ele alınmıştır.

*İkki daryo bo'ylarin yov qilganda g'orat,
Yurtga hokim bo'lganida mal'un kasofat,
Boshim urib huzuringga keldim nihoyat:
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

*İnoyat qilmading necha asrlar o'tdi,
Saltanat ko'rmayin taxtu qasrlar o'tdi,
Temur avlodidanman, deb basirlar o'tdi,
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

*Bugun buyuk Turon oyoq ostida qoldi,
Yoshu qari barchamizga yov kishan soldi,
To'kilgan qonlarni ko'rib, vujudim toldi,
Temur bobo, jahongirim, Bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

5.3.11.7. Bent Sonunda Mısra Tekrari

Dedehan Hasan'ın bent sonu şiirlerinde son mısralarının tekrar edilmesi kaleme aldığı şiirlerinde tüm bentlerinde düzenli değildir. Düzensiz olarak kaleme alınan şiirlerin sadece son mısraları tekrar edilmiştir. Şairin kaleme aldığı şiiri 13'lü hece ölçüsü ile kaleme alınmıştır.

*Anglab bo'lmas sado bo'ldi bu turkiy olam,
Qadr izlab gado bo'ldi bu turkiy olam,
Bir-birin yeb ado bo'ldi bu turkiy olam,
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

*Qayga borgay qo'shig'i yo'q, bayrog'i yo'q el,
Chekkan ohu afg'onining adog'i yo'q el,
Yalang'och qul kabi qo'lu oyog'i yo'q el,
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

*Sendan dunyo so'ramayman, siyrat ber menga,
Shiddat-shijoat, ruxi zard, qudrat ber menga,
Shanu shavkat, or-nomus ber, uyat ber menga,
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

5.3.11.7.1. Ünsüzlerde Ahenk

5.3.11.7.2. Mısra Başı Ünsüz Tekrarları

Mısra içinde veya bentteki ünsüz tekrarı aliterasyon, basit bir ünsüz tekrarı değil, mısra veya bentte tekrar eden seslerle ifade edilen mana arasında bir bağ kurmaktır. Dedehan Hasan'ın mısra başındaki kelimelerde ünsüz benzerliğini çokça kullanmıştır. Şairin bu tarzda kaleme aldığı şiirleri sadece arka arkaya gelen ünsüz tekrarları ile oluşmamıştır. Bu tür şiirleri sadece arka arkaya gelen şiirlerinde kullanmamıştır. Bunların dışında bazen sonraki, bazen de birkaç mısra sonrasında mısra başındaki ünsüz tekrarları şiirde yer almaktadır. Bunun dışında ünsüzün yanında ünlünün de yer aldığı görülür.

*Bu halk, halk mıdır gözlerinde damla damla yaş,
Bastırır durur onu korku denen ağır taş,
İşgallere karşı bir kez kaldıramaz baş,
Bugün herkesin ettiğinden bulacağı gün,
Başlarını duvarlara vuracakları gün.*

*İlletin başın ezmediler yılan çağında,
Sevip saydı, kolladı halk onu kucığında.
Bugün bu halk imdat der o ejder olduğunda,
Bugün herkesin ettiğinden bulacağı gün,
Başlarını duvarlara vuracakları gün.*

*Beş yüz yıldır ki bize kutlu zaman gelmedi,
Milyon milyon sığır verdi de hakan vermedi.
Bir Sahipkıran Türk zât, merd-i meydan vermedi,
Bugün herkesin ettiğinden bulacağı gün,
Başlarını duvarlara vuracakları gün.
Emir Timur gökten düşmez, o içinizdedir,
Birliğinizden gelen sizin gücünüzdedir.
Katillerden alacağımız öcünüzdedir,
Bugün herkesin ettiğinden bulacağı gün,
Başlarını duvarlara vuracakları gün.*

*Bu halk asırlardır nâdan, yaramaz bir sefil,
Hatta kendi kadr-kıymetini bilmeyen cahil,
Erkeğim diyenler ise zayıftır ve rezil.
Bugün herkesin ettiğinden bulacağı gün,
Başlarını duvarlara vuracakları gün.*

*Yurda hâkim olmuş bazı fitneci dehalar,
Eşkiyayla doldu taştı bizim bu dünyalar,
Yurtdışına götürülür hep bizim altınlar,
Bugün herkesin ettiğinden bulacağı gün,
Başlarını duvarlara vuracakları gün.*

*Şair dediğin hiç pislige batıp yaşar mı?
Şöhret için ar-namusunu satıp yaşar mı?
Padişahın ayağına kapanıp yaşar mı?
Bugün herkesin ettiğinden bulacağı gün,
Başlarını duvarlara vuracakları gün.*

*Birleşmeyen halk bela içinde rezil olur,
Kırılıp dökülüp, bugünkünden sefil olur,
Çektikleri yine bin yıl renc u cehil olur,
Bugün herkesin ettiğinden bulacağı gün,
Başlarını duvarlara vuracakları gün.*

5.3.11.7.3. Mısra İçi Ünsüz Tekrarları

Mısra içinde veya bentteki ünsüz tekrarı aliterasyon, basit bir ünsüz tekrarı değil, mısra veya bentte tekrar eden seslerle ifade edilen mana arasında bir bağ kurmaktır.

*Yigitlar ot minmay qo 'ydi, do 'stlar, voajab,
Afsus deyman ot minmagan yoshlarga qarab.
Qo 'shiq aytgim kelar goho otlarga atab,
Ot minmagan yigit sira yigit bo 'larmu,*

Farzandlari mayna bo'lmay burgut bo'larmu?

*Ot minganning farzandlari polvon bo'ladi,
Shiddat-shijoatli mardu maydon bo'ladi,
Arslon bo'lar, sirtlon bo'lar, qoplon bo'ladi!
Ot minmagan yigit sira yigit bo'larmu,
Zuryodlari qarg'a bo'lmay burgut bo'larmu?*

5.3.11.7.2. Ünlülerde Ahenk

5.3.11.7.2.1. Mısra Başı Ünlü Tekrarları

Özbek Türkçesindeki ünlülerin azlığı ve bu ünlülerin telafuzlarının Türkiye Türkçesinden farklı telafuz edilmesi ve bazı ünlü harflerin ince ünlü olarak kabul edilmesinin yanında farklı telaffuzu bir takım sorunlara sebep olmaktadır. Arka arkaya dizilen bu mısralar şiirin ahengi için önemlidir.

*Yigit bo'lsang dunyoda, ot mingino - ot mingin,
O'zbek bo'lsang turkzoda, ot mingino - ot mingin,
Bobolaring udumin yod bilgino - yod bilgin,
Uchov-to'rtov fikr aylab uringino - uringin,
Umring bekor o'tmasin, ot mingino-ot mingin.*

.....

*Ot minganlar, xamisha o'z bayrog'in tutadi,
Ot minganlar Olloxdan faqat o'g'il kutadi,
Ot minganlar dunyodan g'olib bo'lib o'tadi,
Yigit bo'lsang dunyoda, ot mingino ot mingin,
O'zbek bo'lsang turkzoda, ot mingino ot mingin*

5.3.11.7.2.3. Mısra İçi Ünlü Tekrarları

Şairin cümle içinde kullandığı ünlü tekrarları aynı zamanda mısranın ahengini ve mısranın müzikal duyusunu artırmaktadır. Bu şekilde şiirin kulağa hoş gelmesini sağlayacaktır.

Bas, yetar, yov xaddin oshdi, sabru toqat qolmadi,

El-ulusda dinu iymonu diyonat qolmadi.

Fayz-farog‘at, ko‘rk-latofat xam maloxat qolmadi,

Qo‘zg‘aling, ey axli mo‘‘min, yovga qarshi qo‘zg‘aling!

Bul muborak yurtni yovlar beomon qiyratdi-ku,

Barchamizni o‘z tilinda to‘tidek sayratdi-ku,

Bag‘ri keng ochiq diyor erdik, Xudo ko‘rsatdi-ku!

Qo‘zg‘aling, ey axli mo‘‘min, yovga qarshi qo‘zg‘aling!

Osiyoda yo‘q edi xech farqu sarxad ilgari,

El-elatu, qon-qarindosh barcha millat ilgari,

Do‘st edik, yo‘q erdi bizdek kuch va qudrat ilgari,

Qo‘zg‘aling, ey axli mo‘‘min, yovga qarshi qo‘zg‘aling!

Bul diyorni zabt etib, qullikka solgan kim o‘zi,

Elni elga yovlatib, so‘ng roxat olgan kim o‘zi,

Oqibat xokim bo‘lib bu yurtda qolgan kim o‘zi?

Qo‘zg‘aling, ey axli mo‘‘min, yovga qarshi qo‘zg‘aling!

5.3.11.8. Mısra Sonu Ses Tekrarı- Kafiye

Dedehan Hasan, şiirlerinde mısra başı ünlü ve ünsüz tekrarlarının dışında mısra sonlarındaki ses tekrarlarını konusunda da oldukça başarılı bir yol oluşturmuştur. Şairin mısra başı ünlü ve ünsüz tekrarlarından çokça örnek verdiğimiz şiirlerinde onun ne kadar başarılı olduğunu görebiliyoruz. Mısraların sonundaki ses benzerliklerinden meydana gelen ses sorunların sebebi sedalı ve sedasız olarak ayrı gösterilen ünsüzler ile yine aynı işaretler ile gösterilen ünlülerden dolayı meydana gelmektedir. Redif klasik Türk şiirimizdeki gibi şiirlere adını verebilecek kadar yoğun kullanılmamıştır. Fakat iki mısradan sonra ve ilk kelimededen sonra tekrar edilen redifler vardır. Redif kelime tekrarından ziyade kafiyeden sonra gelen çekim ekleriyle meydana gelir. Ancak bazen kafiye olmadan kullanılmış rediflerin olduğunu söylemekte fayda vardır. Dedehan Hasan'ın şiirlerinde bu şekilde aksaklıklara rastlanmaktadır. Şair divan edebiyatı kadar şiirin tamamına sirayet edecek şekilde değil de daha çok şiirin her bendinde farklı rediflere yer verilecek şekilde kullanma yoluna gitmiştir. Kullanılan redifler genellikle kelimenin kök ve gövdesine eklenen ek tekrarları ile yapılmaktadır.

5.3.11.8.1. Yarım Kafiye

Dize sonlarında yazılışları aynı ancak görevleri farklı olan tek ses benzerliğine denilmektedir. Yarım kafiye Dedehan Hasan'ın şiirlerinde sıkça kullandığı kafiye türlerinden biridir. Yarım kafiye kullanma konusunda başarılı olan şair buna karşılık bazı mısralarda ve dörtlüklerde ses benzerliklerinden yararlanmıştır. Özbek edebiyatında ünlülerin kullanılmasına bağlı olarak kafiyenin değişmesi bize kafiyenin kulak estetiğini dikkate alarak incelememizi sağlamıştır. Şair bent ve mısralarda Şair mısra ve bentlerde, ünlü ve ünsüz kelime ve ses tekrarları ile şiirdeki ahengi sağlayıp tam ve zengin kafiye kullanmak adına şiiri zorlamamıştır. Bunun yanında yarım kafiye kullanmıştır.

Onajonim, aytgin, toshdanmi bashim,

Sening darding bilan tinmasmi yoshim.

Ko 'zimda yoshimu bag 'rimda toshim,

Onajonim, men g'am farzand bo 'ldimmi?

Şiirin bu dörtlüğünün birinci ikinci ve üçüncü dizelerinde -boshim, yoshim ve toshim kelimelerinde geçen -him'leri redif olarak alırsak -s ler 'se yarım kafiyedir.

Farzandlar bor chindan farzand bo 'ladi,

Ona quchog 'inda o 'ynab kuladi,

Mexrlar ko 'rgizib ko 'ngli to 'ladi,

Onajonim, men g 'am farzand bo 'ldimmi?

Yukarıdaki dörtlükte birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü dizelerin sonunda kullanılan "l" harfi yarım kafiyedir.

Moda minaw-kitap oqıp, oylanuw,

Moda minaw-qum dalada qoy bağıuw,

Moda minaw-şarap işpey, toy toylauw,

Qonaq kütüw, merekelew, boy jazuw.

Dörtlükte tekrar edilen 'u' sesleri dize sonlarında uyumlu bir şekilde kullanılarak dörtlüğe ahenk katmışlar.

5.3.11.8.2. Tam Kafiye

Tam kafiye, şiirlerdeki iki ses benzerliğidir. Tam kafiye, ses sayılarının benzerliği açısından yarım kafiye göre daha zengindir. Bu kafiye düzeninde bir ünsüz harfle birlikte bir de ünlü uyumu vardır. Bu uyum ses benzerliklerinin ikiye çıkması ile alakalıdır. Böylesi kafiyeler, kulağa çok daha hoş bir ses vermektedir. Özellikle Özbek Türkçesinde ünlü harflerin kalın ünsüzden önce veya sonra gelmesi seslerde değişiklikler oluşturması bizim de şiiri değiştirmemizi sağlamıştır. Şairin şiirlerinde en çok kullandığı uyak şeklidir.

Seningsiz men uchun dunyolar abas.
Yuragim qa'rida qotib qolgan sas:
Milyon-milyon yillar omon bo'lsang bas,
Sening farzandingman, Farg'onam-onam.

Dörtlükte tekrar eden “as” lar tam kafiyedir. Şair bu şekilde şiirinde ahengi sağlamıştır.

Nâgahân seskanib ketdi vucudim,
Körib köziñizda teran izzirâb.
Men unda âlamni qaytadan uqdim
Qayta öqib çiqdim bamisli kitâb.

Dörtlükteki ikinci ve dördüncü dizelerinde yer alan “âb”lar tam kafiye oluşturacak şekilde şiirde kullanılmıştır. Dedehan Hasan şiirlerde kafiyeği tüm dörtlükler arasında düzenli olarak kullanmış ve şiirin geri kalanında da aynı ses tekrarlarını yayararak şiirlerinde ahengi sağlamanın yoluna gitmiştir.

Aslida dardniñ yöq yaxşı-yâmâni,
Taşdan bölganda xam insânniñ câni,
Davlatdir sağliqniñ xattâ bir âni,
Yurak ağriğiniñ davâsi bârmi?

Bu dörtlükte ise “an”lar tam kaf’ye oluşturacak şekilde kullanılmıştır.

Aldanib o'tmoqda biz ham yovlarga sizlar kabi,
Siz ham aldangan edingiz, hoynahoy, bizlar kabi,
Bei mon, bedin, betavfiq, qalbi ojizlar kabi,
Nafs domiga ilingan ori yo'q qizlar kabi,
Madaminbek, jon ukam, aldandingiz-aldandingiz!

5.3.11.8.3. Zengin Kafiye

Zengin kafiye dize sonlarında en az üç sesin benzer olması ile alakalıdır. Deehan Hasan'ın sıkça kullandığı kafiye türüdür. Bununla birlikte bazı aksaklamlılar da göze çarpmaktadır. Bu kafiye türündeki ses benzerlikleri tam uyaktan daha çoktur. Bu ses benzerliklerinin herhangi bir krala bağlı olmadığını söyleyebiliriz. Dedehan Hasan zengin kafiye ile şiirlerinde hem şekil hem de okuyanın kulağına güzel bir seda bırakması anlamında şiire farklı bir zenginlik katmıştır. Şair bazı şiirlerinde yakın sesler olan “m” ve “n” seslerini birlikte kullandığını da görürüz.

*Vodariġ', ochunda O'zbek o'zligin bilganmidi?!
Jon Vatan, jonim Vatan deb jon fido qilganmidi?!
Birlashib yovlarga qarshi yoppa yopirilganmidi?
Tig' bo'lib, xanjar bo'lib dushmanga sanchilganmidi?
Madaminbek, jon ukam, aldandingiz-aldanding*

Dörtlüğün birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü mısralarında yer alan “gan” lar zengin kafiye oluşturacak şekilde kaleme alınmıştır. Bazı mısralar arasında kalınlık incelik uyumu şeklinde kullanılsa da bu kulağı tırmalayacak şekilde değildir.

*Inoyat qilmading necha asrlar o'tdi,
Saltanat ko'rmayin taxtu qasrlar o'tdi,
Temur avlodidanman, deb basirlar o'tdi,
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

Beşlikte iki ayrı zengin kafiye yer almaktadır. Bunlardan biri birinci, ikinci ve üçüncü mısralarda yer alan “asr” kelimeleriyle dördüncü ve beşinci mısralarda yer alan “rog” kelimeler zengin kafiyedir.

*Sendan dunyo so'ramayman, siyrat ber menga,
Shiddat-shijoat, ruxi zard, qudrat ber menga,
Shanu shavkat, or-nomus ber, urat ber menga,
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

Zengin kafiyeyi oluş turan sesler birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü mısraları zengin kafiyeyi oluşturmaktadır.

5.3.11.8.4. Tunç Kafiye

Tunç uyak dize sonlarında teşkil eden bir ses grubunun bütünüyle bağımsız bir şekilde diğer bir kelimenin içinde yer almasıdır. Bu uyak türünde iki veya daha fazla ses benzerliği söz konusudur. Şair bu uyak türünü eserinde çok az yer vermiştir.

Aşağıda yer alan dörtlüğü incelediğimiz zaman kafiyeyi meydana getiren “bo'lma” “o'lma” “ulmay” “etmaydi” “yetmaydi” ve “ketmaydi” kelimeleri herhangi bir değişikliğe uğramadan aynı dörtlüğün diğer mısralarında farklı kelimerin içinde kullanıldığından dolayı tunç kafiyeyi meydana getirmiştir.

*Turkiy xalqlar, birlashmasang bo'lmaydi,
O'g'lonlaring shiddatlarga o'lmaydi,
O'zingniki bo'lmas ona Vataning,
Istiqboling sira-sira kulmaydi!*

*Haqoratlar yovga ta'sir etmaydi,
Qonli bashoratni anglab yetmaydi,
Yov degan ham shuncha beor bo'larmu?!
Ket desang it ketar, bular ketmaydi!*

Şair tunç uyağı dörtlük nazım biriminin dışında beş, altı ve daha fazla mısrada da kullanmıştır. Böylece bu tür bentler arasında bir bütünlük sağlamaya çalışmıştır. Aşağıda beş dizeli bentte “ozim” kelimesi tunç kafiyeyi meydana getirmiştir. Bazı dizelerde ise birbirine yakın sesler kullanılarak kafiyenin devamı sağlanmıştır.

*Yuz yildirki tinim bilmagan sozim,
Samolarda olov yoqqan ovozim,
Qayrilmas qanotim, baland parvozim,
Qutlug' bo'lsin qadamingiz, ustozim,
Aqraboim, rahnamoim, hamrozim.*

*Milliy bayroqqa 'llarida parvozlari aylab,
"Uyg'on elim Turkiston!" deb ovozlari aylab,
Qahraton dillarni bahoru yozlari aylab,
Rubobimni baland pardaga sozlari aylab,
Vali Ota kelar emish, kelar emishlar,
Bir umrga shu o'lkada qolar emishlar.*

Yine yukarıdaki altılıkta her bentin içinde kullanılan kelime hiç değişime uğramadan bir sonraki mısranın sonunda tunç kafiye oluşturacak şekilde kullanılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

6. MUHTEVA

6.1. Muhteva Hakkında Genel Değerlendirme

Yazdığı sayısız şiir ve şarkıları ile uzun yıllar Özbek halkının zihninde yer edinen Dedehan Hasan diğer eserlerinde olduğu gibi *Ana Türkistan* isimli eserinde de toplumun güncel sorunları, Özbek halkının geçmişte yaşantılarını ve geleceklere, Özbek Türkçesi'nin güncel ve geçmişte yaşadığı kısımları ve sorunları ve edişeleri üzerinde durmaktadır. Dedehan Hasan eserlerinde hem ferdi hem de toplumsal temaları işlemiş ve insanların yaşadığı sorunlar üzerinde oldukça fazla durmuş ve bu sorunlara çözümler bulmaya çalışmıştır. Bir milletin anadilini, örf ve adetlerini bununla birlikte bir milletin öz benliğini kaybetmesi durumunda o toplumdaki geride hiçbir şeyin kalmayacağını ve o toplumun zamanla yok olup gideceği konusu üzerinde durmaya gayret etmiştir. Dedehan Hasan'ın eserinde üzerinde durduğu temalar genel itibari ile Özbekistan, bağımsızlık, Özbek ataları Türkistan, vatan, birlik ve beraberlik, aşk, tarihi mekânlar, çalışan işçilerin sorunları, Özbek sanatçıları, tarihi şahsiyetleri gibi temalar yer almaktadır. Dedehan Hasan şiirlerinde daha çok toplum ve toplumun sorunlarını görmekteyiz. Onun şiirlerinde birden fazla temayı görmek mümkündür. Dedehan Hasan Özbekistan'ın baskı altında olduğu, milliyetçilik kelimesini ağzına almanın bile suç sayıldığı bir dönemde yazar, şiirlerinde ve şarkılarında Özbeklerin önde gelen şahsiyetlerini ön plana çıkararak onların üzerinden genç nesli şiirler yazmaya, gaflet uykusundan uyandırmaya, onları okumaya yönlendirmiş ve bu yolda ömrünün sonuna kadar Özbek halkının kültürünü, tarihini gelenek ve göreneklerini gelecek kuşaklara aktarmaya gayret etmiştir.

Dedehan Hasan'ın eserlerinde zikrettiği şahsiyetlerin hepsi Özbeklerin destanlaştırdığı milliyetçi halk kahramanlarıdır. Bunlardan Ahmet Yesevi, Timur Kocaoğlu, Enver Paşa vb. Şiirlerinde zikrettiği önemli şahsiyetlerden bazılarıdır.

Dedehan Hasan mükemmel gözlem yeteneği ile içinde yaşadığı dönemi gözlemlemiş, dönemin sorunlarını ve hassasiyetlerini şiirlerinde işlemiştir. Şairin içinde yaşadığı dönem itibari ile Özbekistan'ın Rus işgali altında olmasından kaynaklı duyduğu derin üzüntü ve rahatsızlığını dile getirdiği şiirleri ile memleket konulu şiirleri ve şarkıları önemlidir. Yazar içinde yaşadığı sıkıntılı dönemden bile fikirlerini, sisteme ve Ruslara karşı duyduğu rahatsızlıkları hiç çekinmeden her zaman dile getirmeyi Ruslardan Türkler arasında yayılan kötü davranışları, işçi ve çalışanlara yapılan baskı ve zulümleri her zaman şiirlerinde dile getirmeye gayret etmiştir. Dedehan Hasan'ın kaleme aldığı şiirler onun ruh ve düşünce dünyası hakkında da bilgi verecek niteliktedir. Yazar yaşağı Sovyet Rusyası döneminde milli bağımsızlığa ve Özbekistan'ın büyükleri ve tarihi kişiliklerine duyduğu özlemi şiirlerinde dile getirmesine sebep olmuştur. Böylece Özbekistan'ın önemli değerleri üzerinde durarak Özbek tarihinde yer edinmiş şahsiyetleri unutulmaktan kurtarma gayreti gütmüştür.

Yazar bilhassa Sovyetler Döneminde gördüğü aksaklıkları şiirlerinde dile getirerek bunları toplumun dikkatine sunmuştur. Bu dönemde yazdığı şiirler ve söylediği şarkılar ile halkın milliyetçi duygularını harekete geçirmiş halkta milli mücadele ruhunun yerleşmesini sağlamıştır. Eserlerinde edebiyat, müzik, sanat, savaşçı, alim, bilgin, devlet adamı kısaca toplumun her kesiminden öncü sayılan şahsiyetlere yer vermiştir. O, eserlerinde Özbekistan'ın bağımsızlığına kavuşmasını da konu edinmiş şiirler ele almıştır. Özbekistan'ın bağımsızlığına duyduğu hasreti *Ana Türkistan* isimli eserinde “*Yeniden doğardım yine, Türkistan, Seni azat görsem, ana Türkistan!*” cümleleri ile ifade etmiştir. Dedehan Hasan şiirleri ile toplumdaki yanlışları ve yanlış yapanları hiç çekinmeden eleştirmiştir. Baskı ve şiddetin en yoğun olduğu Sovyet rejimi ve İslam Kerimov döneminde bile milletin duygularını ifade etmekten kaçınmamıştır. Şair ailesi ve arkadaşlarına karşı da oldukça sevgi dolu ve vefalı bir kişiliğe sahiptir. Şairin şiirlerine baktığımızda hayatı boyunca vatani ve memleketinin bağımsızlığına özlem çektiğini anlıyoruz. Dedehan Hasan Rus yöneticilerin bütün baskı ve dayatmalarına rağmen halkının hassasiyetlerini ve bunlara bakışını ortaya koyan önemli bir yazar, şair, devlet adamıdır. Dedehan Hasan gençlerin eğitimine de büyük önem vermiştir. Onların geçmişleri ile bağlantılı, tarihlerini, gelenek ve göreneklerini bilen bilinçli bireyler olmaları gerektiği hususunda uyarmıştır. O, gençlerin geleneklerinden kopmamalarını söyler. “Gençler At Binmez Oldular”adlı şiirinde gençlerin atlara

binmeyi beceremediklerinden, ata binmeyen gençlerin yiğit olarak tabir edilmemesi gerektiğini üzümlere anlatır.

*Şu gençler at binmez oldu, dostlar, vah acep,
Yazık derim at binmeyen gençlere bakıp.
Türkü yakasım gelir gâh atlara bakıp,
At binmeyen yiğit de hiç yiğit olur mu?
Evlatları serçe değil, kartal olur mu?*

Yazar şiirlerinde genel itibari ile sosyal ve siyasi temalar ağırlıklı olmak üzere Sovyet rejimi, vatan, halk, komünizm, parti sorunları hakkında yazdığı görülür. Dedehan Hasan propaganda ve lirik şiirlerini yan yana sürdüren nadir şairlerdendir. Baskı ve şiddetin en yoğun olduğu dönemde bile fikirlerini ifade etmekten kaçınmayan Dedehan Hasan kendi fikir ve dünya görüşünden hiçbir zaman hapsedilmemiştir. İşte Dedehan Hasan ilk şiirlerinden itibaren yaşadığı baskıcı ortamın etkisiyle fikir özgürlüğünü esas alarak ve şiirlerini bu düşünce etrafında ele almıştır. Zira Dedehan Hasan, eser ile eseri ortaya koyan sanatçıyı eserden ayrı tutmamıştır. Şahısların dünya görüşlerini ve onların yaşama özgür iradeleri ile düşünce hayatlarını ve fikir akımlarından ayrı bir konumda değerlendirmez.

1941 yılında doğan şair hâlâ hayatta ve hala yazmaya devam ediyor. Bizler bu bölümde kısaca değinirken konu başlıklarına muhteva kısmında başlıklar halinde ve daha geniş bir şekilde sunacağız. Dolayısıyla bu brada fikir edinilmesi için konu başlıklarına kısaca değinip bir kaç örnek verdik.

6.1. Dedehan Hasan'ın Şiirlerinde İşlenen Temalar

Hayatın her aşamasında olduğu gibi şiirlerinin de merkezine toplumu, toplumun sorunlarını ve toplumun beklentilerine cevap verecek nitelikte tarihi şahsiyetleri koymuştur. Onun şiirlerine baktığımız zaman işlenen temalar yine onun dünya görüşü, dünyaya bakışı, olaylar ve durumlar karşısında sergilediği davranışları daha net ortaya koyar. Bu bölümde şairin işlediği temaları başlıklar halinde sunacağız.

6.1.1. Aile ve aile fertleri

Henüz çocukken babasının Ruslar tarafından cepheye alınmış olması Dedehan Hasan'ın baba sevgisinden yoksun bir şekilde büyümesine neden olmuştur. Bu nedenle yazar hayatı boyunca ailenin verdiği o sıcaklığı aramıştır. Büyük bir muhabbet ve sonsuz sevgi ailesine bağlı olan Dedehan Hasan için kutsal bir yapıda olan ail ve aile bireyelerine de şiirlerinde yer vermiştir. Ona göre mutlu olmanın en önemli yolu bir aileye sahip olmak ve sahip olunan o aile bireyleri etrafında bir bütün şekilde var olmak gayreti göstermetir. Babası için 1974 yılında kaleme aldığı “Bir Avuç Toprak” isimli şiirinde babasına duyduğu özlemi dile getirmiştir II. Dünya Savaşında Rus birlikleri içinde cepheye alınan babasının mezarını 30 yıla aşkın bir süre arayan Dedehan Hasan babasına ve ona duyduğu özlemi şiirinde yoğun bir duygu birikimi içinde yazmıştır. Bu şiirinde de savaşa ve savaşın yıkımlarını lanetleyen şair derbeder bir şekilde Rusya'nın yarısını babasının mezarını bulmak için gezdiğini ifade etmektedir. Dedehan Hasan “Bir Avuç Toprak” adlı şiiri ele alındığında şiirin içinde babasının mezarını bulamamamsının verdiği sıkıntı ve kederi tüm benliğinde hissetmektedir. Bunu aşağıda Türkçesi verilmiş halinden anlayabiliriz. *Otuz yıldır yanıp, çırpınıp, koşturup, Nihayet bir sıkım toprağını bulup, Anlayıp anlamayana derdim söyledim, Babacığım dedim ve yurduma döndüm.* Diyerek ifade etmiştir. Babasının mezarını bulabilmek için sormadığı, araştırmadığı yer kalmamış denile bilir. Bu araştırmaları neticesinde babasının mezarını bulduğunu ve bundan sonra buruk bir sevinçle yurduna döndüğünü ifade etmektedir.

*O'ttiz yıl o'rtanib, talpinib, chopib,
Anglar, anglamasga dardimni aytdim.
Nihoyat bir sıkım tuproqni topib,
Otajon dedimu yurtimga qaytdim.*

Babasına duyduğu sevgi ve gönlündeki hasreti babasının mezarını bulmasıyla bir nebze de olsa dinen yazar babasını avucunda bir toprak yüreğinde ise büyük bir elem ve keder olduğunu şiirin Türkçesinde şu kelimelerle ifade eder. *İşte şu bir sıkım toprak babamdır babam, Babam avucumdadır, tanı, anneciğim. Avucumda toprak ve gönlümde elemdir, Sana bırakıyorum onu, anneciğim* Şiirin sonunda şair babasını yine en kutsal varlık olan annesine emanet ediyor. Burda anneden kastı yurdu uğruna onca

mücadelenin verildiği vatanıdır. Şair şiirinde anneyi bir imge olarak kullanmış ve en kıymetli varlığı olan babaasını yine diğer bir kıymetlisi olan vatanının kollarına bırakmış olmanın hüznünü bize aksettirmiştir.

*Mana shu bir sıqım tuproq otamdir,
Otam kaftimdadir, tani, onajon.
Kaftimda tuprog'u, dilda alamdir,
Senga topshiraman uni, onajon.*

6.1.2. Doğa ve Şehir

Şiirlerinde Özbekistan'ın tarihi ve doğal güzelliklerini başarılı bir şekilde veren Hedehan Hasan bunu yaparken de vatan diye tabir ettiği coğrafyanın sınırlarını çizmiştir. Şiirlerinde Fergana, Türkistan, Özbekistan'ı dillendirmiş olması önemlidir. Dedehan Hasan bu başlıklı şiirlerinde doğadaki bazı varlıkları sembolik olarak kullanmıştır. “Günebakan” şiirinde günebakan çiçeğinden hareketle insanların günebakan çiçeği gibi olmamaları gerektiğinin zamana göre boyun eğip şekilden şekile girilmemesi gerektiğinin vurgusunu yapar. Aşağıda şiirin tercümesine bakıldığında bunu daha iyi anlamak mümkündür. *Sadece göğe bakıp tebessüm eder, Gevşeyip gidiverir gün ışığınca, Onun için dünyada 'güneş var' yeter, Eğilip, bükülüp o, yaşar hülasa, Onun bu yaptığı gönlü gıcıklar, Halk çekirdeğini yer, çitleyip atar, Kim günebakan olursa bu zamanda, Sonu, akabeti kötü imiş yahu...*

*Faqat ko'kka qarab qiladi xanda,
Yayqalib ketar kün charaqlaganda,
Uning chun dunyoda quyosh bo'lsa bas,
Egilib-bukilib yashaydi xullas,
Uning bu qilmishi dilni g'ashlaydi,
El uning mag'zin yeb, puflab tashlaydi,
Kungaboqar bo'lsa kim bu zamonda,
Oxir-oqibati yomon ekan-da...*

Tabiat ve bitkiler şairin ele aldığı diğer temalardandır. Şair şiirlerinde tabiatın güzelliklerinden bahsetmenin yanında tabiattaki nesnelere sembolik olarak yararlanmayı da ihmal etmemiştir. Şair fikirlerini nesnelere özelliklerinden yola çıkarak anlatmıştır. “*Dut Hakkında*” şiirinin tercümesinde şöyle ifade; *Ne acep ki, hem budandır, Hem “dövülür” biçare. Ama yine yaprak açar, Güzelleşir günden güne. Yaşam için can havliyle Yaprak açar taptaze, Biz ki, bir kez “fırça” yesek, Düzelemeyiz günlerce...* diyerek adeta benzetme yapmıştır.

Ajab, har yıl kallaklanar,

“Kaltaklanar” bechora.

Biroq, yana o’sib-unar,

Chiroy ochib tobora.

Yashamoq chun jon sarak

Barg yozadi bokira,

Biz-chi, bir bor “dakki” yesak,

O’nnglanolmaymiz sira...

İnsanların içinde yaşadığı tabiatın etkisinde kalmaması neredeyse imkansızdır. Etkisinde kalınan tabiatı şairlerin eserlerinde yansıttığı unsurlardan biridir. Tabiatın verdiği rahatlatıcı etki ile şairlerin eserlerinde haz almalarının ve tabiatı bahsetme ihtiyaçlarını doğurmuştur.

Tabata ait unsurlar ve şekiller bazen şairlere huzur verirken, bazen de hüznü vermektedir. Öyle ki çoğu zaman bunlar insan hayatının belli noktalarını sembolize ederler. Örnek vermek gerekirse bahar gençlik ve dirilişin adyken akşam ise ömrün son demleri olarak insanda doyumsuz bir haz uyandırır. Dedehan Hasan’da onca sıkıntı arasında tabiatı yararlanmayı da ihmal etmemiştir. “*Dut Hakkında*” adlı şiirinde de Dedehan Hasan insanlar ile bir dut ağacını karşılaştırarak insanların zorluklar karşısında güçsüz olmalarından bahseder ve şöyle seslenir: *Ne acep ki, hem budandır, Hem “dövülür” biçare. Ama yine yaprak açar, Güzelleşir günden güne. Yaşam için can havliyle Yaprak açar taptaze, Biz ki, bir kez “fırça” yesek, Düzelemeyiz günlerce...*

*Ajab, har yil kallaklanar,
“Kaltaklanar” bechora.
Biroq, yana o’sib-unar,
Chiroy ochib tobora*

*Yashamoq chun jon sarak
Barg yozadi bokira,
Biz-chi, bir bor “dakki” yesak,
O’nglanolmaymiz sira...*

6.1.3. Vatan

Dedehan Hasan’ın şiirlerinin çoğunda vatan teması işlenmiştir. Şiirlerinde ele aldığı vatan teması kutsal, uğruna canlar feda edilecek değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Çarlık Rusyası ve SSCB döneminde işgal altında olan Türkistan Dedehan Hasan’da derin bir vatan sevgisine ulaşmasına sebep olmuştur. Dedehan Hasan’ın bu şiirleriyle Özbek halkına cesaret ve moral verirken, bir yandan da Özbek halkının olumsuzluklardan dolayı yıkılmış olan umutlarını yeşertmeye gayret etmiştir. Her fırsatta halkın kurtuluşa dair umutlarını yeşertmeye gayret etmiştir. Şair tüm bunları yaparken bir yandan allaha yakarmış diğer yandan gaflet uykusunda olan Özbek halkının uyanmasına yardımcı olmaya çalışıyordu. Şair Türkistan’ın işgalinden duyduğu üzüntü ve sebebiyle birden fazla eser kaleme almıştır. Türkistan Orta Asya halkları için oldukça önemlidir. Bu tarih kokan toprakların işgal edilmil olması tüm yurtsever şairleri endişelendirmiş ve Dedehan Hasan’ın bu konudaki hassasiyetini şiirin Türkçe tercümesinde gözler önüne sermiştir. *Evlât Türküsü, Ana Türkistan, Türkistan Olsun! Türkistan’ın Feryadı, Özbekistan “Titanik”, Türkistan Olmayınca, Feryat, Heyecan, Gerçek Şairler, Özbekistan’da, Ey Vatan, Kırgızistan, Vatan, Türkistan, Bu Yurt Güzel Türkistan, Özbek Bulucan Mı? Özbekistan Kemakhanedir, Ana Yurt Hakkında Koşuk, Canım Vatan, Vatanım, Özbekistan Talandır, Kelepçe Vurdular vb.* adlı şiirleri Dedehan Hasan’ın bu konudaki hassasiyetlerini ortaya koymaya yetmektedir. Aşağıda Türkçesi verilen “*Ana Türkistan*” adlı şiirinde ise Türkistan’ı bağımsız görmek için yaptığı yakarışı anlatmaktadır. Türkistan’ın bağımsızlığını görmesi durumunda yeniden doğmuş gibi mutlu olacağını, hiç beklendik bir anda adeta bir pars gibi ayağa ve tüm

dünyanın bunu şaşkınlıkla izlemesini kendisinde uyandıracığı heyecandan bahseder. *Allah medet etsin sana, Türkistan, Güç ve kudret versin bana, Türkistan! Yeniden doğardım yine, Türkistan, Seni azat görsem, ana Türkistan! Birden uyanıp, parçalayıp kafes, Dehşete dönüşsen misali bir pars, Dünya cüretine eylese heves, Seni azat görsem, ana Türkistan! Arzum; şu, zulmü paramparça etsem, Yüzyıllık keder-külfeti çiğnesem, Müstebit köleci kudreti ezsem, Seni azat görsem, ana Türkistan! Türk kavimlerinde akıl olsaydı, Kölelik duygusu hep yok olsaydı, Nihayet Allah'ım yardım etseydi, Seni azat görsem, ana Türkistan! Timur Atam ruhu halka vardığı gün, Ah u feryadımın anlaşıldığı gün, Güzel gelinler alp doğurduğu gün, Seni azat görsem, ana Türkistan!*

*Alloh madad etsin sanga, Turkiston,
Kuch va qudrat bersin manga, Turkiston!
Tavallud topardim yana, Turkiston,
Seni ozod ko'rsam, ona Turkiston!*

*Banogoh uyg'onib, parchalab qafas,
Dahshatga aylansang misoli yo'lbars,
Dunyo jur'atingga aylasa havas,
Seni ozod ko'rsam, ona Turkiston!*

*Armonlarim: illo, zulmatni yanchsam,
Yuz yillikg'am-g'ussa kulfatni yanchsam,
Bu mustabid quldor qudratni yanchsam,
Seni ozod ko'rsam, ona Turkiston.*

*Bu Turk qavmlariga aql bitsaydi,
Qullik tuyg'ulari tugal yitsaydi.
Nihoyat Allohim madad etsaydi,
Seni ozod ko'rsam, ona Turkiston*

*Temur bobom ruhi elga yuqqan kun,
Ohu faryodlarim anglab-uqqan kun.
Go 'zal kelinchaklar o 'g 'il tuqqan kun,
Seni ozod ko 'rsam, ona Turkiston.*

Vatan söz konusu olduğunda şiirlerinde keskin ifadelere yer vermekten kaçınmayan sanatçı, vatanı ve vatan bağımsızlığı için yaptığı yakarışları ve iç sızlatan feryadı onun bağımsız Türkistan'a olan özlemini en yalın duygularla dile getirmesini sağlamıştır. Dedehan Hasan yaşadığı zamandan kendisini soyutlamamıştır. Vatanın içinde olduğu bu duruma duyarsız kalmamış ve bu zor günlerden bağımsız şiirler kaleme almamıştır. Nitekim o devrin tüm sanatçıları Dedehan Hasan gibi duyarlı olamamışlardır. Kimi sanatçılar Rus yanlısı tavır sergilerken kendisi vatanın bağımsızlığı için tüm ömrünü feda etmeye hazırdır. Onun bu haklı isyanı Türkistan bağımsız olduktan sonra da devam etmiştir. Metin içinde Türkçe tercümesi verilen *Özbekistan 'da* isimli şiirinde de Özbek halkının kendi öz vatanlarında yaşam mücadelesi verdiklerini kendi vatanlarında yabancılaştıklarının vurgusunu yapıyor. Kendisini özbek olduğunu söyleyen yurdun asıl sahiplerini sürdüler buna karşı çıkanları ise yakalayıp cezalandırdılar. Vatan vatan diye ağlayan vatanseverlere vatan diye bir şeyin kalmadığını söylemektedir. *Kara günler devam eder vadi tarafta, Huzur, selamet kalmadı ehl-i imanda, Doğru söz isen, düşman güçler karşısında, Hücum eder koymaz seni rahat, ferahta: Özbeklere gün kalmadı Özbekistan 'da... Ben Özbek'im diyenleri yurttan sürdüler, Niye sürdün diyenleri derdest ettiler, Mukaddes bir akımı bugün püskürttüler, Vatan, diyen evlatlara Vatan kalmadı: Özbeklere gün kalmadı Özbekistan 'da... Hadden aştı bugün bunca zulüm, istibdat, Semayı yaktı şu boğazımdaki imdat, Nasıl bulunmaz ehl-i din ya da Timurzat? Katlettiler Türk soyluları Türkistan 'da: Özbeklere gün kalmadı Özbekistan 'da... Şah İsmail gibi viran edip Turan 'ı, Bitirmek için getirdi ehl-i İran 'ı, Ayırmadı Müslümanla Hristiyanı, Dinsizleri zapt etmek o kadar kolay da: Özbeklere gün kalmadı Özbekistan 'da. Yabancıyla dolup taşı vatan kucağı, Çiğnendi tam da şu bahar açtığı çağı. Kan kusturdu bana vatan hasretiyle dağı, Yanar durur yüreklerim ahu figanda, Özbeklere gün kalmadı Özbekistan 'da... Bilemeyiz dostlar bu yurt Özbekistan mı? Ermenistan, Çin mi, Rus mu, Tacikistan mı? Kurdistan mı, Afgan, Rus mu Yahudistan mı? Şehadet görmedim bugünkü Müslümanda, Özbeklere gün kalmadı Özbekistan 'da. Bilmem bu el ne zaman göğsün gerip "ben" der? Ne zaman*

düşmanı tanıyıp ona “sen” der? Elin arasından ne zaman dostu seçer? Halk dirilmez can olmazsa ruhta, imanda: Özbeklere gün kalmadı Özbekistan’da. Ne zamana dek eller yönetir vatanın? Ne zamana dek çiğnenir gül u reyhanın? Ey Türk, sana zülm eyler bu kadim düşmanın, Sana kılıcını kaldırır her lahzada, Özbeklere gün kalmadı Özbekistan’da. Ne zamana dek felekte benim ahımdır, Benim dilimde konuşur, amma düşmandır. Ne zamana dek bize el hâkimdir, şahtır, Bugün namus-ar kalmadı beğ ile handa, Özbeklere gün kalmadı Özbekistan’da. Ne zamana dek ezilir bağım bostanım, Cevap ver ey ar-namusum, şerefim-şanım? Ne zaman Özbek doğarsın Ey Özbekistan’ım, Coşkulardan eser kalmadı yürekte, kanda, Özbeklere gün kalmadı Özbekistan’da. Sen ey yaralı, mecruhum şerefın hani? Asla dilim varmaz ki Türk demeye seni. Bigâneye bıraktınız kutlu ülkeyi, Düşmanlar devr-u devran sürerler şu anda, Özbeklere gün kalmadı Özbekistan’da. Dost-düşman kim, bilmeyenin kısmeti budur, Yurt diye bağrın dilmeyenin kısmeti budur, Vatani kıskanmayanın kısmeti budur, Bigâneler hâkim oldu mülk-i Turan’da: Özbeklere gün kalmadı Özbekistan’da.

*Qora kunlar davom etib vodiy tomonda,
Huzur-xalovat qolmadi ahli iymonda,
Haqso’zmisan, bosqinchi kuchlar nogohonda,
Hujum etib qo’ymas seni tinchu omonda:
O’zbeklarga kunqolmadi O’zbekistonda...*

*Men O’zbekman deganlarni yurtidan surdilar,
Nega surding deganlarni qamab urdilar,
Qutlug’ bir oqimni bugun ortga burdilar,
Vatan, degan farzandlarga Vatan qayonda:
O’zbeklarga kun qolmadi O’zbekistonda...*

*Haddan oshib ketdi bugunzulm-istibdod,
Samolarni yoqdi manim bo’g’zimdagi dod,
Nahot topilmas ahli din, yoki Temurzot?!
Qiron qilib Turkzotlarni Turkistonda:
O’zbeklarga kun qolmadi O’zbekistonda...*

*Misli Shox Ismoil vayron etib Turonni,
Keltirdi yeb bitirmoqqa ahli Eronni,
Farq etmadi Musulmon-la Xristiyonni,
Dinsizlarni zabt aylamoq oppa-oston-da:
O'zbeklarga kun qolmadi O'zbekistonda.*

*Begonaga to'lib ketdi vatan quchog'i,
Payxon bo'ldi ayni bahor gullagan chog'i.
Qon qaqshatdi meni vatan sog'inchi dog'i,
Yonib borar yuraklarim ohu fig'onda,
O'zbeklarga kun qolmadi O'zbekistonda...*

*Bilib bo'lmas do'stlar bu yurt O'zbekistonmi?
Armaniston, Chinmi, Rusmi, Tojikistonmi?
Kurdistonmi, Afg'on Rusmi Yahudistonmi?
Shahodat ko'rmadim bugungi Musulmonda,
O'zbeklarga kunqolmadi O'zbekistonda.*

*Bilmam, bu el ko'ksin kerib "man"laydi qachon?!
O'zni sizlab, g'ayr ahlini "san"laydi qachon?!
Begonalar ichra do'stni tanlaydi qachon?!
El tirilmas jon bo'lmasa ruhda, imonda:
O'zbeklarga kun qolmadi O'zbekistonda.*

*Qachongacha begonalar izminda vatan?
Qachongacha payxon bo'lar gul, rayxon, chaman.
Ey Turk, senga zulm aylabon qadimiy dushman,
Senga qilichin o'ynatar har lahza onda,
O'zbeklarga kun qolmadi O'zbekistonda.*

*Qachongacha falaklarda manim ohimdir,
Manim tilimda so'zlashur, ammog'animdir.*

*Bizga tokay begonalar shoxdir–hokimdir,
Bugun nomus-or qolmayin bek ila xonda,
Ozbeklarga kunqolmadi O'zbekistonda.*

*Qachongacha payxon bo'lar bog'u bo'stonim,
Javob ber ey or-nomusim, sharafim-shonim?
Qachon O'zbek tug'asan ay O'zbekistonim,
Tug'yonlardan asar qolmay yurakda, qonda,
O'zbeklarga kunqolmadi O'zbekistonda*

*Sen ey mayib-majruxlarim sharafing qani?
Sira tilim bormas seni Turkim degani.
Birovlarga berib qo'yding qutlug'o'lkani,
Yovlar davru davron surib ayni zamonda,
O'zbeklarga kun qolmadi O'zbekistonda.*

*Do'st-dushman kim, bilmaganning qismati shudir,
Yurt deb bag'rin tilmaganning qismati shudir,
Vatanni rashk qilmaganning qismati shudir,
Begonalar hokim bo'lib mulki Turonda:
O'zbeklarga kun qolmadi O'zbekistonda.*

Yaratıcı yazar, şair Dedehan Hasan eserlerinde çoğunlukla yurdun o günkü durumunu konu edinmiştir. Vatanın bağımsız olması üzerine devam eden baskı ve şiddete karşı da susmamış bu defa İslam Kerimov yönetimine karşı sert bir şekilde vatan savunmasına geçmiş Rus yönetiminden farkı olmayan Kerimov yönetimini eleştirmiştir. Tarihi ve kronolojiyi iyi bilen Deden Hasan insanları ve vatani etkileyen hiçbir olay karşısında sessiz kalmamıştır. Böylece şiirlerinde çoğunlukla yurdun o günkü sorunlarını konu edinmiştir. Aşağıda Tercümesi verilen *Özbekistan “Titanik”* isimli şiirinde ise Özbekistan'ın Titanik gibi sert bir kayaya çarparak batmak üzere olduğunun vurgusu yapılıyor. Halkın yalanlara kanıp yok olacağının sürekli ayklarında bir pıranga gibi olacak esareten kurtulmaları için halka telkinde bulunuyor. *Özbekistan “Titanik” çöküp gidiyor heyhat, Çektiği ah-u feryad göğü yarıyor heyhat, Özbekistan “Titanik”*

çöker durur gittikçe, Önündeki kayaya vuruldu da ne çare? Özbekistan “Titanik” umman onu yutmakta, Özbek ise kurtuluşu göklerden ummakta. Bu halk ne zamana dek necat nerede bilmez, Gayret etmeyen kula Hak bile yardım etmez. Halkım, ne zamana dek batıp yaşarsın batıp, Ömür sürersin daim batmalara alışıp, Ömrün geçmektedir hep yalanlara inanıp, Nikap takan düzenbaz şeytanlara inanıp. Bu yüzden daima boğazındadır figanın, Bu yüzden aydınlanmaz senin iki cihanın. Keşke halkım, şu anda birazcık düşünseydin, Hiç olmazsa bu helaket sebebin bilseydin, Meydanda mertçe el ele tutuşup dursaydın. Talep edip hakkın “Ak Saray”a yürüseydin. Sonra sen de adam gibi yaşardın beş-on gün. Evladının ömrü de geçer idi günagün. Özbekistan “Titanik” batıp gidiyor heyhat, Yazık ki bu yurtlarda doğmaz mı bir diri zat? Tanrım, kendi bahtı, ikbali için bir kere, Savaşmayan halkın derdine söyle, ne çare?! Dizeleri ile Özbekistan halkının bağımsızlığı için top yekün mücadele etmesi gerektiğini söylüyor.

*O'zbekiston “Titanik” cho'kib borodir hayhot,
Chekkan ohu faryodi ko'kni yorodir hayhot.
O'zbekiston “Titanik” cho'kib borar tobora,
Navbatdagi qoyaga urildi-da nachora?
O'zbekiston “Titanik” ummon uni yutmoqda,
O'zbek esa najotni osmondan kutmoqda.
Bu nodon el tobakay najot qayda bilmaydir,
Kurashmagan bandaga Haq ham madad qilmaydir.
Elim, aytchi tobakay cho'kib yashaysan cho'kib,
Umr etasan hamisha cho'kislarga ko'nikib,
Umring o'tib borodir yolg'onlarga ishonib,
Niqob kiygan firibgar shaytonlarga ishonib.
Shu boisdan hamisha bo'g'zingdadir fig'oning,
Shu boisdan yorishmas sening ikki jahoning.
Koshki elim, shu onda biroz fikr qilsayding,
Hech qursa bu halokat sababini bilsayding,
Maydonlarda mardona qo'l ushlab tursayding.
Talab qilib haqqingni “Oq saroy”ga yursayding.
So'ngra sen ham odamday yashar eding besh-o'n kun.
Farzandlaring umri ham kechar erdi gunogun.*

*O'zbekiston "Titanik" cho'kib borodir hayhot,
Nahotki bu yurtlarda tug'ilmas bir tirik zot?
Ey Xudoyim, o'z baxti iqboli-chun bir bora,
Kurashmagan millatning dardiga ayt, nachora?!*

Dedehan Hasan şiiirlerinde Özbek tarihiyle de sürekli münasebet halindedir. Ahmet Yesevi, Timur, Mahdum Kulu gibi Özbekistan'ın tarihinde yer edinmiş önemli şahsiyetlere de yer vermiştir. Özbek halkı Dedehan Hasan gibi milliyetçi yazarlar vasıtasıyla hürriyet ve vatan sevdasından hiçbir zaman vazgeçmemişler. Onlar bir yandan bu mücadeleleriyle tarihe isimlerini yazdırırlarken diğer yandan ilimleri ile kendilerini dünyaya tanıtmışlardır. Dedehan Hasan da tanınmış şahsiyetlerin şiiirlerine yakın şiiirler ve şarkılar kaleme alarak onlar ile milleti arasında bür bütünlük kurmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Dedehan Hasan vatan ideolojisi ile pek çok gence yol göstermiş, Özbekistan'ın önemli ilim adamlarından olmayı başarmıştır.

6.1.4. Tarihi şahsiyetler

Dedehan Hasan, şiiirlerinde tarihi şahsiyetlere yer verirken genellikle vatan, millet kavramlarını birleştirerek anlatma yoluna gitmiştir. Dedehan Hasan halka vatan ve millet sevgisini anlatırken elinden geldiğince Özbekistan'ın tarihinde yer edinmiş şahsiyetlere yer vermeye çalışmıştır. Böylece halkın onları daha iyi tanımalarını sağlamıştır. Bunu yaparken de sanatın sadece bir alanında tanınmış sanatçıları değil edebiyat, siyaset, müzik gibi pek çok alanda tanınmış şahsiyetlere yer vermiştir. Sovyet dönemin en büyük sıkıntılarından biri de halkın milli duygularını harekete geçirecek, onların birleşip bütünleşmesini sağlayacak tarihi şahsiyetlere yer vermeye izni olmamış olmasıdır. Ancak Dedehan Hasan bu baskılardan korkmadan hayatını verdiği sanatında bu şahsiyetleri anlatmadan geçmemiştir. Dedehan Hasan'ın eserlerine baktığımız zaman tarihi olaylara oldukça vakıf olduğunu görebiliriz. O, tarihin bu kronolojik sıralamasını ve tarihi olayların akışını, savaşları, baskınları, yıkımları şiiirlerinde kuvvetli bir şekilde işlemiştir. Madaminbeg, babürün son yakarışı, *Ahmet Yesevi, Feyzullah Baba, Cihangir*

Atamız Emir Timur'un Huzurunda Yaptığım Yakarış, Ahmet Zahir, Nurmuhammadbek Armani, Ibrahimbek, Qurbonjon Dodxo, Temurxoja, Vali Kayumhan Atanın Arzusu, Mustafa Hocanın Arzusu, Cengizhan, Ekberhoca Margiloniy Dediki, Çolpan Dediki, Madaminbek Kabri Başında Bitik, Ekatarina Hanım, Baymirza Beyin Vefatı, Osman Nasir Şarkısı, Nasrullah Zalim, Ahmet Turahanbey Oğluna, Demir Baba, Madamınbeg, Nurmuhammed Armani Derdi, Osman Nasır Mersiyesi, Feyzullah Baba Şarkısı, Vali Kayum Ata Koşuğu, Rauf Parfi'ye, Rauf Parfi Ile Sohbet, Rauf Parfi'nin Defin Merasiminden, Baymirza Hayıt'ın Vefatından, Gülçehra Nurulyeva, Ruslan Çegeyeva Hakkında Koşuk, Şahida Yakup, Dilmura Kadirjonovani Dukçi İşan Fuzuliye Tanzim, Veli Ata, Babür'ün Son Izdırabı, Timur Kocaoğlu'na, Buhara Halk Cumhuriyetinin İlk Cumhurbaşkanı Polat Hoca Oğlu Osman Hoca'nın Türkiye'ye Gelişlerinde Söyledikleri... Enver Paşa Hakkında Koşuk vb. Dedehan Hasan, Özbek halkına iyilik yapmış herkesi şiirlerinde ele almıştır. Böylece onların unutulmasını engellemiştir.

1986 yılında Türkistan'ın Pir-i Hoca Ahmet Yesevi'nin kabri başında yaptığı yakarışını ele aldığı metin içinde Tercümesi verilen *Ahmet Yesevi* isimli şiiri Türkistan'da neden beylerin doğmadığından şikayet etmekle halkın yapılan baskı ve sindirmelerine karşı da ses çıkarmamalarını eleştirmektedir. Dedehan Hasan bu yakarışında içindeki vatan, millet aşkının had safhaya çıktığını görmekteyiz. *Türklerin atası Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevi'nin kabirleri önünde Pîrim, niçin bizde beyler doğurulmaz, Bu halk niçin kahr-u gazapla dolmaz, Yüreğinde hiç reşk, elemi olmaz? Fetva verin, fetva verin, sultanım. Ellerimde vardır bugün Kur'an'ım! Takatim kalmadı an kollamaya, Mecalim yok yine elem yutmaya, Azm eyledim cidden kılıç tutmaya! Fetva verin, fetva verin, sultanım. Ellerimde vardır bugün Kur'an'ım! Hançere dönüşüp namusum arım, Çakmak olup çaktı nefretim, harım, Pes etmek yok, kesin artık kararım! Fetva verin, fetva verin, sultanım. Ellerimde vardır bugün Kur'an'ım! Fetva verin, ruhları şad edeyim, Emredin, düşmanı berbad edeyim, Türkistan'ı tekrar bünyad edeyim! Fetva verin, fetva verin, sultanım. Ellerimde vardır bugün Kur'an'ım!*

*Pirim, nechun bizda beklar tug'ilmas,
Bu el nechun qahru g'azabga to'lmas,
Yuragida rashku-alami bo'lmas?
Fatvo bering, fatvo bering, sultonim.*

Qo'llarimda bordir bugun Qur'onim!

*Toqatim qolmadi mavrid kutmoqqa,
Madorim yo'q yana alam yutmoqqa,
Azm ayladim chindan qilich tutmoqqa!
Fatvo bering, fatvo bering, sultonim.
Qo'llarimda bordir bugun Qur'onim!*

*Xanjarga aylanib nomusi orim,
Chaqmoq bo'lib chaqdi nafrat-sharorim,
Chekinmoq yo'q, qat'iy endi qarorim!
Fatvo bering, fatvo bering, sultonim.
Qo'llarimda bordir bugun Qur'onim!*

*Fatvo bering, yovni barbod etayin,
Turkistonni qayta bunyod etayin!
Fatvo bering, fatvo bering, sultonim.
Qo'llarimda bordir bugun Qur'onim!*

Dedehan Hasan Özbek edebiyatında iz bırakmış şahsiyetleri ve bunların yaşadığı Rus baskılarının yapıldığı dönemde hiç korkmadan şiirlerinde işlemiştir. Fakat o, bu baskılardan hiçbir zaman yılmamış ve Özbek milletini ve Özbekistan ismini zikrederek Özbekistan'ın önde gelen dâhilerine şiirler yazarak ya da şiirlerinde onlara atıflarda bulunarak milletinin duygularını şiirlere taşımıştır. O dönemde yaşanan baskı ve sindirmelerden kaynaklı olarak Özbek milliyetçiliğini doğrudan tarihi şahsiyetler üzerinden anlatmayı yeğlemiştir. Pek çok şiirinde Özbek edebiyatının önde gelen insanını ele almıştır. Böylece ömrünü Özbeklere adayan Dedehan Hasan özlediği bu kahramanları şiirlerinde anlatırken aynı zamanda Rus işgaline karşı neler hissettiğini de ortaya koymaktadır. Dedehan Hasan, Özbeklerin millet olarak çok vefalı olduklarını ve bu anlamda kendilerine hizmet edenleri hiçbir zaman unutmadıklarını eserlerinde belirtmiştir.

1985 yılında Semerkant'a kaleme aldığı *Cihangir Atamız Emir Timur'un Huzurunda Yaptığım Yakarış* isimli şiirinde Türkistan'ın işgal edilmesi neticesinde

Timur'a yaptığı yakarışında sabrının kalmadığını vatanının işgalci güçlere peşkeş çekilmesinden duyduğu rahatsızlığı sert bir şekilde belirten şair devamında Türkistan'ın ayaklar altında kaldığını büyük, küçük genç yaşlı demeden herkese kelepçe takıldığını ve binlerce insanın bu şekilde can verdiğinden şiirin Türkçe tercümesinde üzüntü içinde bahseder. *İki derya boyların olunca esaret, Yurduna hâkim olunca melun kesafet, Başım vurup huzuruna geldim nihayet, Timur Ata, cihangirim, bayrağını ver, Sabr u kararım kalmadı, silahını ver! Merhamet etmedin nice asırlar geçti, Saltanat görmeden nice kasırlar geçti, Timur evladiyim, diye basırlar⁹ geçti, Timur Ata, cihangirim, bayrağını ver, Sabr u kararım kalmadı, silahını ver! Bugün büyük Turan ayakaltında kaldı, Genç yaşlı herkese düşman kelepçe saldı, Dökülen kanları görüp vücudum daldı, Timur Ata, cihangirim bayrağını ver, Sabr u kararım kalmadı silahını ver! Anlaşılmaz seda oldu bu Türk âlemi, Kadr arayıp geda oldu bu Türk âlemi, Bir birin yiyip edâ oldu bu Türk âlemi Timur Ata, cihangirim, bayrağını ver, Sabr u kararım kalmadı, silahını ver! Ne yapsın türküsü, bayrağı olmayan halk, Çektiği ah-figanın sonu olmayan halk, Köle gibi eli ayağı olmayan halk, Timur Ata, cihangirim, bayrağını ver, Sabr u kararım kalmadı, silahını ver! Suret istemem ben senden, sîret ver bana, Güç ve kuvvet, sağlam ruhla kudret ver bana, Şan u şöhret, ar ve namus, hayâ ver bana, Timur Ata, cihangirim, bayrağını ver, Sabr u kararım kalmadı, silahını ver! Dizeleri ile Türk aleminin birlik olmadığını ve birlik olmadıkları müddetçe başlarının hep eğik olacağını vurgusunu yapmaktadır.*

*İkki daryo bo 'ylarin yov qilganda g'orat,
Yurtga hokim bo 'lganida mal'un kasofat,
Boshim urib huzuringga keldim nihoyat:
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

*İnoyat qilmading necha asrlar o'tdi,
Saltanat ko 'rmayin taxtu qasrlar o'tdi,
Temur avlodidanman, deb basirlar o'tdi,
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

*Bugun buyuk Turon oyoq ostida qoldi,
Yoshu qari barchamizga yov kishan soldi,
To'kilgan qonlarni ko'rib, vujudim toldi,
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

*Anglab bo'lmas sado bo'ldi bu turkiy olam,
Qadr izlab gado bo'ldi bu turkiy olam,
Bir-birin yeb ado bo'ldi bu turkiy olam,
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

*Qayga borgay qo'shig'i yo'q, bayrog'i yo'q el,
Chekkan ohu afg'onining adog'i yo'q el,
Yalang'och qul kabi qo'lu oyog'i yo'q el,
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

*Sendan dunyo so'ramayman, siyrat ber menga,
Shiddat-shijoat, ruxi zard, qudrat ber menga,
Shanu shavkat, or-nomus ber, uyat ber menga,
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

Özbeklerin miraslarına sahip çıkmadıklarını, Timur gibi komutanların Özbeklerin içinde neden çıkamadığından yakınıır. Artık sabrının kalmadığını ve Timur'dan bayrağını istemektedir. Dedehan Hasan kendi milletine o kadar düşkün ki Rusçayı çok iyi bilmesine rağmen hiçbir şiirinde Rus yazar ve şairlerden bahsetmemiştir ve böylece kendi milletine karşı sevgisini de ortaya koymaktadır.

1995 yılında yazdığı aşağıdaki *Enver Paşa Hakkında Koşuk* adlı şiirin tercümesinde Türk birliği fikri etrafında ömrünü harcayan Enver Paşa'nın Türkistan'a gelişinden ve Özbek halkının onun kıymetini bilmediğinden bahseder. İnsanların Enver

Paşa'nın vatan aşkını, Türk birliğine olan inancını Orta Asya halklarının bilmediğinden şikâyet eder. *İyi dileklerle kalkıp geldin, paşam. Sen yürekleri dağlayıp geldin, paşam, Enver Paşa, seni nâgah²⁴ hatırladım, Seni anıp yüreğime elem saldım. Niye bize heves ettin, heves ettin, Hayatını abes ettin, abes ettin. Keşke bizler de bugün seni bilseydik, Biz de sen diye bağrımızı dilseydik. Sana vefa etseydik, edebilseydik. Hem biz günahkâr eli, günahkâr eli, İlelebet ah-vah eli, ah-vah eli. Şecaatinden keşke ilham alsaydık, Vatan aşkını ruhumuza salsaydık. Turan yurda niçin geldin, Enver Paşa, Bizim için niçin geldin, Enver Paşa. Şair Enver Paşa'nın vatan, millet ve bağımsızlık hasretini ve halkın bağımsızlıktan uzak fikirlerini yeşertmek için geldiği Türkistan'da istediği desteği bulamamasından şikâyet ediyor. Aslında şiirde Dedehan Hasan'ın bağımsızlığa olan inancını haykırdığını göre biliyoruz. Milletten bağımsızlığına özlemine haykırmıştır.*

*Tilaklarni bog'lab kelding, poshshoginam.
Yuraklarni dog'lab kelding, poshshoginam,
Anvar poshsho, seni nogoh eslab qoldim,
Seni eslab yuragimga alam soldim.
Nahot bizga havas qilding-havas qilding,
Hayotingni abas qilding-abas qilding.
Shoyad bizlar bul kun seni bilsak edi,
Biz ham sen deb bag'rimizni tilsak edi.
Senga vafo qilsak edi, qilsak edi.
Axir bizlar gumroh eli, gumroh eli,
Alal-abad oh-voh eli, oh-voh eli.
Shiddatingdan shoyad ibrat olsak edi,
Vatan ishqin ruhimizga solsak edi.
Turon yurtga nechun kelding, Anvar poshsho,
Biz deb nechun yugurib-yelding, Anvar poshsho.*

Dedhan Hasan Özbek tarihinde yer edinmiş yaşayan tarih niteliğinde bir şahsiyettir. O Özbek şiirinde duygu ve düşüncelerini bu kadar açık ifade etmesinin nedenlerinden bir diğeri de bağımsızlığını aldıktan sonra Özbek halkını dünyaya, geleceğe, milletine hazırlamaya yönelik düşüncelerini görmekteyiz. O, Enver Paşa gibi Türkçü liderler önderliğinde kimseye boyun eğmeyen bağımsız bir Özbek topluluğu ve boyun eğmeyen bir topluluk meydana getirmeye gayreti içinde olduğunu belirtir.

6.1.5. Millet ve Hürriyet

Tarih boyunca her milletin kendine göre var olma, bağımsızlık serüveni bulunmaktadır. Bundan kaynaklı olarak ele alınan eserlerde bağımsızlık ve millet temaları çokça ele alınmıştır. Dedehan Hasan'ın eserlerinde ise bağımsızlık kimi zaman fikri anlamda, kimi zaman ise dil bağımsızlığını savunurken, en önemlisi de vatan ve yönetim alanındaki bağımsızlığı şiirlerinde pek çok defa ele almıştır. Şaire göre yüzyıllardır varlığını devam ettiren toplumlar milli benliklerine ve anadillerine sahip çıkarak bunu başarmışlardır. Özbekistan'ın bağımsızlığı fikri neticesinde atılan ilk adımların etkisinde Dedehan Hasan'ın kaleme aldığı şiirler oldukça önemlidir. Dedehan Hasan ve ona benzer vatan sevdalısı insanların kaleme aldığı bu tarz şiirler halkın bilinç dünyasında oldukça olumlu etkiler bırakmıştır. Dedehan Hasan'ın şiirlerine baktığımız zaman vatan, millet ve ülkesinin bağımsızlığına duyduğu özlemi ve bu özlemi neticesinde gelen vatanın bağımsızlık neticesinde nasıl haykırıışlarının haklılığını anlıyoruz. Pek çok şiirinde vatan sevgisi, bağımsızlık özlemini avazı çıktığı kadar bağırıştır. Bunu sadece şiirlerinde değil şarkılarında, mitinglerinde oldukça gür bir şekilde ifade ederek ele almıştır. Bundan dolayı çoğu kez baskı ve zulüm görse de o yine de pes etmemiş, haklı davasından asla vazgeçmemiştir. Onun eserlerinde Ruslara ve onların sömürü faaliyetlerine karşı da sert bir eleştiri vardır. Rusların bu politikalarından dolayı her geçen gün vatan ve hürriyet için daha çok bilinçlenen ve baskılara boyun eğmen bir Türkistan halkının olduğundan bahseder eserlerinde. Öyleki bazı şiirlerinde Türkistan'ı kutsallaştırmıştır. Dedehan Hasan vatan ve milletin esaretten kurtulması için cephe gerisinde verdiği mücadele ile oldukça etkili olan isimlerden biridir.

Türkistan tarih boyunca çok zulüm görmüştür. Bu durum karşısında birden fazla şahıs ve grup mücadele etmiştir. Türkistan'daki milli mücadele sahada istenen şekilde başarı göstermese de Dedehan Hasan, Rauf Parfi gibi milletini ve devletini savunan insanlar nezdinde hiçbir zaman başarısızlık baş göstermemiştir. Onlar tüm Türk dünyası birliği için ellerinden geleni yapmışlardır. Ruslar teknoloji gibi alanlarda üstün olsa da unuttukları bir şey vardı. Yüreği, kalemleri, sazları bağımsızlık için hareket eden iman dolu yürekleri milli bağımsızlık için ana Türkistan'ın öz evlatları vardı. Bu anlamda Dedehan Hasan'ın milletine bağımsızlık fikrini anlattığı şiirleri oldukça etkili olmuştur. Aşağıdaki şiirin tercümesine bakıldığında bunu daha iyi anlamak mümkündür.

Halkımsın, Türk Âlemi, Feryat, Ne Zaman Sokaklara..., Özgürlük Aşığı Hakkında Koşuk, Şehit Türküsü, Bağımsızlık Türküsü, Heyecan, Türkler Birleşse Eğer, Ben Türk Eliyim, Vatan Ve Bağımsızlık Aşığı, Kalkın Ey..., Talan Edilmiş Yurttasın, Gönüm, vb daha önce de belirttiğimiz gibi Dedehan Hasan vatanın bağımsızlığı için verdiği mücadelesinde Özbekistan'ın tarihi şahsiyetlerinin millette uyandıracığı etkinin farkında olduğu için bağımsızlık şiirlerinde de bunu açıkça görmek mümkündür. O şiirlerinde milletini uyarıştır. Milletin kendi değerlerine sahip, bunların farkında olan gelenek ve göreneklerini kaybetmemeleri hususunda sürekli uyarıştır. *Birleşin, ey Türkî âlem, aranızda birleşin, Akl-u bilgelik edin, sırlaşın, tedbirleşin, Cahillik etmeyin artık birleşin, kadirleşin, Birleşip perçinleşerek anlaşın, yiğitleşin, Ya Celaleddin, Alpamış, ya Timur, Babürleşin Kanmayın asla ve asla düşman elin sözüne, Düşmanın işi düşürmek Türk'ü Türk'ün özüne, Güvenmeyin sizi şaşkırtan düzenbaz gözüne, Birleşin, ey Türkî âlem, aranızda birleşin, Akl-u bilgelik edin, sırlaşın, tedbirleşin... Âkil iseniz cihanda tüm imkân sizin olacak, Sizi düşman eden eller tamamen viran olacak, Bu kadim mertler mekânı tekrar Turan olacak, Birleşin, ey Türkî âlem, aranızda birleşin, Akil-u bilgelik edin, sırlaşın, tedbirleşin... Birleşin Özbek ve Tacik, Türkmen ve Kazak ile, Uygur ve Kırgız, Tatarlar da Karakalpak ile, Azer, Başkurt ve Macar Türk soyu, oymağı ile, Birleşin, ey Türkî âlem, kendi aranızda birleşin, Akl-u bilgelik edin, sırlaşın, tedbirleşin,...* *Yeter hariçte durmayın, Türkistan'a dönünüz, Bir tenle bir can olalım, bu mekâna dönünüz, Sözleşip, arifleşip kutlu imana dönünüz, Birleşin, ey Türkî âlem, aranızda birleşin, Akl-u bilgelik edin, sırlaşın, tedbirleşin, Ya Celaleddin, Alpamış, ya Timur, Babürleşin!* Bu şiirinde de gördüğümüz gibi şair halkı uyarıştır. Düşmana inanmamalarını söylüyor. Burada düşman olarak kast ettiği Rus güçleridir. Düşmanın tek bir gayesinin olduğunu bu da Türkler'i birbirine düşürmek bundan sonrada uğruna canlarını verdikleri vatanlarını istila edeceklerini belirtir. Bunun olmaması için gür bir ses ile tüm Türk alemine seslenerek birleşmelerini, aynı amaç etrafında akıllıca ve birbirlerini koruyarak Özbek, Türkmen, Tacik, Kazak gibi birden çok Türk devletine seslenir ve birlik olmalarını ister.

*Birlashing, ey turkiy olam, olam aro birlashing,
Oqilu donolik aylang, sirlashing tadbirlashing,
Noahillik qilmang endi birlashing, qodirlashing,
Birlashing, tobora mahkam tillashing, botirlashing,
Yo Jaloliddin, Alpomish, yo Temur, Bobirlashing,*

*Uchmangiz zinhor va zinhor yovu dushman so'ziga,
Yov ishi yovlatmoq asli Turkni Turkning o'ziga,
Hech ishonmang sizni chalg'itganni makkor ko'ziga,
Birlashing, ey turkiy olam, olam aro birlashing,
Oqilu donolik aylang, sirlashing, tadbirlashing.*

*Oqil o'lsangiz jahonda barcha imkon bo'lg'usi,
Sizni yovlatgan g'animlar xonavayron bo'lg'usi,
Bul qadim mardlar makoni qayta Turon bo'lg'usi,
Birlashing, ey turkiy olam, olam aro birlashing.
Oqilu donolik aylang, sirlashing, tadbirlashing.*

*Birlashing O'zbek va Tojik, Turkmanu Qozoq bilan,
Uyg'uru Qirg'iz, Tatarlar ham Qoraqalpoq bilan,
Ham Ozar, Boshqird va Xungar Turk urug'-aymoq bilan
Birlashing, ey turkiy olam, olam aro birlashing.
Oqilu donolik aylang, sirlashing, tadbirlashing*

*Bas, yetar xorijda yurmang, Turkistonga qaytingiz,
Bir tanu bir jon bo'laylik, bul makonga qaytingiz,
Ahdlashib, oriflashib qutlug' iymonga qaytingiz,
Birlashing, ey turkiy olam, olam aro birlashing.
Oqilu donolik aylang, sirlashing, tadbirlashing.
YoJaloliddin, Alpomish, yo Temur, Bobirlashing!*

Şair şiiirinin son drtlgnde ise Türklerin hayatında yer edinmiş büyük savunucu olan Timur'u, Celaledin Harzemşah, Barşah'ı hatırlatarak Türklerin birleşmesini tarihteki gibi büyük bir devlet olma hayalini yineleyerek ifade etmektedir. Dedehan Hasan şiiirinde duygularını net bir şekilde ifade ederek Türklerin yeniden ayaklanmalarını, bir olup Özbekistan'ın bağımsızlığı için mücadele etmelerini istemektedir. Dedehan Hasan'ın vefalı Türkistan milletine hizmet eden zbek halkının kalbinin derinliklerinde yer edinmiş bu şahsiyetler her zaman hatırlanmak istenmiştir.

1989 yılında kaleme aldığı *Özgürlük Aşığı Hakkında Koşuk* adlı şiirin Türkçe tercümesinde uyuyan Özbek halkının yavaş yavaş uyandığını belirtmektedir. Zalimlere zamanın, mekânın kalmamasını tavsiye eder halkın yavaş yavaş bilgelerin sözlerini dinlediklerini belirtir. Halkın derdinin sorunlarının olduğunu belirtmekle birlikte vatanın da kendini bilmez işgalcilerin elinde yok olmasının uyarısını yapıyor. Bütün dünya edebiyatında olduğu gibi Özbek şairlerinin eserlerinde de memleket, vatan özlemi teması büyük bir yer tutar. *Halkı, dini düşündün, Hakikati söyledin, Ey hakikat tellalı, Halka güç bağışladın. Zalime kalmasın zaman, Halk oluversin eman, Bağımsızlık aşığı, Söyleyiver Dedehan. Halk yavaş uyanmakta, Sözüünü anlamakta, Makam-perest düşmanlar, Aheste tutuşmakta... Zalime kalmasın zaman, Halk oluversin eman, Ey özgürlük aşığı, Söyleyiver Dedehan. Derd çok halkın gönlünde, Hür yaşasın ülkede, Yurdum kalıp gitmesin, Münafıklar elinde. Zalime kalmasın zaman, Halk oluversin eman, Ey inkılâp aşığı, Söyleyiver Dedehan.* Dedehan Hasan'ın memleket hürriyeti sadece doğduğu yer olan Türkistan değil; o, geniş çaplı düşünerek tüm Türk memleketlerinin ayaklanmasını, bağımsız birer Türk yurdu haline gelmesini amaç edinmektedir. Zira Dedehan Hasan'a göre millet ve milletin bağımsızlığı o toplumun geçmişi, bugünü ve geleceğidir. Milletın bağımsız olmaması, fikirlerin serbest bir şekilde ifade edilmemesi neticesinde pek çok şair, devlet adamı, alim öz vatanından sürülmüştür. Dedehan Hasan da bu ayrılıkların, artık olmaması için bağımsız bir devlete olan özlemini şiirlerinde dile getirmiştir.

*Xalqu dinni o 'ylading,
Haqiqatni kuylading.
Ey haqiqat jarchisi,
Xalqqa kuch baxsh aylading*

*Zolimga qolmasin zamon,
Xalq bo 'laversin omon.
Mustaqillik kuychisi,
Kuylayvergin Dadaxon.*

*Xalq asta uyg 'onmoqda,
So 'zingni tushunmoqda.*

*Mansabparast g'animlar,
Asta kuyib-yonmoqda.*

*Zolimga qolmasin zamon,
Xalq bo'laversin omon.
Ey ozodlik kuychisi,
Kuylayvergin Dadaxon.*

*Dard ko'p xalqning dilida,
Erkin yursin elida.
Yurtim qolib ketmasin,
Munofiqlar qo'lida.*

*Zolimga qolmasin zamon,
Xalq bo'laversin omon.
Ey inqilob kuychisi,
Kuylayvergin Dadaxon.*

Şair memleketini her şeyin üstünde tutar ve ondan bir an olsun ayrı kalmayı göze alamıyor ve memleketinin .ne de milletinin işgalci Rus güçlerine bırakılmaması elinden geleni yapıyor. Eğer halk aman ederek ayaklanır ve bir olursa Rus güçlerine karşı galip gelineceği inancındadır. Dedehan Hasan'da milli inanç en üst seviyededir. Türkistan'ın Rusya tarafından işgal edilmesini hiçbir zaman kabullenmeyen şair halkı rahatsız eden her sosyal olaya şiirlerinde yer vermeye çalışmıştır. Onun haksızlıklara, milletin duygularının istismar edilmesine kulaklarını tıkamamış onları en gür şekilde halka anlatmıştır.

6.1.2.6. Eleştiri

Dedehan Hasan toplumdak' yanlışlığı ve aksayan yönlerini eleştirmekten geri kalmamıştır. O, eleştirilerinde söylemek istediği direk söylemekten çekinmemiştir. Onun eleştirileri memleket Rus işgali altındayken kendi çıkarları uğruna toplumun lehine faaliyet yürütenlere karşıdır. Çalışıp emek vermeden zengin olanlara,

çalışanların hakkını vermeyen ya da pamuk tarlalarında çok zor şartlar altında işçi çalıştıranlara yönelik eleştirileri de vardır. Yazın hayatının ilk yıllarında bu kadar açık olmazsa da yine şiirlerinde eleştirilere yer vermiştir.

1876 yılında aleme aldığı *Düşman Bastı* isimli şiirinde Rus General Kalpakovskiy yönetimindeki Rus ordusunun Hokand şehrini istila etti. Böylece Fergana Vadisine, Rus General Skobelov vali olarak atandı ve halkın buna karşı tavrı gittikçe sertleşmeye başladı ve halk bu türküyü söylemiştir. Bu işgal sırasında Hokand şehrine yeterli destek sağlanmamış olmasının yanında Rus güçlerine yardım eden vatan hainleri de vardır. Bundan kaynaklı olarak Dedehan Hasan kendi çıkarlarını halkın menfaatlerinden üstün tutan satılmışları sert bir dille eleştirmiştir.

*Siz, ey, bugün doyanlar,
Yurdu ele verenler,
Düşman kalıp bir birin,
Gözlerini oyanlar.*

*Düşman gelse kaçanlar,
Kapıları açanlar,
Namusunu utanmadan,
Düşman ayağına saçanlar.*

İşgalci güçler Türkistan'ın farklı yerlerini işgal ederken içerdeki yardımcılarını da kendi çıkarları uğruna onlara yardım edip ya buldukları mevkilerde yükselmişlerdir ya da ya da zor şartların olduğu o dönemde diğer halka nazaran çok daha kaliteli ve rahat bir yaşam yaşamışlardır. Dedehan Hasan'da bunlara ithafen düşman yurdu bastığı zaman arkadan gidip kapıları açan hainler diye seslenir. Şiirin devamında ise hainlere şöyle seslenmektedir.

*Düşman gelse kaçanlar,
Kapıları açanlar,
Namusunu utanmadan,
Düşman ayağına saçanlar.*

*Kara günler başladı,
Halkın gözü yaşlandı,
Görüp dağınık halkı,
Düşman bize çullandı.*

Dedehan Hasan hiçbir zaman söylemek istediklerini üstü kapalı bir şekilde söyleme taraftarı olmamıştır. O gördüklerini eğrisiyle doğrusuyla direk söyleme yolunu seçmiştir. Zaten yazdığı şiirlerde de bunu görmek mümkündür. Vatanın bağımsızlığı uğruna elinden geleni yapmış bunun için mücadele vermeyenleri uyarılmış yerine göre de sert bir dille de eleştirmiştir. Çıkarları uğruna vatanlarını, namuslarını düşmanın pis ayakları altına aldırın yalaka ve hainleri en sert şekilde eleştirmiştir. Dedehan Hasan için vatan kutsal bir mekandır ve bu kutsal mekan uğruna gerekirse canını vermeye hazır olduğunu belirtir.

*Ey siz, sağır, dilsizler,
Eğilip bükülenler.
Öz yurdunda, ne yazık,
Hakları çiğnenenler*

*Yiğitleri mort olan,
Halktır gözü dört olan.
Nerde, hani bizim gibi,
Talan edilmiş yurt olan?*

Şirin sonuna doğru bu kutsal vatan uğruna canını verenlerin, bir mezarı dahi olmayan kahramanların kemiklerinin sızlandığını, anaları verdiği ak süt eğer bu işgal güçlerine karşı konulmazsa onları kör edeceğini söyler. Artık şükür ve dua ile vatanın bağımsızlığının olmayacağını farkına varan şair şiirin sonunda ise tüm İslam alemine seslenerek adeta bir çağrıda bulunuyor böylece vatani azat edeceklerine inanıyor. Zaten Dedehan Hasan'ın özgürlük mücadelesi özelde Türkistan coğrafyası olsa da genelde tüm Türk dünyasını kapsamaktadır o tüm Müslümanların bir ve diri olması taraftarıdır.

Yine 1987 yılında yazdığı Feyzullah Baba şiirinde Genç Buharalılar teşkilatının lideri olan Feyzullah Hocayev 1920 yılında son Buhara Emirini olan Âlim Han'ı

devirmek için Rus lider Lenin'den yardım istemiş. Dedehan Hasan bu şiirinde Feyzullah Hocayev'e s'tem ederek neden Ruslardan yardım istediğinden şikayet eder. Türkistan'ın içinde olacak her türlü olayın kendi toprakları içinde kalması gerektiğinin vurgusunu yapar. Hocayev'in ruslardan yardım istemeden önce Türkistan'ın da tüm dünya ülkeleri gibi bağımsız ve kendi içinde bir devlet olduğunu söyler Rus güçlerinin gelmesi dahilinde bir daha gitmeyeceğini bilen şair Hocayev'e sitemlidir. Gelen yardımdan sonra Türkistan'ın berbat bir duruma düştüğünü belirtir.

Hem kimden istediniz siz yardımı, kimden?

Gece gündüz boğar bu sual boğazımdan...

Bize karşı cenkler olmaktadır gizliden...

Niye yardım istediniz, Feyzullah Baba?

Veba imiş, ne yazık, istenilen yardım,

Urgan imiş boynumuzda her lahza, her dem,

Biz gibi köle olmamış hiç benî âlem,

Niye yardım istediniz, Feyzullah Baba

6.1.7. Sovyet Rejimi

Dedehan Hasan'ın şiirlerine bakıldığı zaman şairin en çok işlediği ve sürekli üstünde durduğu temalardan biridir Rus rejimi. Bazı şiirlerinde direk Komünizm ve Sovyet rejimini anlatmasa da şiirin bir kısmında muhakkak bu konuya değinmeden edememiştir. Dedehan Hasan şiirlerinde siyasi, sosyal, güncel pek çok konuyu işlediğini göre biliyoruz. O, gördüklerini eğriyse eğri, doğruysa doğru diyen bir şairdir. Dedehan Hasan eserlerinde sadece Rus işgaline karşı durmamıştır aynı zamanda kendi menfaatlerini düşünerek us kuvvetlerinin saflarında yer alan zalim, çıkarıcı şair ve sanatçı diye geçinen şahsiyetleri de sert bir dille eleştirmiştir. O, inandığı kutlu davasından hiçbir zaman vazgeçmemiştir zira o davasını kutlu bir yolculuk olarak görür bu kutlu yolculuğu sırasında pek çok baskı ve eziyete uğramasına rağmen bildiği bu yoldan vazgeçmemiştir. Dedehan Hasan'ın içinde bulunduğu şartlar gereği Çarlık ve Sovyet Rusya'sının baskı ve zulümlerine maruz kalmıştır. O, bu baskılara rağmen kendisine zulüm edenlere karşı sazi ve sözü ile kendisine zulüm edenlerden intikamını

almayı başarmıştır. 1989 yılında kaleme aldığı şiiri olan *İşgalciler* şiirinde Rus güçlerinin ülkesinin işgaline karşı mücadele eden ve Basmacılar olarak bilinen mücahitlerin verdiği mücadeleyi anlatır. Rus işgal güçlerinin aslında istila ettikleri yerlerde halka ve ülkeye ne gibi zararlar verdiğini dağ, taş deneden nasıl ilerleyip aldığı yerlere sahibiymiş gibi davrandığını gösteriyor.

*Aniden sınır tanımadan basar gelir,
Dağdan taştan ve nehirlerden aşar gelir,
Onun nefesinin değdiği yurt kucağı,
Türlü belalarla, kesafetlerle dolar,
İşgalciler, işgalciler, ey işgalciler!*

*İlk önce bağı, bahçeni talan ederler,
Sonra dini, imanını ezip çiğnerler,
Yeraltı, yerüstü, bütün zenginlikleri-
Yazık ki, yurtlarına hep alıp giderler...
İşgalciler, işgalciler, ey işgalciler!*

Baskıcı Sovyet rejimi istila ettiği türkistan topraklarındaki yer altı ve yer üstü ne kadar zenginliği varsa hiç tereddüt etmeden hepsini alıp giderler. Bununla da yetinmeyerek kutsalımız olan yüce İslam dinine de zarar veriyorlardı. Ruslar işgal ettikleri yerlerdeki cami, medrese islam dini adına ne varsa hepsini yakıp yıkmışlardır.

*Ben bu yurtlara medeniyet getirdim, der.
Kendi medeniyetten uzak, tek haram yer.
Eldi silah, sana emir verip şöyle der:
Yeme, içme, giyme ve sadece bana ver!
İşgalciler, işgalciler, ey işgalciler!*

*Vatan duygusu yok, arsız, yalan da söyler,
Nerede karnı doysa, hep orayı gözler,
Onun uğursuz istibdat, zulmü altında,
Ne zamana dek Türkler çile çekip inler?
İşgalciler, işgalciler, ey işgalciler!*

Aynı şiirin başka bir yerinde de işgal edilen yerlere medeniyet, teknoloji getirdiğini iddia eden Rus işgalcilerin böylece bu sömürülerini haklı çıkarma gayesi gütmüşlerdir. İşgal kuvvetleri gittikleri yerlerde halka zulüm etmekle beraber ellerinde var olan her şeylerine de el koymuşlardır. Öyle ki halkın elindeki tarım ürünlerine bile el koyarak onları kendi topraklarında az miktarda ücret karşılığında çalışmak zorunda bırakmışlardır. Baskı ve zulüme karşı sessiz kalmayan Dedeha Hasan Zaten bu sömürü faaliyetine karşı da sessiz kalmamış işgal kuvvetlerine karşı işgalciler, işgalciler, işgalciler diye seslenmiştir.

Türkistan'ın içinde bulunduğu şartlar gereği Türklüğü hatırlatacak her türlü kelime ve faaliyetin yasak olduğu bir dönemde Dedehan Hasan her türlü Sovyet eziyetine karşı dimdik durarak kendi kişisel çıkarlarına uğruna savaş verdiği şeylerin gerisinde tutmuştur. Maddi ve manevi tüm imkanlarını kullanarak baskı ve zulüm ve işkenceye karşı haykırmaya devam etmiştir. 1989 yılında kaleme aldığı ve Hokand'da istilacılara karşı mücadele ederken Rus güçlerinin açtığı ateş sonucu şehit düşen 18 yaşındaki Kamber Ali İsmailov'un can vermeden önceki feryâdının anlatıldığı şiirinde Rus güçlerine karşı duruşunu çok net bir şekilde göstermektedir.

*İşgalcidir asıl düşman,
İşgalci elinden aman,
İşgalcilere nefretim,
Tükenmez hiçbir zaman!
Hala da var safdaşları,
Gelir intikam zamanı.
Bizler tekrar doğacağız,
Azat edeceğiz Turanı!*

Şair, mücadele edilmesi gereken kişilerin işgal güçlerinin olduğunu ifade etmektedir. Türklerin kendi içinde savaşmayı, mücadele etmeyi bırakmaları gerektiğini, kendi içimizdeki vatan hainlerden intikam alma zamanının geleceğini belirtmektedir. Özgürlük zamanının geldiği o gün ise işgal güçlerine yardım eden hainlerden de intikamın alınacağını belirtmektedir. Rus güçleri ile birlikte hareket eden ahlaksız yazar, siyaset adamı diye geçinen bu şahsiyetler Rus güçlerinin ekmeğine adeta yağ sürmüştür. Halkı

her anlamda asimile eden Rus işgalcilere ve vatan hainlerine karşı mücadele zamanının geleceğini sert bir şekilde ifade etmiştir.

6.1.8. İnsanlar

Rus baskı ve zulümleri sadece Türkistan'da etkisini göstermemiştir. Dünyanın farklı coğrafyalarında dökülen kana üzüldür. Onun bu duyarlı davranışı, güncel sorunlara karşı dik duruşu yaşamının her aşamasında devam etmiştir. Bunun böyle olması ise halkın kendisine olan sevgi ve muhabbetini de artırmıştır. Bir şiirinde hiç gidip görmediği Afrika Kıtasında yaşanan sıkıntıları anlatırken diğer bir şiirinde hemen yanı başındaki Afganistan topraklarında yaşanan sıkıntıları anlatmıştır. “*Bin yıllık çınarlar hep odun oldular, denizlerde kalmadı bir yudum suyun*” sözleri ile de Türkistan coğrafyasında yaşanan sıkıntıları anlatmaktadır. Dede Han Hasan'ın gür sesinden Türkistan halkının yapılan baskı ve zulümlere artık katlamaması gerektiğini belirtmiştir. Bu kadar sessiz kalındığı yeter diyerek adeta sağırlaşmış insanlara sesini duyurmak için bağırır. Dede Han Hasan sadece Sovyetler devrindeki baskı ve zulümlere karşı durmamış aynı zamanda İslam Kerimov yönetiminin yaptığı baskılara da karşı çıkmıştır. İlginçtir ki bağımsızlığın ilk beş yılından itibaren çoğalan işsizlik sorunu neticesinde insanlar iş bulmak için başka yerlere iş aramaya gitmişler. İş aramaya giden işçilerin çektiği sıkıntıları ve zulümleri eserlerinde bolca yer vermiştir. Şair *Çapacılar* isimli şiirinde bunu açık bir şekilde gözler önüne serer.

*O an tuğyan, heyecan bağrına sığmadı,
Ferace, örtüsün hemen aleve attı,
Bu şekilde özgür oldum diye sevindi,
Mihnet u meşakkatler çamuruna battı.*

*Ey, müşfik, munis, muhterem analar,
Solgun bacı ve bitkin yeni gelinler,
Pare pare yarılırlardı taş bile olsalar,
Çektiğiniz zahmeti görüp gönüller.*

*Hani servi boylu, gül yüzlerdeki,
Kalem kaşlardaki sihirle efsun,
Dilber bakış ve oynak gözlerdeki,
Gönlü yakan cilveli mecnun?*

*Hepsi birden silindi gitti hülyaların,
Kederden yüzünüz sarardı, soldu,
Ama şanınıza söylenen alkışların,
Çokluğundan dolaplar doldu.*

*Daha mı meşakkat timsâlisiniz,
Bir ömür ekşi tere batarsınız?
Ne zaman ateşe kendinizi değil,
Şu lânetli çapayı atarsınız?*

Rus emperyalizmi Türkistan'ın uçsuz bucaksız verimli tarlalarından dolayı pamuk tarlası gözüyle bakmışlar. Farklı ve yanlış politikalarla Türkistan ve çevresinde ki insanların çoğu hastalanmış ve birçok çevresel problem baş göstermiştir.

*Ey, Müşfik, Munis, Muhterem Analar,
Solgun Bacı Ve Bitkin Yeni Gelinler,
Pare Pare Yarılırlardı Taş Bile Olsalar,
Çektiğiniz Zahmeti Görüp Gönüller.*

*Daha mı meşakkat timsâlisiniz,
Bir ömür ekşi tere batarsınız?
Ne zaman ateşe kendinizi değil,
Şu lanetli çapayı atarsınız?*

Dizeleri ile pamuk tarlalarında çalışan kadın, erkek, genç, yaşlı her yaştan insana kadınlar üzerinden seslenerek bu baskıcı rejimi ve onların çektiği eziyetleri anlatmıştır. Pamuk tarlalarında çalışan işçilerin çektiklerine dikkat çekmek için ise 'Çektiğiniz eziyeti taş görse ortadan ikiye ayrılır' diyerek haykırmıştır. Sovyetlerin sonlarına doğru

aşağılanan, pamuk tarlalarında zehirlenip ölen insanların acısına dayanamayn 270'ten fazla kadın kendini ateşe vererek hem rejime karşı olan tepkilerini belirtirler hem de dönemin şartlarını bizlere hatırlatır.

*Ne zamana dek düşman dünyayı fark etmezsiniz,
Gâh kendinizi asar, gâh de suya atarsınız
İmdat diye zulümden kendinizi yakarsınız
Feraceyi aleve atan, isyancı kadınlar,
Eninde sonunda kısmeti çapacı kadınlar!*

Bahsedilen bu kötü şartlar sadece Sovyet rejimi döneminde yoktu Özbekistan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında da kendini göstermiştir. İslam Kerimov döneminde bağımsızlık elde edildikten sonra bu tür acıların azalacağı umut edilirken baskı ve eziyetler Rusların yaptıklarını aratmamış ve eziyetler kat be kat artmıştır. Dönemin Özbek yönetimi SSCB devrinde var olan Kolhoz (Tarım Kooperatifi) yerine adına çiftçilik denilen yeni bir fikir ortaya attı söz konusu çiftçilik fikri dünyanın hiçbir yerinde eşi benzeri olmayan bir fikirdi. Özbek yönetimi söz konusu fikir ile çiftçilerin tüm haklarını ellerinden aldı. Ekim ve dikim ile ilgili her şeye devlet karar verirdi. Devlet sözde çiftçilere yardım ediyormuş gibi görünüp mazot, gübre gibi yardımlarının karşılığını ilk baharda misliyle geri alırdı. Dedehan Hasan bu eziyeti *Pamuk Kölesi* isimli şiirin Türkçe tercümesinde şöyle anlatır. *Ben pamuk kölesiyim çok nam salan, Ak altından14 bağlar, dağlar yaratan, Fermanlar önünde taş olup kalan, Köleyim, elem ateşinde yanan, Köleyim, rızkı nasibi savrulan. Pamuk kölesiyim öderim her yıl baş Hâkimin hükmünü başa edip taç, Yemeyip, giymeyip, nâçar, nâilaç Tüm Sovyetler Birliği'ni doyuran, Varımı verip, yine borçlu kalan... Pamuk kölesiyim, boğazımda hasret, Yuttuğum zehirdir, bağrım dolu dert. Der "Emek hür eder insanı bir tek" Ama faydasız bu Sovyet kuralı, Dünya görmedi çektiğim azarı. Pamuk kölesiyim, pamuk misali, Afettir, külfettir halkın zevali, Bilip söylemiştir yurt "aksakalı", Ejdermiş bizi yiyip-bitiren o, Genç yaşlı herkesi kıran zalim o... Pamuk kölesiyim, köleci kalenin, Anne boğazına tıkanan nalenin, Her yıl ölen bu binlerce balanın, Ahı, inşaallah, tutmaz mı ya Hu, Felaket deryası yutmaz mı ya Hu...*

*Men paxta quliman dovrug' taratgan
Oq oltindan bog'lar, tog'lar yaratgan,
Farmonlar oldida tosh bo'lib qotgan,
Alamlar o'tida qovrulgan qulman,
Rizqu nasibasi sovrulgan qulman.*

*Men paxta quliman to'lab har yil boj,
Hukamo hukmini boshga qilib toj.
O'zim yemay, kiymay, nochor-noiloj—
Butun ittifoqni to'ydira olgan,
Borim berib, yana qarz bo'lib qolgan.*

*Men paxta quliman, bo'g'zimda hasrat,
Yutganim zahardir, bag'rim to'la dard.
Menga hech daxli yo'q "insonni faqat—
Mehnat ozod qilur" degan shiorni,
Dunyo ko'rmagan men chekkan ozorni.*

*Men paxta quliman, paxta misoli,
Ofatdir, kulfatdir elning zavoli,
Bilib aytganidek yurt "oqsoqoli",
Ajdar ekan bizni yeb-bitirguvchi,
Yoshqari barchani yoppa qiruvchi.*

*Men paxta quliman, quldor qal'ani,
Onalar bo'g'zida qotgan nolani,
Har yili ming-minglab o'lgan bolani,
Uvoli, inshaalloh, tutmasmi oxir,
Halokat daryosi yutmasmi oxir...*

Dizeleri ile zaten kendisine zar zor yeten ekininin de ellerinden alınmasına kızmaktadır. Kendisinin sürekli çalıştığını Sovyet halkını doyurmak için elinden olan

varını yokunu vermesine rağmen yine borçlu olduğundan şikayet eden halkın yükselen sesi olmuştur Dedehan Hasan. “*Yemeyip içmeyip çaresiz ve ilaçsız tüm Sovyetler Birliği’ni doyururum ancak yine borçlu kalırım*” dizeleri ile sömürünün boyutunu gözler önüne serer. Tarım Kooperatiflerinde çalışanlar para almıyorlardı hiç olmazsa emeklerinin karşılığı olarak bir iki çuval una yetecek para alıyorlardı. Çiftçiler çalıştırılan kadınlara para vermezdi. Bağımsızlıktan sonra öyle bir düzen oluştu ki insanlara geçine bilmek için amelle pazarlarında ya da yurtdışına iş aramaya giderlerdi. Dedehan Hasan’da tüm bu olumsuzlukları hiç çekinmeden şiirleride, şarkılarında cesur bir şekilde işlemiştir.

6.1.9. Eğitim

Rus baskısı istilası neticesinde Özbekistan topraklarının çoğu yrinde okullar ve medreseler kapanmış bunun yerine Rus eğitim sistemini ön gören eğitim kurumları açılmıştır. Bununla birlikte okullarda Rus dili okutulma zorunluluğu getirilmiş ve Özbek halkı böylece baskı ve zulüm altında eğitimlerine devam ettirilmek zorunda kalmışlardır. Ozan Dedehan Hasan tüm toplumsal eksikliklere ve baskının her türlüsüne karşı olduğu için eğitim konusunda da insanlara kendi geleneklerine bağlı olmalarını bir ve diri olmalarını istemiştir.

*Oqil o’lsangiz jahonda barcha imkon bo’lg’usi,
Sizni yovlatgan g’animler xonavayron bo’lg’usi,
Bul qadim mardlar makoni qayta Turon bo’lg’usi,
Birlashing, ey turkiy olam, olam aro birlashing.
Oqilu donolik aylang, sirlashing, tadbirlashing.*

6.1.2.10. Ekonomi

Rusların Özbekistan’ı işgal etmesi neticesinde Özbeklerin tüm zengin kaynaklarına el koymuşlardır. Öyle ki Özbekler karın tokluğuna pamuk tarlalarında kendi öz vatanlarında köle gibi çalıştırılmışlardır. İnsanlar Rusları doyurmak, onların hayat şartlarını daha iyi yapmak için gece gündüz çalışmışlardır ancak buna rağmen yine de yaranamamışlardır. Özbek kadın işçiler pamuk tarlalarında karın tokluğuna

çalıştırılırken kucaklarında bebekleri, yeni gelinler çok şartlarda hayatlarını idame etmeye çalışmışlardır. Hayatın zor şartları altında insanlar Ruslar için birer köle konumundaydılar.

*Podsho elni ataylabdanoch boshqarar och,
Ona elim shu kunlarda nonga ham muhtoj.
Shu bois xorijga ketar nochor, noiloj,
Bu na qismat, na korgulik, na badxu zamon.
Ona elim kechmishlaring yomondir yomon,
Qachongacha umretasan och va nogiron.*

Dedehan Hasan bu yozlaşmış sistem içinde baskı ve zulüme karşı sessiz kalmamış kendi vatanında yabancılaşmasını eleştirmiştir. Özbekler kendi vatanlarında iş gücü bulamadıkları için başka memleketlere gidip çalışmak zorunda kalmışlardır. Şair bunu hazmedemediğini, kanına dokunduğu için yedirememiştir.

*Bir oyda bir qaynamaydir qora qozoning,
Qurib borar bora-bora tomirda qoning.
Po'lat yoki toshdanmikan O'zbekim joning!
Senga do'stmi dushmanmikan shohu sultoning.*

*Bir kun isyon qilarmikan taningda qoning,
Ona elim kushandangni taniysan qachon.
Kechmishlaring kundan kunga yomondir yomon,
Qachongacha umr etasan och va nogiron.*

6.1.11. Sosyal Yaşam

Şair Dedehan Hasan Özbeklerin hayatında yaşadığı sorunları çatışmaları hayatının her alanında işlemiş ve bunu sert bir dille eleştirmiştir. İnsanlar açlık, sefalet ve yokluk içinde yaşamışlardır. İnsanlar pazarlarda amele olarak çalışmışlardır. Ekmek bulsalar su bulamayacak dereceye gelmişlerdir. Yaban ellerde sefil bir şekilde hayatlarını idame etmeye çalışmışlardır. Ruslar Özbekleri yaşamın her alanında zor

duruma düşürmüşlerdir. Dini anlamda yine aynı zorluklar ile karşılaşmışlar. Dinlerini yaşamalarına fırsat vermiyorlar dini eğitim kurumlarını kapatmışlardır. Ruslar müslüman bir ülkede camilerin yüzde doksanını kapatmışlardır. Sokaklar ahlaksız kadınlarla, batı ve Rus kültürü ile yetişen gençlerle dolmuştur.

*Dilim vayrona-vayrona, yuragim oh urib toldi,
G'amu g'ussa, alam-hasrat yana ruhimga chang soldi.
Elimni ko'rgilik qismat yana girdobiga oldi,
Netay ko'zlarima dunyo yana tor o'ldi, tor o'ldi.
Bugun bu dunyada O'zbek yana xor o'ldi, xor o'ldi*

Ozan Dedehan Hasan Hasan yetişmiş olduğu dönemde hayatın tüm sorunlarını hayatın her alanını görüp anlayan biri olarak bunları eserlerinde işlemişlerdir. Ruslar hayatın her alanında etkin olmuş ve Özbekleri her alanda sömürmüşlerdir. Şair bunu “Yüreğim Derin Bir Ah Çekti” isimli şiirinde söyle dile getirmiştir.

*Mardikor bo'lmoq uchunmi sen ovoz bergan eding?
Mustaqillikdan keyin ham sen faqat choy-non yeding.
Yetti yot begonalarni tanimay do'stim deding.
Netay ko'zlarima dunyo yana tor o'ldi, tor o'ldi,
Bugun bu dunyada O'zbek yana xor o'ldi, xor o'ldi.*

6.1.12. Din ve ölüm

Dedehan Hasan'ın içten içe yaşamış olduğu ölüm duygusu ona daha çok üzüntü ve korkuyla karışık bir biçimde işlemiştir. Şair dönemin verdiği baskı ve zulümün de etkisiyle şiirlerinde savaşta kaybettiği aile fertleri ve Özbekistan'ın önde gelenlerine karşı ölüm konusunu şiirlerinde başarılı şekilde işlemiştir. Şair yaşama sevinci ile doludur ölüm arzusu onun şiirlerinde üzüntüyle işlenmiştir. Şair *Allah Allah Kadir Gecesi Madaminbek Kabri Başındaki Bitik Baymurza Bey Vefatı Kabir Başında Rauf Parfi'nin Defin Merasiminde Baymurza Hayıt Vefatında...* gibi şiirleriyle ölüm ve din hakkında üzüntüsünü dile getirmiştir.

*Bilmasmiding, bu yurtga kerak eding, ukajon,
Zarur erdi nihoyat sen kabi mardi maydon.
Senday ahli iymonlar tug'ilseydi har zamon,
Sen o'lguncha men o'lsam bo'lmasmidi, Qahramon?*

*Biz-ku: "har ish Xudodan", deya topgaymiz taskin,
Xudosizlar bu holga, bilmadim, nima derkin,
Qachongacha qavmlashib bu el bir-birin yerkin,
Sen o'lguncha men o'lsam bo'lmasmidi, Qahramon?*

Rus baskı ve zulmün hat safhada olduğu bir dönemde Dedehan Hasan şiirlerinde halkı için, bağımsızlık ve ölen vatan evlatları için her zaman üzüntüsünü belirtmiştir. *Mersiye* isimli şiirinde halk kahramanının ölümünden duyduğu üzüntüyü belirtmiştir. Savaş, göç ve ekonomik sorunların baş gösterdiği bir dönemde vatani ve milletin bekası uğruna mücadele eden ve bu uğurda canını veren binlerce şahsiyetten biri olan *Vali Kayumhon Atanın Vefatı Münasebeti ile Yazılan Marsiye* isimli şiirinde Özbek yazar ve şairin vefatından duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir.

*Netay, bu yurt xoinlarni tug'aberdi paydar-pay,
"Vatan" degan mardlarini bo'g'aberdi jallodday,
Bugun jonim bo'g'zimdadir, ayting, ota, ne qilay?
Yurt sog'inchi dardi bilan dod deb o'tgan, voy otam.
Bir sham kabi yonib-yonib tugab bitgan, voy otam.
Qadr etmadi sizni bular millati yo'q, bedinlar,
Kecha Ona-Turkistonni sotib yegan sotqinlar,
Sizday buyuk fidoyini endi qaydan topsinlar?
Bu ko'rgilik jafolardan dod deb ketgan, voy otam,
Bir sham kabi yonib-yonib tugab bitgan, voy otam.*

Böyle bir ortamda doğup büyüyen şairin ölüm temasından etkilenmemesi söz konusu bile değildi. Rus baskı ve zulümü sonunda binlerce insan ya vatanından sürülmüş ya savaşlarda ölmüş ya da yaşamın ağır yükü altında ezilerek yok olmuştur. Dedehan

Hasan'ı da bu ortam oldukça etkilemiş ve şiirlerinde, şarkılarında ölüm temasına oldukça fazla yer vermiştir.

6.1.13. Geçmiş ve Gelecek

Özbekler tarih boyunca Türk dünyasına karşı her zaman sorumluluklar yüklenmiş Türk dünyasında hatırı sayılı edebiyatçı, siyaset adamı, şiir yetiştirmişlerdir. Geçmiş ile bağlarını hiç bir zaman koparmamışlar. Dedehan Hasan'da o sıkıntılı dönemlerde insanların atalarına, atalarının yaptıklarına şiirlerinde, şarkılarında yer vererek onların bunları sürekli hatırlarında tutmalarını sağlamıştır.

*İnoyat qilmading necha asrlar o'tdi,
Saltanat ko'rmayin taxtu qasrlar o'tdi,
Temur avlodidanman, deb basirlar o'tdi,
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

“Cihangir Atamız Emir Timur'un Huzurunda Yaptığım Yakarış” isimli şiirinde de geçmişe, atalarına onların yaptıklarına duyduğu özlemini şu cümlelerle ifade etmiştir. Bugün büyük Turan ayakaltında kaldı, *Genç-yaşlı herkese düşman kelepçe saldı, Dökülen kanları görüp vücudum daldı, Timur Ata, cihangirim bayrağımı ver, Sabr u kararım kalmadı silahını ver!* Türklerin Rus işgali altındayken çektiği sıkıntılarını da geçmişine ve o dönemde yaşayan gençlere onların Rus işgali altındayken yaşadıkları sıkıntıları hatırlatarak ne geçmişte yaşadıklarını ne de Rusların onlara yaptıklarını unutmamalarını istiyor.

*Bugun buyuk Turon oyoq ostida qoldi,
Yoshu qari barchamizga yov kishan soldi,
To'kilgan qonlarni ko'rib, vujudim toldi,
Temur bobo, jahongirim, bayrog'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog'ingni ber.*

Türk aleminin içinde bulunduğu bu sessiz ve boyun eğişlerine artık bir son vermelerini istemiştir. Bayraksız vatansız halkın bir anlamının olmadığını belirtmiştir. Kölelikten, köle gibi yaşamaktan vazgeçmelerini yaşanan kara günlerin bir gün sona

ereceklerini ifade etmiştir. Dedehan Hasan başka bir şiiri olan “*Gençler At Binmez Oldular...*” adlı şiirde ise gençlerin geçmişe kültürlerine, geleneklerine bağlı olmaları için gençleri uyarıyor ve onların bu kültürlerinde sahip çıkmalarını istemiştir.

*Ot minganning farzandlari polvon bo'ladi,
Shiddat-shijoatli mardu maydon bo'ladi,
Arslon bo'lar, sirtlon bo'lar, qoplon bo'ladi!
Ot minmagan yigit sira yigit bo'larmu,
Zuryodlari qarg'a bo'lmay burgut bo'larmu?
Otni hatto tushda ko'rsak murod degaylar,
Ot minganning ro'zg'ori ham obod degaylar,
Ot minganning ruhi doim ozod degaylar,
Ot minmagan yigit sira yigit bo'larmu,
Farzandlari hakka bo'lmay burgut bo'larmu?*

Bu şiiriyle kültürlerinden, geleneklerinde kopan gençlerin artık özlerine dönmelerini istemiştir. Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan at ve binicilik kültürünü şiirinin tümünde işlemiştir. Ata binenin çocuklarının yiğit olacağını, kartal gibi keskin bakışlı kurt gibi yırtıcı olacağını belirtmiştir.

6.1.14. Öfke

Öfke, her insan tarafından hissedilen doğal bir his olduğu için çoğu şair tarafından işlenmiş temalardan biridir. Öfke insanı kontrol altına alındığı zaman insanı güçlü kılan bir duygudur. Dedehan Hasan'ın şiirlerinde de Rus yönetimine karşı hissedilen güçlü bir histir. O, şiirlerinde hissedilen öfke kendisine yapılan eziyetlere karşı intikam hissini kapsar. Öfke şiirlerinde fiziksel veya duygusal şiddet vardır. Haksızlığa uğraması, yaşadığı tramvalar onun öfkesini besleyen kaynaklar olmuşlardır. Dedehan Hasan'ın öfkesi henüz çocukluk yıllarında babasının zorla cepheye alınmasıyla başlar. Öfkesi her geçen gün biraz daha artmıştır. Onda duygusal ve düşünce anlamında değişiklikler öfkesinin şiddetini her geçen gün daha da artırmıştır. Dedehan'ın öfkesi onu tamamen etkisi altına almamıştır. İçinde bulunan zamanlar nedeniyle sürekli tutuklanıp, engellenen şair öfkesini gizlemekten sakınmıyor. Tüm bu baskı ve işkencelere rağmen zulüm ve istibdata karşı şiiryazmaktan ve şarkı söylemekten

geri durmamıştır. 19914 yılına kendisine eziyet edenlere yönelik hapisshanedede söylediği *Zulüm* adlı şiirin Türkçe tercümesinde şöyledir. *Ey zulüm, zulüm, zulüm, Niye bağlarsın elim? Asla dönmem sözümden, Erk, hakikattir yolum! Çekip alıp atımı, Büktürme kanadımı, Bilmezsin ki ey zalim, Benim asıl zâtımı? Haçerim, yutamazsın, Alevim, tutamazsın. Ben çınarım, elbette, Beni hiç kurutamazsın. Bağım yeşerir durur, Atım kişneyip durur. Bana Allah daima Nazar eyleyip durur. Elim sıkı bağlama, Yüreğimi dağlama. Canım sıkıp, ruhumu, Öldürmeyi kollama. Dilim bağlayamazsın, Gönlüm bağlayamazsın. Beni Hakk'a ileten, Yolum bağlayamazsın! Ey zulüm, zulüm, zulüm, Niye bağlarsın elim?*

*Ey zulm, zulm, zulm,
Nega bog'laysan qo'lim?
O'z so'zimdan qaytmasman
Erk-haqiqatdir yo'lim!*

*Tilim bog'lay olmaysan,
Dilim bog'lay olmaysan.
Meni Haqqa eltuvchi
Yo'lim bog'lay olmaysan!
Ey zulm, zulm, zulm,*

Şiirin ilk dördlüğünde elleri bağlanıp hapse de atılsa yine de haklı davasından vazgeçmeyeceğini açıkça belirtmektedir. Şairin bu dizelerinde kendisine eziyet edenlere öfkesini Zulüm, zulüm, zulüm diye seslenerek şikayetini belirtmektedir. Dedehan Hasan meydanların zulüm görenlerin çılgılığıdır adeta. Hiçbir zaman haksızlıklara boyun eğmemiş halkının da baskı ve eziyetlere karşı boyun eğmemesi konusunda onları sürekli uyarmıştır. Herkes birgün uğruna savaş verdiği değeri elde edecek ve bu uğurda verdiği mücadele halkı tarafından anlaşılacaktır. O katledilen binlerce kahramanın, sürgün edilen onlarca vatan sevdalısının öfkesini de barındırıyor içinde.

*“Birlik” kurulduğunda nerede idin,
Sayuz26 dağıldığında nerede idin.
Semaları yakmıştı feryad-ı nalem.*

*Kutlu duygulara dolduğunda âlem.
Kudrete dönüştü bu ulus ve insan,
Meydanda coşarak ettiğinde isyan.
O zamanda sen hangi saflarda idin,*

*“Sayuz bize vatandır,” dememiş miydin?
Bugün minberlerde cevelan edersin,
Papağan olup hiç durmadan ötersin.
Halkın koşukların ne zaman söylersin?
Dağınık halkına ne zaman dönersin?
Ey sen patron!!!*

1995 yılında yazdığı *Patron* isimli şiiri de yine Sovyetler safında olup bağımsızlık mücadelesi verildiği zaman ortada görünmeyen işbirlikçi hainlere duyduğu öfkesini belirtmiştir. O dönemde kendi çıkarları uğruna vatanın birliğini tehlikeye atan hainlere yönelik sert konuşmuştur. Bağımsızlık elde edildikten sonra meydanlara çıkıp naralar atıp sanki kendileri değildi kurtuluşu Rus güçlerinin himayesi altında bulanlar. Zaten şair son mısrasında kurtuluştan sonra naralara atıp ahkam kesenleri papağana benzetmiştir.

Dedehan Hasan milletin bağımsızlığı uğruna can veren nice kahramanı da övmekle kalmamış onların katledilmesine sebep olanlara karşı da öfkesini gizlememiştir. Pek çok Özbek halk kahramanı ya hapishanelerde öldürüldü ya da Rus güçleri tarafından kaçırılıp öldürülmüşlerdir. Dedehan Hasan'ın adına mersiye yazdığı hapishanede öldürülen Fergana'nın kurtuluş simge isimlerinden olan Kahraman hakikatoğlu'nun öldürülmesinden dolayı duyduğu üzüntüsünü anlattığı *Mersiye'si* ise şöyledir.

*Biz-ku: “har ish Xudodan”, deya topgaymiz taskin,
Xudosizlar bu holga, bilmadim, nima derkin,
Qachongacha qavmlashib bu el bir-birin yerkin,
Sen o'lguncha men o'lsam bo'lmasmidi, Qahramon?*

*Tong otarda nahotki bizni tashlab ketding-a,
Umidim uchqunlarin nogoh barbod etding-a,*

*Bu qonxo 'r qotillarni bag 'oyat shod etding-a,
Sen o 'lguncha men o 'lsam bo 'lmasmidi, Qahramon?*

Dedehan Hasan Kahraman, Hakikatoğlu gibi öldürülen onlarca halk kahramanı adına şiirler yazmıştır. Madaminbek, Feyzullah Hoca, Osman Hoca, Abdulhamid Çolpan vb. bunlardan sadece bazılarıdır. Dedehan Hasan bunların çoğu adına şiirler yazıp şarkılar bestelemiştir. Onların düşmanlarını her fırsatta lanetlemiş ve onlara duyduğu öfkeyi açıkça belirtmiştir. Dedehan Hasan zalimlerin yaptığı zulümleri lanetlerken aynı zamanda tarihten de yararlanmıştı. Buhara'nın zalim hanlarından olan Nasrulla Zalim'in kendi halkına yaptığı baskı ve eziyetini gözler önüne sermiştir. Hokand Hanı'nın karısının başını keserek öldüren Nasrulla Zalim'e lanetler okuyarak "Senden alacağım var Nasrullah Zalim" dizeleri ile kendisine karşı öfkesini belirtmiştir.

*Tokay o 'ldirasan Nodiralarni,
Gul-g 'uncha yuzlarni bokiralarni.
Navnihol shoiru shoiralarni,
Senda alamim bor, Nasrullo zolim!*

*Farg 'ona mulkini vayronlar etding,
Yosh qari, barchani qurbonlar etding.
Qo 'qon tuproqlarin sen qonlar etding,
Senda alamim bor, Nasrullo zolim!*

Nasullah zalim kendi halkına Rusların bile yapmadığı eziyetleri yapan gaddar kana susamış bir vatan hayinidir. Şiirde genç yaşlı, büyük küçük demeden herkesi katletmiştir. Bunca zulme rağmen kana doymadığını belirtmiştir.

*Ahli mo 'minlarni qiyratding chunon,
Yosh kelinlar baxtin aylading vayron.
Jallodsan, qotilsan qo 'llaringdir qon,
Senda alamim bor, Nasrullo zolim!*

Yeni gelinleri din adamlarını katlettiğini kanlı bir cellat olduğunu belirtir. Dedehan Hasan, Nasrullah Zalim'in yaptığı zalimlikleri bir tarihçi gözlemiyle halkına

yaptığı tüm zülümleri bir bir yazmış ve kendinden sonra gelecek nesillere bağımsızlık uğruna verilen canları, yapılan işkencelerin hepsini yazmış ve bunlara karşı nefretini sert bir dille belirtmiştir.

Dedehan Hasan'ın 1990 yılında kaleme aldığı *Arman* isimli şiirinde Türkiye'ye gitmek istediğini ancak dönemin yönetiminin buna izin vermesinden bahseder. Türkiye'de bulunan Özbeklerin daveti ile Türkiye'ye davet edilen Rauf Parfi, Gülçehre Nurullah'ı davet etmişlerdi ancak gidemediler onların yerine başkaları gönderildi. Dedehan Hasan'ın Türkiye'ye karşı ayrı bir sempatisi vardı.

*Yok, izin de vermediler, korktular benden,
Çıkıp gitmesin dediler hançer kınından,
Padişah mı, korkar her bir vatandaşından?!
Türkiye'ye gidem dedim, gidemedim ben,
Düşmanlarımı iyi korkutamadım ben.*

*Adam dediğin ben gibi eksik olur mu?
Dışişleri bakanı hiç dertsiz olur mu?
Padişah dediğin aciz kukla olur mu?
Türkiye'ye gidem dedim, gidemedim ben,
Kuklalar yüreğini çatlatamadım ben.*

Şair şiirin ilk dizelerinde Türkiye'ye çok gitmek istediğini ancak kukla olmuş yöneticilerin buna müsaade etmediklerini, kendisinden korktuklarını söyler. Türkiye'ye gidememesinin nedeni olarak da düşmanlarımı iyi korkutamamasında buluyor. Şiirin sonraki dizesinde ise Dışişleri bakanına dahi gönderme yapmacak kadar cesaretli, lafını esirgemeyen bir şahsiyettir.

*İnşaallah, zincirleri kırarım bir gün,
Bu istibdat kafesini bozarım bir gün,
Din-iman saltanatını düzerim bir gün,*

*Mevlana'nın şehrini de görürüm bir gün,
Hükümdarın ödünü koparırım bir gün!*

Şair, Türkiye'ye gelme hasreti ile doludur. Bir gün hasret ve istibdat zincirini kıracağını, böylece hasretini çektiği Mevlana'nın şehri olan Konya'ya gideceğini söyler. Dedehan Hasan yöneticilerin kendisine yaptığı tüm baskı ve eziyetlerden şikayetçi olmuş ve bunu da açıkça ifade etmiştir. Tüm engellemelere rağmen nasip olur ve Dedehan Hasan 2012 yılında özlemini çektiği Türkiye'ye gelir.

6.1.15. Dostluk

Dedehan Hasan'ın değer verdiği değerlerden biri de kardeşlik, dostluk ve sevgi gibi kavramları şiirlerinde işlemiştir. Bundan dolayı şiirlerinde sevgi ve dostluk gibi kavramları bir arada kullanmıştır. Şair bu şiirleriyle dostluğun verdiği güç ve sevgi ile hayat mücadelesinde daha başarılı olduğunu vurgulamıştır. Şair şiirlerinde belirttiği gibi dostsuz yaşamak, onlarsız geçen zamanda onlara duyulan özlem şiirlere yansıtılarak onlar varken ömrün daha mutlu ve mesut geçeceğini belirtmektedir. Dedehan Hasan *Dostlar, Bugün Halim Yaman* isimli şiirinde dostlarına duyduğu özlemi anlatmıştır.

*Do'stlar bugün holim yamon,
Endi yashamog'im gumon,
Do'stlarimdan nishona yo'q.
Na do'stu na jonona yo'q,
Bezib ketdim, bezib ketdim,
Bu dunyada to'zib ketdim.
Siz bilan men yasholmasman,
Raqslarga tusholmasman.*

Şiirinde dostluk temasını çok güzel ele almıştır. Şairin şiirlerini incelediğimiz zaman dostluk ve aşk onun en çok değer verdiği değerler olduğunu anlıyoruz. Dostluklar hayatın her zamanında insanları hayata bağlayan onları hayatın kötülükleri arasında koruyan ve tekrar yaşama sevinci veren bir şarkı gibidir. Dedehan Hasan bu değere oldukça sevinir.

*Men seni chunon ham sog'ingan chog'da
O'tli sadolaring bag'rimni yoqdi,
Burgutlar hayqirdi qoyada-tog'da,
Qurigan daryolar mavj urib oqdi.*

*Sen bugun qaydasan, qaydadirsan, ayt.
Men seni ayni choq ko'rmoq istayman.
Men senga eng yaqin do'st bo'lib shu payt
Yoningda mardona turmoq istayman.*

*Olg'irning omadi kelgani zamon
Bolalab ketarkan olqishlovchilar.
Paydarpay sotilib din, imon, vijdon,
Bozorqo'm bo'larkan pul ishlovchilar.*

Uzaktaki Dosta isimli şiirinde anlamlı hüznler dosta duyduğı özlemi anlamlı bir şekilde dile getirmiştir. Şair şiirinde özlem duyduğı dostuna seslenerek onunla vakit geçirmek istediğini, onu özlediğı anda yüreğine derin sedaların bastığını ifade etmiştir.

6.1.16. Asimilasyon

Rusların gütmüş oldukları asimilasyon politikası eğitim, din, gelenek ve görenek yani hayatın her alanında kendini göstermiştir. Rusların asimile politikası İliminiski ve A.E Alektorov gibi dönemin önde gelen Rus misyonerleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Rusların eğitim politikası Kiril alfabesinin kabulü ve Türk devletleri arasında kullanılmasını sağlamak amaçlı bir asimilasyon politikası güdülmüştür. Öyle ki Ruslar Türkistan ve diğer Türk devletlerindeki bu asimilasyon faaliyetlerini hızlandırmak, daha etkili verim elde etmek adına basın yayın organları kurmanın yanında merkezi Moskova'da olan bir misyoner teşkilatı kurmuşlar. Rusların bu politikası Türklerin kaliteli bir eğitim ve öğretim sunmaktan ziyade onları kendi kültürlerinde koparmak ve Türklerin Ruslaştırma süreçlerini hızlandırmıştır. Şair Dedehan Hasan da bu yozlaştırma

politikasına karşı çıkmış ve vatan evlatlarının kendi değerlerinde uzaklaşmamaları adına elinden geleni yapmıştır. Rusların bu asimilasyon politasının gerçekleşmemesi adına her fırsatta insanları uyarmış ve köklerinden kopmamaları adına çok uğraş vermiştir.

*Şanslının fırsatı geldiği zaman,
Çoğalmış onu alkışlayanlar.
Ard arda satılıp din, iman, vicdan,
Pazarıcı olurmuş para alanlar.*

*Olg'irning omadi kelgani zamon
Bolalab ketarkan olqishlovchilar.
Paydarpay sotilib din, imon, vijdon,
Bozorqo'm bo'larkan pul ishlovchilar.*

Uzun geçmişi olan Türkistan halkı kendi istekleri doğrultusunda islam dinini seçtiklerinden dine ve Türk alemine karşı büyük sorumluluklar üstlenmişlerdir. İslam kültürünün büyük alimlerini yetiştiren Türkmenistan halkı Rus baskısı altında yaşadıkları bu baskı ve zulmü hiçbir zaman unutmamışlardır. Her alanda olduğu gibi din alanında da sömürülmüşlerdir. Ruslar Türkmenistan'ın farklı bölgelerinde misyonerlik faaliyetleri neticesinde birden çok dini ve modern anlamda kurum kurup Türkistan halını benliklerinden uzaklaştırma gayreti içine girmişlerdir.

6.1.17. Türkistan

Türkistan ile arasında kuvvetli manevi bir bağ olan Dedehan Hasan Türkistan hakkında birden fazla şiir kaleme almıştır. Onun için vatan anne ve baba kadar kutsal bir varlıktır. Kimi zaman manevi bir değer yüklenen Türkistan çoğu zaman ise hem tarihi hem doğal hem de doğal zenginlikleri yönünden ele alınmıştır. Tüm bunların yanından Türkistan tüm Türk tarihinde yer edinmiş, önemli roller üstlenmiş ve önemli şahsiyetlerin yetişmesinde etkili olmuştur. Doğup büyüdüğü topraklarda yapılan baskı ve zulümlere tepkisiz kalmayan Dedehan Hasan, şiirlerinin çoğunda gelenek, görenek, dil gibi pek çok konuyu ele almış ve dönemin paranomasını çizmiştir. Ona göre geçmiş ile geleceği birbiri ile bağlantılı şekilde devam edilmesi gerekir.

Dedehan Hasan yaşadığı dönemde gerek Çarlık Rusyası'nın gerek ise Sovyet Rusyası'nın baskıları altında ezilen Türkistan coğrafyasını işlemiştir şiirlerinde. Dedehan Hasan edebi, ilmi, sanatsal tüm çalışmalarında her zaman sahip olduğu Türkistan'a manevi bir hazine niteliğinde ülkesine ve kültürüne sarılarak geçmişin zengin edebi ve tarihine saygıyla ve büyük bir inançla yaklaşarak işlemiştir. Kendisini dürüst bir birey, vatandaş, şair, yazar olarak nitelendiren her bireyin Dedehan Hasan'ın sahip olduğu bu hassasiyete sahip olması gerektiğini söyler. O genel itibari ile karmaşık, büyük tezatlıkları içeren, çok yönlü ilmi ve edebi yolu başarı ile tamamlayan ve bunu eserlerinde işleyen büyük bir Türkistan aşığıdır. Türkistan hakkında kaleme aldığı şiirleri, şarkıları okuyucunun milli duygularını harekete geçiren, onları vatanına aşık birer birey yapma özelliğine sahip duygu yüklü şiirlerdir. Onun *Türkistan Olsun, Türkistan'ı Yeniden İnşaa Edelim, Ana Türkistan, Türkistan Olmayınca, Türkistan'ın Feryadı* gibi şiirleri Türkistan'ı konu alan şiirlerindedir. Şairin 1976 yılında kaleme aldığı "*Türkistan*" isimli şiirinde vatanına anne kutsiyetinde değer verdiğini görüyoruz. Şair annesine seslenir gibi vatanına, Türkistan'ına seslenmektedir. Dedehan Hasan Özbekistan'ın bağımsızlığı için çok fazla eziyet çektiği için her fırsatta vatanından, bağımsızlıktan bahseder. Bu şiirinde de turan düşüncesinden bahseder.

*Anneciğim, söyle, taştan mı başım,
Senin derdin ile dinmez mi yaşım,
Gözümde yaşım ve bağrım da taşım,
Anacığim, ben de evlat oldum mu?*

*Niçin gözlerime cihan görünmez,
Hint ve Çin, İran ve Turan görünmez,
Ar ve namus, din ve iman görünmez,
Anacığim, ben de evlat oldum mu?*

Rusların Türkistan'ın tüm değerlerini inkâr ettiği, baskı ve zulümle bastırmaya çalıştığı bir devirde Dedehan Hasan, Çolpan, Fıtrat, Abdullah Avlani gibi büyük değerler şiir ve yazılarında bu ağır ve karmaşıklık içinde bile tarihe ve kültürel miraslarına olan saygıyı ve onlar uğruna savaş vermekten vazgeçmezler. Bu anlamda Türkistan'ının gençlerini tarihi zeminde ve gelenek görenekleri çerçevesinde eğitmeye

çalışırlar. Bunlardan hareketle Dedehan Hasan'ın şiirlerinde Türkistan'ı ilgilendiren tek bir değer üstüne değil de siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel pek çok değeri işlediğini görebiliriz. Aşağıda tercümesi verilen *Ferhanam Anam* 'da da yine şair doğup büyüdüğü Fergana'ya "Anam" diye hitap ederek vatani kutsallaştırmıştır. *Bana kıskançlık ve elem, cesaret verdin, Yanık saz ve sanat, saadet verdin, İman itikadına selamet verdin, Senin evladınım, Ferganam-anam. Sana yanıp yanıp türküler yaktım, Seni düşünüp gam, kederler yuttum, Kutlu ve mübarek günleri umdum, Senin evladınım, Ferganam-anam. Sende doğdum ya, yoktur ermanım, Şudur bahtım, şudur şerefim şanım, Henüz dağları apak, kutlu mekânım, Senin evladınım, Ferganam-anam. Sensiz benim için dünyalar abes, Yüreğim içinde donup kalan ses, Milyon milyon, aman olsan bes, Senin evladınım, Ferganam-anam* Dedehan Hasan bu şiirinde Fergana'nın kendisinde uyandırdığı etkiden bahseder. Fergana'nın işgalinin kendisinde uyandırdığı etkiden bahseden şair kıskançlığı, elemi, saz çalıp şarkı söylemeyi, kendisini evladı olarak gördüğü Fergana'da öğrendiğini belirtir. Fergana için yanık türküler yakıp bir gün bağımsız olacağı günün umuduyla yaşadığını belirtir şair. Her dizesinin sonunda Fergana'nın evladı olduğunu belirtir.

*Menga rashku alam, jasorat berding,
Yoniq sozu san'at saodat berding,
Imon-e'tiqodim salomat berding,
Sening farzandingman, Farg'onam-onam.*

*Senga yonib-yonib qo'shiqlar bitdim,
Seni o'ylab g'amu g'ussalar yutdim.
Qutlug' va muborak kunlarni kutdim,
Sening farzandingman, Farg'onam-onam.*

*Senda tug'ildimki, yo'qdir armonim,
Shudir baxtim, shudir sharafim shonim,
Hali tonglari oq qutlug' makonim,
Sening farzandingman, Farg'onam-onam.*

*Seningsiz men uchun dunyolar abas.
Yuragim qa'rida qotib qolgan sas:*

*Milyon-milyon yillar omon bo'lsang bas,
Sening farzandingman, Farg'onam-onam.*

Dedehan'ın şiirlerinde açıkça vatanın her karışı için gerek şarkıları gerek şiirleri gerekirse canını vererek ana diye hitap ettiği Türkistan'ının bağımsızlığı için mücadele edeceğini vurgulamıştır. Yukarıdaki şiirin tamamında ülkesi ve milletin geleceği için verdiği mücadelenin ruhunu anlatır. Bu anlamda karşı koymak isteyen herkese karşı cephe almıştır.

Sovyet ve Çarlık rusyasının baskısından bıkan şair, halkın zikretmekten korktuğu pek çok ifadeyi şiirlerinde hiç korkmadan kullanmıştır. Dedehan Hasan da geçmişe duyduğu özlemle halkına seslenmiştir şiirlerinde. Metin içinde tercümesi verilen *Ana Türkistan* isimli şiirinde de Rusların yapmış oldukları bu baskı ve zulümden dolayı bağımsız bir Özbekistan'a duyduğu özlemine ifad etmiştir. Bununla beraber bir de sitem var sözlerinde. Halkını birlik olmadığını, bağımsızlık için mücadele etmediğini şu cümlelerle ifade etmiştir: *Arzum; şu, zulmü paramparça etsem, Allah medet etsin sana, Türkistan, Güç ve kudret versin bana, Türkistan! Yeniden doğardım yine, Türkistan, Seni azat görsem, ana Türkistan! Birden uyanıp, parçalayıp kafes, Dehşete dönüşsen misali bir pars, Dünya cüretine eylese heves, Seni azat görsem, ana Türkistan! Arzum; şu, zulmü paramparça etsem, Yüzyıllık keder-külfeti çiğnesem, Müstebit kölecî kudreti ezsem, Seni azat görsem, ana Türkistan! Türk kavimlerinde akıl olsaydı, Kölelik duygusu hep yok olsaydı, Nihayet Allah'ım yardım etseydi, Seni azat görsem, ana Türkistan! Timur Atam ruhu halka vardığı gün, Ah u feryadımın anlaşıldığı gün, Güzel gelinler alp doğurduğu gün, Seni azat görsem, ana Türkistan!* Onun en büyük şikayeti ise yine halkına karşıdır çünkü halkının birlik içinde olmadığını bundan dolayı da bağımsızlık arzusunun sürekli körüklendiğini belirtiyor. Şair bağımsızlığı o kadar arzulamıştır ki arzusunun şu cümleyle çok güzel bir şekilde ifade etmiştir. “*Yeniden doğardım yine, Türkistan, Seni azat görsem, ana Türkistan!*” ifadeleri onun içindeki bağımsızlık ateşinin sıcaklığını çok güzel bir şekilde belirtmiştir.

*Alloh madad etsin sanga, Turkiston,
Kuch va qudrat bersin manga, Turkiston!
Tavallud topardim yana, Turkiston,*

Seni ozod ko 'rsam, ona Turkiston!

*Banogoh uyg 'onib, parchalab qafas,
Dahshatga aylansang misoli yo 'lbars,
Dunyo jur 'atingga aylasa havas,
Seni ozod ko 'rsam, ona Turkiston!*

1990 yılları, şairin özlem duyduğu bağımsız Özbekistan'a doğru yavaş yavaş gidildiği yıllardır. Büyük mücadelelerden geçmiş bir halk, harcamaların çok olduğu halkın maddi anlamda sıfır olduğu yeni başlangıçlara doğru gidildiği yıllardır. Bununla beraber bu yıllar coşku ve heyecanın yoğun olarak yaşandığı yıllardır. Çünkü Sovyetlere bağlı milletlerin açık bir şekilde bağımsızlıktan bahsettikleri zamanlardır. Şair mısralarında sadece kendi halkına değil, tüm Türk dünyasına seslenerek bağımsızlığı arzuluyor. Aşağıda Türkçe tercümesi verilen şiirde bunu anlamak mümkündür. *Dünyanın dönmesi nümeyan olsun, Bağları bağlansın, cana can olsun. Bizim kanımız da bir kere coşsun, Ne olursa olsun, Türkistan olsun. Turan toprakları altından ala, Bütün her yer, mesken, mekândan âlâ, Şüphesiz cennet-u ravza gibi âlâ, Ne olursa olsun, Türkistan olsun. Yüz yıl sersem yatan canlar uyansın, Damardaki pıhtı kanlar uyansın, O kadim şeref ve şanlar uyansın, Ne olursa olsun, Türkistan olsun. Türkistan toprağı benimdir, benim, Vatan ruhu canım, benimdir, benim, Bütün işgalciler hasmımdır, hasmım, Ne olursa olsun, Türkistan olsun. Ruhları şad olsun büyük Çolpan'ın, Münevver, Behbudî, Zeki Togan'ın, Mustafa Çokay, Veli Kayumhan'ın, Ne olursa olsun, Türkistan olsun!* şair sebebi ve sonucu ne olursa olsun kendi öz vatanında olmasını ister. Şiirin sonuna doğru Türk dünyasının birliği için mücadele etmiş Çolpan, Zeki Togan, Mustafa Çokay gibi büyük şair, düşünürlere adeta bir minnet ve şükür nidasıyla Türk dünyası adına yâd ediyor.

*Yerning aylanmog 'i namoyon bo 'lsin,
Rishtalar bog 'lansin, jonajon bo 'lsin.
Bizim qonlarda ham bir tug 'yon bo 'lsin,
Nima bo 'lsa bo 'lsin, Turkiston bo 'lsin.*

*Turon tuproqlari tillodan a 'lo,
Barcha maskan, makon ma 'vodan a 'lo,*

*Shubhasiz jannatu ravzodan a'lo,
Nima bo'lsa bo'lsin, Turkiston bo'lsin.*

*Yuz yil mudrab yotgan jonlar uyg'onsin,
Tomirlarda qotgan qonlar uyg'onsin,
Qadim ul sharaflar-shonlar uyg'onsin,
Nima bo'lsa bo'lsin, Turkiston bo'lsin.*

*Turkiston yerlari manimdir, manim,
Vatan ruhi joni tanimdir, tanim,
Barcha kelgindi zot g'animdir, g'anim,
Nima bo'lsa bo'lsin, Turkiston bo'lsin.*

*Ruhlari shod bo'lsin buyuk Cho'lponning,
Munavvar, Behbudiy, Zakiy To'g'onning.
Mustafo Cho'qayning, Qayumxonning,
Nima bo'lsa bo'lsin, Turkiston bo'lsin!*

Dedehan Hasan sadece Özbekler için değil, tüm Türk dünyasına kucak açmış ve bunu da sürekli kullandığı Türkistan kelimesiyle ifade etmektedir. Onun bağımsızlık mücadelesi genel olarak tüm Türk dünyasını ifade etmektedir. Karşısında durduğu Ruslarla birlikte tüm işgalcilerin karşısında durduğunu ve duracağını onları düşman olarak gördüğünü şöyle ifade ediyor. “Vatan ruhu canım, tenimdir, benim, Bütün işgalciler hasmımdır, hasmım.” Dedehan Hasan'ın mücadelesinin tek silahı ise sevgi, hoşgörü ve mazkumlarla birlikte olma çabasıdır. O, bir yandan zalimlerle mücadele ederken diğer taraftan Türk topluluklarında milli bilinci uyandırmak için gayret etmektedir. İnsanların milli duygularını sindirdiğine inandığı sistemle sonuna kadar mücadele etmiştir.

6.1.2. Şiirlerdeki İthaf ve Şiirlerin Temalarına Göre Sınıflandırılması

6.1.2.1. İthaf

Dedehan Hasan şiiirlerinde bolca ithaflara yer vermiştir. Onun ithafta bulunduğu bu bölüm aslında kendisinin bilgisini, tecrübesini, örnek aldığı şahsiyetleri, kültürel anlamda seviyesini gösterir. Bu gibi ithaflar şairin sanatını ve uslubunu, hayatını bu yolda edindiği tecrübesiyle fikirlerini belirtmesi anlamında önemlidir. Dedehan Hasan ithaflarında bazen ithaf edeceği kişilerin isimlerini kullanırken, bazılarında isim kullanmamış bunun yerine anlatacağı şahsı belirten başka bir isim kullanmıştır. Dedehan Hasan bazı kişilere birden çok şiir yazmıştır. Bunlardan bazılarında direkt isim kullanmış ve direkt eleştiri içeriklidir. Şair yaşadığı dönem itibariyle sorunların baskı ve eziyetin çok olduğu dönemdir. Bundan dolayı Dedehan Hasan ithaflarında dönemim ve şahısların adeta portresini çizip bizlere sunmuştur. Aşağıda Dedehan Hasan'ın ithaflarında ele aldığı konuları başlıklar şeklinde göreceğiz.

6.1.2.1. Tarihi Şahsiyet, Yazar, Şair ve Devlet Adamlarına İthaf

Madaminbek: (1892-1920) yılında Margilan'da doğmuş. 150 bin kişilik Kızıl Rus Ordusuna karşı mücadele eden Fergana milli istiklalcilerinin komutanına Madaminbek'e ithaf edilmiştir.

Cihangir Atamız Emir Timur'a yaptığım Yakarış: Özbekistan'ın Keş şehrinde dünyaya gelen Timur Devleti'ninin büyük kurucusu Timur'a ithaf edilmiş şiiridir. (Şamil Yüksel, 2004,)

Babürün Son İzdırabı: Babür hükümdarlığının kurucusu ve ilk hükümdarı olan Babür Şah'a (1483-1530) ithaf edilmiştir.

İbrahimbek: Doğu Buhara Özbek Lakai kabilesinin lideridir. Sovyet güçlerine karşı savaşmıştır. Dedehan Hasan bu şiirini kendisine ithaf etmiştir.

Ahmet Yesevi: Türklerin atası, Pir-i olarak bilinen ünlü mutasavvufu Hoca Ahmet Yesevi'nin 1093 -166 kabri başına yazdığı ve Ahmet Yesevi'ye ithaf ettiği şiiridir (Kurdakul, 1999, s. 58).

Bir Annenin Tan Ağarandaki Şarkısı: 1893-1938 tarihleri arasında yaşayan Türk dünyası ve batı edebiyatı çalışmaları olan yazar, şair, gazeteci ve tercüman Abdulhamit Süleyman Çolpan'a ithaf edilmiştir.

Feyzullah Baba: 1896-1938 yılları arasında yaşayan Genç Buharalılar teşkilatının lideri olan Feyzullah Hocayev'e ithafen yazılmış şiiirdir.

Enver Paşa Hakkında Koşuk: Osmanlı devletinin son yıllarında yaşayan (1881-1992) Türk birliğini sağlamak için gitti Orta Asya'da vefat eden Osmanlı askeri ve siyasetçisidir. Dedehan Hasan bu şiirini Türkistan halkının Ever Paşa'nın kıymetini bilememesinden şikayet eder (Süreyya Şevket, 1992, s. 573).

Mersiye: Fergana'nın bağımsızlığı için mücadele verirken şehit olan halk kahramanı Kahraman Hakikatoğlu'na ithafen yazmıştır.

Haykırış: Dedehan Hasan bu şiirinde birden fazla kişiye atıfta bulunmuştur. (1893 -1938) yılları arasında yaşayan Özbek şiirinin milli ismi olan Abdulhamit Süleyman Çolpan'a ithafen yazmıştır. Bununla birlikte (1912 -1944) yılları arasında yaşayan meşhur Özbek şairi ve sanatkârına ithafta bulunmuştur. Atıfta bulunduğu bir diğer sanatçı ise (1894 -1938) yılları arasında yaşayan ve 20. Yüzyıl Özbek millî edebiyatının kurucularından birisi olan Abdullah Kâdiri'dir. (1898 -1939) yılları arasında yaşayan ve 1920 yılında Türkistan edebiyatında milli edebiyatın canlanmasına katkıda bulunan şairi Elbek'e ithafta bulunmuştur. Şiirinde bahsettiği bir diğer şair ise (1884 -1938) yılları arasında yaşayan 20. Yüzyıl Özbek millî edebiyatının kurucularından olan ve Cedit edebiyatı liderlerinden milliyetçi, nâsir, şair, devlet adamı, tiyatro yazarı, fikir, ilim ve eğitimci Abdurrauf Fıtrat'tır.

*Usmon Nosir, Qodiriy va Fitratlarni,
Sotganlar kim, mendan so'rang men aytaman.
Cho'lpon, Elbek kabi asl jo'mardlarni,
Otganlar kim, mendan so'rang men aytaman.
Ular bugun ham siz bilan oshno bo'lib yuribdilar,
Davron surib minbarlarda menman deya turibdilar.*

Nasrullâ Zâlim: Buhara Hanlarından Nasrullâ Zâlim'in Hokand hanı Ömer Han'ın eşi Nadire Begim'i öldürmesi üzerine Nasrullâ Zâlim'in zalimliklerine ithafen yazılmış bir şiiirdir (Hasan, 2018, s. 119).

Tokay o'ldirasan Nodiralarni,

*Gul-g'uncha yuzlarni bokiralarni.
Navnihol shoiru shoiralarni,
Senda alamim bor, Nasrullo zolim!*

Türkleriz: (1905-1975) yılları arasında yaşayan yazar, tarih araştırmacısı, öğretmen, şair Hüseyin Nihal Atsız'a ithafen yazmıştır (İlhan, 2015, s. 28-33).

Osman Naşir Mersiyesi: Dedehan Hasan bu şiirinde 1912 yılında Namengan şehrinde dünyaya gelen meşhur Özbek şairi ve sanatkâr Osman Naşir'e ithafen yazmıştır. Osman Naşir 1944 yılında vefat etmiştir.

Stalin Devri Koşuğu: Şair bu şiirinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi, Sovyetler Birliği lideri olan Gürcü asıllı Josef Stalin'e ithaf ederken aynı zamanda döneminde Türkistan ve Türkistan halkının çektiği sıkıntılara değinir.

*Xazon bo 'lgan bog 'larga yana baxor kelgaymu?
Qir-adirda nafarmon, gulchechaklar kulgaymu?
Qachondir biz tomon xam erk shamoli yelgaymu?
Zulmat bag 'ri munavvar oftobga to 'lgaymu?
Yana jo 'shgaymu bir kun bu qonim deb yig 'larman,
Qaytib kelgaymu qadim davronim deb yig 'larman.*

*Saxarlar inoyatni men Alloxdan tilarman,
O 'shal qutlug ' nigoxim qiblagoxdan tilarman,
El bo 'g 'zidagi otash ox-voxdan tilarman,
Dalli-devona, dono xam gumroxdan tilarman.
Meni tark etma dinim, imonim deb yig 'larman.
Kuli ko 'kka sovrulgan armonim deb yig 'larman*

Oman Polvan: Sovyetlerin Türkistan'ı işgal etmesi sırasında 1918 yılında Sovyetlere karşı mücadele verirken şehit olan Ferganalı komutandır.

Kurbanca Datha: Ruslarning Fergana Vadisini ishgali ederken Kurbanca Datha (1811-1907) o'gullari va Alay b'lgesinde da'glik b'lgesinde yasayan Kirgizlarla birlikte Ruslarning s'om'urgesi hareketlerine karshi m'cadele veren Buhara Emiri va Hokand Han tarafidan *Datha* unvaniyla s'reflendirilmis bir kadin generaldir (Aynakul, 2017, s. 622-641).

*Xazon bo 'lgaVa nixoyat Vatanning baxridan o 'tdik,
Inonu ixtiyorni g 'animga tutdik.
Voalxazar, xattoki xaqni unutdik
Sizni unutgan kuni, Qurbonjon Dodxo!*

*Bu qandayin mavjudot, bu turkiy avlod,
G 'anim dovlab turganin bilsa-da xayxot!
Xamon bir-birlarin yot biladurlar, yot,
Sizni unitgan kuni Qurbonjon Dodxo!*

Ruslan Cegayev: (1979-) yilinda Andican'da dunyaya gelen Ruslan Cegayev a'gır siklet boks s'ampiyonudur. Dedehan Hasan bu s'iirinde Ruslan Cegayev'in basarisindan bahsederek s'iiri ona ithafen yazmistr.

*Turkiylarga g 'oliblikning navbati keldi,
Bugun Turkiston osmoni qo 'shiqqa to 'ldi.
Ikki asrlik orzuga, armonga yetdik,
Va nihoyat rus devini urib yiqitdik.*

*Ivan, Ivan, Ivan bugun mag 'lub etildi,
Bugun yana o 'zbeklarim tantana qildi.
Ruslan Chega Turon o 'g 'li turk pahlavoni,*

Turkiylarning qahramoni ori, vijdoni.

Dilnura Qodirjonova: Özbekistan'ın Andican şəhridə doğan Dilnura Qodirjonova 2007 yılında sebebi bilinmeyen bir şekilde ölmüştür. Şair bu şiirini ses sanatçısına ithafen yazmıştır.

O'zbek endi umr etadi mas'um sarg'arib,

Omonsiz bu dunyo ichra mosivo g'arib .

Tog'-u toshga boshin urib yig'laydi, ammo,

Dilnurani topolmaydi ming yil axtarib.

Bu yurtlarda ne-ne pinhon ishlar bo'ladi,

Bularni hom kalla o'zbek qaydan biladi.

Dilnurani saqlay olmagan hashoratlar,

Yana ming yil tuproq titib umr qiladi.

Cheksiz ummon baliqlar bisyor

Ammo tilla baliq topilmas

Ming yil o'tar, Dilnura degan

Tillo bulbul endi tug'ilmas.

Gülçehre Nurulyeva: (1938-) Dedehan Hasan bu şiirini Özbek şair Gülçehre Nurulyeva'a ithafen yazmıştır.

Mustafa Çokay: Türkistan'da etkili olan Alaş ordu mensubu üyelerinden gazeteci ve yazar Mustafa Çokay'a (1890-1941) ithafen yazmıştır (Yakuplu, 2015, s.103).

Cengizhan: 13.yy başlarında Orta Asya'daki tüm göçebe halde yaşayan bozkır kavimlerini birleştirerek bir ulus haline getiren ve onları Moğol kimliği altında

toplayan Moğol komutan, hükümdar ve Moğol İmparatorluğu'nun kurucusudur. Cengiz Han'a ithafen yazmıştır (Altinkaynak, 2007, s. 1-20).

*Naxot majrux taning jonga aylanmas,
G'anım daryolari qonga aylanmas,
Qaro tun evrilib tongga aylanmas!
Nega jimsan, sen ey tul qolgan olam,
Go'lu gumrox, besar avlodi odam!
Chingizxon, Chingizxon, Chingizxon!!!*

*Sen, ey ajdar misol saxroda yotgan,
Buyuk ummon bo'lib so'ng loyga botgan,
Sen, ey buyuk tog'lar, abadiy qotgan,
Nega jimsan, sen ey tul qolgan olam?!
Go'lu gumrog', besar avlodi odam!
Chingizxon, Chingizxon, Chingizxon!!!*

Mahdumkuluna Ergaşib: Dedehan Hasan bu şiirini (1733-1797) yılları arasında yaşayan ve Türkistan'ın büyük mutasavvıflarından Mahdumkulu'na ithafen yazmıştır. Mahtumkulu Türkmenler hakkında yazdığı şiirleri ile tanınır. 18. yy önde gelen şairlerinden biridir (Sağlam, 2013, s. 167-168)

Rauf Parfi'ye: Şair bu şiirinde Özbek edebiyatının milli şairi Rauf Parfi Öztürk'e (1943–2005) ithafen yazmıştır. Rauf Parfi tüm Orta Asya yazar ve şairleri arasında meşhurdur. Çağdaş Özbek şiirinin öncülerindendir (Koraş, 2011, s. 323-325).

Baymirza Hayit: (1917–2006) yılları arasında yaşamış Orta Asya ve Türkistan hakkında yaptığı çalışmalar ile tanınan tarihçi ve doğu bilimleri araştırmacısıdır (Hayit, 1997).

6.1.2.2. Milli Motiflerden Yararlanması

Eser veren tüm Şairler bir yönüyle mesaj verme gayesi gütmüştür ve eserlerinde muhakkak okuyucusuna bir mesaj vermiştir. Dedehan Hasan'ın şiirlerine baktığımız zaman Türk dünyasından motifler görmek mümkündür. Burada bilhassa kartal, at, ok, yay, serçe, kılıç, gökyüzü, vb. tematik unsurları kullanması anlamında önemlidir. Şiirlerine baktığımızda kullanılan tüm bu temalar Türk dünyasının sahip çıktığı ortak değerler. Bu değerler bağımsızlık gibi anlamlar taşıması bakımından önemlidir. *Takatim kalmadı an kollamaya, Mecalim yok yine elem yutmaya, Azm eyledim cidden kılıç tutmaya! Fetva verin, fetva verin, sultanım. Ellerimde vardır bugün Kur'an'im!*

*Toqatim qolmadi mavrid kutmoqqa,
Madorim yo'q yana alam yutmoqqa,
Azm ayladim chindan qilich tutmoqqa!
Fatvo bering, fatvo bering, sultonim.
Qo'llarimda bordir bugun Qur'onim!*

Tüm Müslüman ülkelerinin kutsalı olan din ve Türklerin güçlerini simgesi olan kılıç kullanıştır. Türklerin dinleri ve bağımsızlıkları için dini liderlerinden ya da yöneticilerinden aldıkları izin niyetindeki fetvalar tüm Türkler arasında sahip çıkılan ve kutsal sayılan geleneklerindedir. Dehan Hasan “*Gençler At Binmez Oldular...*” şiirinde de Türklerin sosyal, ekonomik hayatın pek çok safhasında yer alan ve Türkler içi özel bir yeri vardır. Türk kültürü denilince ilk olarak akla göçebe kültürü gelir. Hal böyle olunca da göçebe kültürün de en önemli unsuru olan at akla gelir. At Türklerin hayatında göçlerde, savaşlarda ve ulaşımda faydalanması münasebetiyle önemli bir unsur olarak yer edinmiştir. Türk inancına göre at Türkün kanadı olarak nitelendirilir. Bunu Kaşgarlı Mahmud, Divanı Lüğati't-Türk isimli eserinde “*At Türk'ün kanadıdır*” (Doğan O. , 2006,s. 23-45) diye ifade etmesinden atın Türk kültüründeki yerini ve önemini anlıyoruz.

*Yigitlar ot minmay qo'ydi, do'stlar, voqajab,
Afsus deyman ot minmagan yoshlarga qarab.
Qo'shiq aytgim kelar goho otlarga atab,
Ot minmagan yigit sira yigit bo'larmu,*

Farzandlari mayna bo'lmay burgut bo'larmu?

Yine Batılı yazar olan Sidonius'a göre atın Türklerin hayatındaki öneminden şu şekilde bahsedilmektedir. At diğer kavimleri sırtında taşıırken Hunlar için ise “Onlar at sırtında ikamet eder.” diye ifade etmektedir. Türkler için “Sanki at üstünde doğmuşlar, yerde yürümeyi bilmezler.” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Dehan Hasan da şiirinde binlerce yıldır süre gelen bu geleneğin gençler tarafından unutulmasından, Türklerin at binmemesinden şikâyet eder ve kültürlerine sahip çıkmalarını söyler. At binenin evlatları pehlivan olur. *Gücü-kuvvetiyle meydanın eri olur, Arslan olur, sırtlan olur, kaplan da olur, At binmeyen yiğit de hiç yiğit olur mu? Soyu karga olmadan, hiç kartal olur mu?* Ata binen insanın evlatları da yiğit olacağını gücü kuvveti yerinde olacağını belirtir.

*Ot minganning farzandlari polvon bo'ladi,
Shiddat-shijoatli mardu maydon bo'ladi,
Arslon bo'lar, sirtlon bo'lar, qoplon bo'ladi!
Ot minmagan yigit sira yigit bo'larmu,
Zuryodlari qarg'a bo'lmay burgut bo'larmu?*

Ok ve yay Türk kültüründe hem savunma hem de saldırı aracı olarak kullanılmasının yanında önemli bir yere sahiptir. Ok ve yay genel itibariyle kuvveti, gücü ve kudreti temsil etmesinin yanında devlet yönetiminde ve Türklerin hakimiyet anlayışı içerisinde de özel bir yeri vardır. Bununla birlikte ok ve yay devlet sembolü olarak pek çok Türk devletinde kullanıldığını göre biliyoruz. Yay, metbuluk anlamına gelirken ok ise doğallığın sembolü olarak kabul edilmiştir. Dedehan Hasan da “*Yiğit İsen...*” isimli şiirinde ok ve yayı kullanmıştır. *Dedelerin at binip şan-şeref kazanmış, Tıpkı ok ve yay olup yurttan yurda uçmuş, Ve nihayet dünyada Türk devletin kurmuş, Yiğit isen dünyada, at binsene, at bin, Özbek isen Şeybani, at binsene, at bin. At binenler, daima öz bayrağın tutar, At binenler, Allah'tan yiğit evlat bekler, At binenler, dünyadan galip olup göçer, Yiğit isen dünyada, at binsene, at bin, Özbek isen Türk soylu, at binsene, at bin.* Cümleleri ile Türklerin hayatındaki yeri ve öneminden bahsederken yeni yetişmekte olan nesillere de bunları hatırlatarak ata miraslarına sahip çıkmalarını istemektedir.

*Bobolaring ot minib sharaf quchgan, shon quchgan,
Misoli o'q-yoy bo'lib yurtidan yurtlarga uchgan,
Va nihoyat dunyoda Turkdavlatin qurishgan,
Yigit bo'lsang dunyoda, ot mingino - ot mingin,
O'zbek bo'lsang Shayboniy, ot mingino - ot mingin.*

*Ot minganlar, hamisha o'z bayrog'in tutadi,
Ot minganlar Allohdan faqat o'g'il kutadi,
Ot minganlar dunyodan g'olib bo'lib o'tadi,
Yigit bo'lsang dunyoda, ot mingino - ot mingin,
O'zbek bo'lsang Turkzoda, ot mingino- ot mingin.*

Türk kültüründe okun birden çok anlamı vardır. Bunlardan biri de davet sembolüdür. Orhun yazıtlarından Osmanlı dönemine kadar bunu görmek mümkündür. Türk hükümdarları boy beylerine ok göndermesi onları toplantı için çağırmasına işaretler. Yani ok gönderen kişi makam ve mevki bakımından üstün konumda olduğunu göstermektedir. Bu sembol daha sonraki zamanlarda ise bir lütuf, teşekkür, dostluk nişanesi anlamlarını taşıdığını görürüz (Göksü, 2010, s. 986-1011) .

6.1.2.3. Dostlarına İthafen Yazdığı Şiirleri

Dostlar Bugün Halim Yaman

Uzaktaki Dosta

Sen Ey Dostum

Dostlar

Muhajirat Dağı Dostuma

Osman Naşir Mersiyesi

Dilnura Qodirjonova

Gülçehre Nurulyeva

Mustafa Çokay

Mahdumkuluna Ergaşib

Rauf Parfi'ye

Baymirza Hayit

Süleyman Çolpan

6.1.2.4. Kavim ve Kavim Büyüklerine İthafılar

Cengizhan: Türk kavminin büyük komutanına ithafen yazılmıştır.

Cihangir Atamız Emir Timur'a: Büyük Türk kavminin komutanı ve Timur İmparatorluğu'nun kurucusu Timura yazılmıştır.

Babürün Son İzdırabı: Babür Şah'a yazılmıştır.

İbrahimbek: Özbek Lakai kavminin liderine yazılmıştır.

Ahmet Yesevi: Türk mutasavvıfına ithafen yazılmıştır.

Bir Annenin Tan Ağarandaki Şarkısı: Arkadaşına ithafen yazılmıştır.

Feyzullah Baba: Buharalı komutana ithaftır.

Enver Paşa Hakkında Koşuk: Türk birliğini savunan Osmanlı komutanı Enver Paşa'ya ithafen yazılmıştır.

Nasrullâ Zâlim: Buhara hani Nasrullah Zalim'e ithafen yazılmıştır/

Türklerimiz: Hüseyin Nihal Atsız'a ithaf edilmiştir.

Stalin Devri Koşuğu: Rus yönetici Stalin döneminde yaşananlara ithaftır.

Kurbançan Datha: Ruslara karşı koyan Özbek kadın komutandır.

6.1.2.5. Aile Fertlerine Yazdığı İthafılar

Bir Sıkım Toprak: Babasına yazdığı şiiri

6.1.2.6. Kendisini Konu Edindiği Şiirleri

Doğum Günüm

Dedehan Hasan'ın Hasreti

Dedehan Hasa'a

Dedehan Hasa Yaman

Dedehanlar Söylesin

6.1.2.7. Türkistan'ı ve Türk Cumhuriyetlerine İthafılar

Hasta Canlar Yurdu Bu

Ana Yurt Hakkında Koşuk

Türkistan'ı Tekrar İnşaa Edelim

Türkistan Olmayınca

Ana Türkistan Hasreti

Türkistan Olsun

Bağımsızlık Türküsü

Özbekistan Hapishanedir

Ana Türkistan

Vatanım

Özbekistan Titanik

Bu Yurtta

Özbekistan'da

Talan Edilmiş Yurttasın

Bu Yurt Güzel Türkistan

Bu Vatan Bizimki

Türkistan'ın Feryadı

Türkistan

Canım Vatan

Kırgızistan

Ferganam Anam

Vatan

Vatan ve Bağımsızlık Aşığımız

6.1.2.8. Doğa, Hayvanlar ve Yaşama Sevinci

Çınar

Ağaç Gölgesinde

Bülbülün Feryadı

Karga

Baharın Birinci Günü
Günebakan
Dut Hakkında
Bülbül
Buğday Koşuğu

6.1.2.9. Din ve ölüm

Allah Allah
Kadir Gecesi
Madamınbek Kabri Başındaki Bitik
Baymırza Bey Vefatı
Kabir Başında
Rauf Parfi'nin Defin Merasiminde
Baymırza Hayıt Vefatında

6.1.2.10. Halkına İthafen Yazdığı Şiirler

Halkım
Padişah Halkı
Bu Halk
Halk Şairleri
Ana Halkıma
Halkımsın
Halkın Bugünkü Şarkısı

6.1.2.11. Aile Hayatı

'Bir sıkım toprak': Babasına

6.1.2.12. Şairin Şiirlerinde Kullandığı Kişi Adları

Enver Paşa, Madamınbek, Abdulhamit Süleyman Çolpan, Mahdumkulu, Ekatarina Hanım, Baymırza Hayıt, Osman Naşir, Nasrullah Zalim, Ahmet Turhanbey, Demir Baba, Rauf Parf, Şakir Cani, Gülçehra Nurulyeva, Ruslan Çegayev, Şahida Yakup, Dilsara Fazılovaga, Dilnura, Kadirjonoveni, Emir Timur, Babür Şah, Nurmuhammed Armani, İbrahimbek, Osman Nasır, Velikayumhan Ata, Aman

Polvan, Duça Işan, Nasrullah Zalim, Feyzullah Baba, Emir Timur, İbni Sina, El Fergani, Uluğbek, Handan Hacı, Canibek Kazı, Kurbançan, El Biruni, Ali Şir Nevai, Toktamışhan, Nadire Begim, Yusuf Cuma, Babarrahim Maşreb, Ma'mur Hamid Kayrağaç, Yunus Emre, Aşık Ömer, Molla Nefes, Berdak, Avaz Öter, Turdi Feraği, Gülhani Tohtagül, Hudaberdi, Bahşi, Mehmet Emin Yurdakul, Tevella, Abdulla, Evlani, Hamza Abdullah, Tokay, Moğcan, Emir Alimhan, Kalpakovski, Skobelov, Abdulhalik Osman, Kamber Ali İsmailov, Babür Mirza, Celaladdin Rumi, Münevver, Behbudi, Zeki Velidi Togan, Mustafa Çokay, Veli Kayumhan, Şirmuhammed, Bahauddin Nakşibend, Hz. Adem, Hz. Muhammed (s.a.v), El Buhari, Kaşgarlı, Nakşibendi, Şeybani, El Farabi, Abdullah Kadiri, Abdulrauf Fitrat

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

7. DİL VE ÜSLUP

7.1. Üslup

Şüphesiz ki dil, edebiyatın vezgeçilmeyen en önemli yapı taşlarından biridir. Bundan dolayı yazar vereceği eseri bir dil üzerinde inşa eder ve bu çalışma sırasında şairin eserinin içeriğinde neyi anlattığından ziyade nasıl anlattığı önemlidir. Bir eserin kalitesi, güzelliği her şeyden önce şairin eserde kullandığı dilin sağlam olmasına bağlıdır. Şairler yüzyıllar boyunca roman ve hikayelerinde kullandıkları yöntemlerle okuyucuyu etkilemek adına farklı yollar denemişlerdir. Şairlerin duyguları ifadelerinde kendilerine has bir tarzda dile getirmesi o şairin üslubunu oluşturur. Kimi şair kullandığı bu üslubu bazen konuşma diline yakınlaştırırken bazen de ağırlaştırmaya çalışmışlardır. Kişinin kendine haz bir sahip olması oldukça zordur. Şairin kullandığı üslubu dönemin şartları gereği değişebilir. Dolayısıyla şairler birbirinden üslup açısından izler taşır. Bir şairin başarısı kendine has bir görüş ve üsluba sahip olmasına bağlıdır.

Dedehan Hasan'ın yaşadığı dönemde diğer Türk devletlerinin dili ve edebiyatı üzerinde olan baskı ve zulüm Özbek edebiyatında da hissedilmiştir. Bu dönemde Türk milletleri kendi ana dillerini kullanmaları yerinde Rus baskıları ile Özbekler de Rusça konuşmaya özendirilmişlerdir. Özbek okulları kapatılmış her köşe başına Rus okulları açılmış ve Özbekler ana dillerinden uzaklaştırılmak istenmiştir. Öyle ki Rusça bilmeyen kişilerin devlet dairelerinde yer almalarına bile müsaade edilmemiştir. Çok az miktarlarla tarlalarda çalıştırılmak zorunda kalmışlardır. İşte hal böyle iken şairler ve yazarlarda zorla Rusça yazmak zorunda bırakılmışlardır.

Dedehan Hasan da bu bilinçle yetişmiş bunda etken olan şey ise ailesinden bazı bireyleri Rus işgali sırasında cephede kaybetmiş olmasından kaynaklanıyor. Bundan dolayı vatan, dil, millet gibi kavramlardan uzak yaşamış olması da başka bir etkidir. Tüm bu etkenler onun acıyı ve bağımsız bir vatana duyduğu özlemi yaşayarak büyümesine neden olmuştur. Şairin üniversite ve gençlik yıllarında içinde bulunduğu

çevre de bunda etkili olmuştur. O, hayatı boyunca sürekli okuyan, araştıran kendi öz değerleri çevresinde kendini yetiştirmeye gayret etmesi de önemlidir.

Dedehan Hasan'ın şiirlerinde sade bir dil hakimdir. O Özbek Halk Dili'ni oldukça güzel bir şekilde kullanmıştır. Özbekistan'ın uzun süre Rus işgali altında olmuş olması münasebeti ile binlerce Rusça kelime mevcut iken Dedehan Hasan onların Ruslaştırma politikalarına karşı durarak kendi ana dilini kullanarak eserlerini vermeyi başarmıştır. Bu baskı ve Ruslaştırma politikalarına rağmen Dedehan Hasan'ın bu hassasiyeti onun Özbek diline verdiği değeri ve mili unsurlara karşı katkısını gözler önüne serer. O kullandığı Özbek Türkçesine ait deyimler, ata sözlerini kullanarak dildeki zenginliğini ortaya koymuştur. Dedehan dili farklı biçimlerde kullanmıştır bazı yerlerde eleştirileri biçiminde kullanırken kimi yerde ise özlemleri ve sevinçlerine yer vermiştir. Eserlerinde yapı ve şekil itibari ile hiç taviz vermemiştir.

7.1 Üslup

Dedehan Hasan bazı şiirlerinde serzenişte bulunurken kimi şiirlerinde yaşama sevincini kendine has bir üslup ile dönemin şartlarını bizlere göstermiştir. Bazı şiirlerinde ise eleştirel bir bakış acısı ile bazen de coşkun bir eda ile eserlerini dile getirmiştir. Halk edebiyatından bağımlı hiç koparmadan geçmiş ile sıkı bir bağ kurmayı başarmıştır. Şair kendisi olmaya çalışmış başka yazar ve şairleri taklit etmekten kaçınmıştır. Hissettiklerini yazma yolunu seçen şair tek bir üsluba bağlı kalmadan birden çok üslupta eserlerini yazarak şiirlerinde akıcılığı, şekil ve muhteva anlamında zenginlik katmıştır.

Dedehan Hasan'ın eserlerinde işlediği üslupları aşağıda başlıklar halinde verebiliriz.

7.2 Tasviri Üslup

Tasviri üslup şairin şiirinde doğa olaylarından faydalanarak duygu ve düşüncelerini aktarmasıdır. Varlıkların birden fazla özeliğinin açık bir şekilde betimleme yoluyla tasvir etme üslubudur. Bu tür şiirlerde okuyucuya çok fazla düşünme imkanı sunulmaz bundan dolayı bu tür şiirler biraz noksan kalır.

Dedehan Hasan bu üslupla yazdığı şiirleri şairin ruh halini, onun hislerini tasvir yolu ile ifade etmeyi seçmiştir. Tasvirleri somutlaştırarak insanların anlamasını

kolaylaştıran güzel bir üslup seçmiştir. Şairin bu tarzda kaleme aldığı şiirlerinde gerçeküstü üslubun özelliklerini de görmek mümkündür. Şairin 1975 yılında kaleme aldığı ve Türkçe tercümesi verilen “Günebakan” isimli şiirinde günebakan çiçeği ile insan arasında ilişki kurarak vermiştir. *Sadece göğe bakıp tebessüm eder, Gevşeyip gidiverir gün ışıyınca, Onun için dünyada ‘güneş var’ yeter, Eğilip, bükülüp o, yaşar hülasa, Onun bu yaptığı gönlü gıcıklar, Halk çekirdeğini yer, çitleyip atar, Kim günebakan olursa bu zamanda, Sonu, akabeti kötü imiş yahu...* Aslında şair burada kurtuluş savaşının yaşandığı yıllarda işgale karşı sessiz kalan halkı günebakan çiçeğine benzetmiştir. Dedehan Hasan’ın eserlerinde kullandığı çoğu manzume ülkesinin geleceğini, özgürlüğü, birlik olma ruhunu anlatması itibari ile önemlidir.

*Faqat ko'kka qarab qiladi xanda,
Yayqalib ketar kün charaqlaganda,
Uning chun dunyoda quyosh bo'lsa bas,
Egilib-bukilib yashaydi xullas,
Uning bu qilmishi dilni g'ashlaydi,
El uning mag'zin yeb, puflab tashlaydi,
Kungaboqar bo'lsa kim bu zamonda,
Oxir-oqibati yomon ekan-da...*

Şiirin tamamına baktığımız zaman güne bakan çiçeğinin özgürlüğüne kavuş gibi göğe bakıp Tebessüm etmesi ile Rus sömürgesi altındaki insanların aynı günebakan çiçeği gibi günü geçirmenin derdinde olmuş olmalarından şikayet ediyor. Burada yazar halkın kendi öz vatanları içinde günebakan çiçeği gibi horlandığından bahsederek baskı ve zulüme boyun eğmemeleri gerektiğinin vurgusunu yapar. Şair burada güneşi. Günebakan çiçeğini ve günebakan çiçeğinin güneşin batmasından sonra boyun eğmesini birer sembol olarak kullanmıştır,

7.2 Tahkiye Üslubu

Tahkiye üslubu şairin zihindeki fikirleri hikayeleştirerek anlatmasıdır. Dedehan Hasan'da şiirlerinde tahkiyeli anlatıma başvurmuştur. “*Chinakam Shoirlar*” adlı şiirinde bu üsluba başvurmuştur.

*Kechki payt yam-yashil dala bag'irlab
Bodroqday potirlab do'l yog'ib o'tdi.
Moviy kengliklarni yoppa tahqirlab
Hosil chechaklarin qa'riga yutdi.*

*Ishonmang ba'zilar shoirman desa,
Aldaydi “Vatan” deb ko'krak kerganlar.
Chinakam shoirlar yerin do'l ursa,
G'o'zasin boshida yig'lab turganlar...*

7.3 Hiciv ve Alaycı Üslubu

Dedehan Hasan'ın şiirlerinde eleştirel üsluba oldukça fazla yer verilmiştir. İçinde yaşadığı dönem itibari ile Ruslar tarafından yapılan tüm baskı ve zulümlere karşı çıkmış ve bunları sert bir dille eleştirmiştir. Onun şiirlerinde dönemin yöneticilerinden pek çok konuda hiç çekinmeden eleştirilerini yansıtmıştır. Bununla beraber şiirlerinde genellikle toplumda çalışan kesime yapılan haksızlıkları her fırsatta eleştirmiştir. O bu üslup ile kaleme aldığı şiirlerinde genelde Sovyet dönemi sosyal, ekonomik her yönden eleştirmiştir. “*Düşman Bastı*” şiirinde Türkistan'ı ilhak eden işgalci güçlere karşı tavrını çok sert bir şekilde belirtmiştir.

*Yov bosdiyo yov bosdi,
Yovlar haddidan oshdi.
Yov dastidan ulusning
Hasrati to'lib-toshdi*

*Siz, ey bugun to'yg'onlar,
Yurtni berib qo'yg'onlar,
Yov qolib bir-birining
Ko'zlarini o'yg'onlar.*

*Yov kelganda qochg'onlar,
Darvozani ochg'onlar,
Bor nomusin or etmay
Yov poyiga sochg'onlar.*

*Qora kunlar boshlandi,
Elning ko'zi yoshlandi.
Ko'rib noahil elni
Yovlar bizga tashlandi.*

*Muncha shukr etdingiz,
Muncha tuban ketdingiz.
Shukr qilib, shukr aylab,
Shu kunlarga yetdingiz.*

*Bosib olingan bu yurt
Bag'ri to'la sariq qurt,
Bizlarni ko'r qilmasmu
Onalar bergan oq sut.*

*Ey siz, garangu lollar,
Qaddu qomati dollar.
O'z yurtida, vodarig'
Huquqlari poymollar.*

*Yigitlari mo'rt bo'lg'on,
Elning ko'zi to'rt bo'lg'on.
Qayda, qachon bizningdek
Talon-taroj yurt bo'lg'on?!*

*Birlashsak Musulmonlar
Mag'lub bo'lar dushmanlar.*

*Ozodlik janrlarida
Mayli beraylik jonlar!*

7.4 Hitabet Üslubu

Dedehan Hasan'ın şiirlerinde genel anlamı ile başarılı bir şekilde kullanılmış olan hitabet üslubu bazı şiirlerinde oldukça öne çıkmaktadır. Bu şiirlerinin hepsinde kahramanlık ve destansı şiirleridir. Bu şiirler ile halka milli birlik ve beraberlik ruhu aşılacak istenmiştir. “*Halkım*” şiirinde halkına seslenerek artık kendilerine gelmelerini ister. Halkın uyanıp özüne dönmesi, ecdadını tanınması ve kelepçelerini kırması için halkına seslenmektedir.

*Qachon kishanlarni parcha qilgaysan?
Bobolaring kimdur qachon bilgaysan?
Turklar qachon bosqinchiga qul bo'lgan?
Turkistonda yovga qachon yo'l bo'lgan?*

*Yurtni g'anim bossa, yurtning dog'inda,
Momolarim kuyub-kuyub kul bo'lgan.
Qachon kishanlarni parcha qilgaysan?
Kimligingni o'zing qachon bilgaysan?*

“*Feryat*” isimli şiirinde Özbek halkına seslenerek artık sokaklara çıkmaları gerektiğini yüksek bir tonla dile getirmektedir.

*Gado bo'lur, xor bo'lur manzilin yo'qotgan el,
Din, imon, e'tiqodin, pok dilin yo'qotgan el,
Oqibat ado bo'lur o'z tilin yo'qotgan el!
Ko'zingni och, O'zbekim, uyg'on endi, yon endi.
Qo'shil bizning saflarga, mayli, ketsa jon endi.*

Og'zingni och, O'zbekim, tishlaring bordir, ko'rsat!

*Dushmaningga tik qarab endi haqiqatni ayt,
Bas endi bu yolg'onchi, bu aldov yo'llardan qayt!
Ko'zingni och, O'zbekim, uyg'on endi, yon endi.
Qo'shil bizning saflarga, mayli, ketsa jon endi.*

*Ko'chalarga chiq endi, ozodliging talab qil,
Barcha xalqlar misoli Vatan qurgil mustaqil.
Bobolaring kim edi, bugun kimligingni bil!
Ko'zingni och, O'zbekim, uyg'on endi, yon endi.
Qo'shil bizning saflarga, mayli, ketsa jon endi.*

7.5 Konuşma Üslubu

Dedehan Hasan çoğu şiirinde konuşma üslubu ile yazmıştır. Bazıları iç konuşma yöntemi ile dertleşiyormuş gibi Bazıları iç konuşma ile kendi dertlerini sorunlarını karşısında biri varmış gibi konuşuyormuş. Şair bunu şiirlerinde çok başarılı olmuştur.

7.6 İç Konuşma

Dedehan Hasan şiirlerinde iç konuşma yöntemini çok güzel kullanmıştır. **Heyecan** yazdığı şiiri sanki karşısında biri varmış ve onunla sohbet ediyormuş, ona bir şeyler anlatıyor geçmişe duyduğu özlemini dile getiriyor.

*Vatanga qaytingiz, do'stlar, debon men iltijo etdim,
Fig'onu nolalar aylab vujudimdan rijo etdim.*

*Turkiston muntazir sizga, inoyat aylangiz bizga,
Poyondozman poyingizga, sizga jonim fido etdim.*

*Qo'qonu Marg'ilon, O'shda, Namangan, Andijonlarda
Sizing-chun muhtasham, ko'rkam binolarni bino etdim*

*Samarqand, Shahrisabz, ko'hna Buxoro, Xorazm yurtin
Turonu Turkiya aylab qadimiy Osiyo etdim.*

*Bobolar ruhin shod aylab, shahid qonlarni yod aylab,
Vatanga qaytmog'ingizdan muborak muddao etdim.*

*Vatanni toptagan iblis, g'anim, bosqinchi yovlarni
Nihoyat quvladim yurtidan, jabrga muhtalo etdim.*

Dedehan Hasan “*Izdırap*” adlı şiirinde de yine iç konuşma yöntemiyle Bay Mirza Hayıt’ın Özbekistan’dan sürülmesi sonrasında duyduğu üzüntüyü şu dizelerde dile getirmiştir.

*Nahot sizday norni itlar ket desa,
Bilolmadim gunohingiz na edi?
Chinorlarni nahot hasharot yesa,
Bilolmadim gunohingiz na edi?*

*Bu Turkdunyoşiga ayting, na bo'lgan,
Ziyolisın ko'zi qachon o'yilgan,
Or-nomusi qay qabrga ko'milgan,
Bilolmadim, gunohingiz na edi?*

7.7 Karşılıklı Konuşma

Dedehan Hasan *Pamuk Kölesi* şiirinde sanki karşısında biri var da kendisine pamuk tarlalarında çektiği sıkıntıları anlatmaktadır.

*Men paxta quliman dovrug' taratgan
Oq oltından bog'lar, tog'lar yaratgan,
Farmonlar oldida tosh bo'lib qotgan,
Alamlar o'tida qovrulgan qulman,
Rizqu nasibasi sovrulgan qulman.*

Men paxta quliman to'lab har yil boj,

*Hukamo hukmini boshga qilib toj.
O'zim yemay, kiymay, nochor-noiloj
Butun ittifoqni to'ydira olgan,
Borim Berib, Yana Qarz Bo'lib Qolgan.*

Yigit Isen... şiirinde ise sanki karşısına bir Özbek gencini almış ve kendisine nasihatlerde bulunuyormuş gibi konuşuyor. Şair

*Yigit bo'lsang dunyoda, ot mingino ot mingin,
O'zbek bo'lsang Turkzoda, ot mingino ot mingin,
Bobolaring udumin yod bilgino yod bilgin,
Uchov-to'rtov fikr aylab uringino uringin,
Umring bekor o'tmasin, ot mingino-ot mingin.*

*Bobolaring ot minib sharaf quchgan, shon quchgan,
Misoli o'q-yoy bo'lib yurt dan yurtlarga uchgan,
Va nihoyat dunyoda Turkdavlatin qurishgan,
Yigit bo'lsang dunyoda, ot mingino ot mingin,
O'zbek bo'lsang Shayboniy, ot mingino ot mingin.*

*Ot minganlar, hamisha o'z bayrog'in tutadi,
Ot minganlar Alloh dan faqat o'g'il kutadi,
Ot minganlar dunyodan g'olib bo'lib o'tadi,
Yigit bo'lsang dunyoda, ot mingino ot mingin,
O'zbek bo'lsang Turkzoda, ot mingino- ot mingin.*

7.3. Şiirlerde Kullanılan Söz Sanatları

Edebiyatın en eski türlerinden olan şiir insanların duygularını en güzel şekilde ifade edildiği türdür. Bu türde şair duygu ve düşüncelerini kaleme alırken kendi okuyucusunun da yaşadıklarını göz önünde bulundurur. Şair bunu yaparken bazen duygularında yola çıkarak ele alırken bazen de gelenekten ve diğer şairlerden etkilenecek şekilde kaleme alır. Şairler şiirlerini kaleme alırken şiirlerini diğer şiirlerden daha çok estetik

olmasına dikkat ediyorlar bunun için de söz sanatlarından yararlanma yoluna gidiyorlar. Dedehan Hasan da diğer her şair gibi şiirlerini kaleme alırken şiirlerini kolay anlaşılması, şiirde anlam zenginliğine katması için ayrıca yaşadığı dönem itibari ile bazen fikirlerini üstü kapalı bir şekilde ifade etmek için söz sanatlarına yer vermiştir. Fikirlerini bu yöntemle verme yoluna giden şair şiirlerinde söz sanatları içinden en çok telmih, teşbih, mecaz, teşhis ve istiare, sanatlarını kullanmıştır. Bunların dışında abartma, tezat, hüsn-i talil gibi sanatlara da başvurmuştur. Dedehan Hasan'ın şiirlerinde en çok başvurduğu sanatları başlıklar halinde göreceğiz.

7.3.1. Teşbih

Teşbih sanatı bir varlığın ya da kavramın özellik bakımından zayıf olan varlığa benzetilmesi olayıdır. Bu sanatı bazen birinin güzelliğini anlatırken kullanırız bazen de içte kalmış yoğun duyguları ifade ederken kullanırız. Dedehan Hasan'da şiirlerinde bu sanatı oldukça fazla kullanmış ve böylece duygularını daha rahat ifade etmiştir. Dedehan Hasan'ın içinde yaşadığı karmaşanın baskı ve şiddetin en fazla olduğu bu dönemde mecburiyetten dolayı yerine göre isteklerini üstü kapalı bir şekilde ifade etme yoluna gitmiştir. O böyle üstü kapalı şekilde hem istediklerini yazmakta hem de şiirindeki anlatım ve anlama derinlik katmıştır.

Dedehan Hasan "*Pamuk Kölesi*" şiirinde duygularını teşbih sanatında da yararlanarak şu şekilde dile getirmiştir. *Pamuk kölesiyim, pamuk misali, Afettir, külfettir halkın zevali, Bilip söylemiştir yurt "aksakalı", Ejdermiş bizi yiyip-bitiren o, Genç yaşlı herkesi kıran zalim o...* dizeleri ile pamuk tarlalarında çalışanların pamuk gibi nasıl sömürüldüklerini idle getirmiştir.

*Men paxta quliman, paxta misoli,
Ofatdir, kulfatdir elning zavoli,
Bilib aytganidek yurt "oqsoqoli",
Ajdar ekan bizni yeb-bitirguvchi,
Yoshqari barchani yoppa qiruvchi.*

Tercümesi verilen "*Çınar*" adlı şiirinde ise Özbeklerin şanlı tarihini büyük bir çınara benzeterek çınarın çektiklerini kendi halkı ve Özbek halkı arasında teşbihte

bulunarak vermiştir. *Kuruyup kalan çınarı Kötülüğe yordular. Aksakallar anlaşip Çınarı ateşe attılar. Çınar öyle yandı ki, Gülhan oldu alevlenip Dehşet saldı etrafa, Boran gibi gürüldeyip. Çınar görebilirdi Bir yüz yıl daha hayat. Ama mekân etmişti Onu bin çeşit haşerat. İşte şimdi kurtlar da Kaçamadan yanmakta. Çınar ise onların Kaderine gülmekte. Dizeleri ile Özbekistan ile birlikte işgal sırasında Ruslara yardım eden satılmış Özbeklerin de işgal edilmiş yurttan yok olacaklarını teşbih sanatı ile çok güzel bir şekilde vermiştir.*

*Qurib qolgan chinorni
Yomonlikka yo 'ydilar.
Oqsoqollar kelishib
Chinorga o 't qo 'ydilar.*

*Chinor biram yondiki,
Gulxan bo 'ldi lovullab
Dahshat soldi atrofga,
Bo 'ron kabi guvillab.*

*Chinor ko 'rsa bo 'lardi
Yana yuz yilcha hayot.
Biroq makon qilgandi
Uni ming xil hasharot.*

*Mana endi qurtlar ham
Qocha olmay kuymoqda.
Chinor esa ularning
Qismatidan kulmoqda.*

Metin içinde verilen “Gençler At Binmez Oldular...” isimli şiirinde ise gelebeğten kopan at binmeyen genç nesillere seslenerek kültürlerinden kopmamalarını gerektiğini farklı benzetmeler yaparak şöyle dile getirmiştir. *Şu gençler at binmez oldu, dostlar, vah acep, Yazık derim at binmeyen gençlere bakıp. Türkü yakasım gelir gâh atlara bakıp, At binmeyen yiğit de hiç yiğit olur mu? Evlatları serçe değil, kartal olur*

mu? At binenin evlatları pehlivan olur, Gücü-kuvvetiyle meydanın eri olur, Arslan olur, sirtlan olur, kaplan da olur, At binmeyen yiğit de hiç yiğit olur mu? Soyu karga olmadan, hiç kartal olur mu?

*Yigitlar ot minmay qo 'ydi, do 'stlar, voajab,
Afsus deyman ot minmagan yoshlarga qarab.
Qo 'shiq aytgim kelar goho otlarga atab,
Ot minmagan yigit sira yigit bo 'larmu,
Farzandlari mayna bo 'lmay burgut bo 'larmu?*

*Ot minganning farzandlari polvon bo 'ladi,
Shiddat-shijoatli mardu maydon bo 'ladi,
Arslon bo 'lar, sirtlon bo 'lar, qoplon bo 'ladi!
Ot minmagan yigit sira yigit bo 'larmu,
Zuryodlari qarg 'a bo 'lmay burgut bo 'larmu?*

7.3.2. Tezat

Dedehan Hasan çokça yararlandığı söz sanatlarının başında tezat gelmektedir. Gece-gündüz, ısınıp-soğuma, iyi-kötü, ak-kara sonbahar-ilk bahar gibi tezatları kullanarak duygularını ifade etme yoluna gitmiştir. Şiirlerinin çoğunda vatan uğruna mücadele veren Özbekistan'ın büyüklerini anlatırken zulme ve baskıya karşı hislerini ifade etmiştir. Aşağıda Türkçesi verilen “*Cihangir Atamız Emir Timur'un Huzurunda Yaptığım Yakarış*” isimli şiirinde hislerini ifade eder. *Bugün büyük Turan ayakaltında kaldı, Genç-yaşlı herkese düşman kelepçe saldı, Dökülen kanları görüp vücudum daldı, Timur Ata, cihangirim bayrağını ver, Sabr u kararım kalmadı silahını ver! Suret istemem ben senden, sîret ver bana, Güç ve kuvvet, sağlam ruhla kudret ver bana, Şan u şöhret, ar ve namus, hayâ ver bana, Timur Ata, cihangirim, bayrağını ver, Sabr u kararım kalmadı, silahını ver!*

Bugun buyuk Turon oyoq ostida qoldi,

*Yoshu qari barchamizga yov kishan soldi,
To 'kilgan qonlarni ko 'rib, vujudim toldi,
Temur bobo, jahongirim, bayrog 'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog 'ingni ber
Sendan dunyo so 'ramayman, siyrat ber menga,
Shiddat-shijoat, ruxi zard, qudrat ber menga,
Shanu shavkat, or-nomus ber, uyat ber menga,
Temur bobo, jahongirim, bayrog 'ingni ber,
Sabru qarorim qolmadi, yarog 'ingni ber.*

Dedehan Hasan bu şiirinde yoğun bir şekilde geçmişe duyduğu özlemi ve bağımsız Özbekistan için tarihi şahsiyet olan Emir Timur'dan yardım istemektedir. başlayan duyguları Şiirde genç yaşlı herkese işgalcilerin kelepçe taktığını ifade etmektedir. Artık dökülen kanların sabrını taşırdığını anlıyoruz. Şair özellikle *Sabr u kararım kalmadı, silahını ver!* Dizesi ile artık sabrının kalmadığını anlatmaya çalışıyor.

1991 yılında kaleme aldığı *Bağımsızlık* şarkısı şiirinde tezatlar kullanarak bağımsızlığa karşı isteğini belirtmiştir. Kendi vatanında hür olması onun aç susuz, sefil şekilde geçireceği zamanın pekte bir önemi yoktur. Yeter ki kendi vatanında bağımsızlığı tatsın. *Peki, çaresiz ve dermansız kalayım, Bütün toklar içinde aç kalayım, Peki, sefil olayım, çıplak kalayım, Bağımsız, hür olayım, azad olayım, Adam gibi ben de gülüp oynayayım.*

*Mayli nochor qolay, noiloj qolay,
Barcha to 'qlar **ichra mayli** ochqolay,
Mayli yupun qolay, yalang 'och qolay,
Mustaqil bo 'layin, ozod bo 'loyin:
Odam bo 'lib men ham o 'ynab-kuloyin.*

1999 yılında Kahraman Hakikatoğlu'na yazdığı şiirinde Ruslara karşı savaşırken hayatını kaybeden kahramanın yerine kendisinin ölmesi gerektiğini söylemektedir. Şaire göre Kahraman Hakikatoğlu gibi kahramanlara yurdun ihtiyacı olduğu söylenmektedir.

Şiirde mert insanların öldürüldüğünü namert insanların ise yaşadığını vurgulayarak tezat sanatından yararlanmışır.

Azal-azal bu yurtda mardlarga kun bo 'lmagan,

Mardlar shahid ketganu, nomard sira o 'lmagan.

Odamxo 'r podsholarning ko 'ngli sira to 'lmagan,

Sen o 'lguncha men o 'lsam bo 'lmasmidi, Qahramon!

7.3.4. Teşhis

Dedehan Hasan'ın şiirlerinde kullandığı diğer söz sanatı ise teşhistir. Bu sanatı daha çok insana ait özellikleri doğaya yükleyerek kişileştirme sanatıdır.

Çınar şiirinin tercümesinde insana ait özellikleri bir çınar ağacına yükleyerek ağacı kişileştirmiştir. Çınar öyle yandı ki, Gülhan oldu alevlenip Dehşet saldı etrafa, Boran gibi gürüldeyip. Çınar görebilirdi Bir yüz yıl daha hayat. Ama mekân etmişti Onu bin çeşit haşerat. İşte şimdi kurtlar da Kaçamadan yanmakta. Çınar ise onların Kaderine gülmekte dizeleri ile kişileştirmiştir.

Qurib qolgan chinorni

Yomonlikka yo 'ydilar.

Oqsoqollar kelishib

Chinorga o 't qo 'ydilar.

Chinor biram yondiki,

Gulxan bo 'ldi lovullab

Dahshat soldi atrofga,

Bo 'ron kabi guvillab.

Chinor ko 'rsa bo 'lardi

Yana yuz yilcha hayot.

Biroq makon qilgandi

Uni ming xil hasharot.

Mana endi qurtlar ham

Qocha olmay kuymoqda.

Chinor esa ularning

Qismatidan kulmoqda.

Şair bu söz sanatını doğaya ait yazdığı şiirlerinde bolca kullanmıştır. *Günebakan* isimli şiirinin Türkçe tercümesinde ise bir güne bakan çiçeğine insana ait unsurları bolca yüklemiştir. Günebakan çiçeğinin gün içinde güneşin olduğu tarafa doğru hareket etmesini bir insanla özdeşleştirerek çiçeğin tebessüm ettiğini ve bunun sonucunda gevşediğini belirtmiştir. *Sadece göğe bakıp tebessüm eder, Gevşeyip gidiverir gün ışığında, Onun için dünyada 'güneş var' yeter, Eğilip, bükülüp o, yaşar hülasa, Onun bu yaptığı gönlü gıcıklar, Halk çekirdeğini yer, çitleyip atar, Kim günebakan olursa bu zamanda, Sonu, akıbeti kötü imiş yahu...*

*Faqat ko 'kka qarab qiladi xanda,
Yayqalib ketar kün charaqlaganda,
Uning chun dunyoda quyosh bo 'lsa bas,
Egilib-bukilib yashaydi xullas,
Uning bu qilmishi dilni g'ashlaydi,
El uning mag'zin yeb, puflab tashlaydi,
Kungaboqar bo 'lsa kim bu zamonda,
Oxir-oqibati yomon ekan-da...*

Dedehan Hasan'ın 1979 yılında kaleme aldığı *Dut Hakkında* şiirinde ise dut ağacına insana dair özellikler yükleyerek anlatmıştır şiirini. Ağaçların daha güzel görünmesi işlemini insana dair özellikler yükleyerek ağacı kişileştirmiştir. *Ne acep ki, hem budanır, Hem "dövülür" biçare. Ama yine yaprak açar, Güzelleşir günden güne. Yaşam için can havliyle Yaprak açar taptaze, Biz ki, bir kez "fırça" yesek, Düzelemeyiz günlerce... biz insanların bir kere yememiz halide küsüp konuşamayacağımızı söylerken dut ağacının ise sonsuz bir yaşama sevinci ile dolu olduğunu ifade etmektedir.*

*Ajab, har yil kallaklanar,
"Kaltaklanar" bechora.
Biroq, yana o'sib-unar,
Chiroy ochib tobora.
Yashamoq chun jon sarak
Barg yozadi bokira,
Biz-chi, bir bor "dakki" yesak,
O'nnglanolmaymiz sira...*

7.3.5. İstiare

Şirin şiirlerinde kullandığı bir diğer söz sanatı ise teşhis sanatıdır. *Türkistan* isimli şiirinde ise taşı dilsiz bir insane benzetmiştir.

*O'gay farzand bo'lib yashab yurdim men,
Zabonsiz toshlarga boshim urdim men.
Qaro qonga botgan kunlar ko'rdim men,
Onajonim, men ham farzand bo'ldimmi?*

Çapacılar isimli şiiri de ise memleketin bağımsızlığı için mücadele eden ve Rus işgalcileri tarafından pamuk tarlalarından karın tokluğuna çalıştırılan kadınların boylarını selvi ağacının boyuna benzetmiştir.

*Qani sarv qomatu gul yuzlardagi
Qalamqoshlardagi sehr ila afsun.
Dilijon boqishu sho'h ko'zlardagi
Dilni yondiruvchi jilvagar junun?*

1984 yılında Rauf Parfi Öztürk'ün Dedehan Hasan için yazdığı şiiri olan *Dedehan Hasan'a* isimli şiirinde Parfi Dedehan Hasan'a birden çok benzetme yapmıştır. *Ben yalnızım, içten heyecan Hasreti şu göğsüme akar. Göz önümde bu parlak cihan Kaygılı türkülerin yakar. Iraklarda gürülde ağır, Bahar seslerini fısıldar. Acı rüzgâr sancısı... Yağmur... Yerin aydınlığın ayası... Kırılmış gülünün kolları... Yağmurda ağrır derin sancı... Heyecanın dili kesilmiş, Ben yalnızım. Avazım yalnız...*

*Men yolg'izman. G'uluv hayajon
Hasrati ko'ksimga quyilar.
Ko'z o'ngimda bu yorug' jahon
Mungli qo'shiq kabi tuyular.*

*Yiroqlarda guldurab og'ir,
Shivirlaydi bahor tovushi.*

*Achchiq shamol sanchig'i. Yomg'ir.
Zamin oydinlikning hovuchi.*

*Atirgulning qo'llari singgan,
Yomg'ir yog'ar, og'rir chuqur iz.
Hayajonning tili kesilgan.
Men yolg'izman. Ovozim yolg'iz.*

7.3.6. Telmih

Dedehan Hasan'ın şiirlerinde kullandığı bir diğer söz sanatı ise Telmih'tir. Şair bu sanat ile Özbeklerin tarihinde yer alan tarihi şahsiyetlere atıfta bulunmuştur. Telmih sanatı sanatçıyı heyecanlandıran bir olayın başka önemli bir olayı veya şahsiyeti hatırlatması olayıdır. Sanatçının hatırladığı önemli olayı öne çıkarır. Şair bu tür önemli olayları hatırlatarak şiir ya da yazısının ifade gücünü artırıyor. Vatanın bağımsızlığı uğruna çok mücadele eden şair yeni neslin geçmişlerini unutmamaları için sürekli tarihi büyük şahsiyetlerine atıfta bulunarak onların Özbekistan için verdikleri mücadeleleri anlatmaktadır.

Ahmet Yesevi isimli şiirde Türkistan'ın yetiştirdiği tüm Türk aleminin manevi büyüğü olan Ahmet Yesevi'yi hatırlatmıştır. Şiirde Ahmet Yesevi'ye adeta bir serzenişte bulunmuştur ve neden Türkistan'da liderlerin doğmadığını, Özbekistan halkının her zaman böyle baskı ve zulüm altında olmasına dayanamayarak Ahmet Yesevi'den izin istemektedir.

*Pirim, nechun bizda beklar tug'ilmas,
Bu el nechun qahru g'azabga to'lmas,
Yuragida rashku-alami bo'lmas?!
Fatvo bering, fatvo bering, sultonim.
Qo'llarimda bordir bugun Qur'onim!
Fatvo bering, ruhlarni shod etayin,
Fatvo bering, yovni barbod etayin,
Turkistonni qayta bunyod etayin!
Fatvo bering, fatvo bering, sultonim.
Qo'llarimda bordir bugun Qur'onim!*

Dedehan Hasan ömrünün çoğunu Türk Birliği uğruna harcayan ve bunun için hayatın her alanında mücadele eder yazdığı şiirlerde de Özbekistan'ın önde gelen büyüklerini anlatarak Özbek halkının milli değerlerine daha sıkı sarılmalarını sağlamıştır. Yazdığı çoğu şiirinde bunu görmek mümkündür. Türk Âlemi isimli şiirinde de Türk Dünyasının önde gelen kahramanlarına yer vererek Özbekistan'ın bağımsızlık sürecini hızlandırma gayreti içine girmesini sağlamıştır.

*Birlashing, ey turkiy olam, olam aro birlashing,
Oqilu donolik aylang, sirlashing tadbirlashing,
Noahillik qilmang endi birlashing, qodirlashing,
Birlashing, tobora mahkam tillashing, botirlashing,
Yo Jaloliddin, Alpomish, yo Temur, Bobirlashing,*

*Birlashing O'zbek va Tojik, Turkmanu Qozoq bilan,
Uyg'uru Qirg'iz, Tatarlar ham Qoraqalpoq bilan,
Ham Ozar, Boshqird va Xungar Turk urug'-aymoq bilan
Birlashing, ey turkiy olam, olam aro birlashing.
Oqilu donolik aylang, sirlashing, tadbirlashing.*

Ana Türkistan isimli şiirinin son dörtlüğünde Türk kökenli Timur İmparatorluğunun kurucusu büyük komutan Emir Timur'a telmihte bulunmuştur.

*Temur bobom ruhi elga yuqqan kun,
Ohu faryodlarim anglab-uqqan kun.
Go'zal kelinchaklar o'g'il tuqqan kun,
Seni ozod ko'rsam, ona Turkiston.*

Türkistan Olsun! isimli şiirinde Türkistan'ın önde gelen yazar ve şairleri hatırlatarak bağımsız Türkistan'a olan özlemini bir kere daha dile getirmiştir. Bu şiirinde *Ruhları şad olsun büyük Çolpan'ın, Münevver, Behbudî, Zeki Togan'ın, Mustafa Çokay, Veli Kayumhan'ın, Ne olursa olsun, Türkistan olsun!* diyerek Türkistan'a bağlılığını göstermiştir.

*Ruhlari shod bo'lsin buyuk Cho'lponning,
Munavvar, Behbudiy, Zakiy To'g'onning.
Mustafo Cho'qayning, Qayumxonning,
Nima bo'lsa bo'lsin, Turkiston bo'lsin!*

Şair Dedehan Hasan *Buhara Halk Cumhuriyetinin İlk Cumhurbaşkanı Polat Hoca Oğlu Osman Hoca'nın Türkiye'ye Gelişlerinde Söyledikleri...* adlı şiirinde yine birden fazla önemli şahsiyete yer vererek onların hatırlanmasında önemli etken olmuştur.

*Sizni sevib-sevib keldim jismu jondan men,
Tomirlarda qaynab oqqan Turkiy qondan men.
Siza salomlar ketirdim, Turk makondan men,
Al Buxoriy, Koshg'ariydan, Naqshbandiydan,
Temur bobom, Shayboniydan, Chingizxondan men,
Bobolarim yurtidan men, Turkistondan men.*

*Kim ekonim yodiniza solmoqqa keldim,
Sizdan totli bo'salarni olmoqqa keldim.
Balki siza payvand bo'lib qolmoqqa keldim,
Al Farobiy, Yassaviydan, Bobur Mirzodan,
Siza salomlar ketirdim, Turk makondan men,
Turkning qaynoq yuragidan-Turkistondan men.*

7.3.7. Abartma

Mübalğa sanatı bir sözün etkisini güçlendirmek, bir kavramı olduğundan daha büyük ya da daha küçük küçülterek anlatmaya denir. Dedehan Hasan Gazaptan haykırarak ejderha göz-u kaşlar, Taşlara dönüŖecek bu mağrur altın başlar. Güç-kudretimizden çağlayacak dağ-u taşlar, “Ölümlerle eğlenen tunç yürekli Türkleriz dizeleri ile abartma sanatından çok güzel bir şekilde yararlanarak bu dizelerde Özbek halkının büyüklüğünü ve bağımsızlık ateşini bir gün yakacaklarını belirtmiştir.

*G'azabdan hayqirajak ajdarho ko'zu qoshlar,
Harsangga aylanajak bu mag'rur tillo boshlar.
Kuch va qudratimizdan chinqirar tog'u toshlar,
"O'lim bilan o'ynashgan temir yurakTurklarmiz".*

7.3.1.8. Başka Yazar ve Şairlerin Kaleminden Dedehan Hasan

Özbek halkının milli duygularını hareketlendiren, halkın bilinçlenmesini sağlayan şair sazı ve şiirleri ile halkının yüreğinde yer edinmeyi başarmıştır. Onun zihninde oldukça fazla şiir vardır. Türküleri vatanseverlik ruhu ile yoğrulmuş milli türkülerdir. Milli bir hisle yoğurduğu şiirlerinin amacı Türkistan birliğini ve tüm Türk dünyası kavimlerini bir araya getirme amacı güdülmüştür. Kullandığı üslup ve dille söylediği şiir ve şarkıları Özbekistan'ın nadir manevi eserleridir. O şiirlerini sade, anlaşılır bir şekilde Özbek edebiyatı ruhuna uygun bir şekilde kaleme almıştır. Onun türkü ve şiirleri insanı gafletten uyandıran, halkın konuşmasına yakın, anlayıp yorumlamakta güçlük çekilmeyen eserlerdir. Eserlerinde üzüntü, dert, saygınlık ve neşe vardır. İşte saydığımız tüm bu özellikleri gören, onun vatan ve millet sevdalısı olduğuna inanmış onunla aynı dönemde yaşayan ilim adamları Dedehan Hasan hakkında farklı tarihlerde farklı yazılar kaleme almışlardır. Özbek edebiyatının son yüz yılda yetiştirdiği büyük sanatçılarından biridir Dedehan Hasan. O, içinde bulunduğu devir itibari ile birçok acı ve sıkıntı ile karşı karşıya kalmış binlerce Özbek halkından sadece biridir. Yaşadığı dönemde Çarlık ve Sovyet Rusyası'nın baskı ve zulümlerine maruz kalmış ancak bu baskı ve yıldırımlar onu hiçbir zaman yolundan etmemiştir. Yapılan tüm bu baskılara inat o, sazı ve etkileyici sesi ile davasına hiçbir zaman vazgeçmez. Döneminde baskı ve şiddetin dozu o kadar fazlaydı ki milli duyguları harekete geçirecek, halkın uyanmasını, geçmişini öğrenmesini sağlayacak her türlü şiir, şarkı, Türklük ibaresini kullanmak kesinlikle yasaktı. Ancak bu uğurda verilecek ömrünü vatani ve milleti adına feda etmekten hiçbir zaman çekinmemiştir. Dedehan Hasan gözü kara, söylemek istediklerini çekinmeden tüm açıklığı ile ifade eden büyük bir halk kahramanıdır. Zaten açık sözlülüğü, korkusuzluğu, yanlışları eleştirmedeki cesaretinden dolayı Ruslar tarafından her zaman teklikeli olarak algılanmış ve bundan dolayı sürekli takip, tehdit edilmiştir. Söylediği şarkılar ve şiirler yüzünde bazen aylarca ceza evinde kalmıştır.

Onun çektikleri bunlarla da sınırlı değildir. KGB ajanları tarafından tehdit edilmesi, tecrid altında tutulması onun maruz kaldığı zulmün de bir göstergesidir. Ancak tüm bu baskı ve zulümlere rağmen onu en çok inciten ise haklı davasında en yakın arkadaşları tarafından yalnız bırakılması olmuştur. Bu zorlu süreçte onu yalnız bırakan yakın arkadaşlarına sitemi vardır Dedehan Hasan'ın. Ancak onu yalnız bırakan arkadaşları olduğu gibi onun haklı davasında onun yanında olup onun hakkında şiir yazan dava arkadaşları da vardır.

“Rauf Parfi 1980 yılında Taşkent Akşam gazetesinde Dedehan Hasan'ın Sverdlov konser salonunda Afgan türkücüsü Ahmet Zahir'in annesine yazdığı “Nale” isimli şiirini okumasından etkilenir ve bunun etkisiyle aşağıdaki yazısını kaleme alır.”

Taşkent şehrinin 2000. Yıllı münasebetiyle Sverdlov adındaki konser salonunda devam eden «Şiir ve Müzik» gecesinde şair Dedehan Hasan Afgan şarkıcısı Ahmet Zahir'in annesi için yazdığı “Son Feryat” isimli şiirini okudu. O şiir gecesinde bir güzel şiir ve yetenekli şair, Dedehan Hasan'ı keşfettim.

Şair Dedehan Hasan bu şiirini okurken, varlığını kurşun gibi ağır, renkli, dağınık duygular kapladı, bazen hatıralarımın gökyüzünde neşe yıldızları parladı, bazen de susamış sahralarında sevinç çiçekleri açtı. Aynı akşam ben Dedehan Hasan'ın simasında gerçek manada şair ve ozan görüp çok sevindim. Bu şiir, ozan Ahmet Zahir hakkında yazılmış tüm manzumelerin baş tacıdır desem abartmış olmam. Bu şiir sanatçı hakkında halk dilinde yazılmış gayet akıcı eserdir.

Bu arada ozan ve dünya.

Ozan; halkın sorunlarını, arzularını gönlündeki sevinçleri gözyaşı ile söylerken, ahenkler salıncağında tedbirli bir şekilde sallıyordu, gamlı insana cesaret veriyor, neşeli insanları titreterek uyandırıyor.

Şarkı insanın sadık dostu arkadaşındır. Şarkı söyleyen insan cesur olur, onun ikinci, üçüncü, dördüncü hayatı vardır ki sanatçı yoluna çıkanlara karşı sazı, sözleri ve halkının derdi ile ona engel olmaya çalışan acınacak durumdakilere cevap verir. Ne yazık ki acınacak kişiler hala vardır.

Hafız Ahmet Zahir'de kendi halkının sorunları ile hemhal olmasından dolayı halk düşmanları hep onun peşindeydi. Onu sesiyle insanlara ulaşmasını engellemek için onu öldürmeye çalıştılar. Ancak onun gibi insanları sadece fiziki olarak öldüreabileceklerini unutuyorlardı. Halkın sorunlarından bahseden halkının yanında olanlara düşmanların tahamülü olmadığı gibi Ahmet Zahir'e karşıda halk düşmanlarının

eylemleri durmadı ve 1979 yılın Temmuz ayının 31. günü Ahmet Zahir'i feci bir şekilde öldürdüler. O, halkın büyük sanatçısı idi, dünyaya pek çok şairler, alimler, devlet başkanları yetiştiren Afganistan toprağının yetiştirdiği yumuşak, güçlü, nefis ve elemli sesiydi.

Halk ozanı, şair, hafız Dedehan Hasan'ın hafızasında binden fazla şarkı vardır. Onun bu şarkıları Özbek halk kültürünün birer ürünüdür. O şimdiki şairlerin şiirlerini ve kendi şiirlerini Özbek halk kültü ile harmanlayarak besteler yapmıştır. Onun bu şarkıları, içtimai siyasi ve vatanseverlik ruhunu taşıyan ulusal şarkılardır. Ben Dedehan'ı iki cephede savaşan bahadır askere benzetmek istiyorum: o bugün ikinci nefesiyle hem şiir hem de şarkı söylüyor. Onun, Özellikle tarihimizdeki Aral gölü trajedisi ve Afganistan'ın işgaline ilişkin şarkıları vatanımızın özerkliğini özleyen acı feryadın güçlü tesiridir.

Dedehan Hasan'ın daha önce basılmış " Şayda Gönlüm", "Şahımerdan Kenarları" şiir kitapları Dedehan Hasan'ın şair ve ozan sıfatındaki mertebesinin yükselmesini sağladı.

Dedehan içtimai, siyasi konudaki şarkıları herhangi bir yabancı seste değil de elemli, hazin ahenklerde, türkü feryadı ve figanı ile söylüyor. Onun türküleri insanların ruhunu tatmin ediyor, çalışan halkın kalbine yeni bir soluk olarak giriyor onun için şarkıları herkes tarafından çok seviliyor. Halkımız Dedehan Hasan'ın doyurucu şarkılarını ve şiirlerini severek okuyorlar ve dinliyorlar. Zira gerçek sanatçı ve şair için bundan daha büyük bir derece olmaz.

Rauf Parfi yıl 1980

"Taşkent Akşamı" Gazetesi

7.3.1.8.2. Özgürlük Özlemi

“Prof. Dr. İbrahim Hakkul, “Hürriyet Özlemi” adlı yazısında Dedehan Hasan'ın şarkı ve bestelerinin insanların gönlünde nasıl özgürlük ateşi yaktığını ifade eder. Dedehan Hasan'ın büyük bir yetenek olduğunu ifade eden Hakkul onun sazı ve sözleri ile insanların gönlüne taht kurduğunu hatta ününün ülke sınırlarını aştığını ifade eder. Yazısının devamında ise çalışmamıza konu ola Ana Türkistan isimli şiir kitabından bahseder ve şairi över.”

İnsanı herhangi söz veya herhangi bir fikir özgürlüğüne çağırıyor. Kölelik, baskı ve eziyetlerini gönlünden geçirmeyen sanatçının fikri, kalbte hiçbir zaman özgürlük hislerinden ateş yakmaz.Söz ve fikir insanı bazen yoruyor, bazen de her şeye becerilikli kıldırıyor. Ama dünyanın yalan ve aldatmalarına karşı isyandan yüze çıkmış ses ve ahenk (melodi) her zaman gönüle bir başka etki ediyor varlığı gaflete dalmışları gafletten, ümit ve arzuları seraba dönmüşleri ümitsizlikten kurtulmaya davet ediyor. Dedehan Hasan işte böyle yeteneğe sahip büyük bir şarkıcıdır. Onun sazından hürriyet ahenkleri süzölmüş, dilinden bağımsızlık sedalarını ilan etmeye başlayalı nice on yıllar geçti. Bilhassa yeniden yapılanma ve aleniyet devrinde Dedehan Hasan'ın şarkıları ülkemizin sınırlarını geçip, Amerika, Arap ve Türk dünyasına kadar ulaştı.

Halkımız arasında « Düşman kaçtıktan sonra cesur çoğalır» atasözü var. Dedehan Hasan despot sistemi hâlâ parçalanmamış, savaş meydanını daha terk etmemiş zamanında ezilmiş mazlum halkına «Düşmana karşı hareket edin» diye çağrıda bulunmuştur. Hürriyet ve bağımsızlık yolunda herkesin bir can bir ten gibi hareket etmesi gerektiğini cesaretle bir şekilde şarkılarıyla dile getirdi. Onun samimiyeti, doğruluğu ve fedakârlığı da buradandır.Dedehan Hasan için milli mesele ve vatanperverlik ahlakı; şarkılarının temeli, ahenginin derinliği, şarkıcının kendisiydi. O şarkıcılığının bu yönüyle diğerlerinden çok farklıydı. Onun ruhunda sadelik meyilleri yoktur.Onun haykırışlar ile uygunlaşmış feryat ve figanlarında avama mahsus kapanmışlık veya zayıflık gözlenmiyor. Hatıralarında tarihi bir neşe, zulm ve şiddete karşı tabii isyan var. O yüzden Amir Timur, Babur, Maşrab, Turdi Faragiy, Abdulla Kadiri, Çolpan adında söylemek ve Türkistanın bu büyük evlatlarının feryat figanlarını canlandırıp halka yetiştirmeyi zorunlu bir ihtiyaç hissetmiştir.

Genellikle aşk ve namus ışıklarının parladığı şarkılarından ruh teselli buluyor. Üzülmeler bir nebze hafifliyor. Maalesef parlayan, üzüntüye doymuş kalp nidaları güya gözden çâresizlik perdelerini yırtıp atıyor. O zaman siz kelimelerin ardında yatan gerçeklere açık bir görüşle bakarsınız. O zaman musıkî dalgaların ciğerinden akan sözler gönüle ne kadar hoş gelirse, mahiyet sellerinden bir o kadar şevk ve sevinç akıp geliyor.Bu manada Dedehan Hasan'ın müzisyenlik tecrübelerini örnek göstermek mümkündür. Dedehan Hasan şarkıcıların şairi, şairlerin şarkıcısıdır. O şimdiye kadar birkaç şiir kitabı çıkarttı ve onlar şairler ilim ve edebiyat ehilleri tarafından kabul edildi, layık olduğu değeri aldı.

Bu noktada ben birşeyin altını çizmek istiyorum. Edebi eserlerde hayati (yaşamsal) fikir, hayati gerçekler ile konuşulmuş veya kitaptan alınmış sözler arasında net farkın nasıl olduğuna dair bir uzaklık oluyor. Ancak bunu herkesin kolay fark etmesi mümkün değil. Fakat gerçekte açık bakışa açısına sahip ve gerçekçi hislere sadık kalmaya çalışan kişi kitaptaki yazıların çabuk kavriya biliyor. Dedehan Hasan için şiir ve şarkının içeriği-hayati tesirler, merhametsiz gerçeklik sıkıntılarından doğmuş subjektif görme, tartışma ve acımasız fikir bakışlardır. O yazmayı zafer olarak görüyor. Söylemeyi anlatma, uyarma olarak biliyor. Tesvir ve mahareti milli şiiriyatımızın ananelerine dayanma diye hesap ediyor.

Aziz okuyucu! Dedehan Hasan'ın size takdim etmeye çalıştığı yeni şiirler koleksiyonunu «Ana Türkistan» diye isimlendirmiştir. Onun 1990 yılına kadar yazılan türkülerden ve şiirlerden terkip edilen mezkûr mecmuadaki eserleri çoğunluk Türkistanın geleceği, onun acılı günlerini, üzüntü ve musibetleri, büyük evlatlarından ayrılmanın kederini gözler önüne seriyor. O yüzden şiirlerdeki ahenk oldukça ağır. Bir o kadar hazin, hatta çok hüznüldür. Ama bunların hepsi candan sevdiğimiz ülkemizin geçmişini yani özerklik ve bağımsızlıktan önceki kölelik ve bağımlılık tarihinin zemininden yüze çıkmış üzüntü, elem, hasret hem de feryat çiçekleri sıfatında bakılması ve kabul edilmesi gerekiyor. Elbette bu şiirlerin kendine özgü ayrı kusur ve eksikleri var. Ama Dedehan Hasan'ın ruh alemi ve milliyetçilik idrakinde kendine has tekrarlanmayan sıfat değişimi şekillenmiş ki, bu da şiirşinasların gözünden kaçmaz diye düşünüyoruz. Zira o, şahsi özerkliği, ayrıca kendi bağımsızlık geleceğini vatan bağımsızlığından ayrı tasavvur etmeyecek haldedir. Onun şiir ve şarkılarında halkın özgürlüğü ve yurdun geleceği için kendini feda etmiş mücadelecinin sesini dinlersiniz. Onlarda bu tamamsız ve merhametsiz dünyaya istekle bakan, dünya elemelerine kucak açan, gerçek hürriyeti muhafaza etmekten başka düşüncesi olmamış büyük ozan, milletini seven şair ile yüz-yüze geldiğinizde ikna olursunuz.

İbrahim Hakkul

Filologiya Fanlari Doktoru, Professor

7.3.1.8.3. Şiir, Melodi, Ses

“Turab Tola’nın 1984 yılında kaleme aldığı yazısında Dedehan Hasan’ın sanatçı ve bestekar kişiliğinden bahseder. Onun sesinde toplumun çektiği acı ve sıkıntıların olduğunu ifade ederek halkın kısık sesi olduğunu ve kendisinden sonra gelecek olan sanatçılara da örnek teşkil edeceğini belirtir.”

Şarkıyı melodisiyle yazmak istiyorum ama. maalesef altından kalkamıyorum. Bunu tabii ki kendin yazıp kendin besteleyip, bir de kendisi söyleyen çok az insan vardır. ... Böyle gerçekleşmiş hayalleri başka insanlarda görüp gıpta ediyorum. Dedehan Hasan işte böyle şanslılardan biri: hem şair, hem bestekâr, hem de şarkıcı! O bunlara ardarda sahip olmadı, bir anda sahip oldu, o yazma ve söyleme yeteneğine aynı anda sahip oldu, sanki eğitimini almıştı. O yıllardan başlayarak halkın dilinde zikredilmeye başlandı ve halkın ilk sevgisini kazandı.

İnsan derdini söyleyemediği zaman şarkı ile konuşmaya başlıyor. Dedehan'ın kalbi niçin dert çekti?.. Niçin şiir istedi? Niye feryat istedi?.. O hayatı bir kitap gibi okumaya başladı, Sevgisini nereye koyacağını bilemedi.. Üstelik babasını düşünmeye başladı.II. Cihan harbinde ülkesini korumak için yola düşmüş, kendini ateşlere atmış ve kahramanca savaşmış, vatanından uzakta şehit düşmüş, mubarek babasını uzaklarda kalmış babasını hatırlamaya başladı. Onun ilk şiirleri, ilk mısraları, ilk şarkıları babası hatırasının söylenmişti, ondan dolayı vatanına, vatanının geleceğine o şiir sahasında işte böyle vatanperverlik duygusuyla girdi ve öylede devam etti.

Dedehan Hasan’ın söylediği gazelleri, şiirleri ... Güzel buluşlardır.. O kendi icra ettiği şarkılarını toplayıp neşir ettirse değer, çünkü birçok şarkıcı ve bestecilere örnek olur.

Ama bunlar sadece bu şarkılar mı?

Hayır, kitaptaki şiirler gerçek şiirler. Onları sadece söylemek değil belki okuma ve mısralar ile konuşmak mümkün. O sadece müellifin değil, onun sayfalarını çevirmeye başlayan okurun hem gönül derdi hem de muhatabıdır.

Turab Tola. 1984

7.3.1.8.4. Kadife Bağları Gibi Bağlanmış, Türküstan Dağları Gibi Aylanmış, Kendini Adanmış Kardeşimiz, Şairimiz, Ozanımız, Dedehan Hasan Oğlu Büyüzkade'ye.

“Sirdarya Fenler Akademisi Üyesi Töre Süleyman’ın 1988 yılında kaleme aldığı yazısında Dedehan Hasan’ın şiirleri ve şarkılarını keşfetmenin verdiği mutlulukla şairi tebrik eden kısa bir yazıdır. “

Selamlarımız, özlemlerimiz işler? Eserler? Sazlar? Sesler? Çocuklar? Büyük ve küçük gelinler? O düğüne gidip bir ay mesafelik uzakta bir yerlere gidip tatil yapıp gelmiş gibi oldum. Sizden, Rauf Parfi hazretlerinden minnettarım. Gelir gelmez *Turdi Farogi*'nin *Mülk*'ini aramaya başladım. Antoloji-montoloji, ansiklopedi aramadığım hiç birisi kalmadı. Ama nafile bulamadım. Sonra "*Şark Yıldızı*"nı aldım, kendilerinin şiirleri imiş. Aferin. Şiirleri ana başlıklar halinde denk getirmişsiniz, okumuş çocuk babasından daha büyük olur diye buna denir. Genel olarak şiirleriniz biri diğerinden üstün. Tebrik ederim. Kıvançlıyım. Dadahan! Allah nazardan saklasın repertuarınızı ben iyi bilmiyormuşum. Gerisini görüşünce laflarız. Size sağlık, sıhhat, ilahi ilhamlar dileğiyle.

13. 06. 1988

**Sirdarya Fenler Akademisi Üyesi
Töre Süleyman**

7.3.1.8.5. “Halkın Sevdiği Şair ve Hafız”

“Gülçehre Nurullah’ın 1989 yılında kaleme aldığı yazısında şairin ömrünü türkücülüğe ve türküleri ile baskı ve zulme başkaldırdığını ifade eder. Baskıcı Rus rejimi döneminde Dedehan Hasan’ın şarkılarının radyo ve televizyonlarda yasaklanmasına rağmen halk onun şarkılarında kendini bulur ve ona sahip çıktığını ifade eden bir yazıdır.”

Dedehan! Ben Fergana vilayeti yolculuğundan gece döndüğümde anladım ki sizin hakkınızdaki düşüncelerimi söylemesem, vicdanım rahat etmeyecek. Zira güzel sözlerimizi birbirimize hayattayken söylemezsek sonra ne fayda. Bir de benim söylemek istediğim sözler sadece bana ait değil, onlar aynı zamanda bütün Özbekistan’ın sözleridir. Sizin kardeş cumhuriyetlerdeki ve yabancı ülkelerdeki pek çok hayranlarınızın sözleri olarak biliyorum.

İnsanın iki ömrü olur, diyorlar. Biri hayattaki ömrü diğeri ise, onun gözünü kapattıktan sonraki. Ben sizin birinci ömrünüzün halk izzetinde olduğuna şahidim. İkinci ömrünüzün ondan da aydınlık olacağını hissediyorum. Türkülerinizle dolan hasetler ve adınıza kara leke sürmek isteyen, hakaret edenlerden de haberdarım. Ayrıca insanların: “*Dedehan Hasanov’a bir şey olursa, isyan ederek kendimi Lenin meydanında yakarım!*” şeklindeki sözlerini de işitmişimdir.

Türküleri radyoda çalınmıyor ve kendisi televizyonlara çıkarılmıyordu. Dedehan Hasan! Bunlara aldırmadan siz mutlusunuz! Arkanızda sizi seven halkınızın varlığı ile kendinizi bu halk yoluna feda ettiğiniz için mutlusunuz! Biz bir grup “Birlik” üyeleri Fergana’ya giderken, sizin Altıarık nahiyesinde yaşadığımızı öğrendik. Açık adresinizi bilmediğimiz halde bir umutla evinizin yerini buluruz diye yola düştük. Nahiyeye ulaşıp evinizi bulunca asgari o kadar insandan nerede yaşadığımızı öğrendik. Gelin görün ki, bunca adamdan bir tanesi bile: “Ben Dedehan Hasanov’un evini bilmiyorum.” demedi. Herkes bize yol gösterdi. Herkes arkanızdan da selam söyleyerek hürmetlerini bildirdi. İşte böylece sizinle daha çok gururlandım. Altıarık’ta olduğum zamanlarda çok gururlanırdım. Nahiyeye merkezinde pamuk planının dolmasına atfedilen programda söylediğiniz sözleriniz, çaldığımız türkülerinizi halk can kulağı ile dinledi. İnsanların onu göndermek istemezdi. Onlar isterlerdi ki güzel okumalarınız durmasın.

Margilon’da da aynı böyle oldu. Mahallelerdeki kalabalıkların birinde halk sizi kuşattı. Sonra söylediklerinize aldırmadan “Rica ediyoruz, türkü söyleyiniz” diyorlardı, reddedemediniz. Halk hayatından yanarak halk mihrinden kanayarak eriyen türküyü söylediniz. Tatlı ve merdane sesiniz, Margilon semasını cümbüş oluşturdu. Ağır uykudaki kalpleri uyandırdı, cesaretsizlere cesaret verdi. Nidalar ettiniz. Şefkat gözlerini size takan insanlara bakarak inleyen tarımın tellerine vurarak türkülerinizi söylediniz. İnsanlar sizin türkülerinize, kalp ihtiraslarınıza düşmezdi. Böyle kader herkese nasip olamaz. Halk, emektar evlatlarını başının üstüne koyar. Altıarıklılar sizi Özbekistan Ali konseyine milletvekili göstermeyi istiyorlardı. Ama nahiyeye, vilayet ve cumhuriyet liderleri buna razı olmadılar. Bize dediklerine göre, nahiyeye liderleri: “*Dedehan Hasan’ın kara lekeli olduğundan onun adını göstermek olmaz*” şeklindeki manasız cümleleri halka okumuşlar. Sizin yerinize ise, Taşkent’ten şair Erkin Vahidov’u milletvekili olması için teklif etmişlerdir. Aldatmayı, riyakârlığı görün. Sizin gibi temiz, fedakâr insanın, büyük kalbin gönül bağına ne zamana kadar taş atıyorlarmış?

Gelin iyisi mi sizin hakkınızda bir şiir okuyalım:

*Söyleyin, gerçekten bülbül mü ki tapınan bülbüller?
Onların sadece sesi var ama onun kaderi yok akılsızlar?
İster misiniz mucizeden gönüller sel olsun?
Öyleyse yüreği yanık ve yaralı canlar söylesin.
Yüreği bağı parça parça Dedehanlar söylesin!*

*Deseniz ki: neden selden hep ben yıpranayım?
Deseniz ki: başlardaki gam karlarını küreyeyim,
Deseniz ki: ana halkımın vicdanını göreyim,
Görüverin, ayaz yaralı canlar söylesin,
Bakınız, ayazdan zedelenen canlar söylesin,*

*Matemzede vatan nedir, onu nasıl severler?
Kadiriler, Çolpanlar neler söyleyip de yanarlar?
Afganistan'dan figan gelse, acıyla mı dururlar?
Bilmiyorsanız, matemlerden bıkmış canlar söylesin.
Ahı çoktur, sesi bîdar Dedehanlar söylesin!*

*Sözlerinde yaraları, gözlerinde yaş,
Söyleyin türkü değil, toprağımızın feryadı.
İşte bu gibi olur gerçek Özbekin çocuğu!
Muhabbetsizlik, ilgisizlikten yaralanan canlar söylesin,
Ağlayaduran sazıyla Dedehanlar söylesin.*

*Söylerken güllerini saçsın bahar başından
Bülbüller çırak düşsün de gidemesin yanından.
Bu gibi şahıslar yurdun gözyaşından doğmuşlardır,
Bunda sebep göz yaşlarını silmek için yaralı canlar söylesin,
Söylesin, söylesin Dedehanlar söylesin*

Gülçehre Nurullah

1989 yılı 7 Aralık. Altıarık.

7.3.1.8.7. Rauf Parfi “Vakit Geçerken”

“Rauf Parfi Öztürk Özbek halkının siyasi, sosyal ve dini anlamda uyanışında Dedehan Hasan’ın rolüne değinerek bağımsızlık aşığı şairin ömrünü bu yolda geçirdiğini söyler. Şairin yazıp söylediği şiitleri ve şarkılarının Özbek halkının geçmişi, atamirasları olduğunu belirtmiştir.”

Gözlerinde vaktin resimleri, tasvirleri, ahenkleri geçer. Özbekistan Türk devletlerinden biri olarak güzel günler geçirdi. 60-70- 80- 90 lı yıllarda manevi bakıştan uyanan Özbek Türk halkı milli, sosyal, dini konularda düşünmeye başladı. Özbek milli ruhunun uyanma gayesi ve onun program yapma fikri yarıda kaldı. Baltık boyu, Kafkas ve Kırım Türklerinin tarihini araştırmak için Özbek Türklerinin yüreğine girdi. Bu büyük değişimin başında şair ve ozan Dedehan Hasan vardı. Önce Özbekistan milli halk şairi diye ünlenir, daha sonra “Birlik Halk Hareketi” nin ilk kurucusu olur. Dedehan Hasan, bağımsızlık ve aşk ozanı olarak da Özbek aydınlarının düşüncesini ifade ederken, sözünü, özünü, kanını, canını feda etse de abartmış olmaz. Burada Bahouddin Nakşiband hazretlerinin bu sözlerini hatırlamak gerekir: “*Aşkta akıl, ten ve can olmaz.*” Dedehan Hasan ile çağdaş, meslektaş ve dost olduğum için gurur duyarım. Özbek Türk şiirinin geçmişi çok eski yıllardan başlar. İnsanlar kısmetlerinin kahramanlık ruhunu, faciannın acı tasvirini, mukaddes Türk halk sözüyle ifade eder ve yani “*İlahiyi, Türk halk ahenkleri yapar.*” Özbek halk sanatı dipsiz bir denizdir. Halk türküleri bu denizin incileridir. Bu incileri asırdan asra, çağdan çağa, saltanattan saltanata ve onları yüce milletlere Türk dünyasına özenerek ulaştırır. Allah’a yalvaran cesur ve güzel şairler, ozanlar, âşıklar, hafızlardır. Onların rahatsızlıkları dönemin durumudur. Dedehan Hasan’da o dönemin önemli şair ve ozanıdır. Onun asıl gayesi, Türkistan birliği ve Türk dünyası kavimlerinin bütünlüğüdür. Dedehan Hasan’ın halk yolunda yazıp söylediği türküleri şüphesiz Özbek halkının nadir manevi müzikeridir. Dedehan Hasan şiirleri sade, anlaşılır ve geleneklere uygun olduğu için döneminin en parlak incisidir. Ben bir dost olarak şair ve hafız Dedehan Hasan’a Türkistan topraklarında, şiir ufuklarında daima parlayıp yaşamasını Allah’tan diliyorum.

Rauf Parfi Öztürk

4 Haziran 2000

7.3.1.8.8. Tebrik

“Gülçehra Nurullayeva'nın 2001 yılında kaleme aldığı tebrik başlıklı yazısında Dedehan Hasan'ı sazı elinde yetenekli bir süvariye benzeterek kendisini tebrik etmiştir. Devamında şarkı ve şiirlerinde ve şarkılarında vatanının ve halkının ızdıraplarını anlattığını belirtir. Yine Birlik Halk hareketinin kuruluşunda şairin rolünden bahsederek yazısını sonlandırır. “

Bu tekrarsız ses şarkı söylerken adeta büyülenirsiniz. Üzerinize değişik hallerin geldiğini, uykuda kalmış herhangi bir duygunuzun alelacele uyandığını seziyorsunuz.

Bu benzersizliği kalpten geldiği gibi söylediği için şiir okurken, hitabetine dalıyorsunuz ve işine dalmış birine öğrenci olursunuz derdinin sebebini hemen anlıyorsunuz. Vatanı halkı için dolmuş kalbi ile yüz yüze geldiğinizde gururlanıyorsunuz.

Şair adeta süvari gibi eline sazını aldığından beri durmadan çalan bir yetenektir. Eline kağıt kalem aldığından beri uyumuyor bu kalp. Güya sevgi şarkıları içerisine vatan ve halkın ızdırabını ustalıkla sindirebilmiş ozan da şair de odur. Sadece şarkılarında, sözlerinde değil, yaptıklarında hep cesaretlidir.

Çokları kendi rahatını düşünüp, sessiz sakin bakınırken, Dedehan Hasan kendisi gibi uyanık kalpli 15-20 kişiyi evine davet edip, sofrayı açtı. "*Birlik*" halk hareketi denen bebek bu fedakar evde dünyaya gözünü açtı.

Dedehan Hasan halkı sevdi. Halkta onu "*1989 yılının yapılan bir ankette Türkistan'ın en ünlü kişisi kim biliyor musunuz?*" diye soru soran "Genç Leninci" gazetesinin sorusuna çokları Dedehan Hasan ismini yazdılar.

Bu şahısın halkın üstündeki etkisini öğrenmek için diğer ülkelerden araştırmacılar gelip durumu öğrendiler...

Bazı acizler ise korktular. Şairin yanık şarkılarından, etkili konuşmalarından, dertli sözlerinden korktular. Onu hapse attılar. Dünya İnsan Hakları dernekleri büyük sanatçı ve şairi korumaya hazır olduğunu gösterdi. Hapisten serbest bırakmaya mecbur kaldılar.

Herkesin sevdiği şairlerin ozanı, ozanların şairi Dedehan Hasan 60 yaşında. Ama bunu bilenlerden ziyade bilmeyenler daha çoktur. Bunun sebebi ise ülke televizyonlarının, radyolarının şairin şarkılarına yer vermemesi ve kitaplarının baskıya verilmemesi neden olmuştur. Aksine halkın alkışlarına gömülmüştü bu yetenek. *"Siz dar dairelerin değil de bizim halkımızınsınız"* demişlerdi herkes.

Sağlıcakla kalın Dedehan'ın şarkı ve şiirleri bizimle! Siz tüm *"Birlikçiler"* bütün halkın kalbindesiniz siz halksınız!

Gülçehra

Nurullayeva 2001

7.3.1.8.8. Ehli Dil İnsanına Tebrik Dilekleri

“Mirza Kencabek yazısında Dedehan Hasan’ın vatanperverliğinden bahsederek onun vatan sevgisinin sahte olmadığı tüm şiir ve şarkılarında bazen de filli olarak halkı gaflet uykusundan uyandırmak için çaba sarf ettiğini belirtir.”

Dedehan Hasan yaratıcılığı icat eden büyük vatansever bir insandır. Onun vatanperverliği sahtecilikten uzak, samimi ve gerçektir. Sömürge yıllarında kendisinin çok sevdiği vatanının ana Özbekistan'ın hürriyetini arzuladı, şarkı ve şiir sanatının hem de kendi gücünün kaldırabileceği derecede, bazen işaretlerler, bazen de alenen insanların gafletten uyanması için seslenmiştir. Esasında hürriyet özgün fikirli, aydın insanın, ayrıca Dedehan Hasan’ın derdi, arzusu ve isteğiydi. Tüm bunlar arzu ettiği, istediği şeydi.

Dedehan Hasan’ın şiir ve şarkılarındaki başarısı, eserlerinin halk diline yakınlığından kaynaklıdır. O. şiir ve şarkılarına fazla felsefi fikirler yüklemeye çalıştığında vezin ve samimiyet ondan uzaklaşıyor. Onun hafif oynak ahenklerinde feryat, dert, elem var, feryat ve figanlarında akıcılık var.

Şiirlerini okuyan dikkatsiz bir dinleyici olsa *"düşman geldi, düşman geldi!.."* şarkısına dans etmesi mümkündür. Dedehan Hasan’ın şöyle bir tarafı vardır. O, aile fertleri arasında ağırbaşlı, çocuk terbiyesinde ciddi, sokakta cömert, eserlerinde ise zeki bir kişilik olarak bilinir. Ayrıca sokakta espirili, konuştuğu insanlara tesir edebilecek kadar da inatçı biridir. İşte onun bu karakteristik özellikleri onun dil ehli olduğunu, dertli,

feryat eden bir kalbinin olduğunu gizliyor ama saklamanın imkanı yok. Bu sır onun eserlerinde açıktır.

Bir keresinde yut dışında eğitim gören oğlunun yazdığı mektupta "*Baba, hepimiz bir Allah'a döneceğiz, ahireti düşünerek çalışmamız lazım*" manasında cümle vardı. Baba mektubu tekrar tekrar okuyup, hüngür-hüngür ağladığını unutamıyorum.

Kalbinde millet derdi, vatanının hürriyet derdi olmayan falancaların boş ve ciddiyetsiz konuşmalarını duysa üzüntüsünden ağlardı. Fakat güzel insanlardan "dili varda, dili var" diye övgüyle bahsederdi, dili arayıp buluyor, değer veriyordu. "*Çiçeğimden Ayırma*" şiir kitabı Dedehan Hasan'ın esas halkını seven şahıs sıfatındaki yüzünü gösterdi. 1984-86 sömürge yıllarında, Dedehan Hasan benim de "*Andican Yollarında*", "*Türkistan Geldi*", "*Özbeğim*", "*Yeni Şafaklar*" gibi birkaç şiirimini şarkısını yaptı. Şarkı satırlarındaki gizli manalar şarkı dilinde yine aydınlanıyor, etkili olarak açılıyordu. Bununla şarkıcı kendi dertli kalbini teskin ediyordu.

Tarih şahısları takip eden kişilere göre kendi temiz ve kutlu gayesinde yetmiş kişiye çok kıymet veriyordu. Bu yönden Dedehan Hasan geleceğin kınamalarından saklanması garip değildir. Dedehan Hasan altmışını yuvarladı. Savaşta şehit olan babasının yaşını geçti. Ona Allah'ın rızasına muvafık ve bereketli ömür diliyorum. Kıyamete kadar gelecek zürriyeti ehli iman. Ehli dil olsun!...

Mirza Kencabek

6 Ağustos 2000 Yılı

7.3.1.8.9. Türkleriz

Şu şarkıcımız, yazarımız, şairimiz, ozanımız, Türk dünyasının büyüğü ve sevileni Nihal Atsız'ın kalbimizde her daim od yakmış alevli hatırasına bağlılıyorum.

7.3.1.8.10. Sesin Uzun Ömrü

“Rauf Parfi makalesinde Dedehan Hasan'ın sanat yönündeki çalışmalarının Özbekistan tarihi ile birlikte gelişme gösterdiğini onun sanatını ve dönemi anlamak için 20. yy Türkistan tarihindeki siyasal ve sosyal hayatı ve o süreçleri iyi bilip iyi anlamak gerektiğini vurgulamıştır. Dedehan Hasan 1950, 1960, 1970'li yıllarda baskı ve şiddetin en yoğun olduğu dönemde yasaklanmalara boyun eğmeyerek doğru bildiği gerçekleri ifade etmekten çekinmediğini söyler.”

Karanlık vadi de rüzgarlar eser, bülbül kafesinde ötüyor yalnız,
gömülmüş gündüzün mezar uyur, bu hayat lakaplı ölümdür, ozan.

Emin er-reyhani

Ozan kimdir? Sorusuna Hz. Nevai "*Mahbub Ul-Kulub*" adlı eserinde şöyle diyor "*O ki kız gibi mülayim, sesi nağmeli, eğer dinleyicinin hayatı, nakiti ona feda olsa ne gam*". Yine hazret şöyle devam ediyor: "*gönlün kuvveti hoş nağmeden, ruhun gıdası hoş sestem. Ozan hoş seslidir, dert ehlinin ateşi hızlıdır, eğer güzelliği olsa, hal ehlinin yeniden doğuşudur. Her güzel sesli okuyan çok dertli nağme çeker, onun nağmesi olgunlaşmamış kalbe ağır gelir. Mülayim şarkıcı, latife ve fehm ona yoldaş olsun, ayrıyeten söylesin hem çalsın, gönül mülküne ne ayaklanmalar salsın.*"

Dedehan Hasan'ın eserleri Özbek musiki tarihi ile muayyen bağlı halde şekilleniyor ve büyüyor. Bugünlere gelindiğinde ise Dedehan Hasan okulu herkes tarafından tanınmıştır. Müziğin halk topluluğuna etkisi anlamında onun şarkılarını tahlil etme, eserlerini ilmi açıdan aydınlatmak zeki edebiyatçılarımızın ve sanatçılarımızın sorumluluğundaki borçlarıdır.

Dedehan Hasan'ın üretkenliğinin manevi ilerleyişini öğrenmek için tüm XX. yüzyıl Türkistan tarihini, içtimai manevi cereyanlarını derinlemesine bilmek, geçmişin mukaddes sütunları büyük insanlarımızın iç dünyalarını, maddi meraklarını geniş açıdan idrak etmek gerekiyor.

Gözümüzün önünde padişahlar, cellatlar, casuslar, köleler, ezilmişler, idam edilmişler... 50-60-70-80-lerde gözümüzün önünde geçen bu kanlı manzaralar Dedehan Hasan makamında yeniden canlandı. Bu ölçekte aciz görünüm musikiye, sese, harekete dönüştü.

O seneleri kısaca ifade etmek mümkün mü? Yine tarih sayfalarını çevirelim, bu kadar derin, akıl almaz derecede kuşatmış. Burada bize musiki, ozanın şarkıları yardıma geliyor. Şimdi biz tarihin sönmez musikisini, renkli sesini idrak etmeye başlıyoruz.

Bu arada 50-60-70 li yıllar dedik. Tek sözle söylediğimizde büyük insanlarımız kaybedildiler. Dinimiz resmen yok edildi. Dilimiz aşığlandı. Hür fikir söndürüldü. Değerlerimiz, dilimiz harap edildi. Hükümran saltanat bu halkın kalbinden, dilinden Türküstan istiklal, Türk birliği, insan özgürlüğü iradesi gibi değerleri kökünden kazındı,

diye düşündü ve etrafına yollanan dalkavukları arayıp arta kalmışları, hediyeleri topladı. Halkımızın içinde onlar da sağ salim geziyorlarmış. "*lebbeyk*" diye selam durup, şapkalarını takıp yerinden kalktılar. Onlar şanssızlığın aciz temsilcileri idi. Kadere bakın ki dünkü büyük edebiyat yerine orta edebiyat, orta sanat meydana sahneye çıktı. İtaat edenler kalitesiz kimseler idi. Onlar eskiyi unuttular. Sömürgeciliği sağlamlaştırmak için ellerini sıvadılar. Onların kim olduğunu edebiyatımızın, sanatımızın zeki taraftarları iyi tanırırlar.

70-80-90 lı yıllar halkımızın başındaki külfetleri ağlamadan, musiki olmadan ifade etmek mümkün değil. Oraya yine de hırs, yine orta halli edebiyat, yine aynı haldeki sanat girdi. Biz meclis ile, Moskova ile ebedi birlikteyiz, bizleri ayıramazsınız diye çırpınıp durdular. Orta hali olmak uluslararası meseleleri halletmekten acizdi. Orta hallilik Türkistan istiklalini, Türk birliğini, insan özgürlüğünü korumaya gücü yetmiyordu. Orta hallilik sadece ortadakileri korumaya yetiyor. Orta hallilik devlet derecesinde ölçüye, kanun yerine geçti, kendinin korkunç sefil durumunu ortaya serdi. Acımasızlığını açıkça gösterdi daha size neler göstereceğim, diye ezilmiş halka yüzlendi. Bu karışık cereyanlar, acımasız hareketler Dedehan Hasan makamının çekirdeğini oluşturdu. Dedehan Hasan güçlü şair. O Türk evladı olarak Türkistan'ın özgürlüğü, milli birliği için çalışıp çaba gösteren beli bükülmez şahıs Dedehan Hasan Türk dünyasının halk ozanı. Özbek Türklerinin mülayim, ince, kerametli kelimeleri ile kalbimize giren cesur ve hafif sesiyle kimseye zarar vermeden, uykunuzdan zahmet vermeden uyandıran gizli mucizevi melodidir. Bu melodinin ömrü gayet uzundur.

Dedehan Hasan'ın hayatı, yaratıcılık ve sosyal faaliyeti işte böyle uğuldayıp geçmekte, nurlanmakta. O daha da parlayacak. Dedehan Hasan 1989 yılında "*genç leninci*" gazetesinin sorusuna binaen Özbekistan'ın en meşhur kişisi olarak hesaba alındı. 1990 yılında Dedehan Hasan "Türk Dünyası Vakfı" tarafından Türkistan bülbülü olarak ilan edildi. Dedehan Hasan 1992 yıl uluslararası Ahmet Yesevi ödülü ile mükafatlandırıldı. Kader bunu gibi büyük alim ve kutlu hediyeler gönderdi ozana. Dedehan Hasan'ın eserleri büyük babamız Ahmet Yesevi'nin ipine iyice bağlandı. Bu son söz değil. Son sözü biz değil, gelecek zamanlar yazacaktır.

Rauf Parfi Öztürk

16.12.2002

7.3.1.8.11. Vatan ve Hürriyet Şarkıcısı

“Prof.Dr. Botir Norboy’un kaleme aldığı yazısında Dedehan Hasan’ın şairlik ve ozanlığının nasıl vatan aşkı ile birleşerek güzel icratlar yaptığından bahseder. Ozanlık yeteneğinin Dedehan Hasan’a allah tarafından verildiğini ve bunu halkın acılarını, sıkıntılarını çok içli bir şekilde ifade ettiğini söyler.”

Dedehan Hasan’ın ruhu Allahu Teala tarafından vatan derdi, ozanlık ve şairlik ile aydınlatılmıştır. Bu üç nimet onun vücuduna o kadar işlemiş ki, onları biri birinden ayırmak mümkün değil. Dertli melodisinin ahengi, yazdığı şiirlerin sesine uygunluğu şarkı ve sözlerindeki vatan, halk ızdırabını çıkarırsanız, ondaki ruh ve ten hemen ölür.

Ozanlık ve şairlik yeteneğini Allah ona bu bahtsız Özbekistan’ın, birleşmemiş Türk halklarının acısıyla tatlısını ifade için vermişe benziyor.

O ne yaparsa yapsın saz çalsın, şiir okusun "*Birlik*" halk hareketinde hazır olsun, "*Özgürlük*" veya "*Amerika'nın Sesi*" radyosuna konuşsun, vatan derdi, halk ızdırabı ona arkadaş oluyor.

Frenklerin Jo Daseni, Rusların Vladimir Vysotski’si, Afganların Ahmet Zahirî ile gururlandığı gibi, biz Özbekler de şairimiz, ozanımız, ülkesini gerçekten seven insan Dedehan Hasan ile övünlüyüz. Dedehan Hasan şair Yusuf Cuma'nın itiraf ettiği gibi "Türkistan'ın feryadı, millet ruhunun kanaati" dır. Onun kitaplarının sansürsüz basılacağı, şarkılarının radyo ve televizyonlarda herkese duyurulacağı işittirileceği günlerin gelmesini arzu ediyoruz.

İyi dileklerimizi Allah kabul etsin, amin!

Prof.Dr. Botir Norboy

17 Ağustos 2002

SONUÇ

Türkistan geçmişten günümüze kadar tarihi ve edebi değere sahip birden fazla düşünür, ilim adamı, alim ve kumandanlar yetiştirmiştir. Bunlardan bazıları İmam Buhârî, Muhammed Harezmî, İbn Fârâbî, İbn Sina, gibi dünyada edebiyat ve bilime önemli katkı sağlamış şahsiyetlerdir. Bunlarla birlikte kültürel ve manevi alanda Yesevilik, Nakşibendilik gibi dünya çapında bilinen İslam Tasavvuf tarikatlarını kurmuşlardır. Türkistan'da 1990 lı yıllara kadar siyasi, sosyal, kültürel ve edebi alanlarda gelişmeler meydana gelmiştir. Toplumun aydınlatılmasında Abdulla Aripov, Rauf Parfi, Aybek, Erkin Vahidov, Çolpan gibi aydınlar eserleriyle halkın aydınlanmasında ve yine toplumda önde gelen sanatçıların yetişmesinde önemli roller üstlendiler. Sovyet döneminin baskıcı rejimi altında binlerce sanatkar yetişmiştir. Bu sanatkarlardan bazıları Rus rejimlerini alkışlarken bazıları dönemin şartlarını eleştirmişlerdir. Bunların başında Adil Yakubov, Şükrullah Yusufoglu, Aybek gibi yazar ve şairler Sovyet Rusyası döneminde yazdıkları şiir, roman ve hikaye gibi türlerle eserler vererek vatan ve millet sevgilerini eserlerine yansıtarak millete hizmet etmişler. Geçmişten beslenerek yetişen şairlerden biri de Dedehan Hasan'dır. 20. yüzyılın sonunda yaşayan Dedehan Hasan sadece Türkistan'ın değil tüm Orta Asya'nın istiklali için mücadele eden ve bu uğurda çalışan bestekar, şair ve halk ozanıdır. O, 1970-80 ve 90'lı yıllara şiirleri, şarkıları ve mücadelesi ile ışık tutmuştur. Bizde bu çalışmada Özbek aydını Dedehan Hasan'ın hayatını, fikir dünyasını, siyasi ve sosyal hayatını eserleri çerçevesinde inceledik.

Şair Dedehan Hasan dünyaya geldiği dönemde Türkistan işgal altındaydı. Bununla birlikte baskı ve zulmün en yoğun olduğu zamanlardı. Bu dönem yazar, şair ve siyasetçilerin vatanlarından sürgün edildiği çok karmaşık bir dönemdi. Bu baskı ve sıkıntıların yaşandığı dönemde acı çeken ailelerden biri de Dedehan Hasan ve ailesidir. Tüm bu sorunlar yüzünden Dedehan Hasan bir insanın yaşayabileceği tüm sorunları görerek, yaşayarak büyümüştür. Bu sebeplerden ötürü de yazar eserlerini kaleme alırken daha çok toplumun sorunlarını, acılarını ön planda tutmaya gayret etmiştir. O, toplumda yer edinmiş önemli şahsiyetleri, toplumu derinden etkileyen olayları ve sıkıntıları dile

getirirken şiiri bir araç olarak kullanmıştır. İnsanların milli duygularını ifade etmekten korktuğu bir zamanda Dedehan Hasan Özbek gençlerine bağımsız bir vatanda güzel bir gelecek adına geçmişlerine sahip çıkmaları gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. Ona göre sahip çıkılması gereken en önemli unsurlardan biri milli değerler ve milli kültürüdür.

Dedehan Hasan içinde yaşadığı dönemi bütün yönleriyle eserlerine yansıtmayı başarmıştır yazar, şair, devlet adamı ve gazetecidir. O, Rus işgaline karşı durmuş ve Rusya'dan gelen içki gibi kötü alışkanlıkları kendi iç dünyası ile ortaya koyarak çok sert bir dille eleştirmiştir. Dedehan Hasan şiirlerinde hem içerik hem de şekil olarak milli duyguları ve unsurları hiç taviz vermeden topluma sunmuştur. Vatan ve millet sevgisine sahip kişiliği ile ailesine, arkadaşlarına Türkistan ve Türkistan'a yararı dokunan yazar, şair ve devlet adamlarına şiirlerinde yer vererek vatanına karşı borcunu ödemeye çalışmıştır. Gençlik yıllarından itibaren okuyarak, yazarak, gazetecilik ve çeşitli okullarda öğretmenlik yaparak Türkistan halkına nasıl faydalı olacağını yollarını aramıştır. Tüm bunların yanında şair yaptıkları ile yetinmeyerek Özbek Müslümanlarını bilinçlendirmek için 1990 yılında Fergana vadisinde Türkistan İslam Demokratik Partisini kurdu. Onun tek gayesi Türk birliğini sağlamaktı bunun için bazı Rus rejimi yanlısı yazar ve şairler gibi köşesine çekilmemiş bu uğurda elinden geleni yapmıştır. Güçlü bir hitabeti olan şair 1990 yılında Türkiye'deki "Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı" tarafından "Türkistan Bülbülü" olarak ilan edildi. Onun bu başarısı onun tüm Türk dünyasında tanınmasını sağlamıştır.

Kısaca Dedehan Hasan tüm hayatını Türk dünyasının binlerce yıldır devam eden tarihi ve ortak değerleri uğruna savaşıyor geçirmiştir. Bu değerler; yiğitlik, saygı, bağımsızlık, iyi bir geleceğe güzel hazırlanma milli ve manevi değerlere sahip gençler yetiştirmektir. Dedehan Hasan bu değerlere son derece bağlı ve başarılı bir şairdir.

KAYNAKÇA

- Açık, F. (2007). *Özbek Edebiyatı*. Ankara: Alp yayınevi.
- Açık, F. (2013/13). Abdulla Oripov'un Şiirlerinde Özbek Kimliği ve Özbekistan. *Gazi Türkiyat, Güz*, s. 45-48.
- Ağar, O., & Bahar Çiçek, A. (Güz 2014). Rusya'nın Başarısız Demokratikleşme Tarihi. *Birey ve Toplum, Cilt 4.(Sayı 8)*, s. 5-27.
- Altınkaynak, E. (Yaz 2007). Cengiznâme Hakkında Bazı Değerlendirmeler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, s. 1-20.
- Artam, A. (1993). "Türk Cumhuriyetlerinin Sosyo – Ekonomik Analizleri ve Türkiye İlişkileri. 1993, s. 27.
- Avcı, Y. (2006). Özbekistan'da Fıtrat'ın Ceditçiliği, Eğitimciliği ve Eğitim Felsefesi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi 21. Sayı*, s. 44-48.
- Aynakul, G. (2017). Kurbancan'ın Ağıtları. *Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,*, s. 622- 641.
- Baç, B. (2016). Özbek Sanatkarı Dedehan Hasan'ın Eserleri, (Giriş-İnceleme-Metin). *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, s. 64.
- Doğan, S. (2018 Ekim). Türkistan Bülbülü” Dedehan Hasan. *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, Cilt:64, (Sayı, 382,)*, s. 30.
- Doğan, S. A. (2015). "Türkistan Milli Özgürlük Mücadelesinde Dedehan Hasan'ın yeri ve önemi,". *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, (218)*, s. 6.
- Doğan, S., & Acar, E. (2015). Türkistan Milli Özgürlük Mücadelesinde Dedehan Hasan'ın yeri ve önemi. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi (sayı:218,)*, s. 13.
- Doğanay, E. (2016). *Prof. Dr. İbrahim Hakkul'un "Nevaiye Kayıtış-2 Eserinin Muhteva Açısından Tahlili (Giriş, İnceleme, Transkripsiyon, Türkiye Türkçesine Aktarılmış Metin), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.*
- Esranlı Behar, B. (1994). *Bağımsızlığın ilk yılları, Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan'da Eğitim politikaları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Göksü, E. (2010). Ok ve Yayın Türk Devlet Geleneği ve Hâkimiyet Anlayışındaki Yeri. *Turkish Studies, Volume 5/2 Spring 2010 (Yeni Türk Edebiyatının Kaynakları II)*, s. 986-1011.
- Hasan, D. (2018). *Ana Türkistan Hasreti*. (M. Dr. Öğretim Üyesi KUNDAKCI, Dü.) Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları.
- Hayit, B. (1997). *Basmacılar” Türkistan Millî Mücadele Tarihi (1917-1934)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- İlhan, B. (2015). *Vaktiyle Bir Atsız Varmış*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Kader, Ö. (2013) Kerimov Yönetiminde Özbekistan'ın İç ve Dış Politikasının Analizi (1991-2012). *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, (Sayı:2), s. 30-43.
- Kahhar, T. (1997). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi* (Cilt Cilt: 14). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kapağan , E. (2014). İlminskiy'nin Projeleri ile Parçalanmış Türkistan'da Yeniden Birlik Çalışmaları Üzerine Görüş ve Öneriler. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* , Cilt 3, (sayı 4). s. 1-3
- Kapağan, E. (2015). 20. Yüzyıl Başında Kazak Aydınlarında 'Türk' ve 'Türkistan' Şuuru. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*(Volume 10/4), s. 589-602.
- Karakaş, Ş. (2012). *Özbek Edebiyatı Yazarları*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Kayıkçı, M. (1997). *Bağımsızlık Sonrası Özbekistan'da Siyasal ve Anayasal Yapılanma" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kocaeli: Kocaeli Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kholmatov, E. (2014). Sscb Döneminde Özbek Halk Koşıklarında Lenin ve Komünizmin Methedilmesi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, s. 221-236.
- Kodaman, , T., & Haktan, B. (2006). Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, (Sayı: 2), s. 412-441.
- Koraş, H. (2014). Esarete Sürgüne Ağıt ve Özbek Şiirinde Millî Romantizmin Yeniden Doğuşu . *Türklük Bilimi Araştırmaları*, s. 67-78.
- Koraş, H. (Ocak 2011). Rauf Parfi'nin Şiirlerinde İntikam Duygusu. *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, (1/2), s. 323-325.
- Kurdakul, Ş. (1999). *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*. İstanbul: nkilap Kitapevi.
- Marufjon, Y. (2013). *Açıköğretim Fakültesi, Çağdaş Türk Edebiyatı II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, s. 62
- Merhan, A. (2006). Tatarların Özbek Edebî Dilinin Oluşumundaki Rolü. *Türkiyat Mecmuası*, s. 281-295.
- Merhan, A. (2007). Yazılı Özbek Edebiyatı. *C.Ü Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 31, s. 157-163.
- O, D. (2006). Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. "Bozkır Kavimlerinin Kültür ve Mitolojilerinde At," *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Ölmez, Z. (2007). Çağatay Edebiyatı ve Çağatay Edebiyatı Üzerine Araştırmalar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 5(Sayı 9), s. 173-219.
- Sağlam, S. (2013). Mahtumkulu'nun Tenkit Şiirleri Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*(Sayı 2/2), s. 167-168.

- Süreyya Şevket, A. (1992). *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Şamil Yüksel, M. (2004,). Arap Kaynaklarında Timur. *Bilig*, (Sayı 31), s. 86-87.
- Tekin, F. (2011). Hanlıklar Dönemi Çağatay Edebiyatı . *Turkish Studies-International Periodical For The Language Literature and History of Turkish or Turkic Volume* , s. 1843-1850.
- Tekin, F. (2011). Hanlıklar Dönemş Çağatay Edebiyatı. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/1*, s. 1843-1850.
- Tolkun, S. (2017). Sovyet Dönemi ve Sonrası Özbek Edebiyatında Basmacılık Konusu. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, cilt 3, (sayı 5), s. 33-45.
- .*Özbek Edebiyatı Tarihi, I.Tom, Özbekistan SSR" Fen" Neşriyatı, Taşkent, 1977*
- Üşenmez, E. (2011). Modern Özbek Edebiyatı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4 (Sayı: 19), s. 115-121.
- Yakuplu, N. (2015). *Muhammed Emin Resulzade Ansiklopedisi*. Ankaara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları.
- Yaman, E. (2015). *Çağdaş Özbek Şiiri*. Ankara: Akçağ yayınları.
- Yaman, E. (2015). *Çağdaş Özbek Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları,.
- Yetişgin, M. (2010, Kış). Yirminci Asra Girerken Rusya ve Rusların Türklere Yaklaşımı. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (Sayı 52), s. 195-230.

ÖZGEÇMİŞ

Yusuf BOZYEL 15.06.1991 tarihinde Bingöl’de doğdu. İstanbul Madenler 75. Yıl Cumhuriyet Lisesi’ni bitirdi. 2011 yılında başladığı Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 2016 yılında mezun oldu. 2016 yılında Karabük Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi’nde çalışmaya başladı 2018 yılında Yunus Emre Enstitüsü bünyesinde yurtdışında görevlendirildi. Bu görevine hala devam etmekte. Microsoft Office programlarını iyi derecede kullanmaktadır. Orta derecede İngilizce bilmektedir.

